

CONFERENCE BOOK

UZAKDOĞU 7. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

**August 20 - 26, 2026
Tokyo**

ISBN : 978-625-8795-38-7

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

**FAR EAST ASIA 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AUGUST 20 - 26, 2026
TOKYO**

Edited By
DR. AMANEH MANAFİDİZAJİ

Issued: 20. 09.2026
ISBN: 978-625-8795-38-7

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

**In the conference 24 papers have been presented by Turkish participants and 35 papers
by international participants.**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.

Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.afeacon.org

Contact: afeaconferences@gmail.com

CONFERENCE ID

FAR EAST ASIA 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**DATE – PLACE****AUGUST 20 - 26, 2026****TOKYO****ORGANIZATION****ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS****EVALUATION PROCESS****All applications have undergone a double-blind peer review process.****PARTICIPATING COUNTRIES**

Turkey – Kyrgyzstan – Japan – Bangladesh – Azerbaijan -Algeria- Albania – Iraq- Greece-
Nigeria- Georgia- Egypt- Philippines- Kazakhstan- Pakistan - Iran-

PRESENTATION**Oral presentation**

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye

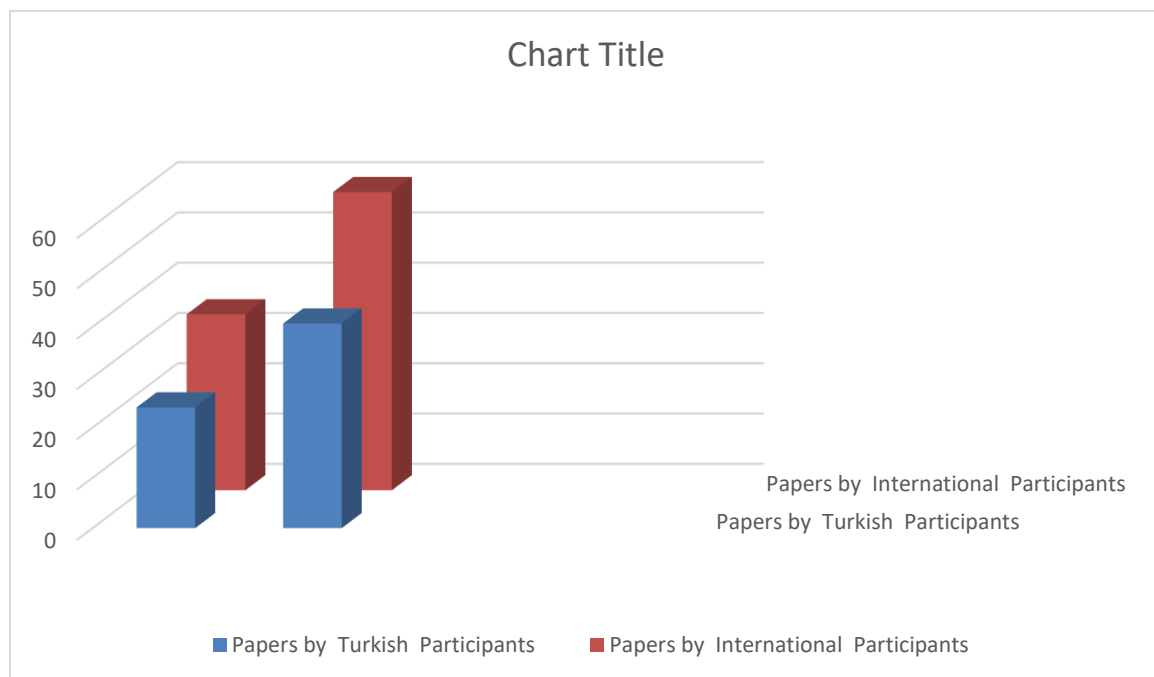
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye

- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizistan
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
- Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

- Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
- Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
- Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
- Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
- Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
- Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
- Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
- Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
- Dr. Ayşe Baran - Türkiye
- Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
- Dr. Sonali Malhotra – India
- Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	<i>Number of paper</i>	<i>%</i>
<i>Papers by Turkish Participants</i>	24	40,68
<i>Papers by International Participants</i> <i>(15 Countries)</i>	35	59,32

FAR EAST ASIA 7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AUG 20 - 26, 2026
TOKYO

NO : AC- 7F - 2026. 362S– 7256

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

08/09/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 20-26 Ağustos 2026 tarihlerinde Tokyo’da 16 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 59 bildirinin 24’ü Türkiye’den, 35’i ise farklı 15 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795
Konu : Görevlendirilme.

05.10.2023

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8eec2b215b38
Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik Ağ: <http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi>
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys>

Bilgi: Derya FINDIK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION

Aug 20 - 26, 2026

Tokyo

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=f0YazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi **10** dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar **TÜRKÇE** veya **İNGİLİZCE** yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 1	DATE August 22, 2026	TIME Tokyo: 11:00 – 13:00	Face to Face Park Hyatt Tokyo 3-7-1-2 Nishi-Shinjuku, Shinjuku-ku, Tokyo 163-1055, Japan

Head Of Session : Prof. Dr., SENEM AKKOÇ		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	CUMHURİYET DÖNEMİ SİNEMASINDA BİR TÜRK KADINI: NEYYİRE NEYİR	Doç. Dr. Evrim Şencan
2	1935 ULUSLARARASI KADIN BİRLİĞİ KONGRESİ HATIRA PULLARI	Öğretim Görevlisi, Dr. Serap Yeşiltuna Arısoy
3	ENGELLİ BİREYLERİN HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER	Prof. Dr. İSLAM SAFA KAYA
4	YÜKSEK YOĞUNLUKLU POLİETİLEN İÇEREN SÜRDÜRÜLEBİLİR BETONUN MEKANİK PERFORMANSI VE BASINÇ DAYANIMI TAHMİNİ	Öğr. Gör. Dr. Ömer Fatih SANCAK Doç. Dr. Muhammet Zeki ÖZYURT
5	BENZİMİDAZOL ÇEKİRDEĞİ İÇEREN BİR BİLEŞİĞİN FARE FİBROBLAST HÜCRE HATTI ÜZERİNDEKİ TOKSİK ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr., SENEM AKKOÇ
6	ELECTRONIC PROPERTIES OF PYRAZOLE-3-CARBONYL CHLORIDE DERIVATIVES REACTED WITH AROMATIC AMINES AND CHALCONE-HYDRAZIDE SYSTEMS	Prof. Dr., SENEM AKKOÇ

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 1	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:00 – 13:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. SANVER ÖZGÜVEN		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	THE MUSIC OF YEDİTEPE: TURKISH MUSIC WORKS ON THE THEME OF ISTANBUL	Doç. Dr. Ahmet Hakan BAŞ Dr. Dilek YÜZLÜER
2	CELLO TAKSIM PERFORMANCE İN TURKISH MUSİKİSİ: STYLE, IMPROVISATION, AND METHODOLOGICAL TRAINING RECOMMENDATIONS	Prof. Dr. Murat Salim TOKAÇ Dr. Dilek YÜZLÜER
3	CONSTRUCTIVIST STRUCTURE IN THE CERAMIC SCULPTURES OF PETER VOULKOS	Assoc. Profe. SANVER ÖZGÜVEN
4	OBJECT IN THE CERAMIC SCULPTURES OF RICHARD SHAW	Associate Professor, SANVER ÖZGÜVEN
5	PROPAGANDANIN GÖRSEL DİLİ: SANAT, İKTİDAR VE İDEOLOJİ	RABİA KUL, Doç., CEMİLE DİDEM ÖZİŞİK

No: 2

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 2	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:00 – 13:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	ZİHİNSEL KISAYOLLAR VE VERGİ UYUMU: DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARI İLE DAVRANIŞSAL FİNANS KESİŞİMİNDE YENİ BİR ANALİTİK ÇERÇEVE	Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR Dr. Özlem TAN
2	AB KARBON SINIR DÜZENLEME MEKANİZMASI (CBAM) VE KURUMSAL DAVRANIŞ: KARBON MUHASEBESİ VE UYUM MALİYETLERİNİN ZİHİNSEL MUHASEBESİNDE KAYIPTAN KAÇINMA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Özlem TAN Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR
3	SOCIAL CONNECTION OR HUMAN LIKENESS? DRIVERS OF CONTINUED USE AND RECOMMENDATION IN AI-ENABLED CUSTOMER EXPERIENCES	Dr. Serhat ATA
4	MILITARY-LEGAL ASPECTS OF COMBATING TERRORISM IN INTERNATIONAL LAW: THE TRANSFORMATION OF THE RIGHT OF STATES TO SELF-DEFENSE AND MODERN CHALLENGES	Nuriyeva Gulnar Farhad
5	21. YÜZYILIN KÜRESEL DÜNYASINDA KÜRESEL YÖNETİŞİM KAVRAMINI YENİDEN DÜŞÜNMEK	DR. ÖĞR. ÜYESİ KAHRAMAN SÜVARİ
6	ABD’NİN DOĞAL KAYNAKLARA YÖNELİK KONTROL ETME STRATEJİSİNİN ÇİN ÜZERİNDEKİ ETKİ KAPASİTESİ	Dr. Öğretim Üyesi MEHMET ALİ YÜKSEL
7	HAFTALIK ÖĞRENME PERFORMANSININ İKİ BOYUTLU LİNEER DİNAMİK MODEL İLE ANALİZİ	Prof.Dr. Cemil İNAN Matematik Öğretmeni Kubra Mungan
8	INSTAGRAM INFLUENCER’LARININ İÇERİK KALİTESİ, GÜVENİLİRLİĞİ VE PARASOSYAL ETKİLEŞİMİN MARKA SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof.Dr. Cemil İNAN Muhasebe Uzmanı Melis TUNÇ

No: 1

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 3	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:00 – 13:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Associate Prof. Dr. Süleyman BALCI		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	AWARENESS OF SCIENTIFIC RESEARCH ETHICS AND PLAGIARISM TENDENCIES AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Doç. Dr. Süleyman BALCI Emre DEMİRBAŞ
2	ADAPTING TO CAREER LIFE AND JOB SATISFACTION IN ADULTS	Associate Prof. Dr. Süleyman BALCI
3	AN EXPLORATORY QUALITATIVE STUDY OF AI-BASED STORYTELLING TECHNIQUES FOR ENHANCING SECONDARY EFL STUDENTS' READING SKILLS	Rafik El Amine Ghobrini Sarah Tabet Youssef Chehri
4	DIGITALIZATION AND DECISION-MAKING PROCESSES IN SPORTS MANAGEMENT	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa ARINÇ Doç. Dr. Seda SABAH
5	MUNICIPALITY AND SPORTS: PUBLIC OPINIONS AND RECOMMENDATIONS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Şerife Nur MÜZDE Doç. Dr. Seda SABAH

No: 5

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 4	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:00 – 13:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Prof. Dr. Canan SEYFELİ		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	LOOKING AT THE SOCIAL SYSTEM THROUGH THE EYES AND INNOCENCE OF A CHILD; AN ANALYSIS OF ERDAL ÖZ'S WORK "THE RED BALLOON"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
2	GÖÇMEN ÇOCUKLARIN OKULDA MEKÂNSAL AİDİYET VE EVDE-OLMAMA DENEYİMLERİ: ODAKLANMIŞ ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA	Psikolog Şeyhmus ÜSTÜNDAĞ
3	THE PERCEPTION OF THE UNIVERSE IN ANCIENT CHINA: COMMON ASPECTS OF ORIGIN MYTHS	Prof. Dr. Canan SEYFELİ
4	THE ANCIENT CHINESE TRADITION THAT SHAPED CONFUCIANISM AND DAOISM: AN EXAMPLE OF UNIVERSE PERCEPTION	Prof. Dr. Canan SEYFELİ

No: 4

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 5	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:30 – 13:30	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT	Dr. Aigerim Nurgaliyeva Dr. Yerzhan Kairatov Dana Sarsenova
2	STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva Nursultan Tolegenov Aidana Bekbolatova
3	TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS	Dr. Reza Ahmadi Soraya Mahmoudi
4	CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Hassan Rezaei Fatemeh Karimi
5	BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES	Assoc. Prof. Dr. Imran Malik Dr. Sana Rehman
6	VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN	Ayesha Zubair Muhammad Faisal
7	BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS	Prof. Dr. Nino Tsiklauri Dr. Levan Beridze

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 6	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:30 – 13:30	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. Dr. Luan Rama		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA	Prof. Dr. Maria Theresa Santos Dr. Jose Rizalino Cruz Luzviminda Reyes
2	FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES	Assoc. Prof. Dr. Elena Vasquez Ramon Dela Cruz Sofia Magdalena
3	ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP	Dr. Ahmed El-Sayed Fatma Nour Karim Abdel Rahman
4	NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION	Prof. Dr. Layla Hassan Mohamed Salem
5	BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA	Assoc. Prof. Dr. Luan Rama Ermal Hoxha Anila Kuci
6	OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES	Dr. Blerta Shala Flamur Leka
7	POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL	Prof. Dr. Nino Tsiklauri Levan Beridze Mariam Kapanadze
8	SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS	Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze Giorgi Gelashvili Dr. Irakli Chikhradze Nato Javakhishvili

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 7	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:30 – 13:30	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Dr. Eleni Papadakis		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY	Prof. Dr. Chinedu Okeke Emeka Nwankwo
2	SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY	Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf Adebayo Ogunleye Chioma Adewale
3	TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET	Dr. Eleni Papadakis Nikos Stavrou Maria Kostopoulos
4	FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES	Prof. Dr. Dimitri Karamanos Sophia Antoniou
5	AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM	Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj Anita Hoxha Lorin Kuka
6	CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR	Dr. Blerta Lame Flamur Basha
7	OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elnur Mammadov Dr. Aysel Karimova Farid Huseynov

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 8	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:30 – 13:30	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Dr. Anila Suljoti		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY	Assis. Prof. Dr. Rahman Karim Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum Dr. Arif Hossain
2	INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY	Sadia Islam Dr. Md. Faisal Ahmed Nusrat Jahan
3	IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS	Dr. Ali Hassan Al-Rawi Dr. Sara Mahmoud
4	IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION	Assoc. Prof. Dr. Khalid Omar Zainab Al-Sayed
5	ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES	Prof. Dr. Liridon Sinani Dr. Anila Suljoti Ermal Deda
6	TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING	Assoc. Prof. Dr. Dorina Thanasi Blerta Hoxha
7	AZERBAIJAN-GEORGIA-TÜRKİYE ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY	Prof. Dr. Elnur Paşa Dr. Leyla Aliyeva Assoc. Prof. Dr. Vugar Salamov

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES			
SESSION - HALL Session 1 – Hall 9	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 11:30 – 13:30	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH	Prof. Dr. Rahman Karim Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum Dr. Md. Alamgir Hossain
2	CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY	Dr. Shafiqul Islam Sultana Akter Md. Rafiqul Hasan
3	AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato Kenji Nakamura
4	ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY	Dr. Aiko Yamamoto Takeshi Kobayashi
5	REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN	Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva Dr. Bakyt Torogeldiev Aida Tursunalieva
6	ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Erlan Abdyl daev Nurlanbek Omuraliev

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 1	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15: 00– 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	SALMONELLOSIS IN CALVES	Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN Prof. Dr. ALİ BİLGİLİ
2	INTEGRATED METABOLIC, INFLAMMATORY, NUTRITIONAL, AND FIBROSIS SIGNATURES FOR THE IDENTIFICATION OF NONALCOHOLIC FATTY LIVER DISEASE: A COMPARATIVE DIAGNOSTIC PERFORMANCE STUDY	Dr.Öğr.Üyesi,,Şeyma Dümür Prof.Dr.,Hafize Uzun
3	A MULTI-TARGETED HERBAL AGENT IN METABOLIC DISEASES: MOMORDICA CHARANTIA L.	Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK
4	A KEY ACTOR IN PROSTAGLANDIN METABOLISM: NAD ⁺ -DEPENDENT 15- HYDROXYPROSTAGLANDIN DEHYDROGENASE	Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK

No: 2

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

SESSION - HALL	DATE	TIME	ZOOM ID - Passcode
Session 2 – Hall 2	August 22, 2026	Ankara: 15: 00– 17:00	885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Dr. Öğretim Üyesi, HASAN UZEL

	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	RESNET-RS-50 KULLANILARAK GÜNEŞ FOTOVOLTAİK PANELLERİNDE DERİN ÖĞRENME TABANLI TOZ TESPİTİ	Dr. Öğretim Üyesi, HASAN UZEL Dr. Öğretim Üyesi, BEKİR EMRE ALTUN Dr. Öğretim Üyesi, FEYYAZ ALPSALAZ
2	SENKRON MAKİNEDE ALAN AKIMININ POLYNOMİAL REGRESYON İLE TAHMİNİ	Dr. Öğretim Üyesi, HASAN UZEL Dr. Öğretim Üyesi, FEYYAZ ALPSALAZ Dr. Öğretim Üyesi, BEKİR EMRE ALTUN
3	BİYOBOZUNUR MG ALAŞIMLARINDA HALL–PETCH HESAPLAMALI AKMA DAYANIMI TAHMİNLERİNİN DENEYSEL VERİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI	MUHAMMED SELMAN DOĞAN Prof. Dr., ALİ GÜNGÖR
4	PARKING USE AND MANAGEMENT NEEDS IN A COMPACT COASTAL CITY: A CASE STUDY	MUHAMMED FATİH YENTİMUR TUBA KÜTÜK-SERT
5	EXPERIMENTAL EVALUATION OF EXHAUST EMISSIONS FROM RAPESEED BIODIESEL BLENDED WITH HEXAGONAL BORON NITRIDE AND BORON CARBIDE NANOPARTICLES UNDER DIFFERENT ENGINE LOADS	Öğr. Gör. İbrahim GÜNDÜZ Doç. Dr. Turan GÜRGENÇ

No: 1

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 3	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:00 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. Dr., Emine AY TAR		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	INFLUENCE OF CARBON FIBRE REINFORCEMENT ON THE CHARPY IMPACT BEHAVIOUR OF FFF-PRINTED PLA COMPONENTS	Mehmet Çağatay Akbolat
2	CONVERSION OF CO ₂ TO CYCLIC CARBONATES BY AROMATIC AMINES AS A CATALYST IN AN ATMOSPHERIC AMBIENT	Assoc. Prof. Dr., Emine AY TAR
3	RECENT ADVANCES IN AEROGEL TEXTILE COMPOSITES FOR THERMAL INSULATION APPLICATIONS	Asst. Prof. Zeynep ÜLKER DEMİR
4	FAZ DEĞİŞİM MADDELERİ VE KANATÇIKLAR KULLANILARAK ÇİFT YÜZLÜ FOTOVOLTAİK PANELLERİN ISI YÖNETİMİ	Öğr. Gör. Mehmet Şah SARAÇ Prof. Dr. Cengiz YILDIZ
5	EVALUATION OF REACTIVE AGGREGATE BLENDS IN TERMS OF ALKALI-SILICA REACTION: AN ASTM C1260-BASED OPTIMIZATION APPROACH	Hacera YAĞBASAN Prof. Dr. Deniz ADIGÜZEL Doç. Dr. Serkan TÜYLÜ Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİR
6	DYNAMIC INVESTIGATION OF THE SENSITIVITY OF ECONOMIC CUT-OFF GRADE TO LOGISTICS RISKS AND PRICE FLUCTUATIONS IN A BARITE DEPOSIT	Fatih DEMİR Doç. Dr. Serkan TÜYLÜ Prof. Dr. Deniz ADIGÜZEL Dr. Öğr. Üyesi İsmail DEMİR
7	TENSILE PROPERTIES OF BIAxIAL GLASS FIBER WOVEN-REINFORCED UNSATURATED POLYESTER COMPOSITE MATERIAL	İBRAHİM KURTEN Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL
8	BENDING BEHAVIOUR OF A DUAL-AXIS E-GLASS FIBRE-REINFORCED UNSATURATED POLYESTER COMPOSITE	İBRAHİM KURTEN Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL

No: 5

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 4	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:00 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Doç. Dr. Varol KOÇ		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND CONSCIOUSNESS: A METAPHYSICAL PERSPECTIVE	Doç. Dr. Varol KOÇ
2	ONTOLOGICAL APPROACHES FOR CONSCIOUSNESS SIMULATION IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Doç. Dr. Varol KOÇ
3	DOĞAL AFETLERİN YÖNETİMİNDE MATEMATİKSEL DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI	Dr, AHMET YILDIRIM
4	ESTIMATION OF RISK MEASURES VIA IMPROVED GENETIC ALGORITHM	Prof. Dr. Birdal Şenoğlu Dr. Özge Gürer Assoc. Prof. Dr. Gamze Güven
5	FEATURE SELECTION FOR ARTIFICIALLY IMBALANCED DATASETS USING CRESTED PORCUPINE OPTIMIZER	Dr.Öğr.Üyesi Gülnur YILDIZDAN
6	COMPARISON OF GAMMA-RAY ATTENUATION PARAMETERS OF PYRITE AND MARCASITE (FeS ₂) POLYMORPHS	Assist. Prof. Dr., MEHTAP YALÇINKAYA

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 5	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:30 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Dr. Soraya Mahmoudi		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF NOVEL METAL-ORGANIC FRAMEWORKS FOR CARBON DIOXIDE CAPTURE APPLICATIONS	Prof. Dr. Reza Jalali Dr. Soraya Mahmoudi Ali Karimi
2	DEVELOPMENT OF EFFICIENT HETEROGENEOUS CATALYSTS FOR BIODIESEL PRODUCTION FROM WASTE COOKING OILS	Assis. Prof. Dr. Hassan Ahmadi Fatemeh Rezaei
3	QUANTUM DOTS DOPED POLYMER NANOCOMPOSITES FOR ADVANCED SOLAR CELL DEVICES	Dr. Ahmed El-Sayed Nadia Hassan Karim Abdel
4	GREEN SYNTHESIS OF SILVER NANOPARTICLES USING EGYPTIAN MEDICINAL PLANT EXTRACTS	Assis. Prof. Dr. Mohamed Salem Fatma Ibrahim
5	ADVANCED MEMBRANE TECHNOLOGIES FOR DESALINATION IN ARID GULF COUNTRIES	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori Noor Hassan Dr. Fatima Rahman
6	NANOSTRUCTURED CATALYSTS FOR HYDROGEN PRODUCTION VIA WATER SPLITTING	Omar Saeed
7	THERMALLY STABLE POLYMERIC COMPOSITES FOR HIGH-PERFORMANCE ELECTRONIC APPLICATIONS	Prof. Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu Ionela Dragomir

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 6	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:30 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Dr. Ionela Popa		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	ADVANCES IN PRECISION MEDICINE FOR BREAST CANCER TREATMENT USING AI-DRIVEN GENOMIC PROFILING	Dr. Aiko Nakamura Kenji Sato
2	NON-INVASIVE NEURAL INTERFACE TECHNOLOGIES FOR PARKINSON'S DISEASE MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Yumi Kobayashi Takeshi Yamamoto Mika Fujimoto
3	TELEMEDICINE IMPLEMENTATION CHALLENGES IN RURAL MOLDOVAN HEALTHCARE SYSTEMS	Dr. Ionela Popa Victor Rusu
4	NUTRITIONAL INTERVENTIONS FOR DIABETES PREVENTION IN MOLDOVAN URBAN POPULATIONS	Prof. Dr. Maria Ceban Andrei Lupascu Elena Bodarev
5	TRADITIONAL HERBAL MEDICINE EFFICACY AGAINST DENGUE FEVER IN INDONESIAN COMMUNITIES	Dr. Sari Wijaya Assoc. Prof. Dr. Budi Santoso
6	MATERNAL HEALTH IMPROVEMENT THROUGH COMMUNITY MIDWIFERY PROGRAMS IN RURAL INDONESIA	Nyoman Pratiwi Dr. Agus Setiawan Lina Kusuma
7	ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN ROMANIAN HOSPITAL-ACQUIRED INFECTIONS	Dr. Andrei Popescu Dr. Maria Ionescu

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 7	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:30 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Dr. Sophia Kiriakou		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	IMPROVED GRAPE VARIETAL SELECTION FOR CLIMATE-RESILIENT VITICULTURE IN AZERBAIJAN'S SEMI-ARID REGIONS	Prof. Dr. Elnur Hasanov Assoc. Dr. Aysel Mammadova Nigar Aliyev Kamran Ibrahimov
2	AQUAPONIC INTEGRATION FOR SUSTAINABLE RICE-FISH FARMING IN TROPICAL SINGAPORE CONDITIONS	Prof. Dr. Chen Li Wei Assoc. Prof. Dr. Nurul Aini Marcus Tan
3	VERTICAL FARMING SYSTEMS OPTIMIZATION FOR URBAN VEGETABLE PRODUCTION IN SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Lim Wei Ming Dr. Tan Hui Ling Rajesh Kumar
4	SALINE TOLERANT FORAGE CROPS DEVELOPMENT FOR LIVESTOCK FEED IN QATARI FARMS	Assis. Prof. Dr. Ahmed Bin Saeed Sara Al-Mansoori
5	WATER-EFFICIENT DATE PALM CULTIVATION TECHNIQUES IN QATAR'S ARID AGRICULTURAL ZONES	Dr. Fatima Al-Thani Assoc. Prof. Dr. Khalid Nasser Mariam Rahman
6	ORGANIC HERB PRODUCTION MODELS FOR MEDITERRANEAN GREENHOUSE SYSTEMS IN CRETE	Dr. Sophia Kiriakou Andreas Manolis
7	OLIVE OIL QUALITY ENHANCEMENT THROUGH PRECISION IRRIGATION IN KALAMATA GREEK PLANTATIONS	Assoc. Prof. Dr. Dimitri Pappas Elena Stavrou Nikos Theodorou
8	BIOLOGICAL PEST CONTROL STRATEGIES FOR POMEGRANATE ORCHARDS IN AZERBAIJAN'S GANJA VALLEY	Dr. Farid Gurbanov Leyla Karimova Rashad Nuriyev
9		

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 8	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:30 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. Dr. Kamal Gurbanov		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF AVIAN INFLUENZA IN AZERBAIJAN POULTRY FARMS	Prof. Dr. Elnur Hasanov Dr. Aysel Mammadova Nigar Aliyeva
2	PARASITIC INFESTATIONS AND ANTHELMINTIC RESISTANCE IN SHEEP HERDS OF GARABAGH REGION	Assoc. Prof. Dr. Kamal Gurbanov Dr. Leyla Ibrahimova Dr. Farid Rahimov
3	MEDICINAL PLANT EXTRACTS FOR TREATING MASTITIS IN DAIRY SHEEP OF CRETE	Dr. Dimitri Papadakis Eleni Stavrou Prof. Dr. Nikos Karamanos
4	THERMAL IMAGING TECHNIQUES FOR EARLY LAME DETECTION IN GREEK DAIRY CATTLE	Maria Kostopoulou Assoc. Prof. Dr. Theo Lazos
5	NANOTECHNOLOGY-BASED VACCINE DELIVERY SYSTEMS FOR CAMELID RESPIRATORY DISEASES	Dr. Fatima Al-Mansoori Khalid Rahman Assoc. Prof. Dr. Ahmed Khalil
6	PROBIOTIC SUPPLEMENTATION EFFECTS ON BROILER CHICKEN GUT MICROBIOME IN	ARID CLIMATES Prof. Dr. Noor Al-Harethi Sara Hassan
7	ONE-HEALTH APPROACHES TO ZONOTIC LEPTOSPIROSIS CONTROL IN URBAN SINGAPORE	Dr. Wei Ling Tan Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar Mei Ling Wong
8	GENOMIC SEQUENCING OF ANTIBIOTIC-RESISTANT BACTERIA FROM SINGAPORE AQUACULTURE	Dr. Lim Hui Min Dr. Amir Singh

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES			
SESSION - HALL Session 2 – Hall 9	DATE August 22, 2026	TIME Ankara: 15:30 – 17:00	ZOOM ID - Passcode 885 7151 8350 - 202224

Head Of Session : Assoc. Prof. Dr. Yumi Kato		
	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
1	NANOSCALE SURFACE MODIFICATION TECHNIQUES FOR SUPERCAPACITOR ELECTRODE ENHANCEMENT	Assoc. Prof. Dr. Yumi Kato Takeshi Yamamoto
2	RECYCLED PLASTIC WASTE COMPOSITES FOR COST-EFFECTIVE NIGERIAN HOUSING CONSTRUCTION	Dr. Chinedu Okonkwo Ngozi Eze Emeka Nwankwo
3	BIODEGRADABLE POLYMER BLENDS FROM AGRICULTURAL WASTE FOR NIGERIAN PACKAGING INDUSTRY	Prof. Dr. Aisha Bello Tunde Adeyemi
4	TITANIUM ALLOYS FOR TANZANIAN MINING EQUIPMENT UNDER CORROSIVE CONDITIONS	Dr. Juma Mtui Fatuma Ally Assoc. Prof. Dr. Elias Nnko
5	NATURAL FIBER-REINFORCED CONCRETES FOR SUSTAINABLE TANZANIAN INFRASTRUCTURE	Zainab Mwamba Dr. Lucas Kileo
6	GEOPOLYMER CONCRETES FROM GEORGIAN VOLCANIC ASH FOR EARTHQUAKE-RESISTANT STRUCTURES	Prof. Dr. Giorgi Tsiklauri Nino Beridze Lasha Kapanadze
7	SHAPE MEMORY POLYMERS FOR SMART TEXTILES IN GEORGIAN WINTER APPAREL	Assoc. Prof. Dr. Mariam Gelashvili Irakli Lomidze Dr. Tamar Chikhradze

Contents

CUMHURİYET DÖNEMİ SİNEMASINDA BİR TÜRK KADINI: NEYYİRE NEYİR	1
1935 ULUSLARARASI KADIN BİRLİĞİ KONGRESİ HATIRA PULLARI	3
YEDİTEPENİN MUSİKİSİ: İSTANBUL KONULU TÜRK MUSİKİSİ ESERLERİ	4
TÜRK MUSİKİSİNDE VİYOLONSEL İLE TAKSİM İCRASI: ÜSLUP, DOĞAÇLAMA VE METODİK EĞİTİM ÖNERİLERİ	19
PETER VOULKOS'UN SERAMİK HEYKELLERİNDE KONSTRÜKTİVİST YAPI	34
RICHARD SHAW'IN SERAMİK HEYKELLERİNDE NESNE	44
PROPAGANDANIN GÖRSEL DİLİ: SANAT, İKTİDAR VE İDEOLOJİ	52
AB KARBON SINIR DÜZENLEME MEKANİZMASI (CBAM) VE KURUMSAL DAVRANIŞ: KARBON MUHASEBESİ VE UYUM MALİYETLERİNİN ZİHİNSEL MUHASEBESİNDE KAYIPTAN KAÇINMA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	69
ZİHİNSEL KISAYOLLAR VE VERGİ UYUMU: DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARI İLE DAVRANIŞSAL FİNANS KESİŞİMİNDE YENİ BİR ANALİTİK ÇERÇEVE	79
SOCIAL CONNECTION OR HUMAN LIKENESS? DRIVERS OF CONTINUED USE AND RECOMMENDATION IN AI-ENABLED CUSTOMER EXPERIENCES	90
21. YÜZYILIN KÜRESEL DÜNYASINDA KÜRESEL YÖNETİŞİM KAVRAMINI YENİDEN DÜŞÜNMEK	100
ABD’NİN DOĞAL KAYNAKLARA YÖNELİK KONTROL ETME STRATEJİSİNİN ÇİN ÜZERİNDEKİ ETKİ KAPASİTESİ	110
HAFTALIK ÖĞRENME PERFORMANSININ İKİ BOYUTLU LİNEER DİNAMİK MODEL İLE ANALİZİ	126
YETİŞKİNLERDE MESLEK YAŞAMINA UYUM VE İŞ DOYUMU	136
YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ETİK FARKINDALIĞI VE İNTİHAL EĞİLİMİ	146
AN EXPLORATORY QUALITATIVE STUDY OF AI-BASED STORYTELLING TECHNIQUES FOR ENHANCING SECONDARY EFL STUDENTS’ READING SKILLS	157
SPOR YÖNETİMİNDE DİJİTALLEŞME VE KARAR ALMA SÜREÇLERİ	158
BELEDİYE VE SPOR: HALKIN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ	168
TOPLUMSAL SİSTEME ÇOCUK GÖZÜYLE ve MASUMİYETİYLE BAKMAK; ERDAL ÖZ’ÜN “KIRMIZI BALON” ESERİNİN ANALİZİ	179
GÖÇMEN ÇOCUKLARIN OKULDA MEKÂNSAL AİDİYET VE EVDE-OLMAMA DENEYİMLERİ: ODAKLANMIŞ ETNOGRAFIK BİR ARAŞTIRMA	182
KONFÜÇYANİZM VE DAOİZM’İ BİÇİMLENDİREN ANTİK ÇİN GELENEĞİ: EVREN ALGISI ÖRNEĞİ	189
ANTİK ÇİN’DE EVREN ALGISI: BAŞLANGIÇ MİTLERİNİN ORTAK YÖNLERİ	203
INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT	218
STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS	219
TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS.	220

CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS	221
BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES	222
VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN	223
BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS.....	224
POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA	225
FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES	226
ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP.....	227
NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION	228
BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE WRITTEN IN TIRANA.....	229
SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS	232
DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY.....	233
SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY	234
TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET	235
FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES	236
AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM	237
CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR	238
OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN .	239
THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY	240
INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY	241
IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS ...	242
IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION	243
ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES	244
TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING	245
AZERBAIJAN-GEORGIA-TURKEY ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY.....	246
MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME DIVERSIFICATION IN BANGLADESH	247
CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY	248
AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN.....	249
ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY	250
REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN	251

FAR EAST ASIA 7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Aug 20 - 26, 2026- Tokyo

ISBN NR.: 978-625-8795-38-7

ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN.....	252
--	-----

CUMHURİYET DÖNEMİ SİNEMASINDA BİR TÜRK KADINI: NEYYİRE NEYİR

Doç. Dr. Evrim Şencan

Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi,
elifevrim@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9807-1338

ÖZET

Bu bildiri, Cumhuriyet ilkeleriyle yeniden doğan bir ülkede sanat alanına cesaretle adım atarak ilk Türk kadın oyuncularından biri olan Neyyire Neyir'i konu almaktadır.

Neyyire Neyir ya da esas ismiyle Münire Eyüp Ertuğrul, 1903'te Fatih'te doğdu. Babası müderristi. Erken yaşta yetim kalınca Manizade ailesi onu himayesine aldı ve bu aileyle büyüdü. Üsküplü Mahalle Mektebi ve Horhor İptidaisinde okuduktan sonra, 1916'da baba mesleğini devam ettirmek için Darülmuallimata kaydoldu. 1921'de mezun olduktan sonra yabancı dil öğrenmek için Arnavutköy Amerikan Kız Kolejine girdi ve iki yıl burada okudu. İngilizce, Rusça ve Fransızca öğrendi. Çok iyi piyano çalmanın yansı sıra bıçkı dikiş konusunda eli yatkındı.

Tiyatroda erkeklerin kadın rollerini de üstlendiği bir dönemde, *Ateşten Gömlek* filminin çekimleri için gazeteye verilen kadın oyuncu ilanına başvurunca, Bedia Muvahhit'in yanında sahne alacak ilk Türk kadınlarından biri olma yoluna çoktan girmişti. Sirkeci'deki Kemal Film stüdyolarına bu başvuruyu yaptığında kolejde öğrenciydi. Role kabul edildi ve hayatında yepyeni bir sayfa açıldı. *Ateşten Gömlek*, Varyete Tiyatrosu, Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları, Darülbeydi günleri derken çok sayıda oyunda rol aldı. Bu sırada Muhsin Ertuğrul'la evlendi. İsmi artık kendi isteğiyle Neyyire Neyir olmuştu. Babasının koyduğu isimle sadece eşinin kendisine hitap etmesini istediği için bu yolu seçmişti. Bu arada bir oyun yazdı ve bu oyun sahneye koyuldu. 1940'lı yıllarda, sanat severleri sinema ve tiyatroyla iç içe tutmak için *Perde* ve *Sahne* isimli derginin çıkarılmasında öncü rol oynadı ve derginin yayın müdürlüğünü yaptı.

Dinamik, hassas, zeki, çalışkan ve ahlaklı olarak tanınan ve Afife Jale'nin açtığı yoldan giderek temkinli ve kararlı bir şekilde sinemaya ve sahneye adını yazdıran ilk Türk kadınlarından olan Neyyire Neyir, Atatürk döneminde sahneye çıkan ilk Türk kadınlarından biri oldu ve çok sayıda tiyatro oyununda ve filmde rol aldı. 13 Şubat 1943'te, aylardır tedavi gördüğü Alman Hastanesinde hayata gözlerini yumdu.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Türkiye Cumhuriyeti, Neyyire Neyir, Neyyire Ertuğrul

1935 ULUSLARARASI KADIN BİRLİĞİ KONGRESİ HATIRA PULLARI

Öğretim Görevlisi, Serap Yeşiltuna Arısoy

Başkent Üniversitesi,

Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi

yesiltunaserap@gmail.com,

ORCID:0009-0007-4450-2618

ÖZET

Bu çalışma, 1935 yılında Türk Kadın Birliği'nin ev sahipliğinde İstanbul'da gerçekleştirilen 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi anısına Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Uluslararası Kadın Birliği tarafından bastırılan pul koleksiyonu ile ilgilidir. Kongre, Türk Kadının 1934 yılında elde ettiği siyasi haklarla birlikte Türk kadınının Cumhuriyet'in ilanından itibaren elde ettiği tüm hakları ve devrimci dönüşümü dünya kamuoyuyla paylaşmak adına önemli bir fırsat yaratmıştır.

Türkiye, dünya kadınlığına sunduğu bu dikkate değer mali ve lojistik desteğin yanı sıra (ücretsiz vize, ulaşım, konaklama ve mekân), kongre anısına özel hatıra pulları basılması amacıyla 13 Mart 1935 tarihinde bir yasa çıkartmış, pulların Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına birlik tarafından bastırılmasına ve 1935 yılı sonuna dek posta işlemlerinde kullanılmasına onay verilmiştir. İsviçre'de üretilen on beş puldan oluşan ve 1,5 milyon adet basılan bu özel koleksiyon, 18 Nisan 1935'te tedavüle sunulmuş, satış gelirin Türkiye Hükümeti ve Uluslararası Birlik arasında paylaşılmasına karar verilmiştir. Pulların üzerinde Nobel ödülü alan, öncü rolleriyle tanınan dünya kadınlarının fotoğraflarının yanı sıra en yüksek bedelle satılan pulda Atatürk fotoğrafı bulunmaktadır. Pulun üzerinde "Kamal Atatürk Libérateur Des Femmes Turques"(Kemal Atatürk: Türk Kadının Özgürleştiricisi) ifadesinin yazılmış olması dikkat çekicidir.

Türkiye sadece kongrenin masraflarını üstlenmekle kalmamış, pullardan elde edilen yüksek gelirle o dönem mali sıkıntılar yaşayan Uluslararası Kadın Birliği'ne önemli bir maddi kaynak yaratmıştır. Günümüzde yalnızca pul müzelerinde ve müzayedelerde rastlanan bu koleksiyon; Atatürk Dönemi Türkiye'sinin kadın erkek eşitliği, feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarındaki öncü konumunu belgeleyen, uluslararası kamuoyunda hayranlık uyandıran ve başka örneği olmayan bir tarihi belgedir. Bu yönüyle filateli dünyası için de maddi ve manevi değeri yüksek bir koleksiyon olarak anılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadın Birliği, Uluslararası Kadın Birliği Kongresi, Atatürk, Kadın Hakları, Filateli, Feminizm

YEDİTEPENİN MUSİKİSİ: İSTANBUL KONULU TÜRK MUSİKİSİ ESERLERİ

Doç. Dr. Ahmet Hakan BAŞ¹

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ahmethakanbas@gmail.com –

ORCID: 0000-0002-7156-4466

Dr. Dilek YÜZLÜER²

TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu), dilekyuzluer@hotmail.com –

ORCID ID: 0000-0003-0003-8634

ÖZET

Türk musikisinin, oldukça geniş bir makam ve ritim çeşitliliğinin yanı sıra zengin bir form çeşitliliğine de sahip olduğu bilinmektedir. Musikimiz içerisinde yer alan sözlü ve sözsüz eserler, yüzyıllar boyunca çoğunlukla aşk, hasret vb. soyut temalar etrafında şekillenmiş olsa da kimi zaman şehirler ve mekânlar üzerine de bestelenmiştir. Bu anlamda İstanbul; iki kıtayı birleştiren tarihî bir köprü olmanın yanında, bir musiki şehri olmuş ve Türk musikisinde önemli bir tema hâline gelmiştir. Yüzyıllar boyu musikinin merkezi konumundaki İstanbul için bestelenmiş sözlü eserleri farklı değişkenlerle incelemeyi amaçlayan bu çalışma; söz konusu eserlerin tamamını bir arada ortaya koyan ve tasnif eden özgün bir kaynak olarak literatürde yer alması bakımından önem arz etmektedir. Türk musikisi repertuvarında yer alan İstanbul için bestelenmiş eserlerin incelendiği bu çalışmada, söz konusu eserler farklı değişkenler açısından doküman incelemesi yöntemiyle ele alınmıştır. Eserlerin betimsel ve bibliyometrik analizi yapılarak; makam, usul, form, bestekâr, güfte şairi gibi değişkenlerin frekans analizleri ortaya çıkarılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda; bestekârların 9 farklı formda toplam 188 eseri Türk musikisine kazandırdıkları görülmüştür. Ayrıca bestekârların eserlerde en çok şarkı formunu, Nihavend makamını ve düyek usulünü kullandıkları ortaya çıkmıştır. Yapılan inceleme sonucunda İstanbul ile ilgili en çok eser üreten ilk üç bestekârın Abidin Gerçek, Ahmet Kadri Rizeli ve Amir Ateş olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bu repertuvarın geri kalan kısmının; 105 farklı bestekârın eserleriyle şekillendiği tespit edilmiştir. Ayrıca eserlerde en çok güftesi kullanılan şairlerin Orhan Veli Kanık, Yahya Kemal Beyatlı ve Ümit Yaşar Oğuzcan gibi Türk edebiyatının önemli isimleri olduğu ve repertuvarın 113 farklı şairin sözleriyle şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın dikkat çekici sonuçlarından biri ise eserlerin önemli bir kısmının anonim güftelerden oluşmasıdır. Söz konusu eserlerin, İstanbul konulu konserlerde icra edilmesi ve müzik eğitimi veren kurumlarda ders konusu olarak işlenerek yeni nesillere aktarılması önerilmektedir.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Devlet Konservatuarı Türk Müziği Bölümü Öğretim Üyesi.

² TRT İstanbul Radyosu Viyolonsel Sanatçısı.

Anahtar Kelimeler: Türk Sanat Müziği, İstanbul şarkıları, Bibliyometrik analiz, TRT repertuarı.

THE MUSIC OF YEDITEPE: TURKISH MUSIC WORKS ON THE THEME OF ISTANBUL

ABSTRACT

Turkish music is known for its wide variety of maqam and rhythms, as well as its rich diversity of forms. Although the vocal and instrumental works within this tradition have mostly revolved around abstract themes such as love and longing throughout the centuries, they have also occasionally been composed about specific cities and places. In this sense, Istanbul, in addition to being a historical bridge connecting two continents, has become a city of music and a prominent theme in Turkish music. This study aims to examine the vocal works composed for Istanbul—the heart of this music for centuries—through various variables, and holds significance in the literature as an original source that compiles and classifies all these works together. In this research, which examines the works composed for Istanbul within the Turkish music repertoire, the subject matter was analyzed using the document analysis method based on different variables. Through descriptive and bibliometric analyses, the frequency distributions of variables such as mode, rhythm, form, composer, and lyricist were revealed. In line with the results, it was observed that composers contributed a total of 188 works in 9 different forms to Turkish music. Furthermore, it was revealed that composers most frequently utilized the song (şarkı) form, the Nihavend mode, and the düyek rhythm. The study determined that the top three composers with the highest number of works related to Istanbul were Abidin Gerçeker, Ahmet Kadri Rizeli, and Amir Ateş. According to the research results, the remaining part of this repertoire was shaped by the works of 105 different composers. Additionally, it was concluded that the poets whose lyrics were most frequently used were prominent figures of Turkish literature, such as Orhan Veli Kanık, Yahya Kemal Beyatlı, and Ümit Yaşar Oğuzcan, and that the repertoire was shaped by the words of 113 different poets. One of the striking findings of the research is that a significant portion of the works consists of anonymous lyrics. Ultimately, it is suggested that these works be performed in Istanbul-themed concerts and integrated into the curricula of music education institutions to pass them on to future generations.

Keywords: Turkish Classical Music, Istanbul songs, Bibliometric analysis, TRT repertoire.

1. GİRİŞ

Türk sanat musikisi, zengin makam ve ritim yapısının yanı sıra oldukça geniş bir form çeşitliliğine de sahiptir. Bu gelenekteki sözlü eserler; tek bir saz veya bir saz grubu eşliğinde, solo ya da koro olarak seslendirilir. Tarihsel süreç boyunca Türk musikisinde sanat endişesi ve anlayışıyla çok sayıda sözlü form ortaya çıkmıştır (Özalp, 1992: 11).

Türk müziğinde eserlerin merkezinde çoğunlukla insanın iç dünyası, aşk, hasret ve vuslat gibi duygusal temalar yer alırken, kimi zaman da bu eserler doğrudan şehirlere ithaf edilmektedir. Ülkemizin en önemli merkezlerinden olan tarihi şehir İstanbul, Türk müziği tarihinde adına en çok şiir yazılan ve şarkı yapılan şehir olmuştur. Tarihsel süreç boyunca siyaset, ekonomi, kültür ve sanat gibi yapı taşlarının merkezinde yer alan İstanbul, sunduğu güçlü mekân algısıyla toplumsal ve entelektüel hayatın her alanında belirleyici bir rol oynamıştır (Sönmez ve Özdemir Göçeri, 2019: 191). Yüzyıllar boyunca Türk kültürüne başkentlik eden İstanbul'un musiki dünyası, bu şehrin en dikkate değer taraflarından biri olmuştur. İstanbul'un kendine özgü musiki dünyası, şehrin Osmanlılar tarafından fethedilmesinden itibaren asırlar boyunca tüm Doğu müziği coğrafyasının ana merkezi olma niteliğini sürdürmüştür (Güntekin, 2015: 96).

İstanbul, asırlık geçmişi boyunca iki kıtayı birleştiren bir köprü olmakla kalmamış; kendi sesini, kendi estetiğini ve kendi ruhunu ortaya çıkaran bir musiki şehri haline gelmiştir. Türk musikisi geleneğinde bu tarihi şehir, yalnızca sözlü musikinin içinde geçen bir yer ismi değil, bizzat eserlerin ilham kaynağı olmuştur. "Yeditepe'nin Musikisi" olarak ifade edilebilecek bu repertuvarda; İstanbul'un semtleri, Boğaziçi, Adalar, rüzgârı, mehtabı ve gündelik yaşam kültürü yüzyıllar boyu şarkılarda dile getirilmiştir. Yeditepeli İstanbul'un musikisini araştırmak, Türk musikisindeki şehir kültürünün sanata olan yansımalarını anlamak açısından büyük bir önem taşımaktadır. İstanbul, tarihi bir şehir olmanın ötesinde; Üsküdar'dan Kalamış'a, Bebek'ten Adalar'a kadar her semti kendine has dokusuyla şarkılarda yer almıştır. Bu çalışmada, İstanbul konulu eserler makam ve usul yapılarının yanı sıra farklı değişkenler açısından incelenerek, şehrin Türk musikisindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Problem Durumu

Türk musikisinde sözlü eserler genellikle bireysel duyguları işlese de tarihi ve kültürel özellikleriyle öne çıkan İstanbul, tarih boyunca Türk musikisinin en önemli merkezlerinden biri olmuş; semtleri, doğası ve kültürel yaşamıyla yüzlerce sözlü esere ilham kaynağı teşkil etmiş, bir "musiki şehri" olarak Türk musikisi repertuvarında başlı başına bir tema haline gelmiştir. Ancak, İstanbul konulu bu nitelikli eserlerin; makam, usul, form, bestekâr ve güfte şairi gibi değişkenler açısından bütüncül bir yaklaşımla tasnif edilmediği görülmektedir. Kültürel mirasın yeni nesillere doğru aktarılması ve repertuvarda yer alan İstanbul konulu eserlerin bilimsel olarak tespiti için bu eserlerin tasnif edilmesi akademik bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu sebeplerle, araştırmanın problem cümlesi "Türk musikisinde İstanbul konulu eserler farklı değişkenler açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?" şeklinde oluşturulmuştur. Oluşturulan problem cümlesi kapsamında, TRT repertuvarında yer alan İstanbul konulu eserlere ilişkin belirlenen alt problemler aşağıdaki gibidir:

1. Eserlerin makam özelliklerine göre dağılımı nasıldır?

2. Eserlerin usul özelliklerine göre dağılımı nasıldır?
3. Eserlerin form özelliklerine göre dağılımı nasıldır?
4. Eserlerin bestekârlarına göre dağılımı nasıldır?
5. Sözlü eserlerin güfte şairlerine göre dağılımı nasıldır?

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, yüzyıllar boyu musikinin merkezi olmuş İstanbul için bestelenen saz eserleri ve sözlü eserleri farklı değişkenlerle incelemektir. Bu doğrultuda, söz konusu eserlerin makam, usul, form, bestekâr ve güfte şairi değişkenlerine göre dağılımı tespit edilerek şehrin Türk musikisindeki yeri verilerle ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Önemi

Araştırma; yüzyıllar boyu Türk musikisinin merkezi olmuş İstanbul'a yazılmış olan eserleri istatistiksel verilerle ortaya koyması, şehrin musiki kimliğini bilimsel bir tasnifle belgelemesi ve bu sayede kültürel mirasın gelecek nesillere doğru aktarılmasına zemin hazırlaması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Sayıtlar

Bu araştırmanın sayıtları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

Araştırma kapsamında incelenen eserlerin; makam, usul, form, bestekâr ve güfte şairi bilgilerini doğru, eksiksiz ve aslına uygun bir şekilde yansıttığı,

Çalışmada kullanılan doküman incelemesi yönteminin, belirlenen 188 eserin bibliyometrik ve betimsel özelliklerini akademik kriterlere uygun olarak ortaya koymada yeterli olduğu varsayılmıştır.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini Türk musikisinde yer alan İstanbul konulu eserler; örneklemine ise bu evren içerisinde ulaşılabilen, saz ve sözlü formların yer aldığı 188 eser oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Sınırlılıklar

Veriler toplanırken eserlerin sadece isimleri değil; ilk dizeleri, form yapıları ve söz yazarları tek tek incelenmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalardan (Örn: Sönmez ve Özdemir Göçeri, 2019) farklı olarak, bu çalışmada herhangi bir kronolojik dönem sınırlamasına gidilmemiş; klasik, neoklasik ve çağdaş dönem eserleri bir bütün olarak ele alınmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen 188 esere ait veriler; form dağılımları, usul çeşitlilikleri, makamsal yönelimleri ve güfte şairlerinin frekansları açısından istatistiksel olarak analiz edilmiş, elde edilen bulgular tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, Türk musiki genel repertuarı içerisinde İstanbul konulu eserlere ulaşmak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden belgesel tarama modeli kullanılmıştır. Belgesel

tarama, veri toplamak amacıyla mevcut kayıt ve belgelerden yararlanılarak gerçekleştirilen bir araştırma yöntemidir (Karasar, 2017: 229). Araştırmanın örneklemini belirlemek için ise seçkisiz olmayan örnekleme yaklaşımlarından ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bilimsel bir araştırmada bu yöntemin kullanımında, gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesneler ya da durumlardan oluşturulabilir; bu durumlarda belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme dahil edilir (Büyüköztürk vd., 2019). Bu doğrultuda araştırmacının TRT repertuarı ve kişisel nota arşivlerinde yer alan, belirlenen ölçütleri karşılayan İstanbul konulu 188 eser (saz ve sözlü eserler), inceleme kapsamına alınmıştır. Elde edilen verilerin tasnifinde betimsel analiz yöntemi kullanılarak; eserler makam, usul, form, bestekâr ve güfte şairi (sözlü eserler için) gibi değişkenlere göre sınıflandırılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda; Sönmez ve Özdemir Göçeri (2019) tarafından yapılan çalışmada, TRT repertuarı ve Cumhurbaşkanlığı Klasik Türk Müziği Korosu Arşivi'nden yapılan taramalarda ham veri olarak 243 eserin ismine ulaşıldığı belirtilmiş; ancak bu listeden sadece belirli bir döneme ait olan 125 adedi analize dahil edilmiştir. Bu araştırmada ise, TRT repertuar verilerinin yanı sıra araştırmacıların ulaşabildiği kişisel nota arşivleri de sürece dahil edilerek daha kapsamlı bir veriye ulaşılmış; klasik, neoklasik ve çağdaş dönemi de kapsayan 188 eserlik repertuarın tamamı bütüncül olarak incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın, gerçek anlamda doğrulanmış eser hacmi (188 eser) ve veri bakımından yüksek özgünlük değerine sahip bir araştırma olduğu düşünülmektedir.

2. BULGULAR

2. 1. İstanbul Konulu Eserlerin Makam Özelliklerine Göre Dağılımına Dair Bulgular

TRT repertuarında yer alan İstanbul konulu sözlü eserler makam özelliklerine göre tasnif edilmiş, elde edilen veriler çizelge halinde sunularak ilgili çizelgenin altında detaylıca yorumlanmıştır.

Çizelge 1. İstanbul Konulu Eserlerde Kullanılan Makamların Frekans Analizleri

Sıra	Makam Adı	Eser Sayısı (Frekans)	Yüzdelik Oran (%)
1	Nihavend	49	%26,07
2	Hicaz	25	%13,30
3	Kürdili Hicazkâr	14	%7,45
4	Rast	14	%7,45
5	Mahur	13	%6,93
6	Muhayyer Kürdi	8	%4,26
7	Segâh	6	%3,19
8	Kürdi	6	%3,19
9	Acem Kürdi	6	%3,19
10	Sultani Yegâh	6	%3,19
11	Uşşak	4	%2,13
12	Hüzzam	4	%2,13
13	Karcığâr	3	%1,60
14	Suzinak	3	%1,60
15	Ferahfeza	3	%1,60
16	Acem Aşiran	2	%1,06

17	Nikriz	2	%1,06
18	Buselik	2	%1,06
19	Aşkefza	2	%1,06
20	Saba	2	%1,06
21	Muhayyer	2	%1,06
22	Şehnaz	2	%1,06
23	Hicazkâr	2	%1,06
24	Hüseyni	2	%1,06
25	Bayati Araban	1	%0,53
26	Çargâh	1	%0,53
27	Ferahñümâ	1	%0,53
28	Neva	1	%0,53
29	Şevkefza	1	%0,53
30	Tahir	1	%0,53
-	TOPLAM	188	%100

İstanbul konulu eserlerin (saz ve sözlü eserler dahil) makam özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde, repertuvarında toplam 188 eser ve bu eserlerde 30 farklı makamın kullanıldığı görülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, İstanbul konulu eserlerde bazı makamların belirgin şekilde daha fazla tercih edildiği tespit edilmiştir. Çizelgeye göre İstanbul konulu eserlerde en sık kullanılan makamın Nihavend makamı olduğu görülmüştür. Toplam 188 eserin 49'u Nihavend makamında bestelenmiş olup, bu oran, repertuvarın neredeyse dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Nihavend makamını sırasıyla Hicaz, Kürdilihicazkâr, Rast ve Mahur makamları takip etmektedir. Bu beş baskın makam (Nihavend, Hicaz, Kürdilihicazkâr, Rast ve Mahur), incelenen İstanbul konulu eserlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Çizelgeden elde edilen verilere göre, İstanbul konulu eserler repertuvarının temelini bu beş makamın oluşturduğu söylenebilir.

2. 2. İstanbul Konulu Eserlerin Usul Özelliklerine Göre Dağılımına Dair Bulgular

TRT repertuvarında yer alan İstanbul konulu sözlü eserler usul özelliklerine göre tasnif edilmiş, elde edilen veriler çizelge halinde sunularak ilgili çizelgenin altında detaylıca yorumlanmıştır.

Çizelge 2. İstanbul Konulu Eserlerde Kullanılan Usullerin Frekans Analizleri

Sıra	Usul Adı	Eser Sayısı (Frekans)	Yüzdelik Oran (%)
1	Düyek	57	%30,32
2	Sofyan	46	%24,47
3	Aksak	24	%12,77
4	Nim Sofyan	22	%11,70
5	Semai	11	%5,85
6	Değişmeli	10	%5,32
7	Curcuna	5	%2,66
8	Yürük Semai	4	%2,13
9	Devr-i Hindi	3	%1,60
10	Raks Aksağı	2	%1,06
11	Türk Aksağı	1	%0,53
12	Müsemmen	1	%0,53

13	Nim Hafif	1	%0,53
14	Aksak Semai	1	%0,53
-	TOPLAM	188	%100

İstanbul konulu eserlerin ritmik yapısını belirleyen usul özelliklerine dair frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde, incelenen 188 eser genelinde 14 farklı usulün kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, repertuvarda ritmik açıdan belirli usullerin belirgin bir yoğunluğa sahip olduğunu göstermektedir. Çizelgeden elde edilen verilere göre, İstanbul temalı eserlerde en fazla tercih edilen usulün Düyek olduğu görülmektedir. Toplam 188 eserin 57'si 8 zamanlı bir küçük usul olan Düyek ile bestelenmiştir. Düyek usulünü, Sofyan ve Aksak usulleri takip etmektedir. Eserlerde en çok kullanılan bu üç ana usul (Düyek, Sofyan ve Aksak), İstanbul konulu eserlerdeki usullerin çoğunluğunu oluşturarak repertuvarın temel usul yapısını meydana getirmektedir. Çizelgeden anlaşılabileceği üzere, İstanbul konulu eserlerde küçük usullerin (özellikle Düyek ve Sofyan) tercih edildiği söylenebilir.

2. 3. İstanbul Konulu Eserlerin Form Özelliklerine Göre Dağılımına Dair Bulgular

Araştırma kapsamındaki İstanbul konulu sözlü eserlerin form özelliklerine göre yapılan tasnif süreci sonucunda elde edilen veriler çizelgeye aktarılmış ve çizelge altında kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir.

Çizelge 3. İstanbul Konulu Şarkılarda Kullanılan Formların Frekans Analizleri

Sıra	Form Adı	Eser Sayısı (Frekans)	Yüzdelik Oran (%)
1	Şarkı	143	%76,06
2	Fantezi	20	%10,65
3	Tango	6	%3,19
4	Marş	5	%2,66
5	Türkü	5	%2,66
6	Saz Eseri	5	%2,66
7	Kanto	2	%1,06
8	Ninni	1	%0,53
9	Köçekçe	1	%0,53
-	TOPLAM	188	%100

İstanbul konulu eserlerin müzikal form özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde, incelenen 188 eser genelinde 9 farklı formun kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, repertuvarın form çeşitliliği açısından tek bir form üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Sonuç olarak; Türk musikisinde İstanbul konulu eserler repertuarı, büyük formlardan ziyade, şarkı formu çevresinde şekillenmiştir. Repertuvarda yer alan 183 eserin sözlü formlarda olmasına karşın sadece 5 saz eserinin bulunması, Türk musikisinde saz müziğinin şehir tasvirinde genellikle esere verilen isimlerle sınırlı bir alanda kaldığını göstermektedir. Ancak bu 5 eserin varlığı, İstanbul ruhunun sözün yardımı olmaksızın sadece melodik zenginlikle de hafızaya aktarılabilceğini göstermesi bakımından özgün bir değer taşımaktadır.

2. 4. İstanbul Konulu Eserlerin Bestekâr Özelliklerine Göre Dağılımına Dair Bulgular

İncelenen İstanbul konulu sözlü eserlerin bestekârlarına göre dağılımı sistematik olarak tasnif edilmiş; ortaya çıkan veriler çizelge halinde sunularak altlarında akademik bir üslupla betimlenmiştir.

Çizelge 4. İstanbul Konulu Eser Bestekârlarının Frekans Analizleri

Sıra	Bestekâr Adı	Eser Sayısı (Frekans)	Yüzdelik Oran (%)
1	Abidin Gerçeker	16	%8,79
2	Ahmet Kadri Rizeli	15	%8,26
3	Bestecisi belli değil	9	%4,92
4	Amir Ateş	8	%4,26
5	Gültekin Aydoğdu	4	%2,13
6	Salih Suphi Soner	4	%2,13
7	Bülent Gündem	4	%2,13
8	Arif Sami Toker	3	%1,60
9	Mehmet Ökkeş Ümit	3	%1,60
10	Hasan Fehmi Mutel	3	%1,60
11	Kadri Şençalar	3	%1,60
12	Cemil Altınbilek	3	%1,60
13	İsmail Ötenkaya	3	%1,60
14	Sait Ergenç	3	%1,60
15	Alaeddin Yavaşca	2	%1,06
16	İsmail Hakkı Bey (Muallim)	2	%1,06
17	Sadettin Kaynak	2	%1,06
18	Şekip Ayhan Özışık	2	%1,06
19	Alâeddin Pakyüz	2	%1,06
20	Taner Çağlayan	2	%1,06
21	Necip Gülses	2	%1,06
22	Selahattin İçli	2	%1,06
23	Nihat İncekara	2	%1,06
24	Fatih Salgar	2	%1,06
25	Turhan Taşan	2	%1,06
26	Ahmet Hakan Baş	2	%1,06
27	İbrahim Efendi (Mısırlı Udi)	2	%1,06
28	Yesari Asım Arsoy	2	%1,06
29	Nuri Halil Poyraz	2	%1,06
30	Selahattin Erköse	2	%1,06
31	Avni Anıl	1	%0,53
32	Yusuf Nalkesen	1	%0,53
33	Münir Nurettin Selçuk	1	%0,53
34	Teoman Önalı	1	%0,53
35	İrfan Özbakır	1	%0,53
36	İsmail Demirkıran	1	%0,53
37	Fethi Karamahmutoğlu	1	%0,53
38	Mahmut Oğul	1	%0,53

39	Mustafa Malay	1	%0,53
40	Erol Sayan	1	%0,53
41	Mustafa Cahit Atasoy	1	%0,53
42	Ali Şenozan	1	%0,53
43	Bilge Özgen	1	%0,53
44	Radife Erten	1	%0,53
45	Dursun Karaca	1	%0,53
46	Orhan Kubilay Doğuş	1	%0,53
47	Cavit Ersoy	1	%0,53
48	Savaş Özkök	1	%0,53
49	Mustafa Ünal Yılmaz	1	%0,53
50	Oktay Tem	1	%0,53
51	Lâika Karabey	1	%0,53
52	Sadun Aksüt	1	%0,53
53	Naim İlgün Soysev	1	%0,53
54	Mediha Şen Sancakoğlu	1	%0,53
55	Hasan Şanlıtürk	1	%0,53
56	Göksel Baktagir	1	%0,53
57	Mustafa Nafiz Irmak	1	%0,53
58	Ünal Narçın	1	%0,53
59	Halit Tekinyılmaz	1	%0,53
60	Yılmaz Karakoyunlu	1	%0,53
61	İsmail Akçapınar	1	%0,53
62	Alev Erguner	1	%0,53
63	M. Sabri Akçagül	1	%0,53
64	Hüseyin Soysal	1	%0,53
65	Suat Yıldırım	1	%0,53
66	Aykut Ünker	1	%0,53
67	Ömer Okur	1	%0,53
68	M. Hulusi Öktem	1	%0,53
69	Soner Özer	1	%0,53
70	Selahattin Sarıkaya	1	%0,53
71	Faruk Şahin	1	%0,53
72	Hasan Hasgüler (Dramalı)	1	%0,53
73	Rafet Kırıl	1	%0,53
74	Meral Güney	1	%0,53
75	Hasan Esen	1	%0,53
76	Cinuçen Tanrıkorur	1	%0,53
77	Feyzullah Sarıkartal	1	%0,53
78	Bertan Üsküdarlı	1	%0,53
79	Refik Fersan	1	%0,53
80	Osman Ülkü	1	%0,53
81	İrfan Doğrusöz	1	%0,53
82	Orhan Kızılsavaş	1	%0,53
83	Ela Kurt	1	%0,53
84	Kaya Tanyeri	1	%0,53
85	Zekiye Kuldaş	1	%0,53
86	Kaptanzade Ali Rıza Bey	1	%0,53

87	Ömür Gençel	1	%0,53
88	Arif Şanlı	1	%0,53
89	Taşkın Savaş	1	%0,53
90	Sami Bey (udi)	1	%0,53
91	Kenan Akkaya	1	%0,53
92	Kadri Şarman	1	%0,53
93	Kubilay Kolukırık	1	%0,53
94	Rıfat Günen	1	%0,53
95	Teoman Volkan Özselçuk	1	%0,53
96	Teoman Alpay	1	%0,53
97	Rifat Bey	1	%0,53
98	Ahmet Kağızman	1	%0,53
99	Ahmet Hatipoğlu	1	%0,53
100	Erol Güngör	1	%0,53
101	Esin Seçkin	1	%0,53
102	İsmet Ağa	1	%0,53
103	Murat Demirhan	1	%0,53
104	Selahattin Altınbaş	1	%0,53
105	Zeki Duygulu	1	%0,53
-	TOPLAM	188	%100

İstanbul konulu eserlerin bestekâr özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde, incelenen 188 eserin çok geniş bir bestekâr kadrosu tarafından üretildiği görülmektedir. Repertuvarda adı geçen belirli birkaç isim öne çıksa da eserlerin genel olarak çeşitlilik gösteren bir bestekâr profiline dağıldığı tespit edilmiştir. Çizelgeye göre, İstanbul temalı eserler arasında en yüksek frekansa sahip bestekârlar Abidin Gerçeker ve Ahmet Kadri Rizeli'dir. Bu iki ismi sırasıyla Amir Ateş ile frekansları iki ile dört arasında değişen diğer bestekârlar takip etmektedir. Repertuvarın çok büyük bir kısmını ise birer eseri bulunan geniş bir bestekâr grubu oluşturmaktadır. Ayrıca repertuvarda dikkate değer bir oranda (9 eser) anonim ya da bestekârı belirtilmemiş eser yer almaktadır. Repertuvardaki bu geniş bestekâr çeşitliliği; İstanbul'un sanatsal üretime etki eden, farklı dönem ve üsluplardaki musikişinâslara bu anlamda ilham veren dinamik bir musiki şehri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

2. 5. İstanbul Konulu Eserlerin Güfte Şairlerine Göre Dağılımına Dair Bulgular

TRT repertuvarından elde edilen İstanbul konulu sözlü eserlerin güfte şairlerine ait frekans ve yüzde dağılımları çizelgeleştirilmiş, ilgili çizelgenin altında verilerin musikideki yansımaları detaylıca yorumlanmıştır.

Çizelge 5. İstanbul Konulu Eserlerin Güfte Şairlerinin Frekans Analizleri

Sıra	Güfte Şairi (Söz Yazarı) Adı	Eser Sayısı (Frekans)	Yüzdelik Oran (%)
1	Anonim	27	%14,62

2	Orhan Veli Kanık	8	%4,34
3	Taner Çağlayan	4	%2,18
4	Ayhan İnal	3	%1,63
5	Yahya Kemal Beyatlı	3	%1,63
6	Hüceste Aksavın	3	%1,63
7	Mehmet Ökkeş Ümit	3	%1,63
8	Reşat Özpırınçci	3	%1,63
9	Sait Ergenç	3	%1,63
10	Nagehan Orbay Akay	3	%1,63
11	Ümit Yaşar Oğuzcan	3	%1,63
12	Tümay Başer Üçok	3	%1,63
13	Tarık Çıtak	3	%1,63
14	Tuğrul Tanyol	2	%1,09
15	Vecdi Bingöl	2	%1,09
16	Abidin Gerçeker	2	%1,09
17	Hüsamettin Olgun	2	%1,09
18	Rüştü Okyar	2	%1,09
19	Yesari Asım Arsoy	2	%1,09
20	Sevinç Atan	2	%1,09
21	Atılay Erge	2	%1,09
22	Muammer Kayahan	2	%1,09
23	Rauf Alanyalı	2	%1,09
24	Ayça Yeşim	2	%1,09
25	Bülent Gündem	2	%1,09
26	Erol Güngör	2	%1,09
27	Halil Soyuer	2	%1,09
28	Ahmet Hakan Baş	1	%0,55
29	Ahmet Kırım	1	%0,55
30	Ahmet Sezgin	1	%0,55
31	Alaeddin Pakyüz	1	%0,55
32	Alev Erguner	1	%0,55
33	Ali Coşkun	1	%0,55
34	Ali Osman Kadıkoğlu	1	%0,55
35	Ali Teşdoğ	1	%0,55
36	Amir Ateş	1	%0,55
37	Arif Rüştü Bey	1	%0,55
38	Arif Sami Toker	1	%0,55
39	Arif Şanlı-Ömer Fethi Gürer	1	%0,55
40	Aşık Yener	1	%0,55
41	Aydın Bakan	1	%0,55
42	Aykut Ünker	1	%0,55
43	Aynur Saydam	1	%0,55
44	Baki Bilgin	1	%0,55
45	Belkıs Hakan	1	%0,55
46	Berran Yalçın	1	%0,55
47	Celile Ayyıldız	1	%0,55
48	Cemalettin Turan	1	%0,55
49	Cemil Altınbilek	1	%0,55

50	Ceyda Görk Üsküdarlı	1	%0,55
51	Doğudan Bayülgen	1	%0,55
52	Emine Ertem	1	%0,55
53	Erol Karaokur	1	%0,55
54	Ersan Merhacı	1	%0,55
55	Faruk Oray	1	%0,55
56	Faruk Şahin	1	%0,55
57	Fethi Karamahmudoğlu	1	%0,55
58	Gülcan Arslan Tezcan	1	%0,55
59	Gülten Alıcı	1	%0,55
60	H. Sevim Toker	1	%0,55
61	Hakan Örün	1	%0,55
62	Hasan Fehmi Mutel	1	%0,55
63	Hasan Fehmi Süerdem	1	%0,55
64	Hayri Köroğlu	1	%0,55
65	Hüsamettin Elçi	1	%0,55
66	Hüseyin Balkancı	1	%0,55
67	Hüseyin Emin Öztürk	1	%0,55
68	Hüseyin Tansever	1	%0,55
69	Hüsrev Hatemi	1	%0,55
70	İ. Uyar	1	%0,55
71	İhsan Bey	1	%0,55
72	İlham Behlül Pektaş	1	%0,55
73	İsmet Tahtacıoğlu	1	%0,55
74	Kadir Yaralı	1	%0,55
75	Kadri Şençalar	1	%0,55
76	Kemal Dinçer	1	%0,55
77	Köksal Tuncer	1	%0,55
78	Mediha Şen Sancakoğlu	1	%0,55
79	Mehmet Erbulan	1	%0,55
80	Mehmet M. Aykutoğlu	1	%0,55
81	Mehtap Günaydın	1	%0,55
82	Meral Güney	1	%0,55
83	Mualla Orhon	1	%0,55
84	Mukadder Özakman	1	%0,55
85	Münire Aksaray	1	%0,55
86	Necip Fazıl Kısakürek	1	%0,55
87	Nejla Baykula	1	%0,55
88	Nihal Özyüksel	1	%0,55
89	Nihat İncekara	1	%0,55
90	Nihat Tuna	1	%0,55
91	Nurten Deniz Yaşar	1	%0,55
92	Oktay Tem	1	%0,55
93	Orhan Kızılsavaş	1	%0,55
94	Özlem Demir	1	%0,55
95	Rakım Ziyaoğlu	1	%0,55
96	Refa Ateş	1	%0,55
97	Sadık Atay	1	%0,55

98	Sadun Aksüt	1	%0,55
99	Salih Suphi Söner	1	%0,55
100	Sami Derintuna	1	%0,55
101	Sami Serin	1	%0,55
102	Semih Demirel	1	%0,55
103	Sevinç Demircan	1	%0,55
104	Şefik İnanç	1	%0,55
105	Şekip Ayhan Özışık	1	%0,55
106	Şükufe Nihal Başar	1	%0,55
107	Turhan Oğuzbaş	1	%0,55
108	Uğur Gür	1	%0,55
109	Vedat Korun	1	%0,55
110	Yasin Hatipoğlu	1	%0,55
111	Yılmaz Karakoyunlu	1	%0,55
112	Yonca Şahin Tezel	1	%0,55
113	Zekiye Kuldaş	1	%0,55
-	TOPLAM	183	%100

İstanbul konulu sözlü eserlerin güfte şairlerine dair frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde, incelenen 183 eserin oldukça geniş ve edebî çeşitliliği yüksek bir şair profili tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Tıpkı bestekâr dağılımında olduğu gibi, güfte yazarlarında da belirli birkaç isim dışında son derece çeşitlilik gösteren bir yapı göze çarpmaktadır. İstanbul konulu sözlü eserlerin edebî temeli; geleneksel divan edebiyatı unsurlarından ziyade, ağırlıklı olarak Orhan Veli Kanık'ın yalın İstanbul tasvirleri ile Yahya Kemal Beyatlı ve Ümit Yaşar Oğuzcan'ın romantizmi arasında dengelenmiştir. Repertuvarındaki yüksek anonimlik oranı ise İstanbul'un köklü folklorik hafızasının musiki kanalıyla korunduğunu ve nesilden nesile aktarıldığını açıkça göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Türk musikisi geleneğinin asırlık merkezi ve önemli ilham kaynağı olan İstanbul'u konu alan 188 eser; makam, usul, form, bestekâr ve güfte şairi değişkenleri açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, "Yeditepe'nin Musikisi" olarak adlandırılabilir bu zengin repertuvarın teknik ve estetik yapısına dair somut sonuçlar ortaya koymuştur.

Araştırmadan elde edilen temel sonuçlar şu şekildedir:

- İncelenen eserlerde toplam 30 farklı makam kullanılmış olmakla birlikte, bu repertuvar içerisinde en çok kullanılan makamların Nihavend (%26,07), Hicaz, Kürdilihicazkâr, Rast ve Mahur olduğu görülmüştür.
- Eserlerin ritmik yapısını belirleyen 14 farklı usul arasından Düyek (%30,32), Sofyan (%24,47) ve Aksak (%12,77) usulleri öne çıkmaktadır. Repertuvarın büyük bir kısmını

kapsayan bu üç usul, İstanbul musikisinin büyük usuller yerine "küçük usullerle" yapılandırıldığını göstermektedir.

- Yapısal form analizi, repertuvarın %76,06 gibi büyük bir oranla Şarkı formu üzerinde yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Fantezi, Kanto ve Türkü gibi diğer formların varlığı ise şehrin çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak düşünülebilir.
- İstanbul konulu eserlerdeki bestelerin tek bir ekolün tekelinde kalmadığı, 105 farklı bestekârın yer aldığı çok çeşitli dağılımdan anlaşılmaktadır. Eserlerde bestekârlar olarak, Abidin Gerçekler (%8,79), Ahmet Kadri Rizeli (%8,26) ve Amir Ateş (%4,26) öne çıksa da repertuvarın temeli 20. yüzyıl Türk musikisine yön veren bestekârların (Münir Nurettin Selçuk, Alaeddin Yavaşca, Selahattin İçli, Şekip Ayhan Özışık vb.) ortak çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Bu durum, İstanbul'un sanatsal üretime ilham veren bir musiki şehri olduğunu göstermektedir.
- Eserlerin güfte şairlerindeki çeşitlilik (113 şair), İstanbul'un belirli bir edebî zümrenin değil, Türk şiirinin ortak ve evrensel bir paydası olduğunu göstermektedir. Eserlerin güfte şairleri incelendiğinde, en yüksek frekansa sahip olan isimlerin Orhan Veli Kanık (%4,34), Taner Çağlayan (%2,18) olduğu görülmüştür. Ayrıca %14,62 gibi oldukça yüksek bir orana sahip olan anonim güfteler, İstanbul'un çok güçlü bir "şehir folkloruna" ve halk hafızasına sahip olduğunu belgelemektedir.

Sonuç olarak; Türk musikisinde İstanbul konulu eserlerin, saz eserlerinden ziyade sözlü eserler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Ayrıca sözlü eserlerde en çok anonim sözlerin ve Orhan Veli'nin dizelerinin; makam olarak ise Nihavend makamı, usul olarak Düyek usulü, form olarak ise Şarkı formunun öne çıktığı sonuçları ortaya çıkmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- TRT repertuvarında yer alan İstanbul konulu bu sözlü eserler, konserler aracılığıyla icra edilerek ve müzik eğitimi veren kurumlarda ders konusu olarak işlenerek yeni nesillere aktarılabilir.
- İstanbul konulu eserlerde sık kullanıldığı tespit edilen Nihavend, Hicaz ve Kürdilihicazkâr makamlarındaki şarkıların; ezgi yapıları, seyir özellikleri ve güfte-makam ilişkileri açısından daha detaylı analizleri yapılabilir.

KAYNAKÇA

Özalp, N., Türk Mûsikîsi Beste Formları, TRT, 1992.

Güntekin, M. (2015). İstanbul şarkıları. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. <https://istanbultarihi.ist/243-istanbul-sarkilari>

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel, 2017.

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. *Türk sanat müziği repertuvarı* [Arşiv]. TRT Müzik Dairesi Başkanlığı, 2026.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Sönmez, G. ve Özdemir Göçeri, S., 20. Yüzyıl Türk Müziği "Şarkı" Besteciliğinde İstanbul Teması. *Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, (18-19), 187-202,2019

TÜRK MUSİKİSİNDE VİYOLONSEL İLE TAKSİM İCRASI: ÜSLUP, DOĞAÇLAMA VE METODİK EĞİTİM ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Murat Salim TOKAÇ¹

Haliç Üniversitesi Türk Müziği Anasanat Dalı, muratstokac@gmail.com –

ORCID ID: 0000-0003-3688-4314

**Dr. Dilek
YÜZLÜER²**

TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu), dilekyuzluer@hotmail.com –

ORCID ID: 0000-0003-0003-8634

ÖZET

Bu çalışma, Türk müziğinde viyolonsel ile taksim icrasını teknik, teorik, estetik ve pedagojik boyutlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel literatürde Türk müziği viyolonsel eğitimine dair akademik çalışmaların kısıtlı oluşu ve pedagojik öğretim modellerinin geliştirilme ihtiyacı, araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bilhassa enstrümanın makamsal yapıya adaptasyonuna yönelik çalışmaların kısıtlılığı, konunun derinlemesine ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu yönüyle araştırma, konservatuvar müfredatlarının modern yaklaşımlarla güncellenmesine katkı sunması, doğaçlama kültürünün gelişimini desteklemesi ve öğretim süreçlerine yeni yöntemler önermesi bakımından bir öneme sahiptir. Nitel araştırma yöntemiyle tasarlanan çalışmada, kapsamlı literatür taraması, doküman incelemesi ve ses kayıt analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın temelini, konuya ilişkin literatür taraması ile alanın ekol isimleri olan Tanburi Cemil Bey, Mesud Cemil, Vecdi Seyhun ve İsmail Akdeniz'in TRT arşivinde yer alan taksim kayıtları oluşturmaktadır. Söz konusu ses kayıtları dinlenerek morfolojik ve teknik yönden sistematik bir tahlile tabi tutulmuştur. Türk müziği viyolonsel eğitiminde Batı müziği yöntemlerinin kullanılması, makamsal yapının ve geleneksel icra tavrının aktarılmasında yapısal uyumsuzluklara yol açmaktadır. Viyolonselin perdesiz yapısında doğru mikrotonal sesleri elde etmek, üst düzey bir enstrüman-beden mekaniği ile milimetrik sol el hassasiyeti gerektirdiğinden, öğrenciler için teknik bir zorluk teşkil etmektedir. Bu durum, metodolojik bir taksim eğitiminin kurumsallaşmasını zorunlu kılmaktadır. Araştırma sonucunda, konservatuvarlardaki Türk müziği viyolonsel eğitiminde metodolojik açıdan farklılıklar yer aldığı tespit edilmiştir. Kademeli etütlerin bulunmaması ise yaratıcılığı sınırlamakta ve öğrencileri tekdüze melodik kalıpları tekrarlamaya sevk etmektedir. Mevcut eğitim metotlarını daha ileriye taşımak ve Türk müziği viyolonsel eğitimini zenginleştirmek amacıyla, teorik kuralların viyolonsel klavyesinde işitsel ve fiziksel uygulamalarla

¹ Haliç Üniversitesi Türk Musikisi Anasanat Dalı.

² TRT İstanbul Radyosu Viyolonsel Sanatçısı.

desteklenmesi, ses analiz teknolojilerinden yararlanılması ve müfredata meşk odaklı atölyelerin dahil edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Viyolonsel, Taksim, Doğaçlama, Meşk Sistemi, Üslup.

CELLO TAKSİM PERFORMANCE IN TURKISH MUSIC: STYLE, IMPROVISATION AND METHODOLOGICAL TRAINING RECOMMENDATIONS

ABSTRACT

This study aims to examine the performance of taksim with cello in Turkish music with its technical, theoretical, aesthetic and pedagogical dimensions. The limited academic studies on Turkish music cello education in the traditional literature and the need to develop pedagogical teaching models constitute the main starting point of the research. In particular, the limited studies on the adaptation of the instrument to the maqam structure made it necessary to deal with the subject in depth. In this respect, the research, It is important in terms of contributing to the updating of conservatory curricula with modern approaches, supporting the development of improvisation culture and proposing new methods to teaching processes. In the study designed with the qualitative research method, comprehensive literature review, document analysis and audio recording analysis techniques were used. The basis of the research is the literature review on the subject and the partition recordings of Tanbûri Cemil Bey, Mesud Cemil, Vecdi Seyhun and İsmail Akdeniz, who are the names of the school in the field, in the TRT archive. The audio recordings in question were listened to and subjected to a systematic analysis in terms of morphology and technique. The use of Western music methods in Turkish music cello education leads to structural incompatibilities in the transfer of maqam structure and traditional performance attitude. Achieving the correct microtonal sounds in the fretless structure of the cello poses a technical challenge for students, as it requires millimeter left-hand precision with a high level of instrument-body mechanics. This situation necessitates the institutionalization of a methodological taksim education. As a result of the research, it was determined that there are methodological differences in Turkish music cello education in conservatories. The absence of gradual etudes limits creativity and prompts students to repeat monotonous melodic patterns. In order to further the existing education methods and to enrich the Turkish music cello education, it is recommended to support the theoretical rules with auditory and physical applications on the cello keyboard, to benefit from sound analysis technologies and to include meşk-oriented workshops in the curriculum.

Keywords: Cello, Taksim, Improvisation, Mesk System, Style.

1. GİRİŞ

Müzik tarihi boyunca enstrümanlar, geliştikleri kültürlerin estetik, morfolojik ve teorik normlarına göre şekillenmiştir. Batı müziğinin akustik ve fiziki gereksinimleri doğrultusunda evrilen viyolonsel, zengin rezonansı, akustik dolgunluğu ve insan sesine yakınlığıyla 20. yüzyıldan itibaren Türk makam müziğinin de vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Enstrümanın Osmanlı-Türk kültür coğrafyasına ilk adımı 19. yüzyıldaki modernleşme hareketlerine, özellikle Sultan II. Mahmud döneminde kurulan Muzıka-yı Hümayun

bünyesindeki “Fasl-ı Cedid” (Yeni Fasl) topluluğuna kadar uzanmaktadır. Bu erken dönemde Kanuni Hacı Arif Bey’in oğlu viyolonselci Cemil Arif Bey gibi öncü isimlerle topluluklarda yer bulmaya başlayan enstrüman, başlangıçta çoğunlukla bas ihtiyacını karşılayan bir refakat enstrümanı olarak görülmüştür. Ancak bu sınırlı refakat rolü, geleneksel icra estetiğindeki köklü bir zihniyet değişimiyle aşılmıştır. Nitekim viyolonselin Türk müziğinde solo enstrüman ve meşk enstrümanı olarak kabul görmesi, Tanburi Cemil Bey’in bu sürece yön veren icrası sayesinde mümkün olmuştur. Cemil Bey, Batı menşeli bu perdesiz enstrümanı Türk müziğinin mikrotonal ses sistemine büyük bir ustalıkla uyarlamış, 1912-1914 yılları arasında kaydettiği tarihi taş plak taksimleriyle yeni bir icra ekolünün temelini atmıştır. Onun başlattığı bu gelenek, oğlu Mesud Cemil’in akademik altyapı ile geleneksel birikimi harmanlayan yenilikçi tarzı, Şerif Muhittin Targan’ın Batı metodolojisinden beslenen sistematik yay teknikleri, Vecdi Seyhun ve İsmail Akdeniz gibi ekol isimlerin katkılarıyla zaman içinde kurumsal ve akademik bir kimlik kazanmıştır.

Türk müziği icra geleneğinde, bir sanatçının teknik becerisini, makamsal birikimini ve anlık yaratıcılığını usule bağlı kalmaksızın serbestçe ortaya koyduğu en önemli zemin doğaçlama (irticali icra) estetiğidir. Bu estetiğin en karakteristik yansıması olan taksim formu, geçmişten bugüne usta-çırak ilişkisine dayanan ve asırlık bir aktarım mekanizması olan “meşk sistemi” vasıtasıyla kulaktan kulağa, hafızadan hafızaya intikal etmiştir. Bununla birlikte günümüzde, Türk müziği viyolonsel eğitim süreçlerinde kurumsal bilgi ile uygulama alanları arasındaki dengenin geliştirilmeye açık olduğu görülmektedir.

Yükseköğretim düzeyindeki müfredat programlarında enstrümanın teknik altyapısının genellikle Batı müziği normları üzerinden şekillendirilmesi, Türk müziğinin koma aralıklı yapısı ve geleneksel tavrı ile ilişkilendirilmesi gereken yönetsel alanlar ortaya çıkarmaktadır. Kurumsal eğitim modellerindeki nota odaklı eğilim, işitsel bellek süreçlerini etkileyebilmekte ve öğrencilerin teorik olarak kavradıkları makam kurallarını taksim icrasında akıcı melodik cümlelere dönüştürmelerini yer yer güçleştirebilmektedir. Bununla birlikte, kademeli yazılı etüt kaynaklarının ve sistematik bir öğretim rehberinin henüz istenen çeşitliliğe ulaşamamış olması, öğrencilerin üslup zenginliğini sınırlayarak benzer icra yaklaşımlarının yaygınlaşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Batı eğitiminden gelen yay kullanım alışkanlıklarının, geleneksel süsleme estetiğine ve makamsal yay dinamiklerine organik bir biçimde aktarılamaması, teknik düzeyde yetkin olmakla birlikte arzu edilen tavır özelliklerinden uzak performansların üretilmesine neden olabilmektedir. Literatürde Türk müziği viyolonsel icra ve eğitimine yönelik akademik çalışmaların sınırlı düzeyde kalması, bu araştırmanın gerçekleştirilmesindeki temel motivasyon kaynağı olmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, Türk müziğinde viyolonsel ile taksim icrasını teknik, teorik, estetik ve pedagojik boyutlarıyla ele almak, ekol icracıların üslup özelliklerini çözümlemek ve eğitim sürecindeki yönetsel ihtiyaçları analiz ederek viyolonselde makamsal doğaçlama becerisini geliştirmeye yönelik nitelikli çözüm önerileri geliştirmektir.

1.1. Problem Durumu

Bu araştırmanın problem durumu, konunun yapısal özelliklerine göre belirlenen üç temel başlık altında ele alınmış ve ayrıntılandırılmıştır:

- Metodolojik Uyuşmazlık: Türk müziği viyolonsel eğitiminde Batı müziği yöntemlerinin esas alınması, geleneksel icra tavrının ve mikrotonal (koma) ses yapısının aktarılmasında yöntemsel ve yapısal uyumsuzluklar doğurmaktadır.
- Fiziksel ve Teknik Zorluklar: Viyolonselin perdesiz yapısı üzerinde makamsal mikrotonal seslerin tam frekansıya icra edilmesi, üst düzey bir enstrüman-beden mekaniği, milimetrik sol el refleksi ve geleneksel yay teknikleri gerektirmektedir. Bu karmaşık enstrüman-beden mekaniği öğrenciler için ciddi bir icra problemi oluşturmaktadır.
- Pedagojik Kaynak ve Metot Eksikliği: Türk müziği viyolonsel icrası ve taksim öğretimine yönelik akademik metot kitapları ile kademeli yazılı kaynakların kısıtlılığı, alandaki önemli bir geliştirme alanına işaret etmektedir.

Belirtilen gerekçeler ışığında, araştırmanın temel problem cümlesi şu şekilde yapılandırılmıştır: “Türk müziği viyolonsel eğitiminde, taksim becerisinin gelişimini sınırlayan teknik, nazari ve metodolojik problemler nelerdir?” şeklinde oluşturulmuştur. Alt problemler ise aşağıdaki gibidir.

1. Viyolonselin tarihsel süreci ve Türk müziği icrasındaki gelişimi nasıl şekillenmiştir?
2. Türk müziğinde usta-çırak aktarımının metodolojik esasları nelerdir?
3. Türk müziği icra geleneğinde taksimin yeri ve işlevi nedir?
4. Batı müziği enstrümanı olarak viyolonselin Türk müziği icrasındaki problemleri nelerdir?
5. Viyolonsel ile taksim icrasında makamsal seyir, yay teknikleri ve üslup özellikleri nelerdir?
6. Mevcut sorunlar ve metodik yapılanma ihtiyaçları nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Türk müziğinde viyolonsel ile taksim icrasını teknik, teorik, estetik ve pedagojik boyutlarıyla değerlendirerek, geleneksel yapıyı, icra tarihindeki yeri, üslup özelliklerini ve meşk sisteminin rolünü analiz etmeyi ve viyolonselde makamsal doğaçlama becerisini zenginleştirecek yenilikçi, pratik öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, viyolonsel eğitiminde makamsal metodoloji eksikliğini gidermesi, konservatuvar müfredatlarını yenilikçi yaklaşımlarla zenginleştirmesi ve taksim öğretimi üzerinden geleneksel doğaçlama kültürünün gelişimine metodolojik bir model sunması bakımından alan literatürü için önemlidir.

1.4. Yöntem

Bu çalışmada, Türk müziğinde viyolonsel icrası ile taksim eğitiminde gözlemlenen yapısal ihtiyaçları ve uygulama süreçlerini ele almak amacıyla nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma verileri, literatür taraması, doküman incelemesi, ses kayıt analizi ve icrasal çözümleme teknikleri kullanılarak bir araya getirilmiştir. Metodolojik süreç kapsamında, ilgili akademik tez, makale ve kitaplar ile usta icracıların TRT arşiv kayıtları dinlenerek çalışmanın temeli oluşturulmuştur.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, Türk müziğinde viyolonsel icrası ve taksim performansları ile sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamında özellikle Cumhuriyet dönemi sonrası icracılar ele alınmış, üslup ve teknik çözümlemeler alanın öncülerinden Tanburi Cemil Bey, Mesud Cemil, Vecdi Seyhun ve İsmail Akdeniz'in ses kayıtları temelinde yürütülmüştür. Araştırmanın veri tabanı ise TRT arşivleri başta olmak üzere, erişilebilen yazılı dokümanlar, nota nüshaları ve işitsel kaynaklar çerçevesinde sınırlı tutulmuştur.

2. BULGULAR

Bu çalışmada, elde edilen veriler ışığında viyolonselin tarihsel gelişimi ve pedagojik yöntemlerdeki eksiklikler, geniş bir perspektifle alt başlıklar halinde sunulmuştur.

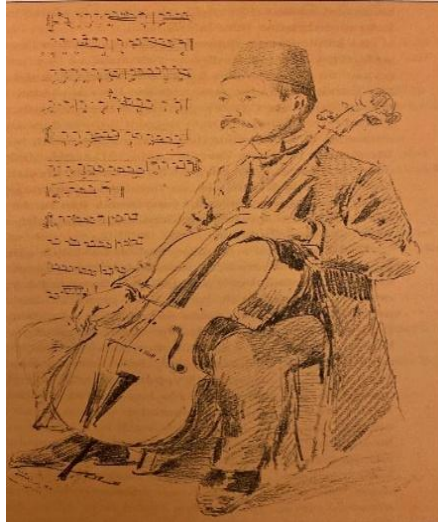
2.1. Viyolonselin Tarihsel Süreci ve Türk Müziği İcrasındaki Gelişimine Yönelik Bulgular

Avrupa müzik geleneğindeki diğer yaylı enstrümanlar gibi viyolonselin kökeni de 15. yüzyıla uzanmaktadır. Enstrümanın en belirgin ilham kaynağı, tıpkı viyolonsel gibi bacak arasında yayla çalınan “viola de gamba”dır. Günümüz modern formuna zemin hazırlayan ilk versiyon, luthier Andrea Amati tarafından üretilmiş ve kendi adıyla anılmıştır. Sonraki süreçte Stradivarius ve Montagna gibi luthierlerin dokunuşlarıyla enstrüman bugünkü yapısına yaklaşmıştır. Viyolonselin standart nihai boyutlarına ulaşması ise 1707 yılında Antonio Stradivari'nin tasarımlarıyla mümkün olmuştur. Erken dönem orkestralarında bas ses ihtiyacını karşılayan viyolonsel, başlangıçta üç telliydi. 17. yüzyılda dördüncü bir tel ilave edilerek akort sistemi keman ailesine uyumlu hale getirilmiş ve Do-Sol-Re-La (C-G-D-A) şeklinde yapılandırılmıştır. Viyolonsel, geniş gövde rezonansı sayesinde akustik açıdan dolgun, zengin ve derin bir ses rengine sahiptir (Yüzlüer, Tokaç, 2025: 60).

Batı müziği literatüründe hem solo repertuarın güçlü bir üyesi hem de orkestralı yapılarda kontrbas ile dinamik bir ortaklık kurarak bas partilerini üstlenen viyolonsel, zengin tınısal derinliğiyle 20. yüzyıldan itibaren Türk müziğinin de vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu enstrümanın Osmanlı kültür coğrafyasına adım atışı ise daha erken bir döneme, 19. yüzyıldaki köklü modernleşme hareketlerine dayanır. Sultan II. Mahmud döneminde, Batılılaşma hamlelerinin bir yansıması olarak kurulan Muzıka-yı Humâyun, viyolonselin saray çevrelerinde tanınmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içinde yalnızca bir askerî bando olmanın ötesine geçerek koro ve orkestra gibi kapsamlı senfonik yapılanmaları bünyesinde barındıran bu kurum, geleneksel ile modern harmanlayan çok sesli bir merkez kimliği kazanmıştır. Bu evrilme sürecinde kurum içinde yapılandırılan Türk müziği departmanı, icra ve işlev yönünden

iki temel sınıfa ayrılmıştır: Geleneksel fasıl heyeti ve ser müezzinlerin oluşturduğu dini musiki kadrosu. Dini kimliklerinin yanı sıra üstün musiki bilgisine sahip olan müezzinler, bu yapıda hem ser müezzinlik vazifesini yürütüyor hem de fasıl heyetlerinde hanende olarak dönemin seçkin eserlerini seslendiriyorlardı. Bu kurumsal dönüşümün en somut neticelerinden biri de fasıl icrasının kendi içinde geçirdiği estetik bölünmedir. Geleneksel enstrüman zenginliğinin ve klasik üslubun muhafaza edildiği “Fasl-ı Atık” (Eski Fasıl) varlığını sürdürürken, diğer yanda Batı enstrümanlarının yerel musikiye entegre edildiği yenilikçi bir anlayış doğmuştur. “Fasl-ı Cedid” (Yeni Fasıl) olarak adlandırılan bu modern toplulukta, ud, kanun ve ney gibi yerli sazların yanına flüt, mandolin, keman, viyolonsel, kitara, darbuka, kastanyet ve zil gibi hem Batı orkestrasına hem de Akdeniz kültürüne ait renkler dahil edilmiştir. İşte Türk müziğinde viyolonsel icracılığının bu ilk kurumsal döneminde, geleneksel müziğin köklü çınarlarından Kanuni Hacı Arif Bey’in oğlu viyolonselci Cemil Arif Bey, Fasl-ı Cedid topluluğunun en dikkat çeken ve enstrümanın bu topraklardaki erken dönem üslubunu şekillendiren öncü isimlerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır (Gazimihal, 2019: 110).

Türk müziği tarihinde viyolonselin bir solo ve meşk enstrümanı olarak kabul görmesi, şüphesiz deha seviyesindeki icracılığıyla geleneksel kalıpları esneten Tanburi Cemil Bey sayesinde mümkün olmuştur. Cemil Bey, bu enstrümanı Türk müziğinin ses sistemine ve perde yapısına büyük bir ustalıkla uyarlamıştır. Onun bu arayışının ve enstrümantal adaptasyon başarısının en somut kanıtları, günümüze kadar ulaşmayı başaran eşsiz taksim kayıtlarıdır. Cemil Bey, Bestenigâr, Hüseyini, Hüzam, Muhayyer, Mahur, Isfahan, Rast ve Uşşak makamlarında kaydettiği viyolonsel taksimlerinde, enstrümanın bas tınlarını musikin derin ruhuyla birleştirerek adeta yeni bir icra ekolü yaratmıştır. Bu tarihi icraların çok büyük bir kısmı, fonograf ve taş plak teknolojisinin altın çağı olan 1912-1914 yılları arasında Orfeon Record firması adına gerçekleştirilen kayıtlara dayanmaktadır (Ünlü, 2016: 184). Görsel 1’de Tanburi Cemil Bey’in viyolonsel icrasındaki öncü rolünü simgeleyen tarihi bir fotoğrafı sunulmuştur.

Görsel 1: Tanburi Cemil Bey’in viyolonselle çekilen tarihi fotoğrafı (Cemil, 2021: 161).

Ud virtüözü olan ve aynı zamanda viyolonsel de icra eden Şerif Muhittin Targan’ın viyolonsel icrasında Batı müziği tekniklerinin etkisi belirgindir. Yay hareketleri metodik ve düzenli bir

yapıya sahiptir. Tanburi Cemil Bey'in sık yay değişimlerine dayanan üslubunun aksine Targan, tek bir yay hareketinde birden fazla notayı icra eden senkronize ve sistematik bir teknik kullanmıştır. Targan, Türk müziğinin milli karakterini koruyarak Batı dünyasına tanıtılabilmesi için çok sesli armoni yerine kontrpuan odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini savunmuştur (Akdağoğlu, 2020: 217).

Türk müziğinde viyolonsel icrasının öncüsü olan Tanburi Cemil Bey'in başlattığı gelenek, oğlu Mesud Cemil ve ardından gelen Vecdi Seyhun gibi ekol isimler tarafından yenilikçi bir yaklaşımla farklı bir boyuta taşınmıştır. Batı müziği tekniği ve icra anlayışıyla yetişen ilk Türk müziği çellisti olan Mesud Cemil, akademik altyapısını geleneksel birikimle harmanlamıştır. Sanatçının taksimlerinde açıkça hissedilen Batı müziği etkileri, onun yenilikçi karakterini ortaya koyarak enstrümanın icra tavrında özgün bir dönüşüm sağlamıştır (İlgar, 2017: 760).

20. yüzyılın son yarısında İsmail Akdeniz ve çağdaş icracılar, viyolonseli akademik bir kimliğe kavuşturmuştur. Bu sanatkarlar, enstrümanın klasik fasıl heyetlerindeki bas dayanağı olma rolünü pekiştirirken, solo taksim icrasının da estetik sınırlarını genişletmişlerdir.

2. 2. Türk Müziğinde Usta-Çırac Aktarımının Metodolojik Esaslarına Yönelik Bulgular

Meşk, bir üstadın musiki eserini parça parça icra ederek (çalarak veya okuyarak) talebesine aktarması, talebenin de bu canlı icrayı bizzat işitip tekrarlayarak hafızasına alması esasına dayanan geleneksel bir öğretim yöntemidir. Türk müziğinde yazılı notasyonun henüz yerleşmediği ve yaygınlaşmadığı dönemlerde, eserlerin kaybolmadan nesilden nesile aktarılmasını, üslup ve tavrın korunarak geleceğe taşınmasını sağlayan en temel ve hayati unsur meşk sistemi olmuştur (Öztuna, 1974: 27). Yaklaşık 450 yıllık köklü bir geçmişe sahip olan bu yaklaşım, yalnızca teknik bir öğretim yöntemi olmanın ötesinde, müziğin estetik anlayışını, üslubunu koruyarak bu sanat dünyasının yazılmamış anayasası haline gelmiştir. Yazılı belgeler veya notalar yerine bütünüyle işitsel hafızaya, taklit ve tekrara dayanan bu süreçte öğrenci, hocasının karşısında oturarak onun hareketlerini, söyleyiş ya da çalış tarzını aynen benimser ve eserleri zihnine kazıyarak dönemin tüm müzik arşivini canlı bir şekilde geleceğe taşır (Behar, 2023: 14- 19). Müzik eğitiminin başlangıç aşamasında, doğrudan nota bilgisi öğretimine odaklanmak yerine, müzikal farkındalığı ve beğeniye geliştirmeye yönelik dinleme odaklı çalışmaların temel alınması pedagojik açıdan önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, öğrencinin işitsel algısını yapılandırırken, eğitim sürecini eğlenceli bir bağlama oturtturarak motivasyonunu artırmayı hedeflemektedir (Tanrıkorur, 2025: 64).

Kendi içinde, kalabalık topluluklarla genel tecrübe kazanılan toplu dersler (meşk-i umumi) ve belli bir yetkinliğe ulaşan öğrencilerin zor eserlerde uzmanlaşmak adına hocayla baş başa yaptığı özel dersler (meşk-i hususi) şeklinde iki kademede ilerleyen bu sistemde, icra edilen alana göre de belirgin farklılıklar öne çıkar. Şarkı veya ilahi gibi sözlü eserlerin meşki tarih boyunca her zaman daha çok rağbet görmüşken, enstrüman eğitimi, talebenin repertuvar öğrenmeye başlamadan önce “sazını yenmesi”, yani enstrümanın getirdiği fiziksel ve teknik zorlukların üstesinden tamamen gelmesi gerektiği için çok daha uzun ve yorucu bir süreç olarak kabul edilmiştir (Behar, 2023: 45).

2.3. Türk Müziği İcra Geleneğinde Taksim Yeri ve İşlevine Yönelik Bulgular

Geleneksel musiki yapısı içinde, sanatçının teknik ustalığını, müzikal birikimini ve özgün yaratıcılığını en üst seviyede ortaya koyduğu asıl zemin, doğaçlama (irticali icra) estetiğidir. Türk müziğinin hem kuramsal yapısında hem de uygulama alanında doğaçlama düşüncesinin en belirgin ve en özgün yansıması taksim formunda hayat bulur. Enstrümantal Türk müziğinin en karakteristik doğaçlama formu olan taksim, bir icracının önceden tasarlamadan, tamamen o andaki yaratıcılığı ve hisleriyle şekillendirdiği, belirli bir ritim kalıba (usule) sadık kalma zorunluluğu bulunmayan serbest icralardır. Temel amacı bulunulan makamın yapısını ve sınırlarını dinleyiciye aktarmak olan bu form, tek bir makam ekseninde kalabileceği gibi, çok sayıda makam arasında geçkiler de barındırabilir. Bu şekilde zengin bir makam çeşitliliği sunan icralara “fihrist taksim” adı verilir. Kullanım amaçlarına göre taksimler şu şekilde sınıflandırılır:

- Gösteri Taksimi: Ana esere geçmeden hemen önce, dinleyenin kulağını o makamın ses örgüsüne hazırlamak için yapılan, genellikle tek bir makamla sınırlı tutulan kısa giriş doğaçlamalarıdır.
- Ara Taksimi: Bir fasıl dizisinin ortasında gerçekleştirilen, faslın kendi makamıyla başlayıp aralarda farklı makamları ziyaret ettikten sonra yine ilk makamın sesleriyle noktalanan icralardır.
- Geçiş Taksimi: Farklı makamlarda bestelenmiş iki ayrı eser arasında estetik ve uyumlu bir bağlantı oluşturmak amacıyla, bir makamdaki başlayıp bir diğerinde karar kılan köprü niteliğindeki doğaçlamalardır (Özkan, 1990: 80).

Geleneksel Osmanlı/Türk müziğinde nitelikli bir taksim icrasının temel dayanağı, geleneksel kurallara sadık kalırken aynı zamanda özgün bir yaratıcılık sergileyebilmektir. Başarılı bir saz sanatçısının taksim esnasında farklı makam ve çeşnilerin yapısal özelliklerini, seyir yönlerini net bir biçimde ortaya koyması ve her makamın kendine has motiflerini sıradanlığa düşmeden duyurabilmesi gerekir. Bu süreçte perdelerin net ve pürüzsüz basılması, geleneksel icra üslubunun saygınlığını zedelemekten makamın karakterinin yansıtılması ve benzersiz, yeni ezgilerin üretilmesi esas kabul edilir. İyi bir taksimde aranan en önemli ustalık göstergelerinden biri de makamlar arasındaki geçkilerin pürüzsüz, yumuşak ve akıcı bir şekilde yapılmasıdır. Kusursuz bir doğaçlama, dinleyiciye hem aşına olduğu tanıdık makam yapılarını hissettirmeli hem de beklenmedik geçkiler ve yaratıcı nağmelerle yeni sanatsal ufuklar açmalıdır. Kısacası taksim, geleneksel yapıyı muhafaza etmek ile müzikal yenilikçilik arasında kurulan estetik bir dengedir (Behar, 2022: 70- 81).

Fransız müzik tarihçisi Charles Fonton, taksimi icra edilecek ana eserle aynı tonda kurgulanan ve o esere bir tür giriş veya geçiş niteliği taşıyan fantezi tarzında bir müzikal form olarak tanımlar. Onun aktardığına göre, saatlerce devam edebilen ve yoğun süslemelerle örülen bu doğaçlamalar, müzisyenin sanatsal yeteneğini, yaratıcılığını ve estetik zevkini en yalın haliyle sergilediği bir alandır. Ayrıca Fonton, peşrev gibi formların aksine, sazendenin taksim yaparken belirli bir ritmik kalıba (usule) bağlı kalmak zorunda olmadığını ve tamamen özgür hareket edebildiğini vurgular (Fonton, 1987: 73).

2.4. Batı Müziği Enstrümanı Olan Viyolonselın Türk Müziği İcrasındaki Problemlerine Dair Bulgular

Batı müziğinin morfolojik, akustik ve estetik normlarına göre tasarlanmış bir enstrümanın, kendine has bir perde, makam ve aktarım sistemine sahip olan Türk müziğine adaptasyonu, beraberinde çok boyutlu bir uyum sürecini getirmektedir. Fiziksel yapısı (organolojisi) gereği perdeleri bulunmayan viyolonsel, teorik olarak koma seslerin icrasına elverişli bir zemin sunsa da, bu durum performans esnasında hem teknik hem de kuramsal düzeyde birtakım yapısal problemleri doğurmaktadır. Ortaya çıkan teknik ve estetik sınırlılıklar, çalışmanın bu bölümünde temel yapısal problem alanları olarak alt başlıklar halinde tasnif edilerek incelenmiştir:

- Tampere Perde Sistemi Karşısında Türk Müziğinde Perde Sistemi ve İcra Zorlukları: Türk müziğinde viyolonsel icrasının karşı karşıya kaldığı en büyük paradoks, enstrümanın yapısal özellikleri ile makamsal sistemin kuramsal altyapısı arasındaki uyumsuzluktur. Batı müziği standartlarına göre geliştirilen modern viyolonsel, 12 eşit parçaya bölünmüş bir sekizli sistemi esas alırken, Türk müziğinde bir sekizli, eşit olmayan 24 farklı aralığa bölünerek çok daha geniş bir ses çeşitliliği sunmaktadır (Tura, 2017: 248). İki müzik sistemi arasındaki bu kökensel farklılık, Batı menşeli bir enstrüman olan viyolonselın, Türk müziğinin makamsal ve komalı zenginliğine adaptasyon sürecini önemli bir teknik çalışma alanı haline getirmektedir. Viyolonselın perdesiz yapısı, icracıya koma sesleri basma özgürlüğü sunması bakımından büyük bir esneklik sağlarken, milimetrik bir parmak hassasiyeti ve kusursuz bir içsel işitme gerektirmesi yönüyle de ustalık gerektiren bir teknik zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla, geleneksel seslerin tam frekansıyla ve üsluba uygun şekilde icra edilmesi, sanatçının işitsel hafızası ile parmak mekanizmasını sürekli aktif tutan bir icra hassasiyeti gerektirmektedir. Örneğin Uşşak veya Hüzam gibi makamlardaki hassas perde baskılarının doğru genişlikte icra edilebilmesi için Batı müziği pozisyon tekniğinin ötesinde, geleneksel bir kulak dolgunluğuna ve sol el esnekliğine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Batı Yay Tekniğinden Geleneksel Tavra Geçiş ve İcra Estetiği: Viyolonsel icrasında üzerinde durulması gereken bir diğer husus da yay teknikleri ve refakat anlayışında beliren farklılıklardır. Batı müziği geleneğinde yay kullanımı, çoğunlukla uzun ve kesintisiz ses hacimleri elde etmeye yöneliktir. Buna karşın, Türk müziğinin süslemeli, çarpmalı ve esnek icra yapısı özellikle Tanburi Cemil Bey'in sık yay değişimlerine dayanan estetik yaklaşımı mevcut yay tekniklerinin yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bununla birlikte viyolonselın bas tınısı, klasik fasıl topluluklarındaki diğer enstrümanlarla denge kurma ve solo taksimlerde özgün bir ekol oluşturma sürecinde estetik açıdan yeni bir form kazanmıştır. Bu adaptasyon süreci, enstrümanın teknik sınırlarını genişletirken, viyolonsel ile Türk müziğinin makamsal dünyası arasında dinamik bir köprü inşa etmiştir.

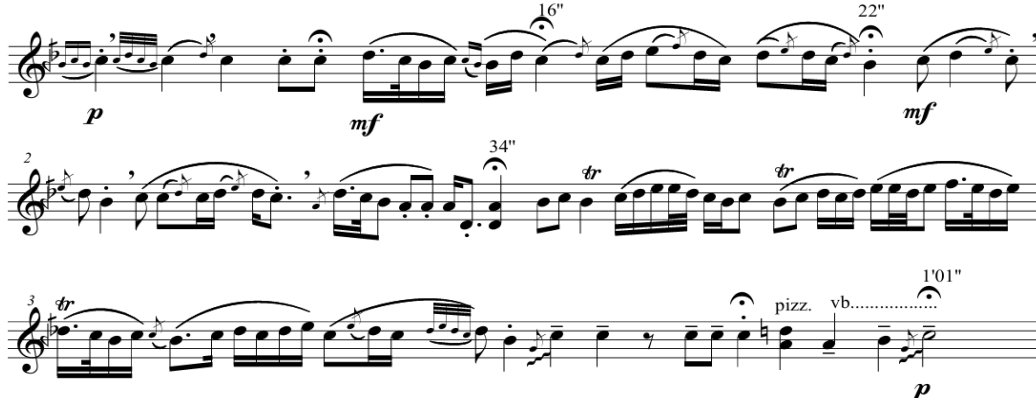
2.5. Viyolonsel ile Taksim İcrasında Makamsal Seyir, Yay Teknikleri ve Üslup Özelliklerine Yönelik Bulgular

Viyolonsel ile geleneksel üslup özelliklerini taşıyan bir taksim icrası, sadece teknik bir enstrüman hakimiyetiyle sınırlı değildir, aksine zihinsel birikim ile fiziksel becerilerin koordineli bir biçimde çalışmasına dayanır. Bahsi geçen zihinsel boyut, makamın kuramsal altyapısını, seyir özelliklerini ve geleneksel karakterini yakından tanımayı içerir. Fiziksel boyut ise geleneksel tavrı yansıtacak yay esnekliği ile koma seslerin estetik duyarlılıkla icra edilmesini sağlayacak bir sol el mekanizmasını gerekli kılmaktadır. Netice itibarıyla bir taksim performansı, bu teorik birikim ile enstrüman tekniğinin dengeli bir senteze ulaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen zihinsel ve fiziksel birikimin taksim esnasında nasıl somutlaştığını görebilmek adına bu süreçte öne çıkan temel unsurların başında makam teorisi ve seyir karakterine hakimiyet gelmektedir, buna göre taksim icra edecek bir sanatçının sorumluluğu sadece ilgili makamın durak, güçlü ve yeden gibi ana perdelerini bilmekle sınırlı olmayıp icracı, makamın yapısal hareket yönünü, ezgisel genişleme alanlarını ve geçici olarak kalış yapılacak asma perdeleri zihninde eksiksiz bir şekilde hazır bulundurmalıdır (Akdoğan, 1989: 51).

Bu noktada kulak hafızası ve klasik eserlerin taksim icrasına etkisi büyük bir önem taşımakta olup makamsal doğaçlama geçmişten ve gelenekten kopuk anlık bir var etme süreci olmadığından sanatçının belleğinde yer eden klasik formdaki eserler, peşrevler ve saz semaileri taksim sırasında kurgulanacak ezgisel cümlelerin temel yapı taşlarını ve fikri zeminini meydana getirmektedir (Behar, 2022: 81). Öte yandan Batı müziği literatüründeki kesintisiz ilerleyen legato yay kullanımının aksine Türk müziğinde viyolonsel icra edilirken üslup ve karakter doğrudan yayın kullanımıyla şekillenmekte ve performans esnasında başvurulmuş kesik yay hareketleri, yumuşak yay başlangıçları ile ajiliteli yay hamleleri taksimin sanatsal ve estetik yapısını inşa eden temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bütün bu süreci tamamlayan bir diğer unsur ise klavye hakimiyeti ve geleneksel süsleme estetiği olup viyolonsel performansındaki akıcılık ve nitelik klavye üzerindeki dikey ve yatay parmak koordinasyonunun sağlıklı bir biçimde yürütülmesiyle yakından ilişkilidir. Bu çerçevede geleneksel süsleme tekniklerinin makamın özgün yapısına zarar vermeyecek şekilde sol el mekanizmasına doğru bir üslupla aktarılması temel bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Görsel 2’de Tanburi Cemil Bey’e ait Bestenigâr viyolonsel taksiminin icrasında yer alan süsleme ve yay teknikleri nota analizi üzerinden örneklenmektedir.

Bestenigâr Viyolonsel Taksim

Tanburi Cemil Bey

Görsel 2. Tanburi Cemil Bey'in Bestenigâr viyolonsel taksiminin notası örneği

(Yüzlüer, 2026: 249-250)

Viyolonsel Klavyesinde Koma Entonasyonu ve Akort Çeşitlendirmeleri: Enstrümanın Batı normlarındaki standart beşli akort yapısı (C-G-D-A), Türk müziğindeki bolahenk başta olmak üzere farklı icra akortlarına ve makamların tınısal özelliklerine uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenebilmektedir. Taksim icrasında, makamın gerektirdiği koma seslerini arzu edilen bir entonasyon kalitesiyle yansıtabilmek, güçlü bir kulak hafızasının yanı sıra değişen tel direnci karşısında sol el parmaklarının klavye üzerinde sergilediği milimetrik ve esnek basış koordinasyonuna da dayanmaktadır.

2.6. Mevcut Sorunlar ve Metodik Yapılanma İhtiyaçlarına Yönelik Bulgular

Günümüz yükseköğretim kurumlarında yürütülen Türk müziği viyolonsel eğitimi, çeşitli yapısal ve yönetsel adaptasyon ihtiyaçları taşımaktadır. Mevcut müfredat yaklaşımlarında, enstrümanın teknik temelleri ve sol el disiplini genellikle Batı müziği normları üzerinden şekillendirilmekte, sonrasında bu kazanımlar Türk müziği repertuarına aktarılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, makamsal doğaçlama ve taksim icrası boyutunda, kademeli yazılı kaynakların, özgün etütlerin ve sistematik öğretim modellerinin henüz istenen çeşitliliğe ulaşamamış olması, öğrencilerin mesleki gelişim süreçlerini yer yer kısıtlayabilmektedir. Eğitim modelindeki bu yönetsel dinamiklerin yol açtığı ve öğrencilerin icra performanslarını etkileyen unsurlar teorik altyapı, aktarım biçimleri, ifade sınırlılıkları ve teknik denge başlıkları altında incelenebilir.

Teorik altyapı ile performans arasındaki kopukluk bağlamında, makamların durak, güçlü, yeden ve asma kalış gibi teorik kurallarının yazılı metinler üzerinden öğrenilmesi her zaman enstrüman üzerindeki pratik performansa doğrudan yansımayabilmektedir. Bu durum, öğrencilerin kuramsal bilgiyi viyolonsel klavyesinde anlık melodik cümlelere dönüştürme ve taksim icrasında geleneksel akıcılığı yakalama süreçlerini yer yer kısıtlamaktadır.

Aktarım yöntemleri açısından, meşk sisteminin geleneksel usta-çırak ilişkisi ve sözlü aktarım karakteri, kurumsal akademik müfredatların somut ve kademeli yapısıyla her zaman tamamen

örtüşmemektedir. Bu dinamik, öğrencilerin taksim icrası süreçlerinde kendilerine yön verecek yöntem odaklı bir kaynak ve rehberlik arayışı içinde olmalarına zemin hazırlamaktadır.

İfade sınırlılığı ve yaratıcılık sorunları incelendiğinde, yazılı etütlerin ve kademeli egzersizlerin literatürdeki eksikliğinin öğrencilerin melodik cümle dağarcıklarını zenginleştirmelerini zorlaştırdığı görülmektedir. Yönlendirici kaynakların sınırlı olması sebebiyle öğrenciler çoğunlukla aşına oldukları sınırlı sayıdaki icra kalıbını tekrarlama durumunda kalmakta, söz konusu döngü ise yaratıcı potansiyellerini tam olarak yansıtmalarını engelleyerek taksim icrasında üslup çeşitliliğinin azalmasına yol açabilmektedir.

Teknik birikim ile üslup arasındaki denge sorunu çerçevesinde ise, Batı müziği eğitiminden kazanılan güçlü sol el ve yay tekniklerinin makam müziğinin esnek yay hareketleri, hassas koma entonasyonu ve geleneksel süsleme estetiğiyle (çarpma, glissando, trıl vb.) her zaman organik bir biçimde bütünleşemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, teknik düzeyde yetkin olmakla birlikte tavır ve geleneksel ifade yönünden yapısal bir uyum ihtiyacı barındıran performans eğilimlerine neden olabilmektedir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, Batı müziğinin morfolojik, akustik ve fiziksel özelliklerine göre tasarlanmış bir enstrüman olan viyolonsel, kendine has bir ses sistemi, makam yapısı ve aktarım geleneği olan Türk müziğine uyum süreci incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, viyolonsel Osmanlı-Türk müzik kültürüne girişi 19. yüzyıldaki modernleşme adımlarına ve Muzıka-yı Humâyun bünyesindeki "Fasıl-ı Cedid" topluluğuna kadar uzanmakta olup, enstrümanın klasik fasıl heyetlerinde sadece bir bas dayanağı olmaktan çıkıp solo ve meşk enstrümanı olarak kabul görmesi Tanburi Cemil Bey'in deha seviyesindeki icracılığı sayesinde mümkün olmuştur. Cemil Bey'in 1912-1914 yılları arasındaki tarihi taş plak kayıtları, enstrümanın Türk müziğinin perde yapısına mikrotonal düzeyde adaptasyon başarısını açıkça ortaya koymakta, başlattığı bu icra ekolü, Mesud Cemil'in Batı altyapısı ile geleneksel birikimi harmanlayan yenilikçi tarzı, Şerif Muhittin Targan'ın metodik yay teknikleri, Vecdi Seyhun ve İsmail Akdeniz gibi sanatkarların estetik katkılarıyla zenginleşerek enstrümanı akademik bir kimliğe ulaştırmıştır.

Öte yandan, geleneksel Türk müziğinin işitsel hafıza ve taklit- tekrara dayanan asırlık meşk sistemi günümüz akademik eğitim yapısında ağırlıklı olarak yazılı metin ve nota odaklı yaklaşımlarla ikame edilmiş olup, bu eğilim öğrencilerin işitsel bellek gelişimlerini etkileyebileceği gibi kuramsal düzeyde kavranan makamsal unsurların canlı performans esnasında akıcı melodik yapılara aktarılmasını yer yer kısıtlayabilmektedir. Müfredatlarda kademeli yazılı kaynakların ve sistematik bir öğretim modelinin henüz istenen çeşitliliğe ulaşamamış olması öğrencileri sınırlı sayıdaki icra örneğini tekrarlama durumunda bırakarak bireysel yaratıcılıklarını yansıtmalarını zorlaştırmakta ve taksim icrasındaki üslup zenginliğinin azalmasına yol açabilmektedir. Taksim geleneksel yapıyı muhafaza etmek ile müzikal yenilikçilik arasında kurulan estetik bir denge olduğu sonucuna varılan bu süreçte, makam ve çeşnilerin yapısal özelliklerinin pürüzsüz bir icrayla sunulması, makamlar arası geçkilerin yumuşak ve akıcı bir şekilde yapılması ve geleneksel makam kalıplarının yanı sıra alışılmışın

dışında yaratıcı nağmelerle özgün ezgilerin üretilmesi temel ustalık göstergeleri olarak belirlenmiştir.

Günümüz yükseköğretim kurumlarındaki Türk müziği viyolonsel eğitim süreçlerinde, Batı müziği kökenli teknik altyapı ile makamsal icra dinamiklerinin bütünleştirilmesi aşamasında fiziksel yapısı gereği perdeleri bulunmayan viyolonselin teorik zemin olarak koma seslerin icrasına oldukça elverişli olmasına rağmen Hüzzam, Segâh, Saba, Uşşak ve Hicaz gibi makamlardaki hassas perdelerin geleneksel estetiğe uygun biçimde icra edilmesi belirgin bir teknik odaklanmayı beraberinde getirdiğini göstermekte, iki sistemin perde ve aralık anlayışları arasındaki bu yapısal fark öğrencilerin klavye üzerinde milimetrik bir parmak hassasiyeti ve güçlü bir işitme koordinasyonu geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca Batı müziği eğitiminin temelini oluşturan uzun ve kesintisiz yay kullanımı Türk müziğinin çarpmalı ve süslemeli icra karakteriyle her zaman doğrudan örtüşmeyip Tanburi Cemil Bey üslubunun sık yay değişimlerini ve dinamik hamleleri esas alan yapısının mevcut yay tekniklerinin esnek bir biçimde uyarlanması zorunlu kılmasına rağmen, söz konusu teknik dönüşümün sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilememesi durumunda teknik düzeyde yetkin olmakla birlikte geleneksel ifade, yay nüansları ve süsleme estetiği bakımından arzu edilen üslup zenginliğine ulaşamayan performans eğilimleri görülebilmektedir. Netice itibarıyla, Türk müziğinde viyolonsel ile özgün bir taksim performansı ortaya koymak, teknik enstrüman kontrolünün ötesinde, kuramsal makam bilgisi ile geleneksel üslup özelliklerinin dengeli bir sentezini gerektirmektedir. Yükseköğretim düzeyindeki viyolonsel eğitiminin söz konusu yapısal boyutlar çerçevesinde zenginleştirilmesi, teorik kuralların klavye üzerinde işitsel ve fiziksel uygulamalarla desteklenmesi, dijital ses analiz teknolojilerinden faydalanılması ve geleneksel meşk yaklaşımının kurumsal bir disiplinle eğitim programlarına entegre edilmesiyle sağlanabilir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ve tespit edilen veriler ışığında, Türk müziğinde viyolonsel ile taksim icra etme yetkinliğinin artırılması amacıyla şu çözüm önerileri geliştirilmiştir:

- Viyolonselin makamsal yapıya uyumunu kolaylaştırmak amacıyla makam yapılarını, koma seslerin klavye üzerindeki uygulama yerlerini, Türk müziğine özgü yay tekniklerini, seviyelere uygun taksim örneklerini ve enstrümantal eserleri kapsayan özgün metodolojik kaynakların hazırlanması, alandaki materyal ihtiyacını karşılayacaktır.
- Taksim eğitiminin müfredatta belirli aşamalar (makam seyir çalışmaları, motif geliştirme, soru- cevap doğaçlama uygulamaları ve geçki pratikleri) hâlinde planlanması, doğaçlama çalışmalarının ileri seviyelere ertelenmeksizin, eğitim sürecinin başlangıcından itibaren basit melodi üretme egzersizleriyle desteklenerek öğrencilerin yaratıcılığının ve mesleki özgüveninin erken aşamada teşvik edilmesi önerilmektedir.
- Türk müziğinde tavır, üslup ve estetik ifadenin işitsel aktarımla öğrenildiği gerçeğinden hareketle, konservatuvar eğitimi dahilinde geleneksel meşk anlayışına daha geniş bir alan açılmalıdır. Derslerde dinleme, taklit ve ezber çalışmalarına ağırlık verilmeli, usta icracıların davet edildiği uygulamalı atölyelerle geleneksel Türk müziği tavrının korunması ve aktarılması sağlanmalıdır.

- Öğrencilerin cümle kurgularını ve repertuvar algılarını geliştirmek adına müfredata “Taksim/İcra Analizi” dersleri eklenmelidir. Tanbûri Cemil Bey, Mesud Cemil, Vecdi Seyhun ve İsmail Akdeniz gibi ekol icracıların arşiv kayıtları ile transkripsiyonları temel eğitim materyali olarak sunulmalı, ayrıca ses analizi ve yavaşlatılmış kayıt programları sürece dahil edilerek milimetrik perdeler ve yay nüansları detaylıca incelenmelidir.
- Makamların kuramsal bileşenlerinin (durak, güçlü, yeden ve asma kalış) doğrudan viyolonsel klavyesine aktarılması, özellikle Hüzzam, Segâh, Saba, Uşşak ve Hicaz gibi makamlarda koma seslerin doğru entonasyonla icrası için özel sol el alıştırma çalışmaları geliştirilmelidir. Batı müziği etütlerinin yanı sıra makamların ruhuna uygun esnek yay hareketlerini ve geleneksel süsleme estetiğini (çarpma, glissando, trıl vb.) destekleyen teknik çalışmalar kurgulanmalıdır.
- Öğrencilerin makamsal entonasyon süreçlerini kolaylaştırmak, taksim esnasındaki müzikal iletişimlerini ve anlık geçki reflekslerini güçlendirmek adına, geleneksel enstrümanları çalan icracılarla bir araya gelecekleri meşk odaklı ortak doğaçlama atölyeleri ve toplu icra çalışmalarının müfredat kapsamında kurumsal bir kimliğe kavuşturulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akdağoglu, T. (2020). Türk müziğinde viyolonsel ekolleri. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4(4), 204-226. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.821676>

Akdoğan, O., *Taksim nedir nasıl yapılır*, İhlas A.Ş, İzmir, 1989.

Behar, C., *Klasik Osmanlı/Türk müziğinin kısa tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022.

Behar, C., *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2023.

Cemil, M., *Tanburi Cemil'in Hayatı*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2021.

Fonton, C., *18. yüzyılda Türk müziği* (C. Behar, Çev. ve Haz.), Pan Yayıncılık, İstanbul, 1987.

Gazimihal, M. R., *Avrupalı bandonun kabulü ve büyümesi*, M. Özarslan (Haz.), *Türk askerî muzikaları tarihi*, Ofset Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2019.

İlgar, K. (2017). Mesud Cemil'in rast makamındaki viyolonsel taksimlerinin analizi. İdil Sanat ve Dil Dergisi, 6(30), 757-770. <https://doi.org/10.7816/idil-06-30-12>

Özkan, İ. H., *Türk mûsikîsi nazariyatı ve usûlleri: Kudüm velveleleri*. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990.

Öztuna, Y., *Türk müziği ansiklopedisi* (Cilt 2). MEB Basımevi, İstanbul, 1974.

Tanrıkorur, C., *Türk müzik kimliği*. Dergâh Yayınları, İstanbul, 2025.

Tura, Y., *Türk mûsikîsinin mes'eleleri*. Pan Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Ünlü, C., *Git zaman gel zaman*. Pan Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Yüzlüer, D. ve Tokaç, MS. (2025). Tanburi Cemil Bey'in ısfahan viyolonsel taksiminin icra ve makam analizi. *Sahne ve Müzik*, 11 (20), 58-83.

Yüzlüer, D., *Tanburi Cemil Bey'in Viyolonsel Taksimlerinin İcra ve Makam Analizi*, Sanatta Yeterlik Tezi, Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2026.

PETER VOULKOS'UN SERAMİK HEYKELLERİNDE KONSTRÜKTİVİST YAPI

Doçent, SANVER ÖZGÜVEN ¹

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi,
sanveroz@gmail.com - 0000-0001-8566-8672

ÖZET

Peter Voulkos (1924-2002), 20. yüzyıl Amerikan seramik sanatının işlevsel kap geleneğinden koparak bağımsız bir heykel disiplinine dönüşmesinde belirleyici bir rol oynayan sanatçılardan biridir. Sanatçının üretimi mevcut literatürde büyük ölçüde Soyut Dışavurumculuk, Zen Budizmi ve Japon seramik estetiği bağlamında ele alınmıştır. Otis Sanat Enstitüsü'ndeki öğretmenlik yılları ve öncülük ettiği Kaliforniya Kil Hareketi (California Clay Movement) bu çerçevede kapsamlı biçimde tartışılmıştır. Bu çalışma, söz konusu yerleşik çerçeveyi dışlamadan, Voulkos'un üretim yöntemine daha yakından bakarak tamamlayıcı bir okuma önermektedir: Sanatçının tornada şekillendirdiği parçaları kesme, delme, yırtma ve üst üste ekleme yoluyla bir araya getirerek oluşturduğu heykelsi formların, Rus avangardından doğan Konstrüktivizm akımının “gerçek mekânda gerçek malzemeyle inşa” ilkesiyle, malzemenin kendi doğasını (faktura) gizlemeden öne çıkaran yaklaşımıyla ve parça-bütün ilişkisini şeffaf biçimde gösteren eklemeli/modüler kurgusuyla biçimsel bir akrabalık taşıdığı savunulmaktadır. Çalışmada önce Konstrüktivizmin kuramsal çerçevesi (Tatlin'in öncülüğü, Gabo ve Pevsner'in Gerçekçi Bildirgesi, konstrüksiyon ve faktura kavramları) özetlenmiş; ardından sanatçının Rocking Pot (1956), 5000 Feet (1958), Gallas Rock (1959-60), Sitting Bull (1959) ve Camelback Mountain (1959) adlı eserleri önce biçimsel olarak tanıtılmış, sonra da önerilen konstrüktivist ilkeler bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda eserler; eklemeli (additive), düzlemsel/plaka temelli ve malzeme-merkezli (faktura) konstrüksiyon olmak üzere üç eğilim etrafında sınıflandırılmıştır. Bulgular, Voulkos'un tarihsel ve kuramsal anlamda bir Konstrüktivist olmadığını, ancak üretim sürecini bilinçli bir “inşa” (construction) eylemine dönüştürerek seramik heykelde kompozisyonun konstrüksiyona geçişe örnek oluşturan özgün bir yapısal mantık geliştirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Peter Voulkos, Konstrüktivizm, seramik, heykel, konstrüksiyon, Soyut Dışavurumculuk

1. GİRİŞ

Peter Voulkos, çağdaş seramik sanatının işlevsel kap geleneğinden koparak bağımsız bir heykel disiplinine dönüşmesinde kilit bir isim olarak kabul edilir. Sanatçının Otis Sanat Enstitüsü'ndeki eğitimlik yılları ve etrafında oluşan “Kaliforniya Kil Hareketi”, seramiği zanaat statüsünden sanat statüsüne taşıyan bir kırılma noktası olarak literatürde geniş biçimde tartışılmıştır (Taşpınar Şentürk, 2020; Erbay Aslıtürk, 2021). Bu tartışmaların neredeyse tamamı, Voulkos'un üretimini Soyut Dışavurumculuk, Zen Budizmi ve Japon seramik estetiği ekseninde konumlandırır; sanatçının kendisi de doğaçlama, sezgisellik ve malzemeyle giriştiği “mücadele” vurgusuyla bu okumayı destekler nitelikte ifadeler kullanmıştır.

Bununla birlikte, Voulkos'un üretim yöntemine daha yakından bakıldığında; tornada ayrı ayrı şekillendirilen parçaların kesilmesi, birbirine eklenmesi, plakalar hâlinde birleştirilmesi ve bu sürecin izlerinin (çatlak, dikiş, delik) eserin yüzeyinde saklanmadan bırakılması gibi bir dizi üretim kararı dikkat çeker. Bu çalışma, söz konusu üretim mantığının, 1920 tarihli “Gerçekçi Bildirge” (Realist Manifesto) ile Tatlin'in öncülük ettiği Rus Konstrüktivizminin “gerçek mekânda gerçek malzemeyle inşa” ilkesiyle biçimsel bir akrabalık taşıdığı varsayımından hareket etmektedir. Amaç, Voulkos'u tarihsel bir Konstrüktivist olarak yeniden sınıflandırmak değil; sanatçının seramik heykellerini okumak için mevcut Soyut Dışavurumcu çerçeveye ek, tamamlayıcı bir yapısal-biçimsel analiz önerisi sunmaktır. Kullanıcının da belirttiği gibi, Voulkos'un seramikleriyle Konstrüktivizmi doğrudan ilişkilendiren bir akademik kaynağa rastlanmamıştır; bu nedenle çalışma, mevcut Voulkos literatürü ile Konstrüktivizm literatürünü yan yana okuyarak özgün bir karşılaştırmalı çerçeve önermektedir.

Yöntem olarak, sanatçı hakkındaki iki Türkçe akademik kaynak (Taşpınar Şentürk, 2020; Erbay Aslıtürk, 2021) ile Konstrüktivizm üzerine yazılmış akademik ve popüler kaynaklar taranmış; seçilen beş eser önce var olan literatürdeki tasvirleriyle tanıtılmış, ardından Konstrüktivizmin temel kavramları (konstrüksiyon, faktura, tektonik, gerçek malzeme/gerçek mekân) üzerinden yorumlanmıştır.

2. KONSTRÜKTİVİZM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Konstrüktivizm (Yapılandırmacılık/İnşacılık), 1913-1914 yıllarında Rusya'da, ressam ve heykeltıraş Vladimir Tatlin'in öncülük ettiği kabartma çalışmalarıyla ortaya çıkan; resim, heykel, fotoğraf, tasarım ve mimarlık gibi pek çok alana yayılan bir 20. yüzyıl avangard hareketidir (Sürmeli, 2013). Kübizm ve Fütürizmin biçimsel buluşlarından beslenen ancak onları “resimsel yanılsama” oldukları gerekçesiyle eleştiren akım, sanat yapıtının; boyanmış ya da yontulmuş bir yanılsama değil, gerçek malzemelerle gerçek mekânda inşa edilmiş somut bir nesne olması gerektiğini savunur. Tatlin'in bu yaklaşımı, “malzemeyi taklit etmek yerine malzemenin kendisini, resimsel mekân yerine gerçek mekânı kullanmak” ilkesiyle özetlenir (Bayram, 2021).

Akımın kuramsal çerçevesi, Naum Gabo ve kardeşi Antoine Pevsner'in 1920'de yayımladığı “Gerçekçi Bildirge”de (Realist Manifesto) beş temel ilke hâlinde ortaya konur. Gabo ve Pevsner, İzlenimcilikten Kübizm ve Fütürizme uzanan modern sanat akımlarını birer “yanılsamacılık” biçimi olarak reddederek; hacim yerine derinliğe, betimleyici çizgi yerine kuvvet çizgilerine, statik ritim yerine kinetik ritme, renk yerine maddenin kendi tonuna dayanan bir sanat önerirler (Wikipedia, t.y.; Britannica, t.y.). Bildirgede sanatçı, yapıtını yontan ya da resmeden değil, bir mühendisin köprü inşa etmesi gibi “inşa eden” bir özne olarak tanımlanır (Artun, t.y.). Bu bakış açısı, heykel sanatında “kompozisyon”dan “konstrüksiyon”a geçişi ifade

eder: Yapıt, tek bir kütlenin yontulmasıyla değil, ayrı ayrı elemanların (düzlem, çizgi, hazır malzeme) bir araya getirilmesiyle, parçaların birbirine eklenme mantığı görünür bırakılarak oluşturulur (Bulat, t.y.).

Konstrüktivizmin bir diğer temel kavramı “faktura”dır: Malzemenin kendi yüzey niteliğinin, dokusunun ve işlenme izlerinin gizlenmeden sergilenmesi. Bu ilke, konstrüktivist yapıtlarda malzemenin (metal, cam, ahşap) kendi “gerçekliğiyle” -boyanmadan, örtülmeden-kullanılmasını gerektirir. Tatlin'in bu yönelimi, yalnızca 1920'ler Rusya'sıyla sınırlı kalmamış; Ataseven'in (2012) aktardığı üzere, “gerçek boşluk ve gerçek malzemelerin işlenmesiyle ilgili” bu yönlendirme, 1960'ların Amerika'sında da gerçek malzeme, renk ve boşluğun gücüne dayanan yeni bir heykel anlayışına dönüşmüştür; öyle ki Minimalist heykeltıraş Dan Flavin, 1964'te doğrudan Tatlin'e adanmış bir yapıt (Monuments for V. Tatlin) üretmiştir. Bu örnek, Rus Konstrüktivizminin “gerçek malzeme/gerçek mekân” duyarlılığının, tam da Voulkos'un etkin olduğu dönemde (1950'lerin sonu-1960'lar) Amerikan heykel ortamında dolaşımda olduğunu göstermesi bakımından önemlidir; ancak bu dolaşımın Voulkos'a doğrudan ve belgelenmiş bir etkisi literatürde saptanmamıştır.

3. PETER VOULKOS: SANATSAL ÜRETİM SÜRECİ

1924-2002 yılları arasında yaşayan Peter Voulkos, Yunan göçmeni bir ailenin çocuğu olarak Amerika'da doğmuştur. 1946'da Montana State Üniversitesi'nde resim eğitimine başlamış, ders eksikliğini tamamlamak amacıyla yönlendirildiği seramik dersinde çamurun doğasına hızla uyum sağlamıştır. 1951-1954 yılları arasında Archie Bray Vakfı'nda çalışırken, 1952'de burada düzenlenen bir çalıştayda Bernard Leach, Shoji Hamada ve Soetsu Yanagi ile tanışmış; Hamada'nın çamura doğaçlama yaklaşımı ve hatayı üretim sürecinin bir parçası olarak kabul eden Zen anlayışı, sanatçı üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır (Taşpınar Şentürk, 2020).

1953'te Black Mountain College'daki yaz çalıştayında John Cage, Merce Cunningham ve Robert Rauschenberg gibi isimlerle tanışan Voulkos, buradan New York'a geçerek Soyut Dışavurumcu ressamların uğrak noktası Cedar Bar'da Franz Kline ve Philip Guston ile bir araya gelmiştir (Taşpınar Şentürk, 2020). 1954'te Otis Sanat Enstitüsü'nde seramik bölümünü kuran Voulkos, etrafında John Mason, Paul Soldner, Kenneth Price gibi sanatçıları toplayarak “Kaliforniya Kil Hareketi”ni başlatmış; bu hareket, el sanatlarında “tasarımcı-zanaatkâr”dan “sanatçı-zanaatkâr”a geçişi simgelemiştir (Erbay Aslıtürk, 2021).

Voulkos'un üretim biçimi, geleneksel çömlekçilik pratiğinden temelde ayrılır: Sanatçı, tornada şekillendirdiği formları simetriden uzaklaştırmış; yırtma, delme, kesme, oyma ve parçaları üst üste yığma gibi -geleneksel olarak “hata” sayılan- işlemleri üretim sürecinin bilinçli birer bileşeni hâline getirmiştir (Taşpınar Şentürk, 2020). Üretimini âdeta bir performansla dönüştüren sanatçı, aynı anda birden fazla parça üzerinde çalışmış, deri sertliğine ulaşan parçaları birleştirerek büyük ölçekli, tek seferde tornada üretilmesi mümkün olmayan heykeller ortaya çıkarmıştır. Bu üretim mantığı, araştırmanın izleyen bölümlerinde konstrüktivist ilkeler bağlamında yeniden ele alınacaktır.

4. ÖNERİLEN SINIFLANDIRMA ÇERÇEVESİ

Voulkos'un seramik heykelleri, üretim sürecinde öne çıkan yapısal mantığa göre üç kategoride ele alınabilir. Bu üçlü sınıflandırma, eserleri birbirini dışlayan kesin kategorilere ayırmak değil, her eserde baskın olan konstrüktivist eğilimi vurgulamak amacıyla yapılmıştır:

a) Eklemeli (Additive) Konstrüksiyon: Ayrı ayrı tornada çekilmiş silindirik/kütlesel parçaların dikey biçimde üst üste eklenmesiyle oluşan yapılar. (5000 Feet, Sitting Bull)

b) Düzlemsel/Plaka Konstrüksiyonu: Tornada üretilen formun kesilip düzleştirilmesi, plaka hâline getirilmesi ve bu plakaların yeniden birleştirilmesi ya da bir gövdeye monte edilmesiyle oluşan yapılar. (Rocking Pot, Camelback Mountain)

c) Malzeme-Merkezli (Faktura) Konstrüksiyon: Çatlak, yırtık, dikiş ve gözenek gibi üretim izlerinin gizlenmeden, bilinçli bir yüzey/strüktür unsuru olarak sergilendiği; birden fazla tekniğin bir arada görüldüğü yapılar. (Gallas Rock)

5. ESERLER: TANIM VE KONSTRÜKTİVİST OKUMA

5.1. Rocking Pot (Sallanan Kap), 1956

Eserin Tanımı: Smithsonian American Sanat Müzesi'nin koleksiyon kaydına göre 34,6 x 53,3 x 44,6 cm ölçülerindeki bu erken dönem çalışması, “tornada çekilmiş ve plakalarla inşa edilip birleştirilmiş” (thrown and slab constructed, assembled) bir seramik olarak tanımlanır (Smithsonian American Art Museum, t.y.). Voulkos, tornada şekillendirdiği kap formunu ters çevirmiş, yüzeyine açtığı deliklere yine çamurdan biçimlendirdiği şeritler yerleştirmiştir; Getty Research Institute'ten sanat tarihçisi Andrew Perchuk'a göre bu jest, doğru yapılmış bir seramiğin düz bir zeminde sabit durması gerektiği yönündeki geleneksel çömlekçilik ilkesine bilinçli bir meydan okumadır (Bartolucci, 2017).

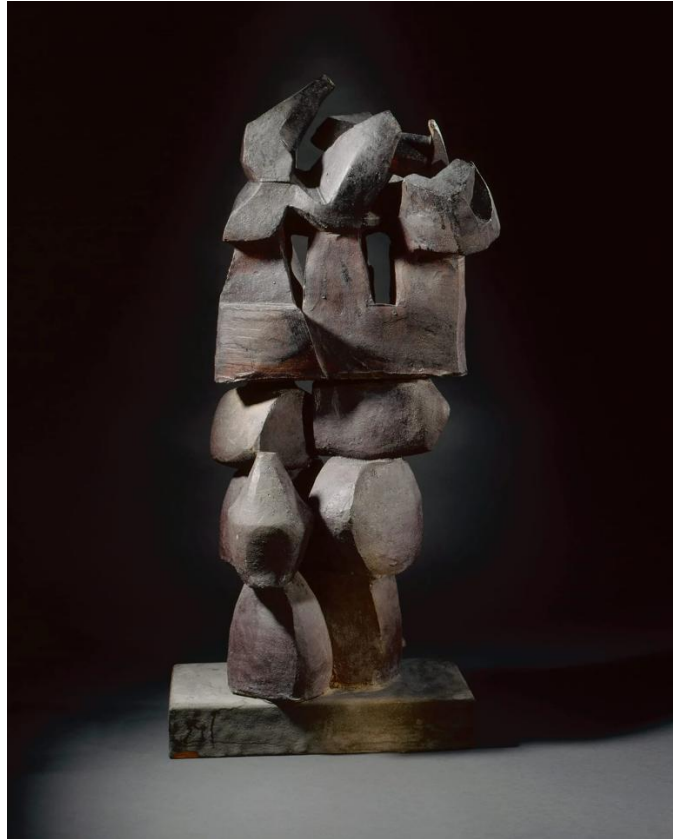

Şekil 1. Peter Voulkos, Rocking Pot, Stoneware with colemanite wash, 34.6 x 53.3 x 44.5 cm, 1956. Kaynak: <https://www.artsy.net/artwork/peter-voulkos-rocking-pot>

Konstrüktivist Okuma: Rocking Pot'ta dikkat çeken, formun tornada “bitirilmiş” hâliyle bırakılmayıp ek bir inşa aşamasına tabi tutulmasıdır: Kabin ters çevrilmesi ve ayrı biçimlendirilmiş şeritlerin deliklere “takılması”, yoğurma/modelleme hareketinden çok bir montaj/birleştirme hareketidir. Parçalar, forma sonradan eklenen, kendi kimliğini koruyan bağımsız elemanlar olarak durur; bu, Konstrüktivizmin yapıtı tek bir yekpâre kütleden yontmak yerine ayrı elemanların bir araya getirilmesiyle kurma ilkesiyle (konstrüksiyon/kompozisyon karşıtlığı) biçimsel bir paralellik taşır. Şeritlerin kap yüzeyinde birer “ek” olarak görünür kalması, faktura ilkesinin -üretim izinin gizlenmemesi- erken bir örneği sayılabilir.

5.2. 5000 Feet, 1958

Eserin Tanımı: Hâlihazırda Los Angeles County Museum of Art (LACMA) koleksiyonunda yer alan 5000 Feet, tabanda tokmaklanmış (paddled), tornada çekilmiş kütsel formların yığılmasıyla başlayıp üstte plaka hâlindeki düzensiz sütunlarla son bulan, yükselen ve organik bir büyüme etkisi taşıyan dikey bir kompozisyonudur (Moyra, 2013). Sanat tarihçisi Glenn Adamson'a göre Voulkos, bu dönemde tornada çektiği silindirleri kısa boru parçaları hâline getirip birbirine ekleyerek esnek, sezgisel bir “iskelet” (armature) oluşturmuş ve bu iskele üzerinden anıtsal heykellerini inşa etmiştir (Adamson, 2017).

Şekil 2. Peter Voulkos, 5000 Feet, 1958, Los Angeles County Museum of Art, Junior Art Council Fund. Kaynak: Museum Associates / LACMA

Konstrüktivist Okuma: Eserin dikey yükselişi, tek bir sürekli kütleden değil, art arda eklenen, her biri kendi hacmini koruyan parçalardan elde edilmiştir. Bu, konstrüktivist kulelerdeki (örneğin Tatlin'in III. Enternasyonal Anıtı projesindeki) parça-parça yükselen, mühendislik mantığıyla “inşa edilmiş” strüktür duygusunu -malzeme ve ölçek farkına rağmen- çağırır.

Yapının bütünlüğü, parçaların kesintisiz biçimde eritilmesiyle değil, eklenme noktalarının görünür bırakılmasıyla sağlanmıştır; bu da yapıtı “tektonik” bir okumaya, yani strüktürün kendisinin biçimi belirlediği bir okumaya açık kılar.

5.3. Gallas Rock (Gallas Kayası), 1959-1960

Eserin Tanımı: 213,3 x 93,9 x 66 cm ölçülerindeki bu anıtsal eser, Los Angeleslı doktor Digby Gallas'ın siparişiyle üretilmiştir. California College of the Arts'ta hazırlanan bir akademik lisans tezine göre Voukos, Gallas Rock'ı tornada çektiği küçük silindirleri birbirine ekleyerek oluşturduğu içsel bir “iskelet” (armature) üzerine, dış “deri” işlevi gören çamur plakaları monte ederek inşa etmiştir (Tan, 2016). Artforum dergisinde 1978'de yayımlanan bir değerlendirmeye göre eser, 100'den fazla tornada çekilmiş ve plaka hâlindeki elemanın bir araya getirilmesinden oluşur ve Voukos'un delme, kesme, oyma, yırtma, parçalara ayırma ve üst üste yığma gibi tekniklerini bir arada barındırır (Fischer, 1978).

Şekil 3. Gallas Rock, 213.4 x 94 x 67.9 cm, 1959-1960.

Kaynak: <https://collections.hammer.ucla.edu/artwork/73.40.04705>

Konstrüktivist Okuma: Gallas Rock, önerilen üçlü sınıflandırmada “malzeme-merkezli (faktura) konstrüksiyon” kategorisinin en belirgin örneğidir. Eserde kullanılan tekniklerin çokluğu -kesme, delme, birleştirme, yığma- yapının yüzeyinde inşa sürecinin izlerini saklamak yerine sergiler; çatlaklar ve dikişler, formun “nasıl inşa edildiğini” izleyiciye açıkça gösteren birer strüktürel unsura dönüşür. Bu, Konstrüktivizmin yapıtı yontarak değil inşa ederek üretme, malzemenin kendi gerçekliğini (faktura) gizlememe ilkesiyle örtüşür: Gallas Rock'ta seramik, pürüzsüz ve bütünleşik bir yüzey sunmak yerine, kendi montaj tarihini yüzeyinde taşıyan bir “yapı” olarak sunulur.

5.4. Sitting Bull, 1959

Eserin Tanımı: Santa Barbara Sanat Müzesi koleksiyonunda yer alan Sitting Bull, sırlı stoneware ve astar kullanılarak tornada çekilmiş ve plaka hâlinde inşa edilmiş, tokmaklanmış (paddled) ve sgraffito tekniğiyle işlenmiş 1958-1959 serisinin anıtsal parçalarından biridir (Tuchman, 2017). Aynı seride yer alan Black Bulerias, 1959 Paris Bienali'nde Rodin Müzesi ödülünü almıştır (Bochicchio, 2020).

Şekil 4. Sitting Bull, Stoneware, 1959.

Kaynak: <https://www.sbma.net/events/studio-sunday-front-steps-10>

Konstrüktivist Okuma: Serideki diğer anıtsal parçalar gibi Sitting Bull da tek bir tornada üretilmeyecek ölçekte olduğundan, ardışık biçimde çekilmiş segmentlerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Totemik, dikey duruşu, konstrüktivist heykelde sıkça görülen anıtsal, yukarı doğru “inşa edilen” strüktür arayışını -malzeme ve endüstriyel referans bakımından büyük farklarla birlikte- biçimsel olarak hatırlatır. Buradaki yükseklik, kütlenin yontulmasıyla değil, modüllerin art arda eklenmesiyle elde edilmiştir; bu da eseri eklemeli konstrüksiyon kategorisinin güçlü bir örneği yapar.

5.5. Camelback Mountain, 1959

Eserin Tanımı: Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin (MFA Boston) koleksiyon kaydına göre Voulkos, Camelback Mountain'ı içi boş, tornada çekilmiş kapları tokmaklayıp (paddled) sıkıştırarak simetrik formlarını bozmak ve bir araya getirmek (assembled) suretiyle inşa etmiştir (Museum of Fine Arts Boston, t.y.).

Konstrüktivist Okuma: Eserler ilgili olarak Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin de ifade ettiği “assembled” (bir araya getirilmiş) ifadesi, eserin üretim mantığını doğrudan açıklar: Voulkos, ayrı ayrı tornada çektiği kapları önce tokmaklayarak kendi simetrilerinden koparmış, ardından bunları birbirine monte etmiştir. Bu iki aşamalı süreç -önce bağımsız birimlerin üretimi, sonra bu birimlerin bir araya getirilmesi- kompozisyonun yontarak değil inşa ederek elde edildiği bir yapı sunar. Eserin bütünlüğü, parçaların kaynaşmasıyla değil, her birinin kendi hacmini ve tokmaklanma izlerini koruyarak bir araya gelmesiyle sağlanır; bu okunabilirlik, Konstrüktivizmin yapının kendi kuruluş mantığını şeffaf biçimde göstermesi ilkesiyle örtüşür.

Şekil 5. Camelback Mountain, Stoneware, 1959.

Kaynak: <https://frankloydgallery.wordpress.com/2013/03/05/peter-voulkos-in-museums/>

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıdaki okumaların, Voulkos'u tarihsel bir Konstrüktivist olarak yeniden konumlandırma iddiası taşımadığının altı çizilmelidir. Sanatçının kendi ifadeleri ve literatürdeki geniş konsensüs, onu Soyut Dışavurumculuk, Zen Budizmi ve Japon seramik geleneği ekseninde konumlandırmaktadır (Taşpınar Şentürk, 2020; Erbay Aslıtürk, 2021). Voulkos'un Rus Konstrüktivizmini doğrudan bir referans olarak andığına dair bir kaynağa bu çalışma kapsamında rastlanmamıştır. Bu çalışmada önerilen okuma, bu nedenle bir “etkilenme” (influence) iddiası değil, bir “biçimsel/yapısal akrabalık” (formal-structural affinity) önerisidir.

Bununla birlikte, dönemsel bağlam bu karşılaştırmayı tümüyle rastlantısal kılmamaktadır. Ataseven'in (2012) aktardığı üzere, Tatlin'in “gerçek mekânda gerçek malzeme” ilkesi, 1960'ların Amerikan sanat ortamında -özellikle Minimalizm üzerinden- yeniden dolaşıma girmiş; Dan Flavin gibi sanatçılar doğrudan Tatlin'e atıfla eserler üretmiştir. Voulkos'un etkin olduğu Otis Sanat Enstitüsü ve Black Mountain College çevreleri de aynı dönemde, malzemenin kendi doğasını öne çıkaran, süreci sonuçtan ayırmayan bir sanat anlayışının farklı kollarına ev sahipliği yapmıştır. Bu ortak dönemsel iklim, önerilen biçimsel akrabalığı tamamen temelsiz kılmamakla birlikte, doğrudan bir etkilenme ilişkisi olarak sunulmamalıdır.

Bu çalışma, Peter Voulkos'un seramik heykellerini Konstrüktivizmin temel ilkeleri -gerçek malzemeyle inşa, faktura, parça-bütün ilişkisinin şeffaflığı- üzerinden okumayı öneren tamamlayıcı bir çerçeve sunmuştur. Rocking Pot, 5000 Feet, Gallas Rock, Sitting Bull ve Camelback Mountain örnekleri üzerinden yapılan analiz, sanatçının üretim mantığının; eklemeli (additive), düzlemsel/plaka temelli ve malzeme-merkezli (faktura) olmak üzere üç eğilim etrafında sınıflandırılabilirliğini göstermiştir. Voulkos'un eserleri, tarihsel Konstrüktivizmin endüstriyel malzeme ve toplumsal-mühendislik idealinden uzak olsa da, üretim sürecini bir “inşa” eylemine dönüştürerek ve bu insanın izlerini yüzeyde saklamayarak, seramik heykelde kompozisyonundan konstrüksiyona geçişe örnek oluşturan bir yapısal duyarlılık sergilemektedir. İleri araştırmalar için, sanatçının kendi el yazması notları, dönem eleştirileri ve Otis/Black Mountain çevresindeki sanatçıların çapraz etkileşimlerinin bu çerçeve ışığında incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adamson, G. (2017). Tower of power: Peter Voulkos' “Rondena”. Phillips. <https://www.phillips.com/article/20285827/tower-of-power-rondena-1958>
- Artun, A. (t.y.). Manifesto, avangard sanat ve eleştirel düşünce. <https://aliartun.com/yazilar/manifesto-avangard-sanat-ve-elestirel-dusunce>
- Ataseven, O. (2012). Dan Flavin'in mekânı dönüştüren ışığı ve minimalizme yaklaşımı. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi (ART-E), 2012(09), 85-95.
- Bartolucci, M. (2017). A New Focus on Mid-Century Ceramist Peter Voulkos. <https://www.1stdibs.com/introspective-magazine/peter-voulkos/>
- Bayram, B. E. (2021). Rus Avangart Sanatının Yükselişi ve Konstrüktivizmin Mimarlığa Etkisi. GZT. <https://www.gzt.com/mimari/rus-avangart-sanatının-yukselisi-ve-konstruktivizmin-mimarliga-etkisi-3591280>

- Bohicchio, S. (2020, 17 Kasım). Rhythm king: Peter Voulkos and “Black Bulerias”. Phillips. <https://www.phillips.com/article/66252473/peter-voulkos-new-york-auction-design>
- Britannica. (t.y.). Realistic Manifesto. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Realistic-Manifesto>
- Bulat, M. (t.y.). Konstrüktivizm. Zorba TV & Dergi. <https://zorbatv.com/sanat/gorsel-sanatlar/konstruktivizm>
- Erbay Aslıtürk, G. (2021). Amerika'da çağdaş seramiğin ana hatları. bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 119-139.
- Fischer, H. (1978). The art of Peter Voulkos. Artforum. <https://www.artforum.com/features/the-art-of-peter-voulkos-209185/>
- Moyra. (2013, 31 Temmuz). California Design at the Auckland Art Gallery. Cone Ten and Descending. <https://conetenanddescending.wordpress.com/2013/07/31/california-design-at-the-auckland-art-gallery/>
- Museum of Fine Arts Boston. (t.y.). Camelback Mountain. <https://www.mfa.org/collections/object/camelback-mountain-40994>
- Smithsonian American Art Museum. (t.y.). Rocking Pot. <https://americanart.si.edu/artwork/rocking-pot-25786>
- Sürmeli, K. (2013). Rus Konstrüktivizminin Grafik Tasarıma Yansımaları. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 62-70.
- Tan, Y. S. (2016). Deconstructing Failure: The Ceramic Works of Peter Voulkos [Lisans bitirme tezi, California College of the Arts]. Academia.edu. https://www.academia.edu/25659467/Deconstructing_Failure_The_Ceramic_Works_of_Peter_Voulkos
- Taşpınar Şentürk, Ö. (2020). Seramik sanatında Peter Voulkos etkisi. Ulakbilge, 44, 72-78. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-08-44-07>
- Tuchman, P. (2017, 21 Haziran). On fire: Peter Voulkos's “Breakthrough Years” shine at the Renwick Gallery. ARTnews. <https://www.artnews.com/art-news/reviews/on-fire-peter-voulkoss-breakthrough-years-shine-at-the-renwick-gallery-8572/>
- Wikipedia. (t.y.). Realistic Manifesto. https://en.wikipedia.org/wiki/Realistic_Manifesto

RICHARD SHAW'IN SERAMİK HEYKELLERİNDE NESNE

Doçent, SANVER ÖZGÜVEN ¹

¹ Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi,
sanveroz@gmail.com- 0000-0001-8566-8672

ÖZET

Amerikalı seramik sanatçısı Richard Shaw, elli yılı aşan üretim sürecinde gündelik yaşamın sıradan nesnelerini - kitaplar, iskambil kağıtları, teneke kutular, sulu boya paletleri, porselen fincan ve tabaklar - birebir görünümüyle porselenden yeniden üretmiş ve bu kopyaları alışılmadık, zaman zaman rahatsız edici kompozisyonlar hâlinde bir araya getiren özgün bir sanat pratiği geliştirmiştir. Shaw, nesnelerin kendisini değil, alçı kalıplar, porselen döküm çamuru ve kendi tasarladığı serigrafi baskılı dekallar yoluyla ürettiği porselen kopyalarını kullanır. Bu yönüyle üretimi hazır nesne (found object) ve asamblaj geleneğinden ayrılarak “trompe l'oeil” (“gözü aldatma”) resim geleneğini heykel alanına taşıyan özgün bir konumda yer alır. Bu çalışmada, öncelikle trompe l'oeil geleneğinin tarihsel kökenleri ve Shaw'ın sanatçı kimliği ile teknik yöntemi ele alınmaktadır. Ardından sanatçının yapıtlarında tekrarlayan biçimde ortaya çıkan nesneler, kırtasiye ve kağıt nesneleri, seramik / porselen tarihine gönderme yapan nesneler, mutfak ve tüketim nesneleri, doğadan formlar ve insan figürüne / kimliğe gönderme yapan nesneler olmak üzere beş kategori altında sınıflandırılmaktadır. Yapılan sınıflandırma, Shaw'ın nesne seçimlerinin rastlantısal olmadığını; aksine otobiyografik anlatı, porselenin kendi malzeme ve ticaret tarihine özdüşünsel bir gönderme ile gündelik tüketim kültürünün natürmort geleneği içinde yeniden konumlandırılması gibi kavramsal eksenler etrafında örgütlendiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Shaw'ın işi, teknik bir hüner gösterisinin ötesinde, malzeme, kimlik ve zaman arasındaki ilişkiyi sorgulayan kavramsal bir pratik olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Richard Shaw, trompe l'oeil, seramik, porselen, natürmort, asamblaj.

1. GİRİŞ

Çağdaş Amerikan seramik sanatının önde gelen isimlerinden Richard Shaw, elli yılı aşan üretim sürecinde gündelik nesnelerin porselenden birebir kopyalarını üreterek özgün bir heykel dili geliştirmiştir. Shaw'ın yöntemi, hazır nesneleri (found object) doğrudan kullanan asamblaj sanatçılarından temelde ayrılır: sanatçı, seçtiği her nesneyi alçı kalıplar, porselen döküm çamuru (slip), kendi tasarladığı serigrafi baskılı dekaller (water-slide decal) ve sırlama teknikleriyle yeniden üretmekte; ardından bu porselen kopyaları, tek bir kompozisyon oluşturacak biçimde bir araya getirmektedir. Böylece ortaya çıkan yapıt, malzemesi

bakımından tümüyle porselen olsa da, gözün onu kâğıt, ahşap, metal veya kumaş olarak algılamasına neden olan bir görsel yanılsama üretir.

Bu çalışmanın amacı, Shaw'ın yapıtlarında tekrar eden nesneleri bir tipoloji hâlinde sınıflandırmak ve bu sınıflandırmanın, sanatçının natürmort geleneği, porselenin kültürel/ticari tarihi ve otobiyografik anlatı ile kurduğu ilişkiyi nasıl açığa çıkardığını tartışmaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: TROMPE L'OEIL GELENEĞİ

Trompe l'oeil, Fransızca "gözü aldatmak" anlamına gelen ve iki boyutlu bir yüzeyin üç boyutlu, gerçek bir nesne izlenimi verecek biçimde resmedilmesini tanımlayan bir terimdir. Geleneğin kökenleri Antik Yunan'a kadar uzanır; Plinius'un aktardığı Zeuksis ve Parrhasios rekabeti anekdotu, sanat izleyicisini aldatma gücüne dair en eski örneklerden biri olarak anılır. Rönesans'ta doğrusal perspektifin gelişimiyle güçlenen bu gelenek, 17. yüzyılda kamera obskura gibi optik araçların yaygınlaşmasıyla özellikle Kuzey Avrupa'da doruğa ulaşmıştır. Hollandalı ressamlar son derece gerçekçi natürmortlar üretmiştir. 19. yüzyılda William Harnett ve John Haberle gibi Amerikalı ressamlar bu geleneği sürdürmüş, 20. yüzyılda ise Picasso'nun kolajlarından gerçeküstücülerin görsel oyunlarına kadar uzanan çok farklı biçimlerde varlığını korumuştur (White, 1987).

Görsel 1. John Haberle, The Artist's Palette, 1890.

Kaynak: <https://www.lincolnglenn.com/artists/708-john-haberle/works/2524-john-haberle-the-artist-s-palette-circa-1890/>

Shaw, bu geleneği resimden heykele taşıırken hem 17. yüzyıl Hollanda natürmort resminden hem de 19. yüzyıl Amerikan trompe l'oeil ressamlarından beslenir (Fuller, 1976). Seçtiği nesneler, yanılsama etkisi yaratma potansiyeline göre özenle belirlenir. Porselenin kendisi de bu bağlamda önemlidir. Avrupa'da uzun bir trompe l'oeil porselen geleneği bulunmakta olup

Shaw bu geleneği sürdürürken nesne seçimlerindeki nüktedan ve zaman zaman alaycı yan yana getirmelerle ona kendine özgü bir yorum katar (Sonoma County Museum, 2010).

3. SANATÇI VE YÖNTEM

1941'de Hollywood'da doğan Richard Shaw, Walt Disney animasyon stüdyosunda karikatürist olarak çalışan bir baba ile ressam bir annenin çocuğu olarak sanatla iç içe büyümüştür. Ressam olmayı planlayarak başladığı eğitim hayatında Orange Coast College'da seramikle tanışmış, ardından San Francisco Art Institute'ta (SFAI) Ron Nagle, Jim Melchert, Peter Voulkos ve John Mason gibi hocalardan etkilenecek 1965'te lisans derecesini almıştır. 1968'de University of California, Davis'te yüksek lisansını tamamlayan Shaw, burada Robert Arneson, Manuel Neri ve William T. Wiley ile çalışmıştır. Shaw, 1966-1987 yılları arasında SFAI'de, 1987-2012 yılları arasında ise UC Berkeley'de öğretim üyeliği yapmıştır (Richard Shaw, t.y.).

Shaw'ın üretimi, 1960-80'lerde Kuzey Kaliforniya'da seramiği zanaattan çıkarıp güzel sanatlar (fine art) statüsüne taşımayı amaçlayan bir sanatçı kuşağının parçasıdır. Bu hareket literatürde "Kilde Devrim" (The Revolution in Clay) ve Shaw'ın da içinde yer aldığı "Bay Area Funk" akımı olarak anılır. Robert Arneson, Viola Frey, Peter Voulkos, David Gilhooly, Marilyn Levine, Ron Nagle ve James Melchert gibi sanatçılarla birlikte anılan Shaw'ın kendine özgü katkısı, hazır nesneler yerine bu nesnelerin porselenden birebir kopyalarını üretmesidir (Richard Shaw, t.y.; Gallery 16, t.y.).

Teknik süreç şu aşamalardan oluşur: seçilen nesnenin alçı kalıbı alınır ve bu kalıba porselen döküm çamuru (slip) dökülerek kurumaya bırakılır. Parça (greenware) kalıptan çıkarılıp fırınlanarak bisküvi (bisqueware) hâline getirilir. Ardından nesneye özgü metin, etiket, oyun kartı deseni veya ürün ambalajı gibi görseller, Shaw'ın kendi tasarladığı serigrafi baskılı dekaller ile yüzeye aktarılır ve parça sırlanarak tekrar fırınlanır. Bu süreç, Shaw'a gerçek nesnelerin dokusunu, rengini ve yüzeyindeki yazıları/etiketleri son derece gerçekçi biçimde yeniden üretme imkânı tanır (Sonoma County Museum, 2010).

4. NESNELERİN SINIFLANDIRILMASI

Shaw'ın yapıtlarında tekrar eden nesneler, işlevleri ve taşıdıkları anlamsal yük bakımından beş ana kategori altında incelenebilir. Bu kategoriler birbirini dışlamaz; tek bir kompozisyon içinde genellikle birden fazla kategoriden nesne bir arada bulunur.

4.1. Kırtasiye ve Kağıt Nesneleri

Bu kategori, kitaplar, eskiz defterleri, kalemler ve iskambil kağıtlarını kapsar. Kitap yığınları Shaw'ın en sık başvurduğu motiflerden biridir; Stack of Books Jar #2 (1978) adlı yapıtında üst üste yığılmış kitapların en üstteki parçası çıkarılabilir bir kapak işlevi görür ve nesne aslında işlevsel bir kavanoza dönüşür — bu da sanatçının "sanat mı zanaat mı" sorusunu doğrudan nesnenin işlevi üzerinden sorguladığını gösterir (Sonoma County Museum, 2010). İskambil kağıtları ise genellikle kitap yığınlarının veya porselen tabakların üzerine gelişigüzel bırakılmış gibi düzenlenir (ör. Blue House of Cards on Three Books, 2019) (Gallery 16, t.y.).

Görsel 2. Richard Shaw, Stack of Books Jar 2, sırlı porselen, sır üstü transfer baskı, 1978.Kaynak: Sonoma County Museum, 2010
(<http://mintwiki.pbworks.com/w/file/fetch/82842067/richard-shaw.pdf>)

Görsel 3. Richard Shaw, Blu3 House of Cards on There Books, porselen,transfer baskı, 2019.
Kaynak: <https://gallery16.com/artists/richard-shaw#BlueHouseOfCardsOnThreeBooks>

4.2. Seramik/Porselen Tarihine Gönderme Yapan Nesneler

Bu kategori, Shaw'ın nesne dünyasında kavramsal açıdan en zengin katmanı oluşturur: sanatçı, porselenden porseleni yeniden üretir. Willow ware (söğüt desenli mavi-beyaz İngiliz-Amerikan porseleni) ve Canton ware (Çin ihraç porseleni) tabak, fincan ve çaydanlıkları bu kategorinin başlıca örnekleridir. Shaw'ın çocukluğundan aşına olduğu Willow ware, 17. yüzyıl Hollanda natürmort resimlerinde koleksiyoncunun servetini sergilemenin bir aracı olarak sıkça yer alan, dönemin gözde ithal malı Çin mavi-beyaz porseleniyle dolaylı bir tarihsel bağ kurar (Abbott, 2020).

Görsel 4. Richard Shaw, Canton Creamware Collection Spill, sırli porselen, transfer baskı, 2018.

Kaynak: <https://www.arteforeverybody.com/shaw>

Aynı zamanda Willow ware'in 1930'larda ABD'de ucuz, seri üretim bir taklit olarak Woolworth's gibi mağazalarda satılır hâle gelmesi, porselenin "beyaz altın" statüsünden gündelik bir tüketim nesnesine dönüşen tarihsel yolculuğuna işaret eder. Shaw'ın bu porselenleri seçmesi, böylece porselenin üretim, değer ve dağıtım tarihindeki dalgalanmalara dolaylı bir yorum niteliği taşır (Abbott, 2020).

4.3. Mutfak ve Gündelik Tüketim Nesneleri

Teneke kutular, kahve ve gazlı içecek bardakları, kağıt tabaklar, kibritler, sigaralar, purolar ve puro kutuları, zar ve kuruyemiş gibi küçük gündelik nesneler bu kategoride yer alır. Bu nesneler genellikle bir tabak ya da yüzey üzerinde tesadüfen bırakılmış gibi bir araya getirilerek, yapıtın öznesi olan -görünmeyen- kişinin gündelik alışkanlıklarına dair izler sunar (Artsy, t.y.; Gallery 16, t.y.).

Görsel 5. Richard Shaw, Low Tide Pepsi Spill and Snake, sırli porselen, transfer baskı, 2021.
Kaynak: <https://www.anglimtrimble.com/artists/richard-shaw>

4.4. Doğadan Formlar

Kurbağa, kertenkele ve yengeç kısıkcı gibi doğadan alınmış formlar, genellikle bir tabak ya da kabın üzerinde "bulunmuş" gibi konumlandırılır (ör. Low Tide Frog with Puzzle Plate; Crab Claw and Red Tailed Skink Dish) (Gallery 16, t.y.). Bu nesneler, Shaw'ın kompozisyonlarına gündelik/insani nesnelerin yanına doğal/organik bir katman ekleyerek natürmort geleneğinin klasik bir unsurunu -canlı veya bir zamanlar canlı olanın izini- çağdaş bir bağlama taşır (Fuller, 1976).

Görsel 6. Richard Shaw, Croaking Frog and Puzzle Parts, sırli porselen, 2018.

Kaynak: <https://www.anglimtrimble.com/artists/richard-shaw>

4.5. İnsan Figürüne ve Kimliğe Gönderme Yapan Nesneler

Ayakkabı, işaret eden bir el/insan figürü parçası (Mike Goes Back to T, 1980) gibi nesneler, doğrudan bir insan bedenini tasvir etmek yerine onun izini, parçasını veya simgesini sunar. Shaw'ın nesne seçimleri, genellikle belirli bir kişinin -bazen sanatçının kendisinin- kimliğine, alışkanlıklarına ve kişisel tarihine dair ipuçları taşıyacak biçimde kurgulanır; bu nedenle sanatçı kendi yapıtlarını zaman zaman belirli kişiler hakkında yazılmış şiirlere benzetir (Artsy, t.y.). Bu bağlamda Shaw'ın kompozisyonları, geleneksel "vanitas" natüremortlarının çağdaş bir yeniden yorumu olarak da okunabilir (White, 1987). Nesneler, fiziksel olarak sahnede bulunmayan bir öznenin kimliğini dolaylı biçimde inşa eder.

Görsel 7. Richard Shaw, Mike Goes Back to T, sırlı porselen, sır üstü transfer baskı, 1980.

Kaynak: <https://whitney.org/collection/works/720>

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıdaki sınıflandırma, Shaw'ın nesne seçimlerinin rastlantısal olmadığını, aksine üç temel kavramsal eksen etrafında örgütlendiğini göstermektedir: (i) otobiyografik/kimliksel anlatı (kırtasiye nesneleri, sulu boya paleti, ayakkabı/el gibi kişisel eşyalar); (ii) porselenin kendi malzeme ve ticaret tarihine öz-düşünsel bir gönderme (Willow ware, Canton ware); ve (iii) gündelik tüketim kültürünün natüremort geleneği içinde yeniden konumlandırılması (teneke kutular, sigara, kibrit, oyun kartları) (Fuller, 1976; White, 1987). Bu üç eksen, Shaw'ın işini

yalnızca teknik bir hüner gösterisi olmaktan çıkarıp, malzeme, kimlik ve zaman arasındaki ilişkiyi sorgulayan kavramsal bir pratiğe dönüştürmektedir.

Ayrıca nesnelerin sıklıkla "gelişigüzel bırakılmış" gibi bir araya getirilmesi, izleyiciyi kompozisyonun arkasındaki -sahnede fiziksel olarak bulunmayan- bir özneyi hayal etmeye davet eder. Bu kurgu, hem geleneksel vanitas natüremortlarının hem de asamblaj sanatının izleyiciyle kurduğu yorumlayıcı ilişkiyi yeniden üretir; ancak Shaw'ın nesnelerinin "gerçek" değil porselenden yeniden üretilmiş olması, bu yorumlama sürecine bir kendini-ifşa (self-revealing) katmanı ekler: izleyici, nesnenin malzemesini fark ettiği anda, gördüğü "gerçekliğin" bir yanılsama olduğunu da fark eder (White, 1987).

Bu çalışmada, Richard Shaw'ın seramik heykellerinde tekrar eden nesneler beş kategori altında sınıflandırılmış ve bu sınıflandırmanın sanatçının kavramsal ilgileriyle örtüştüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Shaw'ın yöntemi -gerçek nesneleri değil, onların porselenden birebir kopyalarını kullanması- onu hazır nesne temelli asamblaj sanatından ayırırken, trompe l'oeil resim geleneğini heykel alanına taşıyan özgün bir konuma yerleştirmektedir (Sonoma County Museum, 2010). İleride yapılacak çalışmalar, bu sınıflandırmayı Shaw'ın kronolojik üretim evreleriyle (1970'lerin "Illusionism in Clay" dönemi, 1980-90'ların figüratif dönemi, 2000 sonrası dönem) ilişkilendirerek nesne repertuarının zaman içindeki dönüşümünü de ele alabilir.

KAYNAKÇA

Abbott, C. (2020). Clay Culture: Shaw's Posters. Ceramics Monthly, Mart 2020. <https://ceramicartsnetwork.org/ceramics-monthly/ceramics-monthly-article/Clay-Culture-Shaw-s-Posters-243560>

Artsy. (t.y.). Richard Shaw. <https://www.artsy.net/artist/richard-shaw>

Fuller, M. (1976, Aralık). The Ceramics of Richard Shaw. Craft Horizons.

Gallery 16. (t.y.). Richard Shaw. <https://gallery16.com/artists/richard-shaw>

Richard Shaw (artist). (t.y.). İçinde Wikipedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Shaw_\(artist\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Shaw_(artist))

Sonoma County Museum. (2010). Richard Shaw: Four Decades of Ceramics, Educator Guide [M. Schwager'in "Casting Illusions: The Art of Richard Shaw" başlıklı sergi kataloğu denemesini içerir]. <http://mintwiki.pbworks.com/w/file/attach/82842067/richard-shaw.pdf>

White, C. (1987). Master of Illusion: Richard Shaw. American Ceramics.

PROPAGANDANIN GÖRSEL DİLİ: SANAT, İKTİDAR VE İDEOLOJİ

RABİA KUL ¹, Doç., CEMİLE DİDEM ÖZİŞİK ²

¹ Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, rbkul52as@gmail.com-

ORCID ID: 0009-0003-2060-9219

² Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, didem.ozisik@atauni.edu.tr-

ORCID: 0000-0003-3192-1788

ÖZET

Propaganda, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup bireylerin ve toplumların düşünce, inanç ve davranışlarını belirli bir doğrultuda etkilemek amacıyla kullanılan önemli bir iletişim biçimidir. Sanat ise sahip olduğu güçlü görsel anlatım ve temsil olanakları sayesinde tarih boyunca propagandanın en etkili araçlarından biri olmuştur. İktidar sahipleri, özellikle resim ve heykel sanatının toplum üzerinde oluşturduğu etkiden yararlanarak güçlerini görünür kılmış, meşruiyetlerini pekiştirmiş ve belirli düşünce biçimlerinin benimsenmesini sağlamışlardır.

Sanat ve propaganda arasındaki ilişki Antik Çağlardan günümüze kadar farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Eski Mısır, Mezopotamya ve Çin'deki duvar resimleri, seramik bezemeleri ve anıtsal betimlemeler ile Roma dönemine ait zafer takları, heykeller ve sikkeler, siyasal ve toplumsal gücün görsel olarak temsil edildiği erken örnekler arasında değerlendirilebilir. Modern dönemde ise teknolojik gelişmeler ve kitlesel iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla propaganda daha sistematik bir yapıya dönüşmüştür. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında kullanılan afişler, devletlerin geniş kitlelere ulaşmasında ve savaş politikalarının topluma aktarılmasında önemli bir araç hâline gelmiştir.

Bu çalışmada sanat ve propaganda arasındaki tarihsel ilişki; farklı dönemlere ait resim, heykel, afiş, kolaj ve diğer görsel üretimler üzerinden ele alınmaktadır. Picasso'nun Guernica'sı, John Heartfield'in politik kolajları ve Aleksandr Rodçenko'nun çalışmaları gibi örnekler üzerinden sanatın yalnızca estetik bir üretim alanı olmadığı; aynı zamanda iktidar, ideoloji, toplumsal yönlendirme ve politik iletişim bağlamında güçlü bir araç olarak kullanılabildiği ortaya konulmaktadır. Böylece sanatın propaganda ile kurduğu ilişkinin tarihsel sürekliliği ve değişen görsel stratejileri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışma, sanat eserlerinin üretildikleri dönemin siyasal koşullarından bağımsız değerlendirilemeyeceğini; kullanılan sembol, imge ve anlatım biçimlerinin izleyici algısını yönlendirmede, ideolojik söylemlerin aktarılmasında ve toplumsal hafızanın biçimlenmesinde önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Sanat, Görsel Temsil, Politik Sanat

Propagandanın Sanatla Buluşması

Propaganda bugünkü anlamıyla ilk kez Antik Yunan'da uygulanmaya başlasa da (Gürgen, 1990: 135) tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Farklı zamanlarda farklı coğrafyalarda ve değişik şekillerde ortaya çıkmış olsa da genel olarak belirli bir kitlenin düşünce yapısında değişiklikler meydana getirme amaçlı olarak kullanılmıştır. Her dönemde iktidarı elinde tutanlar, sanatı ve özellikle resim ve heykel sanatını, insanlarda doğru hisleri uyandırmak için bir araç olarak kullanmışlardır (Burke, 2003:65). Bu yüzden tarih boyunca siyasi güçler, resim sanatını, güçlerini, iktidارlarını kanıtlamak ve pekiştirmek maksadıyla kullanmışlardır. Güç simgesi olan paraların ve mezarların üzerindeki resimler, kabartmalar, kilise ve firavun mezar resimleri, Courbet ve Bruegel'in köylü tasvirleri, Rodin'in Calais köylüleri, Picasso'nun Guernica'sı, Pollock'un akıtmaları, Heartfield'in kolajları, Rodçenko'nun Emniyetli Kauçuk Bebek Emzikleri, I. Dünya Savaşı'nda kullanılan Sam Amca tarzı afişler aynı maksat ilişkisi içerisinde yerini alır.

19. Yy.'da ilk kez bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanan propaganda, sanat eserleri yoluyla kitlelere ulaşmanın en etkili biçimde ortaya çıktığı zaman dilimi olan I. Dünya savaşında afişler yoluyla sanatın politik bir araç olarak kullanılmasının da önünü açmıştır. Toplumun tüm kesimlerinin istemsiz şekilde içinde bulunduğu ve asker-sivil ayrımının kalmadığı, gündelik yaşamın ise tamamen savaştan ibaret, cephe gerisinde devam ettiği belirsiz bir süreçte, iktidar ve güç mücadelesinde olan devletler halkın görüşünün ulusal önem taşıdığının farkına varmış ve halkı, afiş, sinema ve ucuz gazeteler gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardır. Savaşla beraber sanatsal propaganda faaliyetleri de hız kesmeden devam etmiştir. Hatta hükümetler genel basında, çocuk kitaplarında hatta ticari sanattaki dili kendi lehine mükemmel denilebilecek derecede etkili tekniklerle kullanıyordu. Devletler bu teknikleri sadece kendi halkı üzerinde değil düşman halkı üzerinde de kullanıyordu (Çetin B. N, 2014: 250). Propagandanın birleştirme, bütünlükçü yapısının yanında karşı taraf için belirli maksata yönelik yıldırma, sindirme ve yanlış yönlendirme amaçlı olarak da kullanılabildiğinden bahsedebiliriz.

Hal Foster'ın tarifıyla siyasî sanat; kapitalist ülkelerde 1850-1940 arasında görülen eserler ile sosyalist ülkelerde 1930-1970 arasında yaygın olarak görülen sol propaganda sayılabilecek bir sanatsal gelenektir. Foster'a göre, siyasî sanatın söylemleri tükendiğinden, siyaseti olan sanat öne çıkmıştır. Bu noktada siyaseti olan sanat, düşüncenin yapısal konumlanışını ve pratiğin toplumsal bütün içindeki etkinliğini dert edinen, günümüzle ilgili anlamlı bir siyasal kavramı oluşturmaya çalışan bir sanattır (Foster, 2008: 151)(Gezer, 2017).

Savaşlarda kullanılan propagandif faaliyetler, çeşitli kaynaklara göre Birinci ve İkinci Dünya Savaşı başta olmak üzere görüntülü resimler, afişler ve savaş hatırlatan anıtlar biçiminde ortaya çıkmıştır (Clark, 2004). Hatta bu anıt mimarilere bir örnek olarak Alman mimari sergileri, 1943 yılında İsmet İnönü döneminde, Ankara ve İstanbul olmak üzere Türkiye'de halka açık olarak açılmış olan sergiler içerisinde gösterilebilir (Küçük E., 2018, 6(1), 23-38).

Afişlerde Sanatsal Propaganda

Propaganda malzemesi olarak kullanılan yöntemlerden en eskisi ve en önemlisi görsel afişlerdir. Günümüz dünyasında ve geçmişteki önemli tarihlerden bu yana pek çok tarihi olay propaganda afişlerinde görülmüştür. Hepsi kendi döneminin sanat anlayışı ile oluşturulmuş ve görsel şifrelerle kitleleri etkileyebilmek, örgütlemek ve harekete geçirmek adına topluma mesajlar verilmiştir. Tarihi Romalılara kadar inen, gösteri programlarının yazıldığı duvar panoları(şekil 1)¹, eski Yunan tahta tabletleri(şekil 2)², Mezopotamya örnekleri olarak Naram-sin Steli (şekil 3)³ gibi anıtlar afiş sanatını örneklerindendir. 1600'lü yıllara gelindiğinde ise din savaşların ve devrimlerin görüldüğü bu çağda "savaş sanatçısı" geleneği, aristokrasiye karşı giderek artan nefret, 1800'lü yıllarda Napolyon'un başarısızlıkları(şekil 4)⁴ hepsi afiş sanatının konusu olmuştur. 1831 yılında Honoré Daumier tarafından yapılmış, sürrealist bir gravür olan "Gargantua"(şekil 5), 1896'larda Almanların kurmuş olduğu ve en ağır eleştiri dilinin kullanıldığı, dönemin sağ rejimi ile mücadeleye girmiş olan "Simplicissimus"(şekil 6) dergisi kapağı diğer afiş örneklerindendir.

Şekil 1, Roma –Pompei Duvar afişi örneği. M.S. 79..

¹ MS 79'da Vezüv Yanardağı'nın patlamasının ardından metrelerce volkanik kül örtüsü içinde korunan ve Pompeii'de bulunan duvar yazısı ve seçim afişinden bir tanesi. (Roma kenti Pompeii).

https://arkeofili.com/pompeii-duvar-yazilari-ve-secim-afisleri/#google_vignette

² 3300 Yıllık dünyanın en eski bal mumlu yazı tableti, (Bodrum Müzesi).

<https://uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/balmumutablet.pdf>

³ Yaklaşık MÖ 2254-2218 yılları arasında Akad kralı Naram-Sin'in Lullubi kralı Satuni'yi yenilgiye uğrattığı zaferin anıtı olan Naram-Sin Steli, kralın dik yamaçlardan düşman topraklarına geçen ve düşmanlarını ayakları altına aldığı ve merhamet dilenen düşmanlarının betimlendiği olayın bir anlatısını gösteriyor.

<https://arkeofili.com/mezopotamya-uygarliklarinda-propaganda-araci-olarak-sanat/>

⁴ İngiliz çizer James Gillray tarafından yapılmış olan ve Napolyon'u küçültücü ve hırslı bir figür olarak gösteren taş baskı "Plum-pudding" karikatürü. Karikatürde dünyayı İngiltere ile paylaşmaya çalışan bir Napolyon resmedilmiştir. (1803–1815).

<https://library.leeds.ac.uk/special-collections/view/814>

Şekil 2, 3300 Yıllık dünyanın en eski balmumlu yazı tableti, (Bodrum Müzesi)

Şekil 3, Yaklaşık MÖ 2254-2218, Akad kralı Naram-Sin Siteli.

Şekil 4, James Gillray , "Plum-pudding" karikatürü. Taş baskı,(1803–1815).

Şekil 5, Honoré Daumier, "Gargantua". Taş baskı.(24 x 30 cm) 1831.

Şekil 6, "Simplicissimus" dergisi kapağından.1905.

20. yüzyıla gelindiğinde Birinci Dünya Savaşı dönemi afişleri tarihin dönüm noktasını oluşturacak derecede önemli olmuştur. Savaş afişleri başta asker toplama, devlet için bağış ve yardım olmak üzere pek çok alan üzerine propagandif mesajlarda başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Afişlerin en önemli özelliği; seyirci kitlenin, kendine doğrudan seslenildiği yanılsamasına uğramasıdır. Bu durum, afişin ikna yönünü kuvvetlendirir. (Çakmakçı:2019-26). Sam Amca(şekil 7) ve Lord Kishner'in afişleri(şekil 8) bu konuya örnek olarak verilebilir. Otto Lehmann'ın "Saha Şapkalarımızı Destekleyin- Zereisst İngiltere'nin Gücü- Savaş Bonosu Çekin, Üniformalı Adamlarımıza Yardım Edin" adlı afişi(şekil 9), İngiliz bayrağını parçalayan birini omuzlarda taşıyan kişiler ve kalp şeklindeki bayrağın ikiye parçalanması, sıradan kişiler için bile gayet açık bir mesajdır.

Şekil 7, James M. Flagg. Sam Amca, 1917.

Şekil 8, Alfred Leete, "Ülkenin Sana İhtiyacı Var", 1914.

Şekil 9, Otto Lehmann- "Savaş Bonosu Çekin", 1914-18.

Şekil 10, Ludwig Hohlwein, "Nürnberg Kalesi önünde bayraklı Hitler Gençliği üyesi". 1936.

İkinci Dünya Savaşı'nda da Hitler Almanya'sında propagandif afişler yine ırkçılık temalı oluşturulmuştur. Sarışın- mavi gözlü, antik Yunan heykellerini anımsatan kadın erkek figürleri kullanılmıştır. Çünkü Hitler'in ideolojik beğenisi ve ilgisi, Antik Yunan ve Aryan (İskandinav) güzelliğine göre şekillenmişti(şekil 10)⁵. Devrim sonrası Rusya'da Kazimir Malevich, El Lisstzky, Aleksander Rodchenko gibi sanatçılar devrimi destekleyici afiş, reklam ve baskı eser üretmişlerdir. Bunlardan bir örnek olarak Aleksander Rodchenko'nun Leningrad

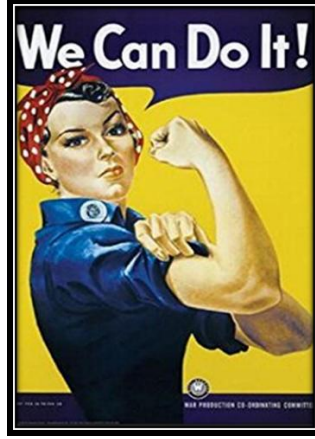
⁵ Ludwig Hohlwein, NSDAP propagandası. , "Nürnberg Kalesi önünde bayraklı Hitler Gençliği üyesi", sulu boya, Hitler Gençliği (HJ), 1936. https://en.wikipedia.org/wiki/Propaganda_in_Nazi_Germany#

Devlet Yayıncıları için hazırlamış olduğu “Gosizdat” adlı eseri (şekil11) izleyiciye köylü ekonomisinin okuryazarlık ile gelişebileceği mesajını verir.

Şekil 11, Aleksandre Rodchenko, “Gozisdat”, 1924.

Şekil 12, Howard Miller, “we can do it”, 1943.

Bir Amerikan propagandası olan ve savaştaki kahramanlıkları anlatırken halkı gündelik yaşama da adapte etme amaçlı olarak Howard Miller tarafından 1943, Westinghouse Electric şirketi için yapılan “we can do it” (şekil 12) afişi propagandanın toplum üzerindeki yönlendirici ve dönüştürücü etkilerini görmemiz açısından önemlidir. Bu afiş daha sonra Feminizm hareketinin sembolü haline gelmiştir.

Sanatsal Propaganda ve Dada Hareketi

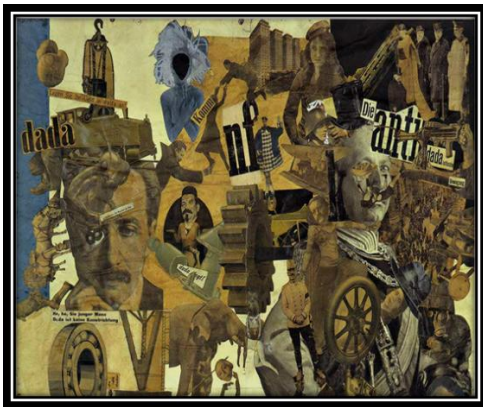
Teknolojik imkânlarla üretilen Propaganda imgelerinin, yine propaganda amacıyla resimsel üretim içinde yer alması ilk olarak Dada hareketinde görülür. Yıkımların olduğu 1916 yılı yani I. Dünya Savaşı döneminde, Zürih’te Nihilist bir protesto yapısıyla bu hareket ortaya çıkmıştır. Değerini kaybetmiş toplumsal yapının ve ideolojilerin sanatçıdan beklediği estetik değere artık sahip olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Bu akım sanatçıları, insanı kısıtlayan ve onu çevreleyen her türlü “izm”i reddederek, geleneksel burjuva resim sanatını ve kurumlarını ortadan kaldırmak ister. Bu sebeple geleneksel bir tarzı reddederken geleneksel malzemeyi de aşağılar. Materyal olarak ise yeni bir söylem olarak fotoğraf, gazete, afiş ve dergi gibi teknolojik enstrümanları kullanırlar ve bir araya getirip yapılandırma anlamına gelen “kolaj” ve “fotomontaj” tarzında yeni eserler oluşturulmaya başlanmıştır. Bu parçalanmış öğeler olan reklam ve gazeteden elde ettikleri görselleri kesip yapıştırma yöntemiyle nesnelerin görünüş bütünlüğünü terk etmek yoluyla yeni kompozisyonlar üretmişlerdir. Dadaistler, Hitler propagandası ile oluşturulan imgesel ürünlerin yer aldığı dergi ve gazeteleri, kendi sanatları için kullanışlı malzemeler olarak görmüşlerdir. Yayımlanan imgeleri bilinçli oluşturdukları

propaganda çalışmalarında kullanarak, Hitler propagandasını yalanlamaya çalışırlar. Böylece kendi ideolojilerini yaymaya çalışırlar. John Heartfield'in kendi ifadesiyle “gazetelerde söylenenler kadar söylenmeyenleri de görmüş olmamdır” sözü, onun çalışma yönteminin neden teknolojik materyale kaydığının açıklamasıdır. Nazi Almanyası'nda sanatın bir siyaset aracı veya bir propaganda aracı olarak kullanılması, sanatın özerkliğini ve özgünlüğünü kaybetmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece sanat bir araç haline geldiği gibi, sanatçının da bağımsızlığını yitirerek belirli bir ideolojiye hizmet etmesi beklenmişti (Küçük E., 2018, 6(1), 25). Dadaistlerin, eyleme yönelik bu tarzları ile sonraki süreçte sanatın ilk aktivistleri olarak kabul edilmişler, yaratım süreçlerinde ise farklı disiplinlerin birlikteliğinin genişleyerek devam edeceğinin de sinyalini vermiş oldular (Çakmakçı M.,2019:1).

Almanya'da mevcut rejime muhalif bir söylem ile bu sistemi eleştiren başka bir propagandif eser de Hannah Höch tarafından 1919 yılında üretilen ikonik fotomontaj çalışması olan “Mutfak Bıçağı, Dada ile Almanya'nın Son Weimar Bira Göbeği Kültür Çağını Kesmek”(şekil 13) Berlin Dada ayağının en önemli başyapıtlarından biri olmuştur⁶. Aslen “Sibernetik Organizma” anlamına gelen kısa adı “Cyborg” kelimesi, savaş sonrası dönemde toplum üzerinde psikolojik bir etki yaratan bir gerçeklik olan ve birçok asker ve sivilin sakat ya da yaralı dönmesi, sakat kişiler için protezler üretilmesi böylece yapay eller ya da diğer uzuvlar içinden geçen sinir sistemi arasında bağ kurulmasını anlatır. Raul Hausmann'ın “Tatlin at Home” işinde (şekil 14) bu Cyborg kelimesinin anlamı teknolojik ve cerrahi bir kurgu olarak fotomontaj yöntemiyle görsel hale getirilmiştir.

Şekil 13, Hannah Höch, “Hanna Yemek Bıçağı...”, Kolaj. 1919.

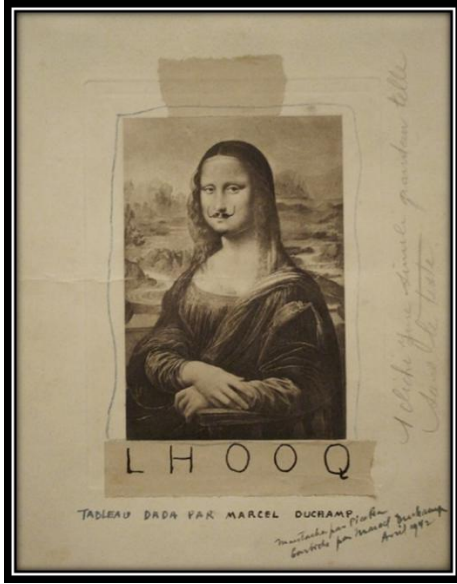
Şekil 14, Raoul Hausmann, “Tatlin At Home”, Kolaj. 1920.

⁶ I. Dünya savaşının ürünü olan ve yozlaşmış siyasi figürlerini, askerlerini ve militarist yapısını barındıran Weimar Cumhuriyeti(Almanya'da 1919 ile 1933 yılları arasında var olan demokratik devleti)'ne olan tepkisini gösterdiği eserdir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Weimar_Cumhuriyeti

Dada'nın New York ayağı olan Marcel Duchamp, işlerinde yine teknolojiyi kullanan sanatçılar arasındadır. Duchamp, “objeyi seçme- ready made” işlemiyle imge yaratmada yeni bir bakış açısı yakalamıştır. Marcel Duchamp'ın ilk çalışmalarında kübizm, fütürizm ve fotoğraf sanatından etkiler gözlemlenebilir. Fakat sanatçının asıl sorunu sanat nesnesi, bu nesnenin imgesinin oluşumu ve ortaya çıkış sürecidir (Teker, 2012:12) Sanatçının meşhur “Mono Lisa” resmi üzerine sakal ve bıyık ekleyerek ismini “L.O.O.Q” yani “Kızın Yakıcı Kalçaları Var/Kalçaları Sıcak” olarak değiştirmiştir (şekil 15). Eser, dönemin sanatında manipülasyonun ilk örneklerindendir (Kanaç, 2018:24). Diğer bir deyişle sanatın kutsallığının kırıldığı ve sorgulandığı bir eserdir.(Selçuk,E.2021, 251.)

Şekil 15, Marcel Duchamp, “L.H.O.O.Q.1919”, Kolaj, 1919.

Şekil 16, Richard Hamilton “Bugünün evleri...”, 1956.

Arzu simgesi haline getirilmiş çeşitli marka ve mekân fotoğraflarının harmanlanarak oluşturulmuş olan Richard Hamilton'un “Bugün ’ün evlerini bu denli cazip kılan nedir?”(şekil 16) adlı kolaj eseri, hem kapitalist bir propagandaya, hem de İngiliz Pop Art’ına örnek teşkil etmektedir. Sanatçı, 1950’li yıllarının modern yaşamının bir getirisi olan elektrikli süpürge, kasetçalar ve pencereden görünen sinema salonu gibi öğelerle, batı dünyasının bir portresini oluşturmaktadır. (gaiadergi.com).

Plastik Sanatlarda Propaganda

Antik Yunan ve sonrasında Roma’da propaganda ve sanat arasındaki ilişkinin görüldüğü uygulamalar vardır. Bunlar yine siyasi ve iktidar erklerinin güçlerini göstermek

amaçlı yapıldığı bilinmektedir. Görkemli anıtsal zafer takları, binalar, freskler ve heykeller. Bunlar kamusal alan için hem görünür bir süs hem de bir gücün göstergesiydi. Roma dönemi propagandif heykellere örnek olarak Jul Sezar heykeli, Roma, (MÖ 100 – MÖ 44) (Şekil 17) verilebilir. Diğer yandan hem bir zafer anıtı olarak hem de halkın gözünde iktidar tanrılaşştırmasının propagandasının yapıldığı tarihin gördüğü önemli örneklerden olan Titus Zafer Takı'nı sayabiliriz (şekil 18a-b). Roma imparatoru Titus ve babası Vespasianus'un Palestina bölgesindeki Yahudi ayaklanmasını bastırarak zafer elde etmesiyle tanrı kral statüsüne yükselmesinin adımlarının anlatıldığı bir anıt olması açısından sanatsal propagandayı kullanan çok güçlü bir eserdir.

Şekil 17, Jul Sezar heykeli, Roma, (MÖ 100 – MÖ 44).

Şekil 18-a, Titus Zafer anıtı. MS. 81.

Şekil 18-b, Titus Zafer anıtı. MS. 81.

Propagandif sanatta, politik mesaj içerikli oldukça önemli bir örnek olarak 20. yy anıt heykellerine Hitler dönemi eserlerinden Arno Breker tarafından yapılmış, Nazi partisinin sanatsal propagandasının yapılması amacıyla oluşturulmuş, Kuzey Aryan adamı (meşale taşıyıcıları) (şekil 19) heykeli gösterilebilir. 1939 tarihli ve Yeni.Reich Şansölyeliği avlusunda bulunan⁷, Nazi hükümetinin vizyon ve misyon politikası çerçevesi dahilinde tek millet kavramının Aryan insan modeli ile hayat bulduğu bu heykel, meşale taşıyan bir erkeğin tasvir edildiği kompozisyonla oluşturulmuştur.

Şekil 19, Arno Breker, Meşale taşıyıcıları, 1939.

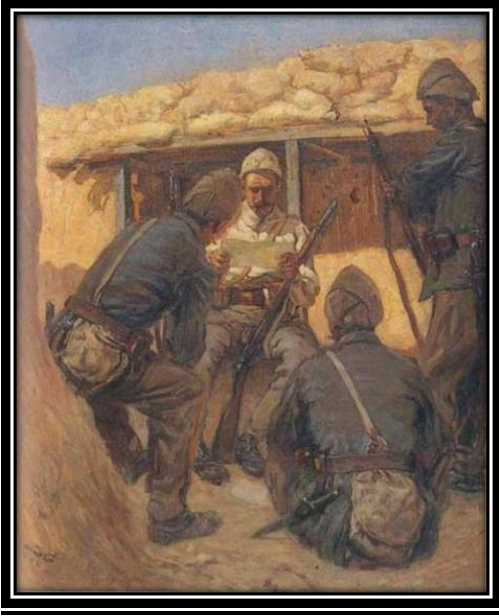
Türkiye’de Heykel ve resimsel propaganda

20.yy. resim sanatının propagantif bir şekilde kullanılmasının tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de örneği görülmektedir. I. Dünya savaşı sırasında, “Şişli Atölyesi” adında bir atölye kurulur. Bu atölyenin kuruluş amacı; daha sonra 1914 kuşağı olarak adlandırılacak olan ve aralarında askerlerin de bulunduğu bir grup ressamın, savaş alanına gidip bizzat olayları görerek resmetmesidir. Böylece halkın cesaret ve kahramanlık ruhunun tekrar diriltilecek uzun süren savaş yıllarının vermiş olduğu psikolojik yıkımın yaralarını sarmak ve o ruhu diriltmek amaçlanmıştır. Dolayısıyla devletin savaş propagandasıyla halkı dinamizm

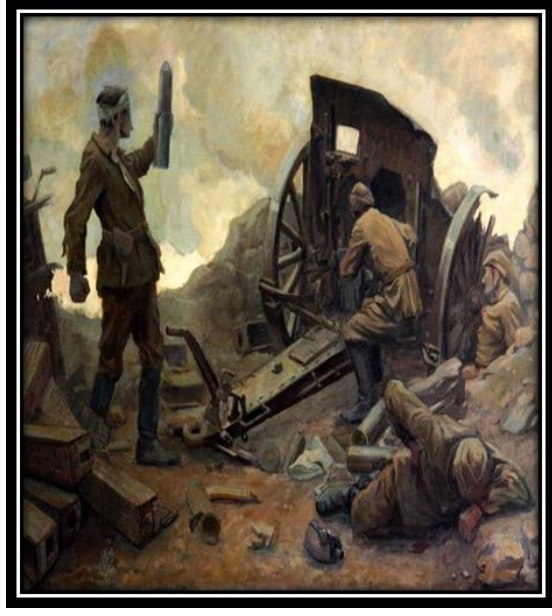
⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Arno_Breker

içinde tutarak manevi direnç sağlarken diğer taraftan ise diğer devletlere Osmanlı'nın hâlâ kuvvetli dimdik ayakta olduğunu, savaşı ise kendini savunma aracı olarak kullandığının asla zorbalık ve vahşet için olmadığını kanıtlanmıyordu. Ressamlar tarafından oluşturulan bu eserler, ilk defa Galatasaraylılar Yurdu'nda 1917 yılında, "3. Harp Levhaları" resim sergisi adıyla sergilenmiştir. Daha sonra bu eserler, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Avusturya'nın Viyana kenti ve Almanya'nın Berlin kentlerinde Osmanlı'nın gücünü gösteren bir propaganda aracı olması amacıyla sergilenmiştir. (Keskin C.,2014:7-14). Bunlardan birkaç örnek olarak Hikmet Onat'ın "Siperde Mektup Okuyanlar" (Şekil 20), Sami Yetik "Hücuma Kalkış", Namık İsmail "Kurtuluş Savaşı'nda Topçular" (şekil 21) ve "Vatan Emrederse (Girdab-ı Zafer)" (şekil 22) örnek olarak verilebilir.

Şekil 20, Hikmet Onat "Siperde Mektup Okuyanlar", 1917.

Şekil 21, Namık İsmail "Kurtuluş Savaşı'nda Topçular", 1917.

Şekil 22, Namık İsmail "Vatan Emrederse (Girdab-ı Zafer)", 1933.

Osmanlı döneminin son yıllarını kapsayan I. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak Şişli Atölyesiyle başlayan sanatsal propagandif faaliyetler Cumhuriyetin ilk yıllarıyla yeni dönemin ideolojisinin halka öğretilmesi hususunda bir araç olarak kullanılmış bir araç olarak da pek çok resim ve heykel üretilmiştir. İlk örnek anıt olarak Mimar Vedat Tek tarafından 1914-1916 tarihleri arasında tamamlanan Tayyare Şehitleri Anıtı gösterilebilir. I. Dünya Savaşı öncesinde iki uçakla İstanbul'dan Kahire'ye kadar uzanan bir uçuşu gerçekleştirmek amacıyla, yaklaşık olarak 2.500 km'lik çıktıkları yolda hayatını kaybeden şehit pilotlar Fethi, Sadık ve Nuri beylerin anısına 1916'da İstanbul'da eski Fatih Belediye binası karşısına dikilmiş anıttır⁸.

Şekil 23, Vedat Tek, Tayyare şehitleri abidesi, 1914-1916. Şekil 24, Pietro Canonica, Taksim Cumhuriyet Anıtı, 1928.

1928 tarihli Taksim Cumhuriyet Anıtı(şekil 24) ise çift taraflı tasvirlerinde pek çok simge bulunması açısından önemli anıtlardandır. Bir tarafta Kurtuluş savaşının çetin mücadelesinin tasvir edildiği ve kurucu önder olarak Mustafa Kemal'in askerlerinin önünde betimlendiği birinci bölüm ile genç Türkiye'nin kuruluşunu ve savaştan çıkmış yorgun bir halkın artık yeni, aydınlık ve kültürlü bir döneme girdiğinin betimlendiği iki bölüm ve iki yan bölüm bulunmaktadır. Ayrıca Türk Rus yakınlaşmasının(Arbaç, İ., 2017:138-161) da görünür kılındığı bir heykel olması sebebiyle önemlidir. Genç Türkiyenin betimlendiği bölümde Sovyet General Mihail Frunze ve Kliment Voroşilov'un heykellerinin Mustafa Kemal'in arkasında betimlenmesi de Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye yapılan Sovyet yardımına duyulan minnettarlığı simgelemektedir.

Anadolu'daki Millî Mücadele'nin hatırasını yaşatmak üzere 1927'de yapılmış olan ve Ankara'nın Altındağ ilçesindeki Ulus Meydanı'nda bulunan Zafer Anıtı (şekil 25), Heinrich

⁸ İlk Türk şehit pilotlar Şam'daki Emevî Camii'nde Selahaddin Eyyubi türbesinin yanına defnedilmişlerdir. Anıtın kırık bir sütun şeklinde olması, yarım kalan uçuşu simgeler. Sütunun üzerinde bronzdan bir defne dalı ve eğer ulaşabilmiş olsalardı tayyarecilerin Kahire'de alacakları madalyanın kopyası yaklaşık 7.50 m yüksekliğindeki anıtın kaidesinin iki yanına yerleştirilmiş, bu madalyanın üzerinde uçak figürü de, Beyazıt Kulesi ve İstanbul'un simgesidir.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tayyare_%C5%9Eehitleri_An%C4%B1t%C4%B1

Krippel tarafından 1927'de yapılmıştır. Heykel savaş yıllarının unutulmaması ve Gazi Mustafa Kemal'in bu savaşlardaki önderliğinin hep hatırlanması, topyekûn Mehmetçik ve Tüm halkın kadın-erkek dayanışmasıyla bu savaşın kazanıldığının betimlendiği güçlü mesaj içeren Cumhuriyetin ilk yıllarının propagandif heykellerindendir(Arbaç, İ., 2017: 138-161).

Şekil 25, Heinrich Krippel, 1927.

Şekil 25-a. Zafer Anıtı, Türk Kadını, detay.

Şekil 25-b. Türk Askeri, detay

Şekil 25-c. Türk Askeri, detay

1950'lere gelindiğinde sipariş heykellerle şekillenen kamu binaları cepheleri de yeni mesajlar içeren kompozisyonlarla tamamlanmıştır. Bu kompozisyonlarda plastik dil olarak batının formüle ettiği görsel değerler ile batı etkisi görülse de Türk sanatçılar için kendi kişisel çözüm ve yanıtlar üreterek yeni eserler ürettikleri bir alana dönüşmüştür(Coşkun, E.,2011: 140.) Bu kompozisyonlarda görsel dilin izleyici üzerindeki duygusal ve manüpülatif etkisi ön plana alınmıştır. Sadi Çalık'ın Giresun Adliye binası için yapmış olduğu 1957 tarihli "Adalet Sembolü"(şekil 26) adlı eseri propagandanın kamusal yapıdaki önemini gösterildiği etkili örneklerden bir tanesidir.

Şekil 26, Sadi Çalık, “Adalet Sembolü”, 1957.

Yasa Yaman'ın (2011) yaptığı çalışmada kamusal alandaki heykellerin II. Dünya Savaşı sonrasında kişileri yahut ideolojileri yücelten, tanıtan, tarihe kazıyan, siyasi ve ideolojik kaygılar içeren görüş-amacının yerine savaşta ölenlerin hatırlanması, bulunulan yerin ve durumun ifade edilmesi ve gelecekte de unutturmamak amacıyla dikey ya da yataya yayılan anıtlara dönüştüğünü ifade etmektedir. 1980'lerde ise bu görüşün “counter-monument” adlı bir anlayışa dönüşerek figürsüz soyut yöntemli ve geometrik figürlü bir şekilde karşımıza çıktığını da belirtmiştir.

Sonuç:

Bu çalışmada sanat ve propaganda arasındaki tarihsel ilişki; farklı dönemlere ait resim, heykel, afiş, kolaj ve diğer görsel üretimler üzerinden ele alınmış, sanat ve propagandanın dün ve bugünü irdelenerek bu konuda yapılan bazı çalışmalar incelenmiş, sanatçıların ideoloji ve siyaset bağlamı içeren propagandif yapıdaki eserleri ait oldukları dönem ve kültüre dayalı olarak sanatın yalnızca estetik bir üretim alanı olmadığı; aynı zamanda iktidar, ideoloji, toplumsal yönlendirme ve politik iletişim bağlamında güçlü bir araç olarak kullanılabildiği ortaya konulmuştur. Böylece sanatın propaganda ile kurduğu ilişkinin tarihsel sürekliliği ve değişen görsel stratejileri değerlendirilmiş, çıkan sonuçta ise sanat eserlerinin üretildikleri dönemin siyasal koşullarından bağımsız değerlendirilemeyeceğini; kullanılan sembol, imge ve anlatım biçimlerinin izleyici algısını yönlendirmede, ideolojik söylemlerin aktarılmasında ve toplumsal hafızanın biçimlenmesinde önemli bir rol üstlendiğini ortaya koyulmuştur.

Kaynakça:

Arbaç, İ. (2017). “Taksim Cumhuriyet Anıtı’nda Rus – Türk Yakınlaşmasının Sembol Figürü”. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1(1), 138-161.

BURKE, P. (2003). Tarihın Görgü Tanıkları, (Çev. Z. Yelçe), Kitap Yayınevi, İstanbul.

ÇAKMAKÇI, Mavi, (2019), “20. Yüzyılda Kimi Resimsel Biçimlerde Propaganda Unsurlarının Yeniden Üretimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sanatta Yeterlik Tezi, Isparta.

ÇETİN, B. Nadir, (2014), “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:24, S:2, 239-265.

COŞKUN, E., (2011), “1950-1960 Yılları Arası Türk Heykel Sanatı”, CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2011, Cilt: 35, Say: 2.

FOSTER, H., (2008), Sanat/Siyaset, İletişim Yayınları (Editör: Ali Artun), Çağdaş Sanatta Siyasal Kavramı, İstanbul. 131-154.

GEZER, Özden (2017), “Sanat Siyaset İlişkisi: Propaganda ve Protesto”, İdil, C:6, S:36

GÜRGEN, Haluk, (1990), “Propaganda”, Kurgu Dergisi, S. 8, 135-157.

KESKİN, Candaş (2014), “I. Dünya Savaşı ve Sonrası Türkiye’de Kültür Sanat Ortamı ve Türk Resmi”, Akademik Bakış, C:7, S:14.

KÜÇÜK, E. (Haziran 2018), “Türkiye’de Nazi Almanyası Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul’da Alman Mimari Sergileri” Ankara Araştırmaları Dergisi, 6(1), 23-38.

KANAÇ, A.R., (2018), “Resimde Manipölasyon Bağlamında Mekân ve Figür”, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

TEKER, Ö.E. (2012), “1980’den Günümüze Sanatta Postmodern Yönelimler ve Çağdaş Türk Sanatına Etkileri”, Işık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SELÇUK Evren (2021), “Marcel Duchamp Bir Günahkarmı?”, Erciyes Akademi, 35(1), 245-260.

YASA YAMAN, Z. (2011), "Siyasi/Estetik Gösterge" olarak kamusal alanda anıt ve heykel. METU Journal of the Faculty of Architecture, 28(1), 69–98.

İnternet Kaynakçası:

https://arkeofili.com/pompeii-duvar-yazilari-ve-secim-afisleri/#google_vignette

<https://uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/balmumutabiet.pdf>

<https://arkeofili.com/mezopotamya-uygarliklarinda-propaganda-araci-olarak-sanat/>

<https://library.leeds.ac.uk/special-collections/view/814>

https://en.wikipedia.org/wiki/Propaganda_in_Nazi_Germany#

https://tr.wikipedia.org/wiki/Weimar_Cumhuriyeti

<https://gaiadergi.com/richard-hamilton-bugunun-evlerini-denli-farkli-denli-cazip-kilan-nedir/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Arno_Breker

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tayyare_%C5%9Eehitleri_An%C4%B1t%C4%B1

AB KARBON SINIR DÜZENLEME MEKANİZMASI (CBAM) VE KURUMSAL DAVRANIŞ: KARBON MUHASEBESİ VE UYUM MALİYETLERİNİN ZİHİNSEL MUHASEBESİNDE KAYIPTAN KAÇINMA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Özlem TAN¹, Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR²

¹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Saray Meslek Yüksekokulu otan@nku.edu.tr, 0000-0002-6292-1054

² Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Saray Meslek Yüksekokulu, sezengungor@nku.edu.tr, 0000-0001-8388-6350

ÖZET

Avrupa Birliği tarafından yürürlüğe konulan Karbon Sınır Düzenleme Mekanizması (Carbon Border Adjustment Mechanism - CBAM), küresel ticarete karbon maliyetinin içselleştirilmesini amaçlayan, kapsam ve etkisi itibarıyla emsalsiz bir ticaret-iklim politikası aracıdır. Mekanizmanın 2026 yılı itibarıyla tanımlı (definitif) aşamaya geçmesiyle birlikte, AB'ye ihracat yapan ve AB içinde ithalat gerçekleştiren işletmeler için karbon muhasebesi, salım raporlaması ve sertifika temini yalnızca teknik bir uyum yükümlülüğü olmaktan çıkıp, kurumsal karar alma süreçlerinin merkezine taşınmıştır. Bu çalışma, CBAM'ın işletmelerin karbon muhasebesi ve raporlama davranışları üzerindeki etkilerini, davranışsal finansın temel kavramlarından biri olan kayıptan kaçınma (loss aversion) ve zihinsel muhasebe (mental accounting) çerçevesinde incelemektedir. Kahneman ve Tversky'nin beklenti kuramına dayanan bu kavramsal çerçeve, işletmelerin CBAM uyum maliyetlerini neden genellikle bir "kayıp" çerçevesinde kodladığını, bu çerçevelemenin raporlama zamanlamasını, ihtiyatlılık düzeyini ve gönüllü açıklama davranışını nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır. Çalışma, anket ya da başka bir birincil nicel veri toplama yöntemine başvurmaksızın, güncel akademik ve kurumsal literatürün sentezine dayanan kavramsal bir bildiri niteliğindedir. Bulgular, CBAM uyum maliyetlerinin ayrı bir zihinsel hesapta tutulmasının, kısa dönemde savunmacı ve asgari düzeyde raporlama davranışını; orta ve uzun dönemde ise bu maliyetlerin operasyonel kâr-zarar hesabına entegre edilmesiyle birlikte daha proaktif bir karbon yönetimi anlayışına evrilme eğilimini desteklediğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler : Karbon Sınır Düzenleme Mekanizması (CBAM), Karbon Muhasebesi, Davranışsal Finans, Kayıptan Kaçınma, Zihinsel Muhasebe, Kurumsal Raporlama

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin "Fit for 55" paketi kapsamında 2023/956 sayılı Tüzük ile kabul edilen Karbon Sınır Düzenleme Mekanizması, AB Emisyon Ticaret Sistemi (EU ETS) kapsamındaki ücretsiz tahsisatların kademeli olarak kaldırılmasına paralel biçimde, AB'ye giren karbon yoğun ürünler üzerine bir karbon maliyeti uygulamayı hedeflemektedir (Avrupa Komisyonu, 2023). Mekanizmanın temel amacı, AB içi üreticilerin karşı karşıya olduğu karbon maliyetiyle AB dışından gelen ithal ürünlerin maliyetini eşitlemek ve böylece "karbon kaçağı" (carbon leakage) riskini azaltmaktır (Avrupa Parlamentosu, 2025). 1 Ekim 2023'te başlayan geçiş dönemi boyunca işletmelerden yalnızca gömülü emisyonlara ilişkin üçer aylık raporlama talep edilmiş; 1 Ocak 2026 itibarıyla başlayan tanımlı dönemde ise ithalatçıların CBAM sertifikası satın alarak gömülü emisyonları karşılamaları zorunlu hale gelmiştir (Avrupa Komisyonu, Vergilendirme ve Gümrük Birliği Genel Müdürlüğü, 2026).

CBAM'ın yürürlüğe girmesi, çelik, çimento, alüminyum, gübre, hidrojen ve elektrik sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeleri, geleneksel finansal muhasebe sistemlerinin ötesinde, ürün bazında doğrudan ve dolaylı emisyonları izleyen, doğrulayan ve raporlayan bir karbon muhasebesi altyapısı kurmaya zorlamaktadır (Sylvera, 2026; Persefoni, t.y.). Bu yükümlülük, işletmeler açısından yalnızca bir bilgi sistemi yatırımı değil, aynı zamanda belirsizliği yüksek, finansal etkisi öngörülmesi zor ve büyük ölçüde "dışsal" olarak algılanan bir maliyet kalemidir. Davranışsal iktisat literatürü, bireylerin ve kurumların bu tür belirsiz ve istemsiz maliyetleri değerlendirme biçiminin, klasik rasyonel aktör modelinin öngördüğünden sistematik olarak farklılaştığını göstermektedir (Kahneman ve Tversky, 1979; Thaler, 1999).

Bu bildirinin amacı, CBAM uyum sürecinin doğurduğu muhasebe ve raporlama davranışlarını, kayıptan kaçınma ve zihinsel muhasebe kavramları üzerinden kavramsal olarak analiz etmektir. Çalışma; (i) CBAM'ın getirdiği muhasebe ve raporlama yükümlülüklerini özetlemekte, (ii) davranışsal finansın temel kavramlarını kurumsal bağlama taşımakta, (iii) bu iki alanın kesişiminde ortaya çıkabilecek davranış örüntülerini tartışmakta ve (iv) politika yapıcılar ile kurumsal yöneticiler için çıkarımlar sunmaktadır. Çalışma anket, mülakat veya benzeri bir birincil veri toplama yöntemine başvurmamakta; ikincil kaynaklara dayanan kavramsal/teorik bir bildiri niteliği taşımaktadır.

2. CBAM'IN KAPSAMI VE KARBON MUHASEBESİNE ETKİSİ

2.1. Mekanizmanın İşleyişi

CBAM, AB'ye ithal edilen demir-çelik, çimento, alüminyum, gübre, hidrojen ve elektrik ürünlerinin üretiminde ortaya çıkan gömülü emisyonlara, AB ETS karbon fiyatına eşdeğer bir bedel uygulanmasını öngörmektedir (Avrupa Komisyonu, Vergilendirme ve Gümrük Birliği Genel Müdürlüğü, 2026). İthalatçılar, ithal ettikleri ürünlerin üretim sürecinde ortaya çıkan doğrudan emisyonları ve karmaşık ürünler söz konusu olduğunda belirli girdi emisyonlarını da kapsayan bir raporlama yapmakla yükümlüdür (CarbonChain, t.y.). Geçiş döneminde (Ekim 2023-Aralık 2025) finansal bir yükümlülük bulunmazken, tanımlı dönemde (Ocak 2026 itibarıyla) ithalatçıların CBAM sertifikası edinerek ilk yıllık beyannamelerini 2027'de sunmaları gerekmektedir (Greenly, 2026; SAP, t.y.). 29 Eylül 2025 tarihinde kabul edilen CBAM Omnibus Sadeleştirme Tüzüğü ile küçük ölçekli ithalatçılar için belirli kolaylıklar getirilmiş olsa da, mekanizmanın temel mantığı değişmemiştir (SAP, t.y.).

2.2. Karbon Muhasebesinde Yeni Bir Paradigma

CBAM, geleneksel kurumsal karbon muhasebesinde yaygın olarak kullanılan Kapsam 1-2-3 (Scope 1-2-3) sınıflandırmasından farklı bir çerçeve benimsemektedir; emisyonları "doğrudan" ve "dolaylı" olarak ayırmakta ve karmaşık ürünler için yalnızca belirli ön ürün emisyonlarını dahil etmektedir (CarbonChain, t.y.). Bu yapısal farklılık, işletmelerin halihazırda sürdürdükleri sera gazı muhasebesi sistemlerine paralel, ancak onunla tam örtüşmeyen ikinci bir raporlama hattı kurmasını gerektirmekte; bu da hem veri toplama maliyetini hem de uyumsuzluk riskini artırmaktadır (NQC, 2025). Özellikle tedarik zincirinin üst kademelerinde yer alan ve karbon muhasebesi kapasitesi sınırlı olan küçük tedarikçilerden veri toplanması, büyük işletmeler için önemli bir darboğaz oluşturmaktadır (NQC, 2025).

Bu noktada CBAM, salt bir gümrük/vergi düzenlemesi olmanın ötesine geçerek, işletmelerin tedarik zinciri yönetimi, satın alma stratejisi ve finansal raporlama fonksiyonlarını birbirine bağlayan çapraz fonksiyonel bir yönetim sorunu yaratmaktadır (Ramboll, 2026). Persefoni'nin (t.y.) belirttiği üzere, işletmelerin CBAM uyumu için öncelikle bir yönetim yapısı kurması, emisyon verisi toplama sorumluluklarını tanımlaması ve ilgili çalışanların karbon muhasebesinin temel ilkelerini kavramasını sağlaması gerekmektedir. Bu gereklilik, muhasebe departmanlarının geleneksel finansal raporlama rolünün ötesine geçerek çevresel veri yönetimi alanına genişlemesini zorunlu kılmaktadır.

2.3. Karbon Kaçağı ve Stratejik Tepkiler

CBAM'ın temel gerekçesi, AB içi karbon fiyatlamasının üretimi düşük standartlı ülkelere kaydırma riskini, yani karbon kaçağını sınırlamaktır (Avrupa Parlamentosu, 2025). Ancak ampirik literatür, karbon kaçağına ilişkin kanıtların sınırlı olduğuna ve mekanizmanın uygulama zorluklarının bu hedefe erişimini kısıtlayabileceğine işaret etmektedir (Marcu, 2026 [Tandfonline]). Ambec, Esposito ve Pacelli (2024), serbest tahsisatların ve CBAM'ın rekabet gücü, uluslararası ticaret ve karbon kaçağı üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, işletmelerin dekarbonizasyon yatırımı kararlarının yabancı firmalarla rekabet koşullarından bağımsız ele alınamayacağını göstermektedir. Benzer şekilde, firmaların tedarik zincirini CBAM'a uyum sağlamak amacıyla yeniden yapılandığı, kirli girdileri AB içine kaydırma eğiliminde olduğu ve bu durumun sektörel kapsam sınırlı olduğunda tedarik zincirinin daha aşağı kademelerinde yeni kaçak risklerine yol açabildiği belirtilmektedir (CEPR, 2025). Bu stratejik tepkiler, CBAM uyumunun yalnızca bir raporlama meselesi değil, aynı zamanda tedarikçi seçimi ve satın alma kararlarını da kapsayan bütüncül bir kurumsal davranış sorunu olduğunu göstermektedir.

3. DAVRANIŞSAL FİNANS ÇERÇEVESİ: KAYIPTAN KAÇINMA VE ZİHİNSEL MUHASEBE

3.1. Beklenti Kuramı ve Kayıptan Kaçınma

Kahneman ve Tversky'nin (1979) geliştirdiği beklenti kuramı (prospect theory), bireylerin riskli seçenekleri değerlendirirken mutlak servet düzeyleri yerine bir referans noktasına göre tanımlanan kazanç ve kayıpları esas aldığını öne sürmektedir. Kuramın en bilinen bulgusu, kayıpların öznel ağırlığının eşdeğer büyüklükteki kazançların ağırlığından yaklaşık iki kat daha fazla olduğu, yani "kayıpların kazançlardan daha ağır bastığı" bulgusudur (BehavioralEconomics.com, t.y.). Bu asimetri, değer fonksiyonunun kayıp bölgesinde kazanç bölgesine kıyasla daha dik bir eğime sahip olmasından kaynaklanmaktadır ve karar vericilerin kesin bir kayıptan kaçınmak için riskli/maliyetli davranışlara yönelebileceğini açıklamaktadır.

Kayıptan kaçınma, bireysel yatırım kararlarının ötesinde kurumsal karar alma süreçlerine de taşınabilen bir davranış örüntüsüdür. Barberis ve Huang (2001), kayıptan kaçınmanın bireysel hisse senedi getirilerini açıklamada önemli bir unsur olduğunu; Benartzi ve Thaler (1995) ise miyop kayıptan kaçınmanın (myopic loss aversion), kısa değerlendirme aralıklarıyla birleştğinde yatırımcıların kısa dönemli kayıplardan kaçınmak için yüksek risk primi talep

etmesine yol açtığını göstermiştir. Bu çerçeve, kurumların düzenleyici maliyetleri değerlendirme biçimine de aktarılabilir: CBAM gibi yeni ve öngörülemez bir maliyet kalemiyle karşı karşıya kalan işletmeler, bu maliyeti mevcut kâr tabanına göre bir "kayıp" olarak kodlama eğilimindedir.

3.2. Zihinsel Muhasebe

Thaler'in (1999) tanımladığı zihinsel muhasebe, bireylerin ve kurumların finansal sonuçları kodlamak, kategorize etmek ve değerlendirmek için kullandığı örtük bilişsel süreçleri ifade etmektedir. Zihinsel muhasebenin temel önermelerinden biri, kayıpların ayrı hesaplarda tutulduğunda bütünleştirilmiş (entegre) bir hesaba göre çok daha ağır hissedildiğidir; bu nedenle karar vericiler, mümkün olduğunda kayıpları daha büyük bir kazanç hesabıyla birleştirerek ("silver lining" ilkesi) psikolojik acıyı azaltmaya çalışır (Thaler, 1999). Tversky ve Kahneman'ın (1981) klasik hesap makinesi-ceket deneyi, aynı mutlak tutardaki bir tasarrufun, büyük bir işlemin (ceket) parçası olarak görüldüğünde küçük bir işlemin (hesap makinesi) parçası olarak görüldüğüne kıyasla çok daha az önemli algılandığını göstermiştir; bu da maliyetlerin hangi zihinsel hesaba yerleştirildiğinin algılanan büyüklüğünü değiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Kurumsal bağlamda zihinsel muhasebe, yöneticilerin belirli maliyet kalemlerini ayrı "kutucuklar" halinde değerlendirmesi biçiminde tezahür edebilir. Bir düzenleyici uyum maliyeti, işletmenin operasyonel kâr-zarar hesabına entegre edilmek yerine ayrı bir "uyum maliyeti" veya "düzenleyici risk" hesabında tutulduğunda, bu maliyetin marjinal faydası (örneğin gelecekteki itibar kazancı, pazar erişiminin korunması) görünmez hale gelmekte ve maliyet salt bir kayıp olarak algılanmaktadır. Bu durum, Thaler ve Kahneman'ın (1984) işaret ettiği gibi, maliyetlerin genellikle kazançlarla aynı doğrultuda değerlendirilmemesi eğiliminin kurumsal versiyonu olarak okunabilir.

4. CBAM UYUM MALİYETLERİNİN ZİHİNSEL MUHASEBESİ: KAVRAMSAL SENTEZ

4.1. Uyum Maliyetinin "Kayıp" Olarak Çerçeveselenmesi

CBAM'ın getirdiği uyum maliyetleri -emisyon ölçüm ve doğrulama sistemleri kurulumu, sertifika satın alımı, raporlama personeli istihdamı ve tedarikçi denetimi- işletmeler tarafından genellikle mevcut maliyet yapısına "eklenen", önceden bütçelenmemiş ve dışsal olarak

dayatılmış bir kayıp olarak referans noktasına göre kodlanma eğilimindedir. Bu çerçevelenme, beklenti kuramının öngördüğü gibi, eşdeğer büyüklükteki bir gelir kaybının, aynı tutarda bir gelir artışından çok daha güçlü bir davranışsal tepkiye yol açmasına paralel bir örüntü yaratmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979). Sonuç olarak, yönetim kurulları ve üst düzey yöneticiler CBAM'ı bir "maliyet merkezi" olarak görme eğiliminde olabilir; bu da kaynak tahsisinde savunmacı, asgari uyumu hedefleyen bir yaklaşımı teşvik edebilir.

Bu çerçevenin önemli bir sonucu, raporlama davranışında gözlemlenebilecek muhafazakârlıktır. Zihinsel muhasebe perspektifinden, işletmeler emisyon verilerini olabilecek en düşük belirsizlikle ve mümkün olan en dar kapsamda raporlama eğiliminde olabilir; çünkü daha kapsamlı bir gönüllü açıklama, kısa dönemde algılanan "kayıbı" büyütüyor gibi görünmektedir (örneğin daha yüksek emisyon yoğunluğunun ortaya çıkması, ek sertifika maliyeti anlamına gelebilir). Bu davranış örüntüsü, NQC'nin (2025) işaret ettiği tedarikçi hazırlık seviyesi ve entegre iş akışı eksikliği gibi operasyonel kısıtlarla da örtüşmekte, böylece hem davranışsal hem de kapasiteye dayalı nedenlerle asgari düzeyde raporlama eğilimi güçlenmektedir.

4.2. Ayrıştırma (Segregation) ve Bütünleştirme (Integration) Dinamikleri

Thaler'in (1999) zihinsel muhasebe ilkeleri çok kazançlı durumların ayrıştırılırken (segregation) çok kayıplı durumların bütünleştirilme (integration) eğiliminde olduğunu öne sürmektedir; çünkü kayıpların birleştirilmesi, değer fonksiyonunun kayıp bölgesindeki içbükeyliği (azalan marjinal hassasiyet) nedeniyle toplam psikolojik acıyı azaltabilmektedir. CBAM bağlamında bu ilke, işletmelerin CBAM maliyetini diğer düzenleyici uyum maliyetleriyle (örneğin AB ETS, Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi - CSRD) birleştirerek tek bir "sürdürülebilirlik uyum bütçesi" hesabında toplama stratejisini açıklayabilir. Bu bütünleştirme, her bir düzenlemenin ayrı ayrı değerlendirilmesinden kaynaklanan kümülatif psikolojik yükü azaltmakta, ancak aynı zamanda CBAM'a özgü stratejik fırsatların (örneğin düşük karbonlu tedarikçilere geçişin rekabet avantajı yaratması) gözden kaçmasına da yol açabilmektedir.

Buna karşılık, CBAM maliyetinin dekarbonizasyon yatırımlarının getirisiyle (ROI) ilişkilendirildiği durumlarda -örneğin Persefoni'nin (t.y.) işaret ettiği gibi, düşük emisyon yoğunluklu ürünlerin daha az CBAM maliyetine tabi olması nedeniyle rekabetçilik kazanımı sağlanması- işletmelerin maliyeti bir "kayıp" hesabından bir "yatırım" hesabına yeniden çerçevelenebileceği öne sürülebilir. Bu yeniden çerçevelenme, zihinsel muhasebenin değer

fonksiyonu üzerindeki temel önermesiyle uyumludur: aynı mutlak tutar, kazanç çerçevesinde kodlandığında kayıp çerçevesinde kodlanmasına kıyasla çok daha az caydırıcı bulunmaktadır (Thaler, 1999). Dolayısıyla, kurumsal iletişim ve iç raporlama sistemlerinin CBAM maliyetini nasıl çerçevelediği, işletmenin uyum stratejisinin savunmacı mı yoksa proaktif mi olacağını belirleyen önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

4.3. Belirsizlik, Referans Noktası Kayması ve Zaman Ufku

CBAM sertifika fiyatının AB ETS haftalık ortalama açık artırma fiyatına endekslenmiş olması (SAP, t.y.), işletmeler için önemli bir fiyat belirsizliği kaynağı oluşturmaktadır. Belirsizlik altında referans noktasının net bir biçimde tanımlanamaması, kayıptan kaçınmanın etkisini güçlendirebilir; çünkü işletmeler en kötü senaryoyu (en yüksek olası sertifika maliyeti) referans noktası olarak benimseyerek aşırı ihtiyatlı bir bütçeleme davranışına yönelebilir. Bu durum, Benartzi ve Thaler'in (1995) miyop kayıptan kaçınma kavramıyla paralellik taşımaktadır: değerlendirme aralığı ne kadar kısaysa (örneğin üç aylık raporlama dönemleri), kısa dönemli dalgalanmalara verilen tepki o kadar güçlü olmaktadır. CBAM'ın 2026-2034 arasında kademeli olarak tam uygulamaya geçeceği göz önüne alındığında (Avrupa Parlamentosu, 2025), uzun bir zaman ufkuна sahip işletmelerin maliyeti daha bütünleştirilmiş bir çerçevede değerlendirme olasılığı, kısa dönemli nakit akışı kısıtı altındaki küçük ve orta ölçekli işletmelere kıyasla daha yüksek olabilir.

5. TARTIŞMA VE POLİTİKA ÇIKARIMLARI

Bu kavramsal analiz, CBAM uyum sürecini yöneten kamu kurumları ve işletme yöneticileri için birtakım çıkarımlar sunmaktadır. Birincisi, AB ve ulusal düzenleyici kurumların, CBAM maliyetini yalnızca bir yaptırım/ceza çerçevesinde değil, aynı zamanda dekarbonizasyon yatırımlarının getirisiyle ilişkilendirilmiş bir teşvik çerçevesinde iletmesi, işletmelerin maliyeti "kayıp" yerine "yatırım" olarak çerçevelemesine yardımcı olabilir. Gächter ve diğerlerinin (2009) gösterdiği üzere, ceza çerçevelerinin bazı durumlarda ödül çerçevelerinden daha etkili olabilmesi, düzenleyici iletişimin nasıl tasarlandığının davranışsal sonuçlar üzerinde belirleyici olduğunu desteklemektedir.

İkincisi, işletme içi muhasebe ve finans fonksiyonlarının CBAM maliyetini ayrı bir "uyum gideri" kalemi olarak değil, ürün maliyetlemesi ve tedarik zinciri stratejisiyle bütünleştirilmiş bir gösterge olarak ele alması önerilmektedir. Bu bütünleştirme, zihinsel muhasebenin yarattığı çerçeveleme etkilerini azaltarak daha rasyonel ve uzun dönemli bir kaynak tahsisi kararını

destekleyebilir. Üçüncüsü, küçük ve orta ölçekli tedarikçilerin karbon muhasebesi kapasitesinin sınırlı olması (NQC, 2025), büyük işletmelerin tedarik zinciri boyunca veri toplama maliyetini artırmakta ve bu durum zihinsel muhasebe açısından maliyetin daha da "dışsal" ve kontrol edilemez olarak algılanmasına yol açabilmektedir; bu nedenle tedarik zinciri kapasite geliştirme programları, hem operasyonel hem de davranışsal açıdan uyum kalitesini artırabilir.

Son olarak, CBAM'ın 2026'da başlayan tanımlı uygulama dönemi ile birlikte sektör kapsamının 2034'e kadar genişlemesi öngörüldüğünden (Avrupa Parlamentosu, 2025), işletmelerin erken aşamada kurduğu zihinsel çerçevelerin kalıcı hale gelme riski bulunmaktadır. Bu nedenle, ilk uyum döngülerinde benimsenen muhasebe ve raporlama alışkanlıklarının izlenmesi ve gerektiğinde düzenleyici rehberlik yoluyla yeniden çerçevelenmesi, mekanizmanın uzun dönemli etkinliği için kritik önem taşımaktadır.

Bu bildiri, AB Karbon Sınır Düzenleme Mekanizmasının işletmelerin karbon muhasebesi ve raporlama davranışları üzerindeki etkisini, davranışsal finansın kayıptan kaçınma ve zihinsel muhasebe kavramları aracılığıyla kavramsal düzeyde incelemiştir. CBAM'ın getirdiği yeni ve büyük ölçüde belirsiz uyum maliyetleri, işletmeler tarafından referans noktasına göre bir "kayıp" olarak kodlanma eğilimindedir; bu çerçeveleme, kısa dönemde savunmacı, asgari düzeyde ve muhafazakâr bir raporlama davranışını teşvik edebilmektedir. Bununla birlikte, maliyetin dekarbonizasyon yatırımlarının getirisiyle ilişkilendirildiği ve operasyonel kâr-zarar hesabına entegre edildiği durumlarda, daha bütünleştirilmiş ve proaktif bir karbon yönetimi yaklaşımının ortaya çıkması mümkündür. Çalışmanın temel sınırlılığı, kavramsal niteliği nedeniyle önerilen ilişkilerin ampirik olarak sınanmamış olmasıdır; bu nedenle gelecekteki araştırmaların, CBAM kapsamındaki sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin finansal raporlarını ve kurumsal açıklamalarını içerik analizi yoluyla inceleyerek bu kavramsal çerçeveyi ampirik olarak test etmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ambec, S., Esposito, F., & Pacelli, A. (2024). The economics of border carbon adjustment: Rationale and impacts of compensating for carbon at the border. *Annual Review of Resource Economics*, 16, 271-293.

2. Avrupa Komisyonu, Vergilendirme ve Gümrük Birliği Genel Müdürlüğü. (2026). Carbon Border Adjustment Mechanism. https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en
3. Avrupa Parlamentosu. (2025). Carbon leakage: Preventing firms from avoiding emissions rules. <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20210303STO99110/carbon-leakage-preventing-firms-from-avoiding-emissions-rules>
4. Barberis, N., & Huang, M. (2001). Mental accounting, loss aversion, and individual stock returns. *The Journal of Finance*, 56(4), 1247-1292.
5. BehavioralEconomics.com. (t.y.). Loss aversion. The BE Hub. Erişim tarihi 29 Haziran 2026, <https://www.behavioraleconomics.com/resources/mini-encyclopedia-of-be/loss-aversion/>
6. Benartzi, S., & Thaler, R. H. (1995). Myopic loss aversion and the equity premium puzzle. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(1), 73-92.
7. CarbonChain. (t.y.). CBAM: Your guide to the EU Carbon Border Adjustment Mechanism. Erişim tarihi 29 Haziran 2026, <https://www.carbonchain.com/cbam>
8. CEPR. (2025). Carbon leakage through firms' supply chain adaptation. VoxEU. <https://cepr.org/voxeu/columns/carbon-leakage-through-firms-supply-chain-adaptation>
9. Gächter, S., Orzen, H., Renner, E., & Starmer, C. (2009). Are experimental economists prone to framing effects? A natural field experiment. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 70(3), 443-446.
10. Greenly. (2026). The Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). <https://greenly.earth/en-gb/blog/company-guide/the-carbon-border-adjustment-mechanism-cbam>
11. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
12. Kahneman, D., & Tversky, A. (1984). Choices, values, and frames. *American Psychologist*, 39(4), 341-350.
13. Marcu, A. (2025). The European Union's CBAM: Averting emissions leakage or promoting the diffusion of carbon pricing? *Climate Policy*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1523908X.2025.2591794>

14. NQC. (2025). CBAM compliance: A guide to carbon border adjustments.
<https://nqc.com/blog/cbam-compliance-how-to-prepare-for-europes-carbon-border-adjustment-mechanism>
15. Persefoni. (t.y.). EU Carbon Border Adjustment Mechanism: What to expect. Erişim tarihi 29 Haziran 2026, <https://www.persefoni.com/blog/eu-carbon-border-adjustment-mechanism>
16. Ramboll. (2026). The Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM).
<https://www.ramboll.com/insights/decarbonise-for-net-zero/the-carbon-border-adjustment-mechanism-cbam>
17. SAP. (t.y.). What is the EU's CBAM? Erişim tarihi 29 Haziran 2026,
<https://www.sap.com/resources/cbam-carbon-border-adjustment-mechanism>
18. Sylvera. (2026). What is CBAM? A guide to the Carbon Border Adjustment Mechanism and compliance. <https://www.sylvera.com/blog/carbon-border-adjustment-mechanism>
19. Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183-206.
20. Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453-458.

ZİHİNSEL KISAYOLLAR VE VERGİ UYUMU: DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKALARI İLE DAVRANIŞSAL FİNANS KESİŞİMİNDE YENİ BİR ANALİTİK ÇERÇEVE

Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR¹, Dr. Özlem TAN²

¹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Saray Meslek Yüksekokulu, sezengungor@nku.edu.tr,
0000-0001-8388-6350

² Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Saray Meslek Yüksekokulu otan@nku.edu.tr, 0000-
0002-6292-1054

ÖZET

Vergi uyumu, yalnızca rasyonel hesaplamalar temelinde açıklanamayan karmaşık bir davranış örüntüsüdür. Bu bildiri, mükelleflerin vergi ödeme kararlarında temsiliyet sezgisi, mevcut olabilirlik sezgisi ve kayıp kaçınması gibi zihinsel kısayolların (heuristics) oynadığı rolü; davranışsal kamu politikaları ve davranışsal finans literatürlerinin kesişiminde ele almaktadır. Geleneksel iktisat teorileri, bireylerin tam rasyonellik varsayımıyla hareket ettiğini ve vergi kaçakçılığını bir risk-getiri hesaplaması çerçevesinde değerlendirdiğini öne sürer. Ancak davranışsal iktisat, bu varsayımı sorgulayarak karar süreçlerinde sistematik sapmaların varlığını ortaya koymaktadır.

Analizin iki temel bulgusu şu şekilde özetlenebilir: (i) Mükellefler vergi yükümlülüklerini, olasılıksal bir risk hesabı yerine sezgisel kestirimlere dayalı olarak değerlendirmektedir. Örneğin, temsiliyet sezgisi nedeniyle vergi otoritesinin geçmişteki yüksek profilli denetimlerini hatırlayan mükellefler, yakalanma olasılığını olduğundan yüksek algılarken; mevcut olabilirlik sezgisi, medyada sıkça yer alan vergi kaçakçılığı vakalarının bireylerin risk değerlendirmesini çarpıtmasına neden olmaktadır. Kayıp kaçınması ise mükelleflerin ödenen vergiyi bir kayıp olarak çerçevelemesiyle, uyum davranışını olumsuz etkilemektedir. (ii) Vergi sistemlerinin karmaşıklığı bu sezgisel işlemleri bozarak uyumsuzluğa zemin hazırlamaktadır. Vergi kanunlarının anlaşılmazlığı, çok sayıda istisna ve farklı oranlar, mükelleflerin bilişsel yükünü artırmakta ve karar sürecinde güvenilir sezgiler kullanmalarını engellemektedir. Bu durum, özellikle düşük vergi okuryazarlığına sahip bireylerde kaçakçılık davranışını tetikleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Bildiri bu bulgular ışığında iki temel politika yönelimi önermektedir: vergi arayüzlerinin bilişsel yükü azaltacak biçimde basitleştirilmesi ve vergi mesajlarının davranışsal içgörülerle yeniden çerçevelenmesi. Basitleştirme, önceden doldurulmuş beyannameler, sadeleştirilmiş dil kullanımı ve standartlaştırılmış oranlar yoluyla mükelleflerin karar ortamını iyileştirebilir. Yeniden çerçevelendirme ise vergi ödemelerini "kamu hizmetlerine yatırım" olarak sunmak, kayıp çerçevesini kazanç çerçevesine dönüştürmek ve sosyal norm vurgusuyla uyum davranışını teşvik etmek gibi stratejileri içermektedir. Bu politikaların etkinliği, davranışsal müdahalelerin vergi hasılatı üzerindeki etkilerini ölçen saha deneyleriyle sınanabilir. Sonuç olarak, davranışsal içgörüler entegre eden vergi politikaları, mükelleflerin zihinsel süreçlerine uygun tasarımlarla uyum düzeyini artırma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler : Heuristics, Vergi Uyumu, Davranışsal Finans, Davranışsal Kamu Politikası, Temsiliyet Sezgisel, Mevcut Olabilirlik Sezgisel, Kayıp Kaçınması, Vergi Basitleştirilmesi

1. GİRİŞ

Vergi uyumu iktisat yazınının en köklü tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Allingham ve Sandmo'nun (1972) beklenen fayda çerçevesine dayanan öncü modeli, mükelleflerin denetim olasılığı ve ceza büyüklüğü arasındaki rasyonel bir hesabın sonucunda uyum kararı verdiğini varsaymaktadır. Bununla birlikte onlarca yıllık ampirik araştırma, bu rasyonel aktör modelinin gerçek dünya uyum oranlarını açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymuştur: gözlemlenen uyum düzeyleri, salt fayda hesabıyla öngörülenden tutarlı biçimde daha yüksektir (Kirchler, 2007).

Bu açmazı çözmek üzere son iki on yılda birbirini tamamlayan iki literatür öne çıkmıştır. Davranışsal finans, bireylerin finansal kararlarını rasyonel optimizasyon yerine bilişsel kısayollar ve duygusal tepkilerle aldığını sistematik biçimde belgelemiştir (Kahneman ve Tversky, 1979; Shefrin ve Statman, 1985). Davranışsal kamu politikası ise bu bulguları kamu hizmetlerinin tasarımına uygulamış; dürtme (nudge) yaklaşımı aracılığıyla vatandaşların tercih ortamını yeniden düzenleyerek davranışı etkilemenin mümkün olduğunu göstermiştir (Thaler ve Sunstein, 2008; OECD, 2017).

Zihinsel kısayollar (heuristics), bu iki literatürün kesiştiği en verimli analitik alandır. Tversky ve Kahneman'ın (1974) temel makalesi, temsiliyet (representativeness), mevcut olabilirlik (availability) ve çapalama-uyarlama (anchoring-adjustment) olmak üzere üç temel sezgisel

işlemi tanımlamıştır. Bu işlemlerin vergi kararları üzerindeki etkisi hem davranışsal finans hem de vergi psikolojisi literatüründe bağımsız biçimlerde incelenmiş olsa da, her iki perspektifi bütünleştiren analitik çerçeveler görece sınırlı kalmıştır.

Bu bildiri söz konusu boşluğu kısmen kapatmayı hedeflemektedir. Bildiri üç temel soruya odaklanmaktadır: (i) Hangi zihinsel kısayollar vergi uyumu kararlarını sistematik biçimde etkilemektedir? (ii) Vergi sistemlerinin tasarımı bu kısayolları nasıl güçlendirmekte ya da bozmaktadır? (iii) Davranışsal içgörüler, basitleştirme ve şeffaflık politikalarının tasarımına nasıl katkı sunabilir? Bildirinin geri kalanı şu şekilde organize edilmiştir: Bölüm 2 temel zihinsel kısayolları ve vergi uyumuyla bağlantılarını ele almakta; Bölüm 3 vergi karmaşıklığını ve tasarımsal etkileri incelemekte; Bölüm 4 politika önerilerini sunmakta; Bölüm 5 sonuç ve gelecek araştırma gündemini içermektedir.

2. VERGİ KARARLARINDA ZİHİNSEL KISAYOLLAR

2.1. Temsiliyet Sezgisi ve Denetim Olasılığı Yanılgısı

Temsiliyet sezgisi, bireylerin bir olayın olasılığını, o olayın ilgili kategoriye ne ölçüde benzediğine göre değerlendirmesi eğilimini tanımlamaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974). Vergi uyumu bağlamında bu sezginin en belgelenmiş yansıması, mükelleflerin denetim olasılığını nesnel istatistiksel oran yerine "denetlenen mükellef prototipiyle" ne ölçüde özdeşleştiklerine göre değerlendirmesidir.

Kleven vd. (2011), Danimarka'da yürüttükleri kapsamlı alan deneyi aracılığıyla önemli bir bulguyu ortaya koymuştur: mükellefler, gerçek denetim oranını öğrendiklerinde davranışlarını güncellemektedir; ancak bu güncellemenin büyüklüğü, Allingham-Sandmo modeli tarafından öngörülenden hem daha tutarsız hem de daha kısa süreli olmaktadır. Bu bulgu, denetim olasılığı algısının istatistiksel bir öğrenme sürecini değil, sezgisel bir kestirimi yansıttığını göstermektedir. Benzer biçimde, Slemrod ve Yitzhaki (2002) mükelleflerin denetim riskini sistematik olarak yanlış değerlendirdiğini ve bu yanlış değerlendirmenin öğrenilmiş bir kısayola dayandığını savunmaktadır.

Temsiliyet sezgisinin vergi uyumu üzerindeki etkisi, base rate neglect (temel oran ihmal) olgusuyla da ilişkilidir. Kahneman (2011), bireylerin olasılıksal yargılarında temel oranları (base rates) sistematik biçimde göz ardı ettiğini göstermiştir. Bu bulgu vergi bağlamına uyarlandığında, bir mükellefin gerçek denetim oranının (%1-3 gibi düşük değerler) çok

ötesinde bir denetim riski algılamasına ya da tam tersine bu riski neredeyse sıfır görmesine yol açabilir; her iki aşırı uç da rasyonel uyum davranışından sapma anlamına gelmektedir.

2.2. Mevcut Olabilirlik Sezgisini ve Saliency Etkisi

Mevcut olabilirlik sezgisi (availability heuristic), bireylerin bir olayın olasılığını, o olayın zihinsel temsile ne kadar kolay ulaşabildiklerine göre değerlendirmesi eğilimini tanımlamaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974). Bu sezginin vergi uyumu üzerindeki etkisi iki mekanizma aracılığıyla işlemektedir: saliency (belirginlik) ve sosyal kanıt (social proof).

Saliency etkisi bağlamında, Chetty vd. (2009) tüketim vergilerinin fiyat etiketine dahil edilip edilmemesinin tüketici davranışı üzerinde anlamlı farklar yarattığını deneysel olarak göstermiştir. Fiyata dahil edilmeyen (görünmez) vergiler bilişsel olarak erişilemez kalmakta ve davranışsal etkisi zayıflamaktadır. Bu bulgu vergi uyumu bağlamında doğrudan bir içerim taşımaktadır: mükellefler, vergi yükümlülüklerini belirginlik düzeyleriyle orantılı biçimde algılamakta ve bu algı uyum güdüsünü doğrudan etkileyebilmektedir.

Sosyal kanıt mekanizması açısından Hallsworth vd. (2017), İngiltere'de yürüttükleri büyük ölçekli alan deneyi aracılığıyla bir tebliğ mektubuna "Aynı bölgedeki mükelleflerin büyük çoğunluğu vergi borcunu ödemiştir" ifadesinin eklenmesinin vergi tahsilat oranını anlamlı biçimde artırdığını göstermiştir. Bu bulgu, mevcut olabilirlik sezgisinin çift yönlü işlediğini ortaya koymaktadır: insanlar hem kaçakçılığı ne kadar "yaygın" gördüklerine hem de uyumu ne kadar "norm" olarak algıladıklarına göre kendi davranışlarını yönlendirmektedir.

2.3. Kayıp Kaçınması ve Vergi Geri İadesi Paradoksu

Kahneman ve Tversky'nin (1979) beklenti teorisi (prospect theory), kayıpların kazançlardan genel olarak daha güçlü bir duygusal tepkiye yol açma eğiliminde olduğunu göstermektedir — bu oranın kesin büyüklüğünün bağlama göre değiştiğini belgeleyen Wakker'a (2010) göre yön bulgusu tutarlıdır. Bu asimetri, vergi kararlarında "tax frame" etkisi olarak gözlemlenmektedir: aynı vergi yükümlülüğü, "ödememiz gereken borç" olarak mı yoksa "alacağınız iade" olarak mı çerçevelendiğine göre mükellef davranışını farklı yönlerde etkilemektedir.

Engström vd. (2015), İsveç vergi mükellefleri üzerindeki çalışmalarında vergi geri iadesi beklentisinin uyum güdüsü üzerindeki asimetric etkisini belgelemiştir: mükellefler iade alacakları dönemlerde daha yüksek uyum sergilemektedir. Bu bulgu, vergi borcunun bir "kayıp" olarak çerçevelendiği durumların uyumsuzluğu görece artırabileceğine işaret

etmektedir. Benzer biçimde, Kirchler vd. (2008), vergi otoritesinin "güç" (enforcement) eksenli mi yoksa "güven" (trust) eksenli mi algılandığının, uyum güdüsünün yönünü kökten değiştirdiğini ortaya koymuştur; bu bulgu, kayıp çerçevesinin kurumsal algı üzerindeki yansımaları olarak okunabilir.

2.4. Çıpalama-Uyarlama Sezgisi ve Vergi Beyannameleri

Çıpalama-uyarlama sezgisi (anchoring-adjustment heuristic), bireylerin sayısal yargılarını bir başlangıç değerinden (çıpa) hareketle, genellikle yetersiz biçimde uyarlayarak oluşturmasını tanımlamaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974). Vergi beyannamesi bağlamında bu sezginin en belgelenmiş yansıması, mükelleflerin önceki yılın beyanını bir çıpa olarak kullanması ve cari yılın koşullarına bu çıpadan hareketle yetersiz bir uyarlama yapmasıdır (Mühlbacher vd., 2011).

Bu dinamiğin politika açısından önemli bir içeriği vardır: beyanname formlarına dahil edilen "önceki yıl beyanı" bilgisi, çıpa etkisini güçlendirebilir ya da zayıflatabilir. Slemrod (2007), önceki dönem verilerinin beyannamelerde görünür biçimde sunulmasının hem uyumu kolaylaştıran hem de sezgisel yanılgıları pekiştiren çift yönlü bir etki üretebileceğini tartışmaktadır. Bu gerilim, vergi arayüzü tasarımının neden davranışsal içgörüler temelinde değerlendirilmesi gerektiğini somutlaştırmaktadır.

3. VERGİ KARMAŞIKLIĞI VE TASARIMSAL ETKİLER

3.1. Karmaşıklık, Bilişsel Yük ve Uyumsuzluk

Vergi sistemlerinin karmaşıklığı, zihinsel kısayolların işlevselliğini hem güçlendiren hem de bozan çift yönlü bir etki üretmektedir. Bir yandan, karmaşık sistemler sezgisel işlemlere olan bağımlılığı artırır: mükellefler, karmaşık hesaplamalar yapmak yerine "geçen yıl ne yaptım" ya da "çevremdekiler ne yapıyor" gibi kısayollara yönelir. Öte yandan, karmaşıklık bu kısayolların bağlandığı sezgisel kestirimleri bozarak yanlış sonuçlar üretmesine zemin hazırlar.

Sweller'ın (1988) bilişsel yük teorisi bu dinamiği kavramsallaştırmak için güçlü bir analitik araç sunmaktadır. Gereksiz bilişsel yük (extraneous cognitive load) — karmaşık bürokratik dil, çok sayfalı beyannameler, belirsiz yönergeler — mükelleflerin vergi yükümlülüklerini anlamlandırma kapasitesini tüketmektedir. Bu kapasite tükendiğinde, mükellefler anlayarak uyum yerine "prosedürel refleksiyle uyum" davranışına geçebilir: belgeleri imzalar ama içeriği anlamaz; ya da hiç imzalamaz.

Benzarti (2020), vergi dosyalama maliyetlerinin (hem parasal hem bilişsel) vergi uyumu üzerindeki etkisini doğrudan ölçmüş ve karmaşıklığın uyumu anlamlı biçimde azalttığını göstermiştir. Bu çalışma özellikle değerlidir çünkü maliyet türleri arasında bilişsel maliyetleri ayırtırmakta ve bu maliyetin görece düşük gelirli mükelleflerde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır; bu bulgu, Christensen vd.'nin (2020) idari yük araştırmalarıyla güçlü bir paralellik sergilemektedir.

3.2. Saliency, Şeffaflık ve Karmaşıklık Etkileşimi

Vergi şeffaflığı, vergi sistemi tasarımında sıkça dile getirilen bir ilkedir; ancak "şeffaflık" teriminin davranışsal etkileri tek biçimli değildir. Basit ve belirgin vergi bilgisi uyumu artırabilirken, aşırı bilgi yoğunluğu paradoksal biçimde bilişsel yükü artırarak sezgisel kestirimlere olan bağımlılığı güçlendirebilir.

Chetty vd. (2009), perakende satışta vergi belirginliğini artırmanın (verginin fiyat etiketine dahil edilmesinin) talebi anlamlı biçimde azalttığını göstermiştir. Bu bulgu bir politika tavsiyesi değil, davranışsal bir mekanizma tespiti olarak okunmalıdır: belirginlik, mevcut olabilirlik sezgisini aktive ederek vergi maliyetini subjektif olarak daha ağır hissettirmektedir. Bu iki yönlü etkinin farkında olmayan politika tasarımcıları, şeffaflık önlemlerinin beklenmedik davranışsal sonuçlarıyla karşılaşabilir.

Luttmer ve Singhal (2014), vergi uyumunun "ahlaki vergi ödeme motivasyonu" (tax morale) boyutunu ele alarak, şeffaflık ile güven ilişkisinin vergi kültürü bağlamında nasıl farklılaştığını tartışmaktadır. Vergi otoritesinin kamu kaynağını nereye harcadığı konusundaki şeffaflık, vergi sisteminin karmaşıklığından bağımsız biçimde uyum güdüsünü artırabilmektedir; bu bulgu, "prosedürel şeffaflık" ile "harcama şeffaflığı"nın davranışsal mekanizmalar bakımından farklı olduğuna işaret etmektedir.

3.3. Davranışsal Finans ile Vergi Psikolojisinin Kesişim Noktası

Davranışsal finans literatürü, bireylerin finansal hesaplarını mental accounting (zihinsel hesaplama) aracılığıyla kategorize ettiğini göstermiştir (Thaler, 1985; Shefrin ve Thaler, 1988). Bu olgunun vergi uyumuyla bağlantısı güçlüdür: mükellefler vergi borcunu, genel servetlerinin bir parçası olarak değil, ayrı bir "kayıp hesabı" olarak kaydedebilir. Bu mental çerçeveleme, kayıp kaçınması mekanizmasını aktive ederek uyumu diğer finansal yükümlülöklere kıyasla daha ağır bir yük olarak hissettirmektedir.

Ayrıca davranışsal finans yazınında kapsamlı biçimde belgelenen "mevcut yanlılık" (present bias) ve "öz-kontrol eksikliği" (self-control failure), vergi erteleme davranışının güçlü öngörücüleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Akerlof (1991), erteleme eğiliminin bürokratik karmaşıklıkla güçlendiğini göstermiştir: mükellef başvuruyu anlaşılır bulmadığında, "daha sonra yapayım" kararı psikolojik olarak daha erişilebilir hale gelmektedir. Bu dinamik, özellikle gönüllü uyumu hedefleyen vergi sistemleri için kritik bir tasarım sorununu temsil etmektedir.

4. POLİTİKA ÖNERİLERİ: BASİTLEŞTİRME VE DAVRANIŞSAL YENİDEN ÇERÇEVELEME

4.1. Vergi Arayüzlerinin Basitleştirilmesi

Davranışsal literatürün birinci politika içeriği doğrudandır: vergi arayüzleri ve beyanname formlarının bilişsel yükü azaltacak biçimde tasarlanması, hem uyumu artırabilir hem de hata oranlarını düşürebilir. Bu bağlamda üç tasarım ilkesi ön plana çıkmaktadır.

Aşamalı bilgi sunumu (progressive disclosure): Tüm bilgi aynı anda sunulmak yerine, mükellefin ihtiyaç duyduğu anda ve parçalar halinde sunulmalıdır. Bu yaklaşım, Sweller'ın (1988) bilişsel yük teorisinin "parçalama" (chunking) ilkesiyle doğrudan örtüşmektedir. Basit gelirleri olan mükelleflerin karmaşık yatırım araçlarına ilişkin formlara maruz kalmaması gerekmektedir.

Önceden doldurulmuş beyannameler (pre-filled returns): Mükelleften yalnızca önceden bilgi sistemine yüklenmiş olmayan verilerin tamamlanması beklenmeli; çıpalama sezgisi, doğru bir başlangıç noktasıyla kontrollü biçimde harekete geçirilmelidir. Kleven vd. (2011)'nin bulgularına göre, üçüncü taraflarca raporlanan gelir bilgilerinin doğruluğu, mükellef beyanlarından anlamlı biçimde daha yüksektir; bu veri, ön doldurmayı destekleyen güçlü bir ampirik gerekçe sunmaktadır.

Sade dil (plain language) kullanımı: Hukuki ve idari jargon, sade ve günlük dille ikame edilmelidir. Bu müdahale, temsiliyet sezgisinin yarattığı uyum yanılgısını "vergi ödeyen bir mükellef" kimliğini merkeze alan açık iletişimle azaltabilir. Hallsworth vd.'nin (2017) çalışması, mesaj dilinin yalnızca içeriğinin değil, biçiminin de uyum üzerinde belirleyici etkisi olduğunu göstermektedir.

4.2. Davranışsal Yeniden Çerçeveleme Stratejileri

Basitleştirmenin ötesinde, davranışsal içgörüler vergi mesajlarının nasıl çerçeveleneceğine ilişkin de güçlü yönelimler sunmaktadır. Bu alanda üç strateji öne çıkmaktadır.

Sosyal norm mesajları: Hallsworth vd.'nin (2017) İngiltere deneyi, "büyük çoğunluğu ödedi" mesajının mevcut olabilirlik sezgisini norm yönünde aktive ettiğini ve tahsilat oranını artırdığını göstermiştir. Bu strateji özellikle vergi ahlakının yüksek olduğu toplumlarda amplifikasyon etkisi üretmektedir (Luttmer ve Singhal, 2014). Ancak bir uyarı gereklidir: uyumsuzluk normunun yanlışlıkla güçlendirilmesi riski, mesajın dikkatli bir şekilde tasarlanmasını gerektirmektedir.

Kayıp yerine kazanç çerçevelemesi: Beklenti teorisi ışığında, vergi uyumunun kamu hizmetlerinin sürdürülmesine katkı olarak çerçevelenmesi ("sağladığınız katkıyla şu hizmetler finanse edilmektedir"), yaptırım odaklı çerçevelemeye kıyasla uyum güdüsünü artırabilir. Kirchler vd.'nin (2008) "iklimsel" analizi, vergi otoritesiyle "güvene dayalı" ilişkinin "güce dayalı" ilişkiden daha yüksek gönüllü uyum ürettiğini göstermektedir.

Varsayılan seçenekler ve dürtmeler: Thaler ve Sunstein'in (2008) yaklaşımını vergi sistemine uygulayan çalışmalar, varsayılan vergi düzeninin tasarımının beyanname doğruluğunu ve uyum oranını etkileyebileceğini göstermektedir. Örneğin, indirim taleplerinin "aktif seçim" (opt-in) yerine "pasif kabul" (opt-out) olarak sunulması ya da beyanname hatırlatmalarının zamanlaması ve çerçevelenmesi, mevcut olabilirlik sezgisini sistematik biçimde harekete geçirebilir (OECD, 2017).

4.3. Şeffaflığın Davranışsal Sınırları

Şeffaflık politikaları tasarlanırken göz ardı edilmemesi gereken bir gerilim mevcuttur: bilgi miktarının artması, her zaman uyum kalitesinin artması anlamına gelmemektedir. Aşırı bilgi yoğunluğu (information overload), bilişsel yükü artırarak sezgisel işlemlere bağımlılığı güçlendirebilir. Bu nedenle şeffaflık politikaları, bilgi miktarını değil bilginin "işlenebilirliğini" (processability) artırmayı hedeflemelidir. Bu ayırım, vergi basitleştirme reformlarının temel analitik eksenini oluşturmalıdır.

Nitekim OECD'nin (2021) vergi yönetimi raporunda "kooperatif uyum" (cooperative compliance) olarak tanımlanan yaklaşım bu ilkeye dayanmaktadır: mükellef ile vergi otoritesi arasındaki bilgi asimetrisini, bilgi yoğunluğuyla değil güven temelli şeffaflıkla azaltmayı

hedeflemektedir. Bu yaklaşımın sezgisel işlemlerle etkileşimi henüz yeterince araştırılmamış bir alan olmayı sürdürmektedir.

5. SONUÇ VE GELECEK ARAŞTIRMA GÜNDEMİ

Bu bildiri, mükelleflerin vergi uyumu kararlarının temsiliyet, mevcut olabilirlik, kayıp kaçınması ve çıpalama-uyarlama gibi zihinsel kısayollar tarafından sistematik biçimde şekillendirildiğini ortaya koymuştur. Bu sezgisel işlemler yalnızca bireysel bilişsel özellikler değil; vergi sistemlerinin tasarimsal özellikleriyle — karmaşıklık, belirginlik, çerçeveleme — etkileşim içinde biçimlenen davranışsal mekanizmalardır.

Bildiride öne sürülen iki temel argüman şu şekilde özetlenebilir. Birincisi, vergi sistemi tasarımının tarafsız bir bağlam oluşturmadığı; her tasarım kararının aktif olarak belirli sezgisel işlemleri harekete geçirdiği ya da devre dışı bıraktığıdır. İkincisi, davranışsal içgörülerin vergi politikasına entegrasyonunun yalnızca "nudge" araçlarıyla sınırlı kalmaması gerektiği; arayüz tasarımı, şeffaflık politikaları ve mesaj çerçevelemesini kapsayan bütünlük bir yaklaşımı gerektirdiğidir.

Gelecek araştırma gündemi açısından üç öncelikli alan öne çıkmaktadır: (i) farklı kültürel ve kurumsal bağlamlarda sezgisel işlemlerin vergi uyumu üzerindeki etkisini karşılaştırmalı biçimde inceleyen alan deneyleri; (ii) dijitalleşme sürecinin — özellikle vergi mobil uygulamaları ve otomatik beyanname sistemlerinin — sezgisel işlemlerle etkileşimini araştıran çalışmalar; (iii) Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde vergi arayüzü tasarımının davranışsal denetim (behavioural audit) metodolojisiyle sistematik biçimde değerlendirilmesi. Bu gündemin hayata geçirilmesi, vergi politikasının hem normatif hem de fiskal verimliliğini artırma potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Akerlof, G. A. (1991). Procrastination and obedience. *American Economic Review*, 81(2), 1–19.
2. Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3–4), 323–338.
3. Benzarti, Y. (2020). How taxing is tax filing? Using revealed preferences to estimate compliance costs. *American Economic Journal: Economic Policy*, 12(4), 38–57.
4. Chetty, R., Looney, A., & Kroft, K. (2009). Salience and taxation: Theory and evidence. *American Economic Review*, 99(4), 1145–1177.

5. Christensen, J., Aarøe, L., Baekgaard, M., Herd, P., & Moynihan, D. P. (2020). Human capital and administrative burden: The role of cognitive resources in citizen-state interactions. *Public Administration Review*, 80(1), 127–136.
6. Engström, P., Nordblom, K., Ohlsson, H., & Persson, A. (2015). Tax compliance and loss aversion. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7(4), 132–164.
7. Hallsworth, M., List, J. A., Metcalfe, R. D., & Vlaev, I. (2017). The behavioralist as tax collector: Using natural field experiments to enhance tax compliance. *Journal of Public Economics*, 148, 14–31.
8. Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
9. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.
10. Kirchler, E. (2007). *The economic psychology of tax behaviour*. Cambridge University Press.
11. Kirchler, E., Hoelzl, E., & Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: The "slippery slope" framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210–225.
12. Kleven, H. J., Knudsen, M. B., Kreiner, C. T., Pedersen, S., & Saez, E. (2011). Unwilling or unable to cheat? Evidence from a tax audit experiment in Denmark. *Econometrica*, 79(3), 651–692.
13. Luttmer, E. F. P., & Singhal, M. (2014). Tax morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 149–168.
14. Mühlbacher, S., Kirchler, E., & Schwarzenberger, H. (2011). Voluntary versus enforced tax compliance: Empirical evidence for the "slippery slope" framework. *European Journal of Law and Economics*, 32(1), 89–97.
15. OECD. (2017). *Behavioural insights and public policy: Lessons from around the world*. OECD Publishing.
16. OECD. (2021). *Tax administration 2021: Comparative information on OECD and other advanced and emerging economies*. OECD Publishing.
17. Shefrin, H. M., & Statman, M. (1985). The disposition to sell winners too early and ride losers too long: Theory and evidence. *Journal of Finance*, 40(3), 777–790.
18. Shefrin, H. M., & Thaler, R. H. (1988). The behavioral life-cycle hypothesis. *Journal of Political Economy*, 96(6), 609–643.
19. Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The economics of tax evasion. *Journal of Economic Perspectives*, 21(1), 25–48.

20. Slemrod, J., & Yitzhaki, S. (2002). Tax avoidance, evasion, and administration. In A. J. Auerbach & M. Feldstein (Eds.), *Handbook of public economics* (Vol. 3, pp. 1423–1470). Elsevier.
21. Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285.
22. Thaler, R. H. (1985). Mental accounting and consumer choice. *Marketing Science*, 4(3), 199–214.
23. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
24. Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124–1131.
25. Wakker, P. P. (2010). *Prospect theory: For risk and ambiguity*. Cambridge University Press.

**SOCIAL CONNECTION OR HUMAN LIKENESS? DRIVERS OF CONTINUED USE
AND RECOMMENDATION IN AI-ENABLED CUSTOMER EXPERIENCES**

**SOSYAL BAĞ MI, İNSANA BENZERLİK Mİ?
YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ MÜŞTERİ DENEYİMLERİNDE SÜREKLİ KULLANIM
VE TAVSİYE ETME NİYETİNİN BELİRLEYİCİLERİ**

Dr. Serhat ATA

Düzce University

serhatata@duzce.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5423-5118

ABSTRACT

This study examines whether continued use and recommendation in artificial intelligence (AI)-enabled customer experiences are driven more strongly by social connection or by perceived human-likeness. Building on AI customer-experience and technology-acceptance research, the study distinguishes social AI experience from anthropomorphic AI experience and positions functional evaluation—usefulness, performance improvement, ease of learning, interaction clarity, and low cognitive effort—as the mechanism linking these experiences to behavioral loyalty. Data were collected through an online survey of AI users in Türkiye. After data cleaning and the exclusion of respondents who had never used AI-supported tools, the hypotheses were tested with 305 observations. The measurement structure was assessed using confirmatory factor analysis; the relationships among the constructs were examined through HC3 heteroskedasticity-robust standardized regression and bootstrap mediation analysis with 5,000 resamples. The results show that social AI experience positively predicts both functional evaluation and behavioral loyalty. Functional evaluation is the strongest predictor of continued use and recommendation and partially mediates the effect of social experience on behavioral loyalty. In contrast, anthropomorphic experience—defined as attributing an independent personality, intention, concern, or human-like thinking capacity to AI—does not significantly predict either functional evaluation or loyalty. These findings demonstrate that social responsiveness and human-likeness are not interchangeable design objectives. Users respond more positively to AI systems that are useful, clear, effortless, supportive, and socially responsive than to systems that merely appear human-like. Accordingly, firms should prioritize functional performance, transparent interaction, accessible interface design, relevant assistance, and socially appropriate communication rather than relying on superficial anthropomorphic cues.

Keywords: artificial intelligence; customer experience; social experience; anthropomorphism; continuance intention; recommendation

ÖZET

Bu çalışma, yapay zekâ destekli müşteri deneyimlerinde sürekli kullanım ve tavsiye etme niyetinin sosyal bağdan mı yoksa algılanan insana benzerlikten mi daha güçlü biçimde etkilendiğini incelemektedir. Yapay zekâ müşteri deneyimi ve teknoloji kabulü literatürüne

dayanan araştırmada sosyal yapay zekâ deneyimi ile antropomorfik yapay zekâ deneyimi birbirinden ayrılmış; yararlılık, performans artışı, öğrenme kolaylığı, etkileşim açıklığı ve düşük bilişsel çabadan oluşan işlevsel değerlendirme, bu deneyimleri davranışsal sadakate dönüştüren temel mekanizma olarak ele alınmıştır. Veriler, Türkiye’de yapay zekâ araçlarını kullanan bireylerden çevrim içi anket yoluyla toplanmıştır. Veri temizleme işlemleri ve yapay zekâ destekli araçları hiç kullanmadığını belirten katılımcıların dışlanması ardından hipotezler 305 gözlem üzerinden test edilmiştir. Ölçüm yapısı doğrulamalı faktör analiziyle değerlendirilmiş; değişkenler arasındaki ilişkiler HC3 değişen varyansa dirençli standartlaştırılmış regresyon ve 5.000 yeniden örneklemeye dayalı bootstrap aracılık analiziyle incelenmiştir. Bulgular, sosyal yapay zekâ deneyiminin hem işlevsel değerlendirmeyi hem de davranışsal sadakati anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. İşlevsel değerlendirme, sürekli kullanım ve tavsiye etme niyetinin en güçlü belirleyicisi olmuş ve sosyal deneyimin davranışsal sadakat üzerindeki etkisine kısmi aracılık etmiştir. Buna karşılık yapay zekâyâ bağımsız kişilik, niyet, ilgi veya insana benzer düşünme kapasitesi atfedilmesini ifade eden antropomorfik deneyim, işlevsel değerlendirme ve sadakat üzerinde anlamlı bir etki oluşurmamıştır. Sonuçlar, sosyal duyarlılık ile insana benzerliğin birbirinin yerine kullanılabilir tasarımı hedefleri olmadığını ortaya koymaktadır. Kullanıcılar yalnızca insana benzer görünen sistemlerden çok yararlı, anlaşılır, zahmetsiz, destekleyici ve sosyal açıdan duyarlı sistemlere olumlu tepki vermektedir. Bu nedenle işletmeler yüzeysel antropomorfik unsurlar yerine işlevsel performansa, şeffaf etkileşime, erişilebilir arayüzlere, ilgili yardıma ve sosyal açıdan uygun iletişime öncelik vermelidir.

Anahtar Kelimeler: yapay zekâ; müşteri deneyimi; sosyal deneyim; antropomorfizm; sürekli kullanım niyeti; tavsiye etme

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence has moved from a backstage analytical technology to a visible participant in customer journeys. Recommender systems, conversational agents, virtual assistants, and generative AI tools increasingly shape how customers search, decide, solve problems, and maintain relationships with firms. This shift makes AI-enabled customer experience more than a question of technical accuracy: users evaluate what AI does, how it communicates, how much personal data it captures, and whether the interaction feels socially meaningful (Puntoni et al., 2021; Wang et al., 2024).

Existing research nevertheless leaves a practical ambiguity. Some studies emphasize anthropomorphic cues and human-like characteristics as mechanisms that increase warmth, authenticity, engagement, and recommendation (Kumar et al., 2025; Yan et al., 2025). Other work warns that human-likeness can produce psychological tension unless it is supported by competence, responsiveness, and genuine service value (Flavián et al., 2024). For managers, the distinction is consequential: should resources be allocated to making AI appear more human, or to designing socially responsive interactions that make the technology more useful and effortless?

This study addresses that issue by separating social AI experience from anthropomorphic AI experience and examining their direct and indirect relationships with behavioral loyalty, operationalized as continuance and recommendation. Functional evaluation users' combined assessment of usefulness, performance gains, learning ease, interaction clarity, and low mental effort is positioned as the mechanism translating experience into loyalty. The study contributes by testing this compact model with a Turkish sample and by showing that social connection and human-likeness are not interchangeable design goals.

2. THEORETICAL BACKGROUND AND HYPOTHESES

2.1. Social and anthropomorphic AI experience

Wang et al. (2024) conceptualize AI-enabled customer experience as a multidimensional phenomenon encompassing data capture, classification, delegation, social, and anthropomorphic experiences. Social experience concerns whether AI interaction creates comfort, sincerity, companionship, support, and positive affect. Automated social presence research similarly argues that responsive and socially affable AI can make users feel understood, empowered, and connected, thereby increasing functional and social value (Flavián et al., 2024; Liao et al., 2024). Accordingly, a positive social experience should improve both the instrumental evaluation of AI and loyalty-related responses.

Anthropomorphic experience concerns the attribution of a mind, personality, intention, or concern to AI (Li & Suh, 2022). Human-like cues can improve warmth, competence, authenticity, and engagement, but their effects are context-dependent and may disappear when human-likeness is not accompanied by relevant performance (Kumar et al., 2025; Yan et al., 2025). The current study therefore tests anthropomorphic experience as a distinct predictor rather than assuming that it is inherently beneficial.

2.2. Functional evaluation and behavioral loyalty

Technology acceptance research identifies usefulness and ease of use as central evaluations underlying technology adoption (Davis, 1989). In AI-enabled services, pragmatic and hedonic user experiences influence satisfaction and continuance, while service quality, convenience, personalization, and trust shape the broader customer experience (Ameen et al., 2021; Yolcu et al., 2026). Because usefulness and ease-of-use items were empirically indistinguishable in the present data, they were modeled as one functional evaluation construct. Behavioral loyalty combines continued-use intention and recommendation, two closely related post-adoption outcomes.

The following hypotheses were tested:

- H1: Social AI experience positively predicts functional evaluation.
- H2: Anthropomorphic AI experience positively predicts functional evaluation.
- H3: Functional evaluation positively predicts behavioral loyalty.
- H4: Social AI experience positively predicts behavioral loyalty.
- H5: Anthropomorphic AI experience positively predicts behavioral loyalty.
- H6a–b: Functional evaluation mediates the effects of (a) social and (b) anthropomorphic AI experience on behavioral loyalty.

3. METHODOLOGY

3.1. Research design and sample

The study used a cross-sectional online survey. The raw spreadsheet contained 328 timestamped records collected between 27 April and 3 May 2026. Two records contained no substantive questionnaire data, leaving 326 usable responses for descriptive analysis. Of these, 316 had complete responses to the focal scale items. Respondents who reported never using AI-supported tools were excluded from model testing, resulting in an inferential sample of 305 AI users. The survey referred broadly to AI-supported tools such as ChatGPT, Siri, and recommendation systems; therefore, the findings concern generalized AI-enabled customer/user experience rather than a single brand or service encounter.

Çizelge 1. Sample characteristics (N = 326)

Characteristic	Category	n	%
Gender	Male	195	59.8
	Female	123	37.7
	Prefer not to say	8	2.5
Age	18–24	220	67.5
	25–34	76	23.3
	35–44	19	5.8
	45–54	6	1.8
	55+	5	1.5
Education	Primary/High school	67	20.6
	Associate degree	56	17.2
	Bachelor's degree	180	55.2
	Postgraduate	23	7.1
Daily internet/technology use	1–3 hours	49	15.0
	4–6 hours	136	41.7
	7–9 hours	88	27.0
	10+ hours	53	16.3
AI-tool use frequency	Never	12	3.7
	Rarely	51	15.6
	Sometimes	76	23.3
	Often	112	34.4
	Always	75	23.0

Note. Percentages are calculated from the cleaned raw spreadsheet rather than the automatically generated summary report.

3.2. Measures

All focal items were rated on a five-point agreement scale (1 = strongly disagree, 5 = strongly agree). Social AI experience was measured with five items addressing comfort, reduced loneliness, sincerity, perceived psychological support, and positive energy (Q10–Q14). Anthropomorphic AI experience used three items concerning independent personality, philosopher-like thinking, and concern about the user's gains and losses (Q15–Q17). These items originate from the AI-enabled customer-experience scale developed by Wang et al. (2024) and its Turkish adaptation by Başıal (2025).

Functional evaluation was measured with six items capturing faster task completion, performance improvement, usefulness, learning ease, interaction clarity, and low mental effort (Q18–Q23). The construct reflects the combined perceived usefulness and perceived ease-of-use logic of the Technology Acceptance Model (Davis, 1989). Behavioral loyalty was measured with two items: intention to continue using AI-supported products and willingness to recommend them (Q24–Q25). Data-capture, classification, and delegation items (Q6–Q9) were represented by only one or two statements and were therefore analyzed descriptively rather than treated as latent constructs.

3.3. Analytical procedure

The analysis proceeded in five stages. First, the raw records were cleaned and item distributions were inspected. Second, factorability was assessed using the Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) statistic and Bartlett's test of sphericity. Third, a four-factor confirmatory factor analysis (CFA) evaluated social experience, anthropomorphic experience, functional evaluation, and behavioral loyalty. Fourth, Cronbach's alpha and inter-construct correlations were calculated. Fifth, hypotheses were tested with standardized ordinary least squares regression using HC3 heteroskedasticity-robust standard errors. Gender (male = 1; other categories = 0), age, education, daily internet use, and AI-use frequency were included as controls. Indirect effects were estimated with 5,000 bootstrap resamples and 95% percentile confidence intervals. Given the cross-sectional design, coefficients are interpreted as associations rather than causal effects.

4. RESULTS

4.1. Descriptive findings

The sample was young and digitally intensive: 67.5% were aged 18–24, 55.2% held a bachelor's degree, 85.0% reported at least four hours of daily internet/technology use, and 57.4% used AI tools often or always. Functional evaluations were strongly positive. Agreement was highest for viewing AI as a useful tool that makes life easier (75.5%), finding AI-supported tools easy to learn (73.4%), experiencing no mental difficulty (72.4%), and intending to continue using AI-supported products (70.0%). Recommendation was positive but lower (60.2%).

The social items were more divided. Only 29.8% agreed that AI no longer made them feel lonely, 33.1% reported more sincere communication with AI than with people, and 30.8% viewed AI as a psychological advisor. Privacy remained a visible tension: 49.7% agreed that

continuous requests for personal information were disturbing. These patterns suggest that respondents valued AI primarily for functional support, while emotional substitution and deep human-likeness were less uniformly accepted.

4.2. Measurement assessment

The 16 focal items were suitable for factor analysis (KMO = .865; Bartlett's $\chi^2(120) = 1701.35$, $p < .001$). The four-factor CFA produced acceptable fit: $\chi^2(98) = 212.80$, CFI = .929, TLI = .913, RMSEA = .062, and SRMR = .064. Standardized loadings ranged from .49 to .80. An initial specification separating perceived usefulness and ease of use produced an estimated latent correlation of approximately .98; because the two factors lacked empirical distinctiveness, the six items were combined into a single functional evaluation construct. This decision avoids overstating discriminant validity.

Çizelge 2. Descriptive statistics, reliability, and correlations (N = 305)

Construct	Items	M	SD	α	1	2	3
1. Social experience	5	2.866	1.066	.840	—		
2. Anthro. exp.	3	2.792	1.001	.677	.587***	—	
3. Functional evaluation	6	3.879	.730	.777	.262***	.085	—
4. Behavioral loyalty	2	3.813	.960	.672	.358***	.151**	.634***

Note. α = Cronbach's alpha. The anthropomorphic and loyalty coefficients are marginal and should be interpreted cautiously because the constructs contain only three and two items, respectively. ** $p < .01$; *** $p < .001$.

A single-factor diagnostic accounted for 30.7% of total item variance, below the majority threshold. This result does not rule out common-method bias, but it indicates that one general factor did not dominate the responses.

4.3. Hypothesis tests

Çizelge 3 reports the robust regression results. Social AI experience positively predicted functional evaluation ($\beta = .276$, $p < .001$), supporting H1. Anthropomorphic AI experience was not significant ($\beta = -.050$, $p = .458$), so H2 was rejected. Functional evaluation strongly predicted behavioral loyalty ($\beta = .575$, $p < .001$), supporting H3. Social experience retained a smaller positive direct relationship with loyalty ($\beta = .200$, $p = .004$), supporting H4, whereas anthropomorphic experience was not significant ($\beta = -.007$, $p = .918$), rejecting H5. The controls did not explain loyalty; however, age was negatively associated with functional evaluation ($\beta = -.257$, $p = .006$).

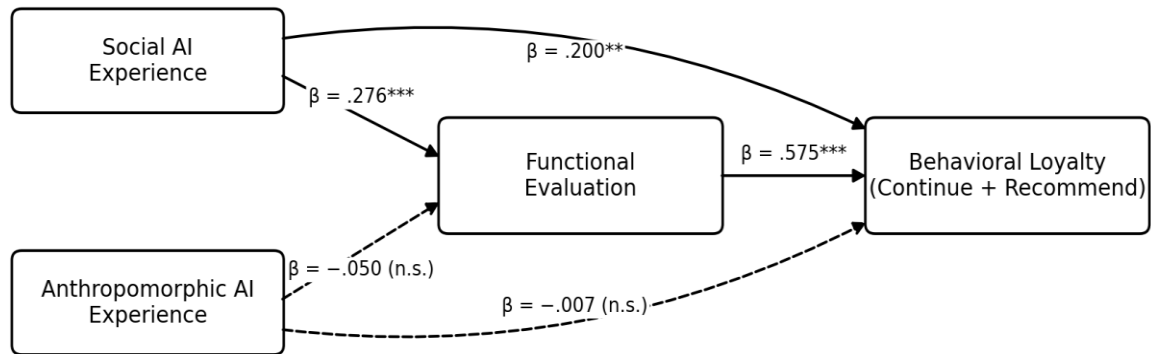
Çizelge 3. HC3-robust standardized regression results

Predictor	Functional evaluation β (SE)	p	Behavioral loyalty β (SE)	p
Social AI experience	.276 (.072)	< .001	.200 (.069)	.004
Anthropomorphic AI experience	-.050 (.068)	.458	-.007 (.067)	.918
Functional evaluation	—	—	.575 (.048)	< .001
Gender (male = 1)	.077 (.054)	.153	.021 (.050)	.672
Age	-.257 (.093)	.006	.062 (.073)	.397
Education	.001 (.053)	.985	.084 (.045)	.061

Predictor	Functional evaluation β (SE)	p	Behavioral loyalty β (SE)	p
Daily internet use	-.052 (.058)	.370	-.005 (.048)	.913
AI-use frequency	.055 (.065)	.401	.051 (.052)	.329
R ² / Adjusted R ²	.158 / .138		.451 / .436	

Note. $N = 305$. All continuous/ordinal predictors were standardized before estimation. Model 1: $F(7, 297) = 7.94$, $p < .001$. Model 2: $F(8, 296) = 30.36$, $p < .001$.

Görsel 1. Empirical model

Bootstrap analysis showed a significant indirect effect of social experience on loyalty through functional evaluation (indirect $\beta = .158$, 95% CI [.080, .242]). Because the direct social experience effect remained significant, the mediation was partial, supporting H6a. The corresponding anthropomorphic indirect effect was not significant (indirect $\beta = -.031$, 95% CI [-.109, .041]), rejecting H6b.

Çizelge 4. Hypothesis summary

Hypothesis	Path/effect	Estimate	Decision
H1	Social experience $\rightarrow$ Functional evaluation	$\beta = .276^{***}$	Supported
H2	Anthropomorphic experience $\rightarrow$ Functional evaluation	$\beta = -.050$	Not supported
H3	Functional evaluation $\rightarrow$ Behavioral loyalty	$\beta = .575^{***}$	Supported
H4	Social experience $\rightarrow$ Behavioral loyalty	$\beta = .200^{**}$	Supported
H5	Anthropomorphic experience $\rightarrow$ Behavioral loyalty	$\beta = -.007$	Not supported
H6a	Social experience $\rightarrow$ Functional evaluation $\rightarrow$ Loyalty	Indirect $\beta = .158$; CI [.080, .242]	Supported
H6b	Anthropomorphic experience $\rightarrow$ Functional evaluation $\rightarrow$ Loyalty	Indirect $\beta = -.031$; CI [-.109, .041]	Not supported

Note. $** p < .01$; $*** p < .001$. Bootstrap confidence intervals are based on 5,000 resamples.

5. DISCUSSION

The findings draw a hard line between socially valuable AI and merely human-looking AI. Social experience improved functional evaluation and loyalty, whereas anthropomorphic experience did neither once social experience and controls were included. This means that comfort, support, positive affect, and relational responsiveness can matter, but attributing an

independent personality, philosophical thought, or concern to AI is not by itself a commercially useful outcome. Human-likeness without functional value is decoration, not customer experience strategy.

The dominant role of functional evaluation is consistent with the Technology Acceptance Model and recent AI-service research showing that pragmatic experience and satisfaction sustain continuance (Davis, 1989; Yolcu et al., 2026). Respondents were especially positive about usefulness, performance, learning ease, and low mental effort. Social experience contributed partly because it improved these assessments. In other words, a socially effective AI interface appears to create loyalty when its relational qualities reduce friction and make the service work better—not simply because the system feels like a person.

The null anthropomorphism results do not imply that anthropomorphic design is always ineffective. Prior studies show that human-like cues can enhance warmth, authenticity, or recommendation under suitable conditions (Kumar et al., 2025; Yan et al., 2025). The present measures, however, capture deeper mind and personality attributions rather than surface cues such as names, avatars, or emojis. Users may appreciate conversational warmth while remaining skeptical that AI has a genuine independent personality. This distinction helps reconcile apparently conflicting findings in the literature.

5.1. Theoretical implications

First, the study supports treating social and anthropomorphic AI experience as separate constructs. Their correlation was substantial but not redundant, and only the social dimension explained downstream evaluations. Second, the results identify functional evaluation as the principal conversion mechanism between relational experience and loyalty. Third, combining continued use and recommendation highlights that post-adoption loyalty is not driven by novelty alone; it depends on repeatable value. Finally, the empirical collapse of usefulness and ease of use into a single construct indicates that, in a highly digital and predominantly young sample, users may evaluate AI functionality holistically rather than separating benefit from effort.

5.2. Managerial implications

Managers should not confuse anthropomorphic theatre with customer value. Avatars, human names, emotional scripts, or claims that AI “understands” the customer are weak investments unless the system is accurate, fast, clear, easy to learn, and mentally undemanding. Priority should be given to responsive dialogue, transparent turn-taking, relevant help, error recovery, and interfaces that reduce effort. Social cues should support task completion rather than distract from it.

The negative age coefficient in the functional-evaluation model signals an accessibility problem. Older users may need clearer onboarding, simpler language, visible privacy controls, and escalation to human service. Privacy communication also requires attention because nearly half of respondents were disturbed by continuous personal-data collection. Firms should explain what data are collected, why they are needed, how long they are retained, and how users can control them. Trust cannot be built through friendliness while data practices remain opaque.

6. CONCLUSION AND LIMITATIONS

This study shows that social connection is commercially relevant when it improves the functional experience of AI. Functional evaluation was by far the strongest predictor of continued use and recommendation, and it partially carried the effect of social experience. Anthropomorphic mind and personality attributions added no explanatory value. The practical conclusion is blunt: make AI helpful and socially responsive before trying to make it human.

Several limitations constrain interpretation. The sample was non-probabilistic, young, and concentrated among highly connected users in Türkiye, limiting generalizability. The cross-sectional, self-report design cannot establish causality and remains vulnerable to common-method bias. Behavioral loyalty was measured with only two items, and the reliability of the anthropomorphic and loyalty constructs was marginal. The survey addressed AI tools in general rather than a specific brand, industry, or service episode. Future research should use longitudinal or experimental designs, behavior-based outcomes, richer loyalty measures, and comparisons across AI contexts. It should also test when surface anthropomorphic cues, deep mind attribution, service failure, privacy concern, and human escalation jointly shape customer experience.

KAYNAKÇA

- Ameen, N., Tarhini, A., Reppel, A., & Anand, A. (2021). Customer experiences in the age of artificial intelligence. *Computers in Human Behavior*, 114, 106548. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106548>
- Başal, M. (2025). Yapay zekâ destekli ürünlerde müşteri deneyimi ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlilik ve geçerlilik çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 729–738. <https://doi.org/10.20491/isarder.2025.1999>
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Flavián, C., Belk, R. W., Belanche, D., & Casaló, L. V. (2024). Automated social presence in AI: Avoiding consumer psychological tensions to improve service value. *Journal of Business Research*, 175, 114545. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114545>
- Huang, M.-H., & Rust, R. T. (2021). A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49, 30–50. <https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9>
- Kumar, A., Shankar, A., Behl, A., Chakraborty, D., & Gundala, R. R. (2025). Anthropomorphic generative AI chatbots for enhancing customer engagement, experience and recommendation. *Journal of Consumer Marketing*, 42(4), 472–483. <https://doi.org/10.1108/JCM-06-2024-6922>
- Liao, X., Zheng, Y.-H., Shi, G., & Bu, H. (2024). Automated social presence in artificial-intelligence services: Conceptualization, scale development, and validation. *Technological Forecasting and Social Change*, 203, 123377. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123377>
- Puntoni, S., Reczek, R. W., Giesler, M., & Botti, S. (2021). Consumers and artificial intelligence: An experiential perspective. *Journal of Marketing*, 85(1), 131–151. <https://doi.org/10.1177/0022242920953847>
- Li, M., & Suh, A. (2022). Anthropomorphism in AI-enabled technology: A literature review. *Electronic Markets*, 32(4), 2245–2275. <https://doi.org/10.1007/s12525-022-00591-7>

- Wang, P., Li, K., Du, Q., & Wang, J. (2024). Customer experience in AI-enabled products: Scale development and validation. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 76, 103578. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2023.103578>
- Yan, H., Wei, Y., & Xiong, H. (2025). How do initial and interactive social cues increase customers' continuance usage intention of chatbots? *International Journal of Human–Computer Interaction*, 41(8), 4700–4717. <https://doi.org/10.1080/10447318.2024.2352928>
- Yolcu, S., Şahin, A., Erdoğan, A., & Dirsehan, T. (2026). Can AI chatbots recover service failures? Exploring user experience and continuance intentions. *Electronic Markets*, 36, Article 62. <https://doi.org/10.1007/s12525-026-00918-8>

21. YÜZYILIN KÜRESEL DÜNYASINDA KÜRESEL YÖNETİŞİM KAVRAMINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Dr. Öğr. Üyesi, KAHRAMAN SÜVARI¹

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
kahraman.suvari@cbu.edu.tr - 0000-0002-8137-9010

ÖZET

İçinde bulunduğumuz yüzyılda küresel dünya siyaseti, devletler arasında oluşturulan uluslararası iş birliği dayalı faaliyetler temelinde şekillenmektedir. Uluslararası sistemin temel aktörü olan devletler belirli alanlarda çözemedikleri sorunlar ile başa çıkabilmek için iş birliği içerisine girerler. Bu süreçte öne çıkan kavramlardan biri de küresel yönetişimdir. Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde artan öneme sahip küresel yönetişim olgusu, 21. Yüzyılın gelişen dinamikleri çerçevesinde incelenecektir. Çalışmada öncelikle küresel yönetişimin kavramsal bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bir başka ifadeyle küresel yönetişim nedir sorusuna yanıt aranacaktır. Evrensel kabul gören bir tanıma sahip olmasa da küresel yönetişim, uluslararası aktörleri, kuralları, düzenlemeleri ve normları içeren çerçeve bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, küresel yönetişim, uluslararası iş birliğini vurgulayan uluslararası örgütlerden ve uluslararası rejimlerden farklı bir anlamı içermektedir. Çalışmada daha sonra günümüz yüzyılında küresel yönetişime dair gelişmeleri doğrudan etkilediği düşünülen unsurlar tartışılacaktır. Bu unsurlar arasında artan çevresel sorunlar, gelişen teknolojilerin insanlığa yarar sağlaması kadar zarar verici yanlarının da olmaları, kitle imha silahlarının kontrolü, devlet dışı aktörler küresel yönetişim olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Çevresel sorunlar bağlamında iklim krizi ile mücadele iş birliği gerektiren başlıca bir mesele olarak değerlendirilebilir. Yeni nesil teknolojilerin insanlığa fayda sağlamaları için gerektiren ön koşullardan biri küresel düzeyde yapılması beklenen iş birliğidir. Bu iş birliği ile amaçlanan yapay zekâ gibi gelişmiş teknolojik yapıların zararlı etkilerinin en aza indirilmesi ve hatta tamamen kontrol altına alınmasıdır. Terörle mücadele ile kitle imha silahlarının yayılmasının ve kullanılmasının engellenmesinde de yine aktörlerin dayanışması temel bir faktör olarak belirtilebilir. Özellikle küresel terör mensuplarının eylemlerinin ve faaliyetlerinin sınırlandırılması, engellenmesi ve caydırılması için de devletler

arasında iş birliği gerekmektedir. Çalışmada bu yüzyılda öne çıkan bu tür faktörlerin düzen dahilinde kontrol altına alınması sürecinde küresel yönetim temelinde gerçekleştirilen iş birliğinin temel rol oynayacağı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Yönetişim, Uluslararası Siyaset, Çevre Güvenliği, Kitle İmha Silahları.

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme sürecinin etkisi ile devletlerin ulusal düzeyde yaşadığı çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlar kısa sürede birçok devleti etkileyebilecek ulus üstü bir meseleye dönüşmektedir. Bu durum devletler için iş birliği alanları oluşturmaktadır. Bu süreçte çok taraflılık anlayışı temelinde kurulan diplomatik ilişkiler ağında oluşturulan iş birliği ilişkileri aktörlerin birbirleri ile doğrudan gelişebileceği gibi kurumsal mekanizmalar üzerinde de yürütülmektedir. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesinden sonra oluşan yeni küresel sistemde daha önce oluşturulan iş birliği yapılarının ABD öncülüğünde önemleri artmış ve daha etken bir yapıya kavuşmuşlardır. Günümüzde ise ABD'nin yanında Çin, Rusya gibi güçlerin yükselmeleri küresel düzende rekabeti öne çıkarmış ancak güçler arasında gelişen bu rekabet var olan ya da ortaya çıkan yeni sorun alanları ile etken mücadele edebilmek amacıyla taraflar arasında sürdürülen iş birliği yapılarını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bu bağlamda, çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde artan öneme sahip küresel yönetim olgusu, 21. yüzyılın gelişen dinamikleri çerçevesinde incelenecektir.

Çalışmada öncelikle küresel yönetişimin kavramsal bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bir başka ifadeyle, küresel yönetim nedir, küresel yönetişimin kapsamı neleri içermektedir sorularına yanıt aranacaktır. Evrensel kabul gören bir tanıma sahip olmasa da uluslararası ilişkiler literatüründe küresel yönetim, uluslararası aktörleri, kuralları, düzenlemeleri ve normları içeren çerçeve bir kavram olarak değerlendirilebilir. Çalışmada daha sonra içinde bulunduğumuz yüzyılda küresel yönetime dair gelişmeleri doğrudan etkilediği düşünülen faktörler ya da sorun alanları tartışılacaktır. Bu unsurlar arasında artan çevresel sorunlar, gelişen teknolojilerin insanlığa yarar sağlaması kadar zarar verici yanlarının da olmaları, kitle imha silahlarının kontrolü, uluslararası terör faaliyetleri küresel yönetim olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Genel bir değerlendirme çalışmanın sonunda yapılacaktır. Çalışmada bu yüzyılda öne çıkan ve çalışmada yer edinen başlıca sorun alanlarının düzen dahilinde kontrol altına alınması sürecinde küresel yönetim çerçevesinde gerçekleştirilen iş birliğinin temel rol oynayacağı iddia edilmektedir.

2. KÜRESEL YÖNETİŞİM KAVRAMINI ANLAMAK

Devlet ve devlet-dışı aktörler arasında gelişen uluslar üstü bir iş birliği modelini tasvir eden bir kavram olarak literatürde yer edinen küresel yönetime yönelik farklı tanımlar ortaya konulmaktadır. Örneğin, Leon Gordenker ve Thomas Weiss (1995), küresel yönetişimi “devletlerin tek tek ele alabileceği kapasitelerin ötesine geçen sosyal ve siyasi sorunlara daha düzenli ve güvenilir yanıtlar getirme çabaları” olarak tanımlayarak ve “sivil toplum örgütleri evreninde olduğu gibi, küresel yönetim de merkezi bir otoritenin yokluğunu ve küresel sorunların ele alınmasında ortak uygulamaları ve hedefleri teşvik etmeyi amaçlayan hükümetler ve diğerleri arasında işbirliği veya ortak çalışma ihtiyacını ima eder.” şeklinde belirterek küresel yönetişimin temel özelliklerinden bahsederler. Lawrence S. Finkelstein (1995) ise küresel yönetişimi şu şekilde tanımlar: “Bir başkasını 'kontrol etmeyi' veya etkilemeyi amaçlayan, ulusların işgal ettiği alanda gerçekleşen veya başka düzeylerde gerçekleşerek o alana etki yansıtan her türlü amaçlı faaliyet”. Fuat Keyman’a (2025)göre ise küresel yönetim “siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlara ulus-devletlerin, ulus-üstü ve ulus-altı örgütlerle kolektif biçimde, diyalog ve müzakere sürecine dayanarak çözüm aramasını kapsayan bir uluslararası ilişkiler kavramıdır.”

Görüldüğü üzere kavramın içeriğini açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar yer alsa da genel olarak küresel yönetim, “diyalog temelinde ve yönetim formunda devletler üstü düzeyde yapılan iş birliği arayışları” olarak tanımlanabilir. Bu iş birliği sürecinde göze çarpan iki temel özellik, süreç dahilinde yer alan aktörlerin ilişki seviyeleri ve aktörlerin ilişki yapılarıdır. Küresel yönetim dahilinde iş birliği ilişkisi içinde olan aktörlerin ilişki düzeyleri tanımdan da anlaşılacağı üzere devletler üstü bir seviyede ya da küresel olarak oluşmalı ve sürdürülmelidir. Diğer önemli bir özellik de aktörler arası ortaya çıkan iş birliğine dayalı ilişkinin çoklu katılım özelliğine dayalı yapısıdır. Bu çerçevede “yönetişim” kavramı ön plana çıkmaktadır. Yönetişim sürecinde temel aktör olarak devletlerin yanında devlet dışı aktörler de yer alabilir. İlişkinin yatay yapısından dolayı aktörler arası koordinasyon, yönetişimin temel bir özelliği olarak düşünülebilir (Das, 2020). İlişki dahilinde oluşturulan koordinasyon süreci, bu heterojen faktörler arasında gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle, yönetim kavramı ile sürece dahil olan aktörler arasında, “yönetim” anlayışındaki dikey hiyerarşik düzenden farklı olarak yatay ve katılımlı bir ilişki yapısının olduğu söylenebilir. Bu özellikler bağlamında küresel yönetim uluslararası örgütler ve uluslararası rejimler gibi iş birliği temelinde ortaya çıkan oluşumlardan yapılardan oldukça farklı bir yapıya sahiptir.

Büyük güçler arasında artan küresel güç rekabetinin yükseldiği içinde bulunduğumuz yüzyılda küresel düzeyde ilişki ağına dahil olan aktörlerin yaptıkları iş birliği mekanizmalarındaki sayısal artış küresel yönetişimi ön plana çıkartan faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Örneğin, 1956-86 yılları arasında uluslararası nitelikteki NGO'ların sayısı 5.000 civarında iken 2000'lerin başında bu sayı 30.000'e ulaşmıştır (Bilman, 2001). Bununla birlikte, küresel yönetim kavram ve uygulamasını öne çıkartan diğer bir etken unsur da ulaşım ve iletişim alanlarında ortaya çıkan gelişmelerdir. Özellikle diğer birçok alanda olduğu gibi ulaşım ve iletişim alanına devrimsel bir yenilik getiren internet küresel yönetişimi doğrudan etkileyen bir gelişme olmuştur. Bir başka bir ifadeyle, küresel yönetim kavramının 2000'li yılların başlarında popüler bir kavram olarak yer edinmesinde internet yönetişiminin doğrudan etkisinin olduğu söylenebilir(Musiani & Schafer, 2021)

Diğer taraftan, devlet ve devlet dışı aktörleri yönetim anlayışı temelinde iş birliğine zorlayan sorunlar da küresel yönetim yaklaşımını özellikle devletler nezdinde yaygınlaştırmakta ve derinleştirmektedir.

3. 21. YÜZYILDA KÜRESEL YÖNETİŞİME BAĞLAMINDAKİ TEMEL SORUNLAR

Çevresel sorunlar, gelişen teknolojilerin kullanımı, kitle imha silahlarının kontrolü ve uluslararası terörizm sınır tanımayan sorunlar olarak nitelendirilebilecek başlıca bu tür sorun alanları olarak görülebilir.

Çevresel sorunlar, doğayı ve yaşamsal alanı doğrudan ya da dolaylı olarak tehdit eden sorunları kapsamaktadır. Küresel ısınmanın yanı sıra, orman yangınları, plastik kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi küresel düzeyde etkileri hissedilen başlıca çevre sorunları olarak gösterilebilir. Çevre ile ilgili sorunların insanlığı iş birliği yapmaya yöneltmesinin temel sebebi sınır tanımayan bu sorunların katmanlı yapısından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, çevresel sorunlar kendileri başlı başına mücadele edilmesi gereken bir ortam doğururken diğer taraftan bölgesel ve küresel düzeyde yeni sorunlara da sebebiyet vermektedir. Örneğin, belirli bir devletin kullandığı doğal enerji kaynağının tükenmesi o devleti hayatta kalma endişesi ile alternatif kaynak arayışlarına yönlendirecektir. Bu amaç doğrultusunda söz konusu devlet uluslararası normlar çerçevesinde hareket etme durumunda olabileceği gibi sert güç kabiliyetlerine dayanarak da norm dışı eylemler gerçekleştirebilir. Bununla birlikte enerji kaynaklarının tükenmesi göç, işsizlik gibi birçok sorunu da beraberinde getirecektir.

Bu tür çevre sorunları ile mücadelede özellikle Soğuk Savaş yıllarından itibaren sürdürülebilir küresel düzeyde çözüm arayışları ortaya konduğu görülmektedir. Günümüzde çevre sorunları deyince akla ilk gelen sorunların biri olan küresel ısınmadır. Küresel ısınmanın sebeplerinden biri olarak değerlendirilen ozon tabakasının incilmesi sorunu ile mücadele bu tür sürece örnek olarak gösterilebilir. Nitekim ozon tabakasının incilmesi sorunu 1970’lerde bilim dünyası nezdinde ele alınırken 1980’lerde de ulus üstü seviyede iş birliğinin yapılmaya başlandığı görülmüştür (Tuna, 2000). Bununla birlikte, çevre sorunları ile küresel düzeyde etkin mücadele etmek amacıyla bu girişimlerin daha da güçlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Örneğin, orman yangınlarına karşı küresel düzeyde iş birliği yapılarak mücadele alanının küresel yönetim anlayışı temelinde oluşturulması ya da insan, hayvan ve bitki eko sistemini doğrudan tehdit eden plastik atıkların yarattığı çevre kirliliğine karşı küresel düzeyde bir yapılanmanın ortaya konması doğal kaynakların korunması ve yaşatılması sürecine doğrudan katkı sağlayacaktır.

Diğer bir küresel yönetim dahilinde iş birliğini gerekli kılan alan ise yeni nesil teknolojilerin kullanımı konusudur. Gelişmekte olan teknolojiler (*emerging technologies*) olarak da adlandırılan bu tür teknolojiler “nispeten hızlı büyüyen ve radikal olarak yeni bir teknoloji olup, zaman içinde devam eden belirli bir tutarlılık derecesiyle karakterize edilir ve aktörlerin, kurumların ve bunlar arasındaki etkileşim kalıplarının yanı sıra ilgili bilgi üretim süreçleri açısından gözlemlenen sosyo-ekonomik alan(lar) üzerinde önemli bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, en belirgin etkisi gelecekte yatmaktadır ve bu nedenle ortaya çıkış aşaması hala biraz belirsiz ve muğlaktır”(Rotolo vd., 2015). Yapay zekâ, blok zincir, 3B yazıcılar gibi ileri düzey uygulamaları içeren bu tür teknolojilerin bir kısmı dual ya da ikili karaktere sahip oldukları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu tür teknolojiler insanlığa yarar sağlamak amacıyla kullanılabilecekleri gibi askeri amaçla ya da şiddet amacıyla da kullanılabilme potansiyeline sahiptirler. Örneğin, henüz başlangıç aşamasında olan ve olası etkileri ve potansiyeli konusunda ön görülebilirliği tartışmalı olan yapay zeka teknolojisi üretim, tıp, bankacılık ve finans gibi birçok alanda yenilik ortaya koymaktadır(Kurtuluş, 2023). Bununla birlikte, yapay zekâ teknolojisinin askeri alanda silah teknolojisi alanında kullanımı da söz konusu olmaktadır. Nitekim, Harvard Tıp Fakültesi Blavatnik Enstitüsü'nde nörobiyoloji alanında çalışan Kanaka Rajan ve ekibine göre, yapay zekâ destekli otonom silahlar savaşta yeni bir dönemin başlangıcını temsil ederken aynı zamanda bilimsel ilerlemeye ve temel araştırmalara tehdit olarak değerlendirilmektedir (Caruso, 2024). Bu bağlamda bu teknolojilerin uluslararası sistemde kontrolsüz olarak yayılmaları ve kullanılmalarının önüne geçilmesi küresel düzeyde iş birliği ile mümkün olabilir. Örneğin, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres,

yapay zekanın kullanımı konusunda küresel yönetim bağlamında oluşturulan Birleşmiş Milletler Bağımsız Uluslararası Yapay Zeka Bilimsel Paneli ve Yapay Zeka Yönetişimi Küresel Diyalogu adlı iki yeni girişim, ile ilgili “yapay zekanın faydalarından yararlanırken risklerini de ele alma yönündeki küresel çabalarda önemli bir adım” olarak belirtmiştir (Ağlarcı, 2025).

Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi hususu özellikle devletler arasında iş birliği yapmalarına sebep olan temel güvenlik meselelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Özellikle nükleer çağına başladığı İkinci Dünya Savaşı’ndan beri devletler bu tür silahların kullanımlarının önüne geçmek ve yayılmalarını durdurmak için iş birliği yaparak çeşitli kurumsal yapılar oluşturma çabası içerisindeyler. Örneğin, nükleer silahların yayılmasına karşı 1970 yılında yürürlüğe giren NPT (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi) Antlaşması temel mekanizma olarak işlev görmektedir. Ancak içinde bulunduğumuz yüzyılın dinamikleri kitle imha silahlarından özellikle nükleer silahların yayılması ve kullanılması riskini artırdığından bu tür silahların kontrol edilmesi amacıyla devletler arasında daha derin boyutta iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu dinamiklerden biri büyük güçler arasında artan rekabete bağlı olarak nükleer silah teknolojisinin gelişmesi ve güçler arasında nükleer silahlanma yarışıdır (Trofimov, 2025). Nükleer silahların kontrol edilmesi için iş birliğinin önemini artıran diğer önemli bir etken de bölgesel düzeyde gelişen ancak küresel etkilere sahip nükleer devletlerin dahil olduğu sıcak çatışmalardır. Örneğin, 2022 yılında başlayan Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşta nükleer bir güç olan Rusya’ya karşı bir başka nükleer güce sahip aktör olan NATO Ukrayna’yı desteklemektedir (*NATO’s support for Ukraine*, t.y.). Nükleer güçlerin taraf olduğu bir diğer önemli sıcak çatışma da İran ve ABD-İsrail arasında Orta Doğu bölgesinde yaşanmaktadır. Son olarak nükleer silahların yayılma riskini artıran gelişme de nükleer silaha yönelme potansiyeline sahip devletlerin sistem içerisinde artmalarıdır. Örneğin, “nükleer eşik devlet” kategorisine İran elinde bulundurduğu nükleer kapasite ile bu yüzyılın başında dahil olmuştur (Alagöz & Toprak, 2022). Bu doğrultuda kurumsal mekanizmaların yanında aktörler nezdinde yeni iş birliği oluşumlarının ortaya çıktığı da görülmüştür. Örneğin, nükleer silahlara karşı oluşturulan bir sivil toplum koalisyonu olan ICAN (*International Campaign to Abolish Nuclear Weapons*) girişimleri ile Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması 2021 yılında yürürlüğe girmiştir (*The Treaty*, t.y.). Ancak bu antlaşmaya nükleer silaha sahip devletlerin henüz taraf olmamaları antlaşmanın uygulanabilirliğini zayıflatmaktadır. Genel olarak belirtmek gerekirse, kitle imha silahları ile etkili mücadele amacıyla kurumsal yapıların güçlendirilmeleri için bu süreçte yer alan tüm aktörleri kapsayacak katılımlı bir iş birliği süreci önemli katkı sağlayacaktır.

Son olarak, küresel yönetim aracılığı ile kontrol altına alınması gereken bir diğer sorun alanı da uluslararası terörizmdir. Terörle mücadele alanında yapılan modern düzeyde kurumsal girişimler Soğuk Savaş'ı yıllarına kadar götürülebilir. Örneğin, terörün finanse edilmesinin önüne geçmek amacıyla yönelik uluslararası önlemler 1970'lere kadar uzanmaktadır (Barbak, 2016). Ancak 2000'lerin başından itibaren özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmin "niteliksel ve niceliksel bağlamdaki değişimi" (Morgan, 2004) ile terör örgütleri bağlamında teknolojik unsurlara erişilebilirlik konusunda yaşanan kolaylık göz önüne alındığında terörle mücadelede etkin bir yaklaşım için küresel düzeyde iş birliğinin başta devletler olmak üzere aktörler nezdinde derin ve katılımlı olarak artırılması gerektiği söylenebilir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada küresel yönetim kavramının içeriği ve içinde bulunduğumuz yüzyılda neden önem kazanması beklenildiği konusu değerlendirilmiştir.

Küresel seviyede diyalog temelli katılımlı iş birliği anlayışını kapsayan küresel yönetim sürecinde başta devletler olmak üzere uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler gibi çeşitli aktörler, ulus üstü düzeyde etkilere sahip belirli bir sorunlara karşı ortak mücadele alanı oluştururlar. Bu çerçevede ele alındığında küresel yönetim anlayışının 21. yüzyılın başlarında yer edinen belirli sorun alanlarına yönelik önem kazanacağı görülmektedir. Küresel yönetim kapsamında aktörlerin bireysel düzeyde çözüm üretemedikleri başlıca bu tür sorun alanları olarak çevresel sorunlar, gelişen teknolojilerin kullanımı, kitle imha silahlarının kontrolü ve uluslararası terörizm değerlendirilmektedir.

Doğada var olan ekolojik dengeyi bozarak canlılara yaşamsal tehdit oluşturan çevresel sorunlar ile kapsamlı mücadele için küresel düzeyde iş birliğinin geliştirilmesi sürdürülebilir çözüm arayışında önemli bir koşul olarak görülmektedir. Küresel yönetimi ön plana çıkartan diğer bir faktör de gelişmekte olan teknolojilerin kullanımlarının kontrol altına alınmasıdır. Yapay zekâ gibi henüz olası etkileri bilinmeyen teknolojilerin kullanım amaçlarını takip etmek için uluslararası düzeyde iş birliği çerçevesinde çeşitli girişimlerin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Küresel çapta kitle imha silahlarının kullanımının engellenmesi ve yayılmasının önlenmesi için de küresel düzeyde aktörlerin iş birliği yapmaları ve daha önceden kurulan mekanizmaların güçlendirilmeleri etkili olacaktır. Küresel yönetime dayalı iş birliğini öne çıkartan diğer bir faktör de uluslararası terör faaliyetlerinin önüne geçilmek istenmesidir.

Genel olarak belirtmek gerekirse bu yüzyılda öne çıkan bu tür faktörlerin ya da sorunların kontrol altına alınması sürecinde küresel yönetim çerçevesinde gerçekleştirilen iş birliğinin temel rol oynayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ağlarıcı, M. G. A. (2025, Ağustos 26). *UN chief welcomes new global AI governance bodies within international body*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/world/un-chief-welcomes-new-global-ai-governance-bodies-within-international-body/3669937>

(Erişim tarihi: 15.08.2026)

Alagöz, B., & Toprak, E. G. Iran: Being a nuclear threshold state within a national resistance context. *Hitit Journal of Social Sciences*, 15(2), 529-548, 2022.

Barbak, A. Devletlerin Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Politikalarının Oluşumu: Küresel Yönetişim ve Mali Eylem Görev Gücü Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 147-177, 2016. <https://doi.org/10.24988/deuiibf.2016312509>

Bilman, L. (2001). *Hükümet Dışı Kuruluşların (NGO) Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rollerini / T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Dışişleri Bakanlığı-Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi. Türkiye Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-_ngo_-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Caruso, C. (2024, Ağustos 7). *The Risks of Artificial Intelligence in Weapons Design*. Harvard Medical School. <https://hms.harvard.edu/news/risks-artificial-intelligence-weapons-design> (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Das, R. Defining Global Governance And Exploring Its Origin In Historical Context. *Harvest Journal*, 5(1), 14-20, 2020.

Finkelstein, L. S. What Is Global Governance? *Global Governance*, 1(3), 367-372, 1995.

Gordenker, L., & Weiss, T. G. Pluralising Global Governance: Analytical Approaches and Dimensions. *Third World Quarterly*, 16(3), 357-387, 1995.

Keyman, F. (2025). *Küresel Yönetişim*. Tübitak. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kuresel_yonetisim (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Kurtuluş, Ö. (2023, Ağustos 30). *Yapay Zekâ Hangi Alanlarda Kullanılıyor?* TÜBİTAK Bilim Genç. <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yapay-zeka-hangi-alanlarda-kullaniliyor> (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Morgan, M. The Origins of the New Terrorism. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 34(1), 29-4, 2004. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2190>

Musiani, F., & Schafer, V. Global Governance: A Short History of Debates Born With the Telegraph and Popularized by the Internet. İçinde G. Balbi, N. Ribeiro, V. Schafer, & C. Schwarzenegger (Ed.), *Digital Roots: Historicizing Media and Communication Concepts of the Digital Age*, (ss. 117-136). De Gruyter, 2021. <https://doi.org/10.1515/9783110740202-007>

NATO's support for Ukraine. (t.y.). NATO. <https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/natos-support-for-ukraine> (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Rotolo, D., Hicks, D., & Martin, B. R. (2015). What is an emerging technology? *Research Policy*, 44(10), 1827-1843, 2015. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.06.006>

The Treaty. (t.y.). ICAN. https://www.icanw.org/the_treaty (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Trofimov, Y. (2025, Kasım 17). The Nuclear-Arms Race Is Now a Three-Way Contest. *Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/world/new-nuclear-arms-race-pits-u-s-against-both-russia-and-china-5a96fde8> (Erişim tarihi: 18.08.2026)

Tuna, M. Çevresel Sorunların Küreselleşmesi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 1-16, 2000.

ABD’NİN DOĞAL KAYNAKLARA YÖNELİK KONTROL ETME STRATEJİSİNİN ÇİN ÜZERİNDEKİ ETKİ KAPASİTESİ

Dr. Öğretim Üyesi MEHMET ALİ YÜKSEL

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, mehmetali.yuksel@cbu.edu.tr,

ORCID ID: 0000-0002-4187-2695

ÖZET

Uluslararası sistem geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük güçlerin rekabetine sahne olmaktadır. Günümüzde de ABD ve Çin arasında yaşanan bu güç mücadelesi birçok alana yansımaktadır. Bu alanların başın da enerji ve doğal kaynak kontrolü gelmektedir. ABD çeşitli gerekçeler sunarak 2025 yılında Ukrayna ile doğal kaynaklar antlaşması imzalamış, 2026 yılı içerisinde Venezüella devlet başkanını kaçırmak üzere ülke yönetiminin yeniden şekillenmesine neden olmuş, yine aynı yıl içerisinde İran’a yönelik saldırılar düzenlemiş ve son olarak da Mali’ye yönelik operasyon sinyali vermiştir. Venezüella ve İran’ın petrol rezervlerinde önemli bir paya sahip olması, Mali’nin ise önemli Uranyum ve lityum yataklarına sahip olması nedeniyle ABD’nin bu bölgelerdeki faaliyetlerde farklı bir ajandaya sahip olduğu düşüncesi yayılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda akıllara gelen ilk düşünce ise Çin’in stratejik kaynaklara erişimini zorlaştırma amacıyla hareket ettiği olmaktadır. Bu çalışma da bu tür görüşlerin rasyonelliğini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, “Çin’e karşı kaynak kontrolü stratejisi yeterli bir etki oluşturamaz” hipotezi temelinde yapılmıştır. Bu hipotez doğrultusunda biri “Ukrayna, Venezüella, İran ve Mali’nin toplamının Çin üzerinde bir etki oluşturabilir mi? ve diğeri de “Çin’e yönelik etkili bir enerji ve doğal kaynak sınırlandırması mümkün mü?” olmak üzere iki araştırma sorusu belirlenmiştir. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi temel alınarak kurgulanmıştır. Veri kaynakları resmî raporlar, akademik makaleler, kitaplar ve uzman analizlerinden oluşmaktadır. Veriler, ilgili belgelerin sistematik olarak taranması ve türlerine göre sınıflandırılmasıyla toplanmış ve araştırma soruları bağlamında analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : ABD, Çin, Enerji

INSTAGRAM INFLUENCER'LARININ İÇERİK KALİTESİ, GÜVENİLİRLİĞİ VE PARASOSYAL ETKİLEŞİMİN MARKA SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof.Dr. Cemil İNAN¹, Muhasebe Uzmanı Melis TUNÇ²

¹ Mardin Artuklu Üni. İİBF, cemilinan@artuklu.edu.tr – 0009.0008 3118-2851

² Mardin Artuklu Ün.Lisansüstü Enstitüsü, mtunç@ gmail.com- 0009-0002-7214-526

ÖZET

Bu çalışma, Instagram üzerinde içerik üreten kişilerin (influencer) ürettikleri içeriğin algılanan kalitesinin, kendilerine yönelik güvenilirlik algısının ve takipçileriyle kurdukları parasosyal etkileşimin marka sadakati üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma nicel yöntemle tasarlanmıştır; veriler çevrim içi anket aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan 515 yanıt içinden dikkat kontrolü sorularını eksiksiz geçen 276 katılımcının verisi analize dâhil edilmiştir. Ölçeklerin iç tutarlılığı Cronbach alfa katsayısıyla sınanmıştır; tüm ölçeklerin kabul edilebilir düzeyin üzerinde güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Değişkenler arası ilişkiler korelasyon analiziyle; bağımsız değişkenlerin marka sadakatini açıklama gücü ise çoklu doğrusal regresyon analiziyle değerlendirilmiştir. Bulgular, içerik kalitesi ve parasosyal etkileşimin marka sadakatini anlamlı ve pozitif yönde yordadığını; buna karşın influencer güvenilirliğinin diğer iki değişkenle birlikte modele alındığında bağımsız bir katkı sağlamadığını göstermektedir. Parasosyal etkileşimin marka sadakati üzerindeki etkisi en güçlü değişken olarak öne çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar, marka yöneticileri için influencer iş birliklerinin yalnızca erişim üzerinden değil; takipçiyle kurulan duygusal bağ üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Influencer Pazarlaması, İçerik Kalitesi, Kaynak Güvenilirliği, Parasosyal Etkileşim, Marka Sadakati.

1.GİRİŞ

Sosyal medya platformlarının gündelik tüketim alışkanlıklarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi, markaların tüketiciyle kurduğu iletişimin biçimini köklü biçimde değiştirmiştir. Geleneksel reklamcılığın tek yönlü ve kurumsal diline kıyasla; sosyal medyada içerik üreten kişiler (influencer) aracılığıyla yürütülen pazarlama, daha kişisel, gündelik ve görece samimi bir dil üzerinden ilerlemektedir [15]. Özellikle görsel ağırlıklı bir platform olan Instagram, içerik üreticilerinin takipçileriyle düzenli yakın bir ilişki

kurabildiği; markaların da bu ilişkinin sağladığı güven ortamından yararlanmaya çalıştığı bir alan olarak öne çıkmaktadır [2]. Influencer pazarlamasının etkinliği, büyük ölçüde içerik üreticilerinin takipçileri nezdinde edindiği kanaat önderi konumuyla ilişkilidir; takipçiler, içerik üreticisinin önerilerini bağımsız ve deneyime dayalı değerlendirmeler olarak algılayarak eğilimindedir [2]. Tüketicinin markaların doğrudan ürettiği mesajlara kıyasla, bağımsız olduğunu düşündüğü kişilerin görüşlerine daha fazla güvenmesi yeni bir olgu değildir; ağızdan ağıza iletişimin tüketici kararları üzerindeki belirleyici etkisi uzun süredir bilinmektedir [5]. Sosyal medya, bu iletişim biçimini ölçeklendirerek içerik üreticilerini geniş kitlelere ulaşan birer referans kaynağına dönüştürmüştür. Nitekim içerik üreticileriyle kurulan iletişimin, geleneksel ünlü kullanımına kıyasla daha yüksek bir özdeşleşme ve güven düzeyi oluşturduğu; bunun da tüketici tutumlarını daha güçlü biçimde etkilediği görülmektedir [15].

Influencer aracılığıyla yürütülen iletişimin tüketici tutumları üzerindeki etkisi, çok sayıda değişkenin bir arada işlediği bir süreçtir. Takipçinin içerik üreticisini izlemeye devam etmesinde ve onun önerdiği markalara yönelmesinde; üretilen içeriğin kalitesi, içerik üreticisinin güvenilir bulunup bulunmaması ve takipçinin içerik üreticisiyle kurduğu duygusal yakınlık belirleyici rol oynamaktadır [16]. Bu çalışmada söz konusu süreç dört değişken üzerinden ele alınmıştır. Bunlardan ilki, takip edilen içerik üreticisinin paylaşımlarının ne ölçüde faydalı, güncel ve ihtiyaca uygun bulunduğunu ifade eden algılanan içerik kalitesidir [16]. İkincisi, içerik üreticisinin dürüst, tutarlı ve güven verici olarak değerlendirilip değerlendirilmediğini yansıtan influencer güvenilirliğidir Üçüncüsü, takipçinin içerik üreticisini gerçek bir tanıdık gibi algılaması ve onunla tek yönlü de olsa bir yakınlık kurması durumunu tanımlayan parasosyal etkileşimdir [13] [8]. Dördüncüsü ve araştırmanın sonuç değişkeni; tüketicinin söz konusu marka ile kurduğu süreklilik niyetini ifade eden marka sadakatidir [1].

Çalışma, influencer pazarlamasının hızla yaygınlaştığı; buna karşın bu iş birliklerinin tüketici davranışı üzerindeki etkisinin işletmeler tarafından çoğunlukla takipçi sayısı gibi yüzeysel ölçütlerle değerlendirildiği bir dönemde, marka sadakatini besleyen ilişkisel dinamiklere dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır. Nitekim takipçi sayısının tek başına etkililiğin güvenilir bir göstergesi olmadığı; içerik üreticisiyle kurulan ilişkinin niteliğinin çoğu zaman salt erişimden daha belirleyici olabildiği vurgulanmaktadır [3]

2. Influencer Pazarlaması, İçerik Kalitesi Ve Influencer Güvenilirliği

Bu bölümde araştırmanın bağımsız değişkenlerinden ikisi kuramsal açıdan ele alınmaktadır. Öncelikle influencer pazarlamasının kavramsal çerçevesi ve sosyal medyada içerik üretimi sürecine değinilmekte; ardından algılanan içerik kalitesi ve influencer güvenilirliği kavramları, ilgili kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde tartışılmaktadır

2.1 Influencer Pazarlaması ve Sosyal Medyada İçerik Üretimi

Influencer pazarlaması, sosyal medya platformlarında belirli bir takipçi kitlesine ulaşmış kişilerin, bu kitleyle kurdukları ilişki üzerinden marka ve ürünlerin tanıtımına aracılık etmesi biçiminde tanımlanabilir. Bu pazarlama biçiminin temelinde, içerik üreticisinin takipçileri nezdinde bir kanaat önderi konumunda bulunması; takipçilerin onun beğenilerini, önerilerini ve değerlendirmelerini dikkate alması yatmaktadır[2]. Sosyal medyada içerik üreticilerinin etki düzeyi genellikle takipçi sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada on binin altında takipçiye sahip olanlar nano; on bin ile yüz bin arasında bulunanlar mikro; yüz bin ile bir milyon arasında yer alanlar makro; bir milyonun üzerinde takipçisi olanlar ise mega içerik üreticisi olarak adlandırılmaktadır [3]. Takipçi sayısının yüksek olması erişimi artırsa da; takipçiyle kurulan ilişkinin yakınlığı ve içeriğin niteliği, çoğu zaman salt erişimden daha belirleyici olabilmektedir. Influencer pazarlamasının yükselişi, tüketicinin bilgi kaynaklarına yönelik tutumundaki değişimle yakından ilişkilidir. Tüketiciler, markaların doğrudan ürettiği mesajlara kıyasla; bağımsız olduğunu düşündükleri kişilerin deneyim ve önerilerine daha fazla güvenmektedir[5]. Sosyal medya içerik üreticileri, kendi gündelik yaşamlarını paylaşan sıradan kullanıcılar olarak ortaya çıkmış; bu nedenle takipçileri tarafından daha içten ve daha az ticari bulunmuşlardır [15]. Sosyal medyada içerik üretimi, yalnızca ürün tanıtımından ibaret bir faaliyet değildir; takipçiyle sürekli bir ilişki kurmayı ve bu ilişkiyi besleyen bir içerik akışını gerektirmektedir.

2.2 Algılanan İçerik Kalitesi

Algılanan içerik kalitesi, takipçinin izlediği içerik üreticisinin paylaşımlarını ne ölçüde faydalı, güncel, ihtiyaçlarıyla ilgili ve yeterince ayrıntılı bulduğunu ifade eden bir değerlendirmedir. Bu kavram, içeriğin nesnel niteliğinden çok; takipçinin içeriğe atfettiği öznel değere odaklanmaktadır. Bir paylaşımın bilgilendirici olması, takipçinin karar verme sürecine katkı sağlaması ve onun beklentilerini karşılaması, içeriğin kaliteli olarak algılanmasını belirleyen başlıca unsurlardır. Nitekim takipçi, kendisine yarar sağlayan ve ihtiyaçlarına yanıt veren içerikleri üreten kişiyi izlemeye devam etme eğilimindedir[11]

İçerik kalitesinin değerlendirilmesinde birden çok boyut öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki içeriğin güncelliği; yani takipçinin ilgi duyduğu konularda zamanında ve yeni bilgi sunabilmesidir. İkincisi içeriğin ilgililiği; paylaşımların takipçinin ihtiyaç ve beklentileriyle örtüşmesidir. Üçüncüsü içeriğin yeterliliği; takipçinin karar verirken gereksinim duyduğu ayrıntıyı sağlayabilmesidir. Dördüncüsü ise içeriğin yararlılığı; özellikle ürün ve hizmet değerlendirmelerinde takipçiye somut bir katkı sunabilmesidir. Bu boyutların bir arada güçlü olması, içerik üreticisinin takipçi nezdindeki konumunu pekiştirmekte ve onun bir bilgi kaynağı olarak benimsenmesini sağlamaktadır [16].

İçerik kalitesi, bilgi benimseme ve teknoloji kabulüne ilişkin yaklaşımlarda sıkça ele alınan algılanan yararlılık kavramıyla yakından ilişkilidir. Bir bilginin benimsenmesinde, o bilginin alıcı tarafından yararlı ve ilgili bulunması belirleyicidir.

2.3 Influencer Güvenilirliği

Influencer güvenilirliği, içerik üreticisinin takipçileri tarafından dürüst, tutarlı, sorumluluk sahibi ve güven verici olarak algılanma derecesini ifade etmektedir. Bu kavram, ikna edici iletişimde uzun süredir incelenen kaynak güvenilirliği yaklaşımına dayanmaktadır. Söz konusu yaklaşıma göre, bir mesajın ikna ediciliği yalnızca mesajın içeriğine değil; mesajı ileten kaynağın inanılabilirliğine da bağlıdır [9]. Kaynağın güvenilir bulunması, iletilen mesajın da daha kolay benimsenmesini sağlamaktadır. Nitekim takipçi, güvenilir bulunduğu bir içerik üreticisinin ürün önerilerini, samimi ve çıkar gözetmeyen değerlendirmeler olarak algılama eğilimindedir [13].

Kaynak güvenilirliği genellikle uzmanlık ve güvenilirlik olmak üzere iki temel boyutla ele alınmaktadır. Uzmanlık, kaynağın ilgili konuda yeterli bilgi ve donanıma sahip olarak algılanmasını; güvenilirlik ise kaynağın dürüst ve içten olduğuna duyulan inancı ifade etmektedir. Bazı yaklaşımlarda bu iki boyuta, kaynağın fiziksel ve sosyal açıdan çekici bulunmasını ifade eden çekicilik boyutu da eklenmektedir[13] . Sosyal medya içerik üreticileri özelinde güvenilirlik boyutu, takipçinin içerik üreticisinin tanıttığı ürünler hakkında tutarlı ve dürüst bilgi sunduğuna; önerilerinin samimi olduğuna dair inancını kapsamaktadır. Güvenilirliğin etkisini açıklayan temel mekanizmalardan biri güven aktarımıdır. Bu yaklaşıma göre, takipçinin güvenilir bulunduğu bir içerik üreticisine duyduğu güven; zamanla onun önerdiği markaya da aktarılmaktadır. Güvenilir kaynak, kendisine duyulan olumlu duyguların ve inancın markaya taşınmasına aracılık etmektedir [11].

3. PARASOSYAL ETKİLEŞİM VE MARKA SADAKATI

. Parasosyal etkileşim, takipçinin içerik üreticisiyle kurduğu duygusal yakınlığı; marka sadakati ise bu ilişkinin nihai çıktısı olarak markaya yönelik süreklilik niyetini temsil etmektedir.

3.1 Parasosyal Etkileşim

Parasosyal etkileşim, bir izleyicinin medyada karşılaştığı bir kişiyle, karşılıklı olmayan ancak izleyici tarafından gerçek bir ilişki gibi deneyimlenen tek yönlü bir yakınlık kurması durumunu ifade etmektedir [8]. Kavram ilk kez televizyon ve radyo izleyicilerinin ekrandaki sunucu ve karakterlerle kurdukları ilişkiyi açıklamak üzere ortaya konmuştur. Buna göre izleyici, düzenli olarak karşılaştığı bir medya kişiliğini zamanla tanıdık, hatta bir arkadaş gibi algılamaya başlamakta; onun yaşamına, görüşlerine ve duygularına ilgi duymaktadır. Bu ilişki tek yönlü olsa da izleyici açısından gerçek bir sosyal ilişkinin pek çok özelliğini taşımaktadır.

Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte parasosyal etkileşim kavramı, içerik üreticileri ile takipçileri arasındaki ilişkiyi açıklamak için yeniden önem kazanmıştır. Geleneksel medyaya kıyasla sosyal medya, takipçiye içerik üreticisinin gündelik yaşamına çok daha yakından ve sürekli biçimde tanıklık etme imkânı sunmaktadır. Parasosyal etkileşimin gelişiminde içerik üreticisinin takipçiyle kurduğu iletişimin biçimi belirleyici rol oynamaktadır. İçerik üreticisinin takipçilerine doğrudan seslenmesi, onların yorumlarına yanıt vermesi, gündelik yaşamından kesitler paylaşması ve kendine özgü bir samimiyet dili kullanması; takipçinin kendisini bu ilişkinin bir tarafı gibi hissetmesini kolaylaştırmaktadır. Zaman içinde tekrarlanan bu karşılaşmalar, takipçinin içerik üreticisine ilişkin bir tanışıklık ve aşinalık geliştirmesine yol açmaktadır. Yazında bu noktada parasosyal etkileşim ile parasosyal ilişki arasında bir ayrım yapılmaktadır; ilki tek bir izleme anında yaşanan yakınlık duygusunu, ikincisi ise bu duyguların zaman içinde birikerek oluşturduğu sürekli bağı ifade etmektedir [4]. Sosyal medyanın sağladığı süreklilik, bu ikisinin giderek iç içe geçmesine zemin hazırlamaktadır.

3.2 Marka Sadakati

Marka sadakati, tüketicinin bir markaya yönelik geliştirdiği olumlu tutum ve bu tutumun yönlendirdiği sürekli tercih davranışı olarak tanımlanmaktadır. Sadakat, yalnızca bir markanın tekrar tekrar satın alınmasından ibaret değildir; tüketicinin o markayı diğer seçeneklere yeğlemesini, alternatiflerin çekiciliğine rağmen markaya bağlı kalmasını ve markayı değerli bulmasını da kapsamaktadır. Bu yönüyle marka sadakati hem davranışsal hem de tutumsal bir boyut taşımaktadır[14-1]. Davranışsal boyut tekrarlı satın almayı; tutumsal boyut ise markaya duyulan bağlılığı ve markanın üstün görülmesini ifade etmektedir.

Marka sadakatini aşamalı bir süreç olarak ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre sadakat, önce markanın özelliklerine ilişkin olumlu bir inançla (bilişsel sadakat) başlamakta; ardından markaya yönelik olumlu bir duygu geliştirilmekte (duygusal sadakat); bu duygu zamanla markayı yeniden tercih etme niyetine (niyetsel sadakat) ve nihayetinde tutarlı satın alma davranışına (davranışsal sadakat) dönüşmektedir [13]. Bu aşamalı bakış, sadakatin yalnızca bir davranış olmadığını; tüketicinin marka ile kurduğu duygusal ve bilişsel bağın bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. Influencer bağlamında, içerik üreticisiyle kurulan duygusal yakınlığın özellikle sadakatin duygusal ve niyetsel aşamalarını beslemesi beklenebilir. Sadık tüketiciler, yalnızca markayı tekrar tercih etmekle kalmamakta; markayı çevrelerine önermekte, fiyat değişimlerine karşı daha az duyarlı davranmakta ve rakip markaların girişimlerine karşı daha dirençli bir tutum sergilemektedir. [1].

3.3 Tüketici-Marka İlişkisi ve Influencer Etkisinin Aktarımı

Marka sadakatının influencer bağlamında nasıl oluştuğunu anlamak için, takipçinin içerik üreticisiyle kurduğu ilişkinin markaya hangi yollarla taşındığını çözümlemek gerekmektedir. Tüketici-marka ilişkisi yazını, tüketicilerin markalarla salt işlevsel temelde değil; aynı zamanda duygusal ve simgesel bir düzlemde de bağ kurduğunu ortaya koymaktadır [6]. Bir marka, tüketici için yalnızca belirli bir ihtiyacı karşılayan bir araç değil; kimliğini ifade etmesine ve belirli bir topluluğa aidiyet duymasına aracılık eden bir simge işlevi de görebilmektedir. kendi yaşam tarzının, beğenilerinin ve değerlerinin bir parçası olarak sunarak ona takipçi nezdinde bir anlam kazandırmaktadır[12].

3.4 Değişkenler Arası İlişkiler ve Araştırma Hipotezleri

Influencer aracılığıyla yürütülen iletişimde takipçinin marka ile kurduğu ilişki, içerik üreticisiyle olan etkileşiminin niteliğinden bağımsız değildir. Algılanan içerik kalitesi, içerik üreticisine duyulan güveni ve onunla kurulan bağı pekiştirerek; takipçinin önerilen markaya yönelik olumlu tutumunu güçlendirebilmektedir. Takipçi, sürekli olarak yararlı ve doyurucu içerikle karşılaştığında, içerik üreticisinin tanıttığı markayı da daha olumlu değerlendirme eğilimi gösterebilmektedir [12]. Bu doğrultuda araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur:

H1: Algılanan içerik kalitesi, marka sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.

Influencer güvenilirliği, kaynak güvenilirliği yaklaşımından hareketle, takipçinin içerik üreticisinin önerilerini benimsemesinde belirleyici bir etken olarak değerlendirilmektedir [9-13]. Güvenilir bulunan bir içerik üreticisinin önerdiği markaya yönelik olumlu tutum geliştirilmesi; bu tutumun da marka sadakatine dönüşmesi beklenmektedir. Dürüst, tutarlı ve samimi olarak algılanan bir içerik üreticisi, tanıttığı markaya yönelik güveni de pekiştirebilmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur:

H2: Influencer güvenilirliği, marka sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.

Parasosyal etkileşim, takipçinin içerik üreticisiyle kurduğu duygusal yakınlığı ifade etmekte ve bu yakınlığın önerilen markaya da yansması beklenmektedir. Kendisini içerik üreticisine yakın hisseden, onu bir dost gibi algılayan takipçi; onun tanıttığı markaya yönelik daha güçlü bir bağlılık geliştirebilmektedir. Bu ilişkisel bağ, markanın takipçi için taşıdığı duygusal anlamı artırarak sadakati besleyebilmektedir [16]. Bu doğrultuda araştırmanın üçüncü hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur:

H3: Parasosyal etkileşim, marka sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.

Belirtilen üç hipotez, araştırmanın temel modelini oluşturmaktadır. Modelde algılanan içerik kalitesi, influencer güvenilirliği ve parasosyal etkileşim bağımsız değişkenler; marka

sadakati ise bağımlı değişken olarak konumlandırılmıştır. İzleyen bölümde bu modelin nicel verilerle sınanmasına ilişkin yöntem ve bulgular sunulmaktadır.

4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARI

4.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Instagram içerik üreticilerinin algılanan içerik kalitesinin, güvenilirliğinin ve takipçileriyle kurdukları parasosyal etkileşimin marka sadakati üzerindeki etkisini nicel verilerle incelemektir. Araştırma, söz konusu üç bağımsız değişkenin marka sadakatini ne ölçüde açıkladığını ve bu değişkenlerden hangisinin daha güçlü bir yordayıcı olduğunu belirlemeyi hedeflemektedir. Influencer pazarlamasının işletmeler tarafından giderek daha yoğun biçimde kullanıldığı; ancak bu iş birliklerinin başarısının çoğunlukla takipçi sayısı üzerinden değerlendirildiği [3]. dikkate alındığında, marka sadakatini besleyen ilişkisel etkenlerin ortaya konması hem kuramsal hem de uygulamaya dönük bir katkı sunmaktadır.

4.2 Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma, ilişkisel tarama modeline dayanan nicel bir desende tasarlanmıştır. Modelde algılanan içerik kalitesi, influencer güvenilirliği ve parasosyal etkileşim bağımsız değişkenler; marka sadakati ise bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Araştırmada sınanan hipotezler şu şekildedir: H1, algılanan içerik kalitesinin marka sadakatini pozitif yönde etkilediğini; H2, influencer güvenilirliğinin marka sadakatini pozitif yönde etkilediğini; H3 ise parasosyal etkileşimin marka sadakatini pozitif yönde etkilediğini öne sürmektedir.

4.3 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Instagram kullanan ve en az bir içerik üreticisini takip eden tüketiciler oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşmanın güçlüğü nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş; veriler çevrim içi anket aracılığıyla gönüllü katılımcılardan toplanmıştır. Ankete toplam 515 kişi yanıt vermiştir. Veri kalitesini güvence altına almak amacıyla ankete üç dikkat kontrolü sorusu yerleştirilmiştir. Bu sorularda katılımcılardan belirli bir seçeneği işaretlemeleri istenmiş; üç sorunun tamamını doğru yanıtlamayan katılımcıların verisi analiz dışında bırakılmıştır. Bu eleme sonucunda 276 katılımcının verisi geçerli kabul edilerek analizlere dâhil edilmiştir. Örneklem büyüklüğü, çoklu regresyon analizi için önerilen alt sınırların üzerinde olup analizler bakımından yeterlidir.

4.4 Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi) ve Instagram kullanım alışkanlıklarına (günlük kullanım süresi, takip edilen içerik üreticisinin içerik kategorisi ve takipçi sayısı) ilişkin

sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise araştırmanın değişkenlerini ölçmeye yönelik beşli Likert tipi ifadeler bulunmaktadır. Algılanan içerik kalitesi dört, influencer güvenilirliği beş, parasosyal etkileşim yedi ve marka sadakati dört ifadeyle ölçülmüştür. Ölçek ifadeleri arasına, katılımcıların soruları dikkatle okuyup okumadığını sınavan üç dikkat kontrolü ifadesi yerleştirilmiş; bu ifadeler ölçek puanlarının hesaplanmasına dâhil edilmemiştir.

4.5 Verilerin Analizi

Toplanan veriler, dikkat kontrolü sorularına göre temizlendikten sonra çözümlenmiştir. Her bir ölçek için ilgili ifadelerin ortalaması alınarak kompozit değişken puanları hesaplanmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirliği Cronbach alfa katsayısıyla değerlendirilmiştir. Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler (ortalama ve standart sapma) sunulmuş; değişkenler arası ilişkiler Pearson korelasyon katsayısıyla incelenmiştir. Bağımsız değişkenlerin marka sadakatini açıklama gücü çoklu doğrusal regresyon analiziyle sınanmış; çoklu bağlantı sorununun varlığı varyans artış faktörü (VIF) değerleriyle denetlenmiştir. Ayrıca marka sadakatinin cinsiyete ve takip edilen içerik üreticisinin takipçi sayısına göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile değerlendirilmiştir.

4.6 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Analize dâhil edilen 276 katılımcının demografik özellikleri ve Instagram kullanım alışkanlıklarına ilişkin dağılım Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (n = 276)

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	138	50,0
	Erkek	138	50,0
Yaş	18–24	12	4,3
	25–34	118	42,8
	35–44	117	42,4
	45–54	24	8,7
	55 ve üstü	5	1,8
Eğitim	Lise	25	9,1
	Ön lisans	31	11,2
	Lisans	161	58,3
	Lisansüstü	59	21,4
Gelir	Düşük	24	8,7
	Orta	217	78,6
	Yüksek	35	12,7
Günlük Instagram kullanım süresi	30 dk'dan az	37	13,4
	30 dk – 1 saat	62	22,5
	1–2 saat	83	30,1
	2 saatten fazla	94	34,1
Takipçi sayısı	Nano (<10K)	39	14,1
	Micro (10K–100K)	74	26,8

	Macro (100K–1M)	123	44,6
	Mega (1M+)	40	14,5

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyet bakımından eşit dağıldığı (her iki grup %50,0); yaş bakımından ağırlıklı olarak 25–34 (%42,8) ve 35–44 (%42,4) yaş aralıklarında yoğunlaştığı görülmektedir. Eğitim düzeyi açısından katılımcıların büyük bölümü lisans (%58,3) mezunudur. Gelir düzeyinde orta gelir grubu (%78,6) baskındır. Günlük Instagram kullanım süresi bakımından katılımcıların yarısından fazlası günde bir saatin üzerinde platform kullanmaktadır. Takip edilen içerik üreticisinin takipçi sayısı bakımından ise en yüksek pay makro düzeydeki içerik üreticilerine (%44,6) aittir.

4.7 Betimsel İstatistikler ve Güvenilirlik Analizi

Ölçeklere ilişkin ortalama, standart sapma ve Cronbach alfa değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Cronbach alfa katsayısının 0,70 ve üzerinde olması ölçeğin kabul edilebilir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Güvenilirlik Değerleri

Değişken	İfade sayısı	Ortalama	Standart sapma	Cronbach alfa
Algılanan içerik kalitesi	4	3,58	0,92	0,815
Influencer güvenilirliği	5	3,43	1,09	0,964
Parasosyal etkileşim	7	2,93	1,17	0,943
Marka sadakati	4	2,66	1,10	0,884

Tablo 2’ye göre tüm ölçeklerin Cronbach alfa değerleri 0,80’in üzerinde olup ölçeklerin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu görülmektedir. Ortalamalar incelendiğinde, algılanan içerik kalitesinin (3,58) ölçeğin orta noktasının üzerinde; marka sadakatinin (2,66) ise orta noktanın altında yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, katılımcıların içerik üreticilerini görece olumlu değerlendirmelerine karşın; bu değerlendirmenin aynı düzeyde bir marka sadakatine dönüşmediğine işaret etmektedir. Parasosyal etkileşim (2,93) ile marka sadakatinin (2,66) görece daha düşük ortalamalara sahip olması, takipçilerin içerik üreticisiyle kurdukları duygusal yakınlığın ve markaya bağlılığın, içeriğin işlevsel değerine kıyasla daha sınırlı olduğunu düşündürmektedir.

4.8 Korelasyon Analizi

Değişkenler arası ilişkilerin yön ve gücünü belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

Değişken	1	2	3	4
1. Algılanan içerik kalitesi	1			
2. Influencer güvenilirliği	0,768	1		
3. Parasosyal etkileşim	0,581	0,670	1	
4. Marka sadakati	0,564	0,581	0,724	1

Not: Tüm korelasyonlar $p < 0,01$ düzeyinde **anlamlıdır**.

Tablo 3 incelendiğinde, değişkenler arasındaki tüm korelasyonların pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Marka sadakati ile en güçlü ilişki parasosyal etkileşim ($r = 0,724$) arasında saptanmıştır. Bunu influencer güvenilirliği ($r = 0,581$) ve algılanan içerik kalitesi ($r = 0,564$) izlemektedir. Bu bulgu, marka sadakatinin en güçlü biçimde takipçinin içerik üreticisiyle kurduğu duygusal yakınlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte algılanan içerik kalitesi ile influencer güvenilirliği arasındaki yüksek korelasyon ($r = 0,768$) dikkat çekmektedir; bu durum, iki değişkenin önemli ölçüde örtüşen bir alanı ölçtüğüne ve regresyon analizinde birlikte değerlendirildiklerinde katkılarının ayrışmasının güçleşebileceğine işaret etmektedir.

4.9 Regresyon Analizi

Algılanan içerik kalitesi, influencer güvenilirliği ve parasosyal etkileşimin marka sadakatini açıklama gücünü belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Marka Sadakatini Yordayan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız değişken	B	Std. β	t	p	VIF
Sabit	0,079	–	0,438	0,662	–
Algılanan içerik kalitesi	0,233	0,194	3,048	0,003	2,489
Influencer güvenilirliği	0,041	0,040	0,575	0,566	2,993
Parasosyal etkileşim	0,548	0,584	10,613	0,000	1,851

Not: Bağımlı değişken = Marka sadakati. $R^2 = 0,555$; Düzeltilmiş $R^2 = 0,551$; $F(3, 272) = 113,27$; $p < 0,001$; Durbin-Watson = 1,985.

Tablo 4'e göre kurulan regresyon modeli bir bütün olarak anlamlıdır ($F(3, 272) = 113,27$; $p < 0,001$) ve bağımsız değişkenler marka sadakatindeki değişimin yaklaşık yüzde 55'ini açıklamaktadır ($R^2 = 0,555$). Durbin-Watson değerinin 2'ye yakın olması, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığını; VIF değerlerinin tamamının 10'un altında kalması ise çoklu bağlantı sorununun bulunmadığını göstermektedir. Standartlaştırılmış katsayılar incelendiğinde, marka sadakatinin en güçlü yordayıcısının parasosyal etkileşim ($\beta = 0,584$; $p < 0,001$) olduğu görülmektedir. Algılanan içerik kalitesi de marka sadakatini anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0,194$; $p = 0,003$). Buna karşın influencer güvenilirliğinin katkısı istatistiksel olarak anlamlı değildir ($\beta = 0,040$; $p = 0,566$).

Bu sonuçlara göre H1 ve H3 desteklenmiş; H2 ise desteklenmemiştir. Influencer güvenilirliğinin tek başına marka sadakatiyle anlamlı düzeyde ilişkili olmasına ($r = 0,581$) karşın, regresyon modelinde anlamlı bir katkı sağlamaması, bu değişkenin algılanan içerik kalitesiyle yüksek düzeyde örtüşmesiyle açıklanabilir. Güvenilirliğin marka sadakati üzerindeki etkisinin, büyük ölçüde içerik kalitesi ve parasosyal etkileşim aracılığıyla taşındığı; bu iki değişken modele alındığında güvenilirliğe ait bağımsız bir açıklayıcı payın kalmadığı söylenebilir.

Araştırma hipotezlerine ilişkin test sonuçları topluca Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5. Araştırma Hipotezlerinin Test Sonuçları

Hipotez	İlişki	Std. B	P	Sonuç
H1	İçerik kalitesi → Marka sadakati	0,194	0,003	Desteklendi
H2	Influencer güvenilirliği → Marka sadakati	0,040	0,566	Desteklenmedi
H3	Parasosyal etkileşim → Marka sadakati	0,584	0,000	Desteklendi

Not: Bağımlı değişken = Marka sadakati.

4.10 Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklar

Marka sadakatının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda kadın katılımcıların marka sadakati ortalaması (Ort. = 2,67; SS = 1,08) ile erkek katılımcıların ortalaması (Ort. = 2,64; SS = 1,12) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t = 0,287$; $p = 0,775$). Bu bulgu, marka sadakatının cinsiyetten bağımsız bir biçimde oluştuğunu göstermektedir.

Marka sadakatının, takip edilen içerik üreticisinin takipçi sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığı ise tek yönlü varyans analiziyle (ANOVA) incelenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Takipçi Sayısına Göre Marka Sadakati Farklılığı (ANOVA)

İçerik üreticisi düzeyi	N	Ortalama	Standart sapma
Nano (<10K)	39	2,14	1,02
Micro (10K–100K)	74	2,75	1,09
Macro (100K–1M)	123	2,71	1,11
Mega (1M+)	40	2,81	1,09

Not: $F(3, 272) = 3,56$; $p = 0,015$.

Tablo 6'ya göre marka sadakati, takip edilen içerik üreticisinin takipçi sayısına göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır ($F(3, 272) = 3,56$; $p = 0,015$). Ortalamalar incelendiğinde, nano düzeydeki içerik üreticilerini takip eden katılımcıların marka sadakatının (Ort. = 2,14) belirgin biçimde diğer gruplardan düşük olduğu görülmektedir. Mikro, makro ve mega düzeydeki içerik üreticilerini takip eden katılımcıların marka sadakati ortalamaları ise birbirine yakın seyretmektedir. Bu bulgu, çok küçük ölçekli içerik üreticileri özelinde marka sadakatının görece zayıf kaldığını; belirli bir takipçi ölçeğinin üzerine çıkıldığında ise sadakat düzeyinin yükselip benzer bir seyir izlediğini düşündürmektedir [3].

5.SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Instagram içerik üreticilerinin algılanan içerik kalitesinin, güvenilirliğinin ve takipçileriyle kurdukları parasosyal etkileşimin marka sadakatı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgular, üç bağımsız değişkenin birlikte marka sadakatindeki değişimin yaklaşık yüzde 55'ini açıkladığını göstermiştir. Bu oran, influencer ile ilişkili değişkenlerin marka sadakatini açıklamada güçlü bir paya sahip olduğuna işaret etmektedir.

5.1 Bulguların Genel Değerlendirilmesi

Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, parasosyal etkileşimin marka sadakatinin en güçlü yordayıcısı olmasıdır. Bu sonuç, takipçinin içerik üreticisiyle kurduğu duygusal yakınlığın, markaya bağlılığı besleyen en önemli etken olduğunu ortaya koymaktadır. Takipçinin içerik üreticisini bir dost gibi algılaması, onun paylaşımlarını merakla beklemesi ve kendisini onun topluluğunun bir parçası olarak hissetmesi; içerik üreticisinin tanıttığı markaya yönelik bağlılığı güçlendirmektedir. Nitekim bu bulgu, influencer pazarlamasının başarısının yalnızca erişim ya da içeriğin işlevsel değeriyle değil; takipçiyle kurulan ilişkinin niteliğiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir[16].

Algılanan içerik kalitesinin de marka sadakatini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Takipçiye yararlı, güncel ve ihtiyaçlarıyla uyumlu içerik sunulması, içerik üreticisine duyulan güveni pekiştirmekte ve önerilen markaya yönelik olumlu tutumu beslemektedir[11]. Buna karşılık influencer güvenilirliğinin, tek başına marka sadakatiyle anlamlı düzeyde ilişkili olmasına rağmen, diğer iki değişkenle birlikte modele alındığında bağımsız bir katkı sağlamadığı görülmüştür. Bu durum, güvenilirlik algısının büyük ölçüde içeriğin kalitesiyle ve takipçiyle kurulan yakınlıkla örtüşmesiyle açıklanabilir. Bir başka deyişle, güvenilirliğin marka sadakatı üzerindeki etkisi doğrudan değil; içerik kalitesi ve parasosyal etkileşim üzerinden dolaylı biçimde gerçekleşiyor olabilir. Nitekim güvenilirlik ile içerik kalitesi arasındaki yüksek ilişki, bu iki değişkenin takipçinin zihninde büyük ölçüde iç içe geçtiğine işaret etmektedir.

Demografik değişkenlere yönelik analizlerde, marka sadakatinin cinsiyete göre farklılaşmadığı; ancak takip edilen içerik üreticisinin takipçi sayısına göre anlamlı biçimde farklılaştığı bulunmuştur. Özellikle çok küçük ölçekli (nano) içerik üreticilerini takip edenlerin marka sadakatinin görece düşük olması; belirli bir ölçeğin üzerindeki içerik üreticilerinde ise sadakat düzeyinin yükselerek benzer bir seyir izlemesi dikkat çekmektedir. Bu bulgu, içerik üreticisinin ölçeğinin tek başına belirleyici olmadığını; ancak çok küçük ölçekli içerik üreticilerinin marka sadakatini besleme bakımından görece sınırlı bir etkiye sahip olabileceğini düşündürmektedir.

5.2 Kuramsal Çıkarımlar

Araştırma bulguları, influencer pazarlamasına ilişkin yazına çeşitli katkılar sunmaktadır. Öncelikle, içerik kalitesi ve güvenilirlik gibi bilgilenmeye dayalı etkenler ile parasosyal etkileşim gibi ilişkisel-duygusal etkenlerin marka sadakati üzerindeki etkilerinin aynı model içinde birlikte değerlendirilmesi; bu etkenler arasındaki görece ağırlığın görülmesine imkân tanımıştır. Parasosyal etkileşimin en güçlü yordayıcı olarak öne çıkması, marka sadakatının oluşumunda özdeşleşmeye dayalı sürecin, bilgilenmeye dayalı süreçten daha belirleyici olabileceğine işaret etmektedir[12-15]. İkinci olarak, güvenilirliğin bağımsız katkısının içerik kalitesi tarafından söğurulması; influencer bağlamında kaynak güvenilirliği yaklaşımının [9-13]. tek başına yeterli açıklayıcılığa sahip olmadığını, güvenilirliğin etkisinin içeriğin niteliği ve ilişkinin yakınlığıyla birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu bulgular, influencer etkisini açıklamaya çalışan kuramsal yaklaşımların, kaynak temelli ve ilişki temelli bakışları bütünleştiren bir çerçeveye yönelmesi gerektiğini düşündürmektedir [6] .

5.3 Uygulamaya Yönelik Öneriler

Araştırma bulguları, marka yöneticileri açısından çeşitli çıkarımlar sunmaktadır. İlk olarak, influencer iş birlikleri planlanırken yalnızca takipçi sayısının değil; içerik üreticisinin takipçileriyle kurduğu duygusal bağın da dikkate alınması gerekmektedir. İçeriğiyle takipçisi arasında güçlü bir yakınlık kuran içerik üreticileri, marka sadakatini besleme potansiyeli bakımından daha değerli iş birliği ortaklarıdır. İkinci olarak, içerik üreticilerinin paylaşımlarının yararlı, güncel ve takipçi ihtiyaçlarıyla uyumlu olması, marka sadakatini güçlendiren bir başka etkidir; bu nedenle markalar, iş birliği yaptıkları içerik üreticilerinin içerik niteliğine de önem vermelidir. Üçüncü olarak, güvenilirliğin tek başına yeterli olmadığı; ancak içerik kalitesi ve parasosyal etkileşimle birlikte anlam kazandığı dikkate alındığında, markaların kısa süreli ve çok sayıda iş birliği yerine, takipçileriyle gerçek bir bağ kurabilmiş içerik üreticileriyle daha sürdürülebilir ilişkiler geliştirmesi önerilebilir.

5.4 Araştırmanın Kısıtları ve Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu araştırma birtakım kısıtları da içermektedir. Veriler kolayda örnekleme yöntemiyle ve çevrim içi anket aracılığıyla toplandığından, bulguların tüm Instagram kullanıcılarına genellemesi sınırlıdır. Ayrıca araştırma kesitsel bir desende yürütülmüş olup değişkenler arası nedensellik konusunda kesin bir çıkarım yapılmasına imkân vermemektedir. Bununla birlikte marka sadakati tek bir genel marka üzerinden değil; katılımcının zihnindeki içerik üreticisinin tanıttığı marka üzerinden değerlendirilmiştir; bu durum yanıtlarda bir çeşitlilik yaratmış olabilir. Gelecek araştırmalarda, influencer güvenilirliğinin marka sadakati üzerindeki dolaylı etkisinin aracılık çözümlemeleriyle test edilmesi; ayrıca farklı içerik kategorileri ve platformlar arasındaki olası farklılıkların incelenmesi önerilmektedir. Bunların yanı sıra, içerik kalitesi ve güvenilirlik gibi birbiriyle yüksek düzeyde ilişkili değişkenlerin ayrıştırılabilmesi için daha

ayrıntılı ölçüm araçlarının geliştirilmesi ve boylamsal desenlerle ilişkinin zaman içindeki gelişiminin izlenmesi, alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Aaker, D. A. (1991). Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name. New York: Free Press.
- [2] Casaló, L. V., Flavián, C. ve Ibáñez-Sánchez, S. (2020). Influencers on Instagram: Antecedents and consequences of opinion leadership. *Journal of Business Research*, 117, 510-519.
- [3] De Veirman, M., Cauberghe, V. ve Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand F
- [4] Dibble, J. L., Hartmann, T. ve Rosaen, S. F. (2016). Parasocial interaction and parasocial relationship: Conceptual clarification and a critical assessment of measures. *Human Communication Research*, 42(1), 21-44.
- [5] Dichter, E. (1966). How word-of-mouth advertising works. *Harvard Business Review*, 44(6), 147-166.
- [6] Fournier, S. (1998). Consumers and their brands: Developing relationship theory in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 24(4), 343-373.
- [7] Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K. ve Freberg, L. A. (2011). Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public Relations Review*, 37(1), 90-92.
- [8] Horton, D. ve Wohl, R. R. (1956). Mass communication and para-social interaction: Observations on intimacy at a distance. *Psychiatry*, 19(3), 215-229.
- [9] Hovland, C. I., Janis, I. L. ve Kelley, H. H. (1953). Communication and persuasion: Psychological studies of opinion change. New Haven: Yale University Press.
- [10] Ki, C. W. ve Kim, Y. K. (2019). The mechanism by which social media influencers persuade consumers: The role of consumers' desire to mimic. *Psychology and Marketing*, 36(10), 905-922.
- [11] Lou, C. ve Yuan, S. (2019). Influencer marketing: How message value and credibility affect consumer trust of branded content on social media. *Journal of Interactive Advertising*, 19(1), 58-73.
- [12] McCracken, G. (1989). Who is the celebrity endorser? Cultural foundations of the endorsement process. *Journal of Consumer Research*, 16(3), 310-321.
- [13] Ohanian, R. (1990). Construction and validation of a scale to measure celebrity endorsers' perceived expertise, trustworthiness, and attractiveness. *Journal of Advertising*, 19(3), 39-52.
- [14] Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty? *Journal of Marketing*, 63(4_suppl1), 33-44.
- [15] Schouten, A. P., Janssen, L. ve Verspaget, M. (2020). Celebrity vs. influencer endorsements in advertising: The role of identification, credibility, and product-endorser fit. *International Journal of Advertising*, 39(2), 258-281.

- [16] Sokolova, K. ve Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53, 101742.
- [17] Yılmaz, H. ve Enginkaya, E. (2015). Brand followers: Motivations and attitudes of consumers to follow brands in social media. *International Journal of Internet Marketing and Advertising*, 9(1), 3-20.

HAFTALIK ÖĞRENME PERFORMANSININ İKİ BOYUTLU LİNEER DİNAMİK MODEL İLE ANALİZİ

Prof.Dr. Cemil İNAN ¹, Matematik Öğretmeni Kubra MUNGAN ²

¹ Mardin Artuklu Üni. İİBF, cemilinan@artuklu.edu.tr – 0009.0008 3118-2851

²Mardin Ölçme Değer. Mer, mungankubra@hotmail.com- 0009-0008-8510-8497

ÖZET: Bu çalışmada, çevrim içi öğrenme ortamlarında öğrencilerin haftalık öğrenme davranışlarının zaman içerisindeki değişimi iki boyutlu sabit katsayılı lineer dinamik sistem yaklaşımı ile incelenmiştir. Çalışmada açık erişimli bir MOOC (Massive Open Online Course) veri seti kullanılmıştır. Veri seti, öğrencilerin çevrim içi platform üzerindeki davranış kayıtlarını içermekte olup video izleme, ders içeriklerine erişim, problem çözme ve çeşitli etkileşim faaliyetlerine ilişkin tarih ve saat bilgisi içeren öğrenci işlem kayıtlarından oluşmaktadır.

Veri ön işleme aşamasında öğrencilerin davranış kayıtları haftalık olarak düzenlenmiş ve her öğrenci için toplam platform etkileşimi ile problem çözme davranışını temsil eden iki değişken oluşturulmuştur. Ardışık haftalar arasındaki davranış geçişleri incelenerek öğrencilerin bir haftadaki davranışlarının sonraki haftaya etkisi değerlendirilmiş ve öğrenme süreci iki boyutlu lineer dinamik bir yapı çerçevesinde modellenmiştir.

Elde edilen model üzerinde gerçekleştirilen analizler, sistemin zaman içerisinde sönümlenme eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca sonuçlar, problem çözme davranışının öğrencilerin genel etkileşim düzeyi ile ilişkili olabileceğini buna karşılık yalnızca platform üzerindeki genel aktivitenin problem çözme davranışı üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak çalışma, çevrim içi öğrenme süreçlerinin yalnızca tekil performans ölçümleriyle değil öğrencilerin zaman içerisindeki davranış dinamikleri dikkate alınarak daha kapsamlı biçimde analiz edilebileceğini göstermektedir. Bu yönüyle araştırma, eğitim verilerinin matematiksel modeller aracılığıyla incelenmesine yönelik uygulanabilir bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme analitiği, çevrim içi öğrenme, lineer dinamik sistem, MOOC, öğrenci davranışı.

1. GİRİŞ

Son yıllarda çevrim içi öğrenme ortamlarının yaygınlaşmasıyla birlikte öğrenme süreçlerinde büyük miktarda veri oluşmaya başlamıştır. Öğrenme yönetim sistemleri, çevrim içi ders platformları ve açık çevrim içi kurslar öğrencilerin ders içeriğiyle etkileşimleri, problem çözme davranışları, forum kullanımları ve platform üzerindeki diğer faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı kayıtlar üretmektedir. Bu verilerin analiz edilmesi, öğrencilerin öğrenme süreçlerinin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır [3,4].

Eğitim ortamlarında ortaya çıkan büyük ölçekli verilerin anlamlı bilgilere dönüştürülmesine yönelik çalışmalar eğitim veri madenciliği ve öğrenme analitiği alanlarının gelişmesine katkı sağlamıştır. Romero ve Ventura, eğitim verilerinin öğrenci davranışlarını inceleme, başarı tahmini yapma ve öğrenme süreçlerini iyileştirme amacıyla kullanılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca çevrim içi öğrenme ortamlarından elde edilen verilerin öğrenci davranış örüntülerinin belirlenmesinde önemli bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır [7]. Eğitim veri madenciliği ve öğrenme analitiği yaklaşımlarının benzer araştırma sorularına odaklandığı ancak farklı analiz yaklaşımları kullanabildiği de ifade edilmektedir [4,8].

MOOC (Massive Open Online Course) sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte öğrencilerin çevrim içi ortamlardaki davranışlarının incelenmesi daha önemli hâle gelmiştir. Özellikle öğrenci katılımı, ders tamamlama oranları ve öğrenme sürecindeki davranış değişimleri son yıllarda yoğun biçimde araştırılan konular arasında yer almaktadır [5,6]. Öğrenci davranışlarına ilişkin etkileşim kayıtlarının analiz edilmesi, öğrenme süreçlerinin yalnızca sonuç odaklı değil zaman içerisindeki değişimlerinin de incelenbilmesine olanak sağlamaktadır [4,8]. MOOC ortamlarında öğrencilerin etkileşim verileri ile öğrenme davranışları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi öğrenme süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır [5].

Öğrenme süreçlerinin zamana bağlı değişimini incelemek amacıyla matematiksel modelleme yaklaşımları kullanılabilmektedir. Lineer sistemler ve matris temelli modeller, değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır [1,2]. Bu çalışmada öğrencilerin haftalık öğrenme davranışları iki boyutlu lineer dinamik bir yapı çerçevesinde ele alınmış ve toplam etkileşim ile problem çözme davranışları arasındaki değişim ilişkileri incelenmiştir.

Son yıllarda çevrim içi öğrenme ortamlarının yaygınlaşmasıyla birlikte öğrenme süreçlerinde büyük miktarda veri oluşmaya başlamıştır. Öğrenme yönetim sistemleri, çevrim içi ders platformları ve açık çevrim içi kurslar öğrencilerin ders içeriğiyle etkileşimleri, problem çözme davranışları, forum kullanımları ve platform üzerindeki diğer faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı kayıtlar üretmektedir. Bu verilerin analiz edilmesi, öğrencilerin öğrenme süreçlerinin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır [3,4].

Eğitim ortamlarında ortaya çıkan büyük ölçekli verilerin anlamlı bilgilere dönüştürülmesine yönelik çalışmalar eğitim veri madenciliği ve öğrenme analitiği alanlarının gelişmesine katkı sağlamıştır. Romero ve Ventura, eğitim verilerinin öğrenci davranışlarını inceleme, başarı tahmini yapma ve öğrenme süreçlerini iyileştirme amacıyla kullanılabileceğini belirtmektedir. Ayrıca çevrim içi öğrenme ortamlarından elde edilen verilerin öğrenci davranış örüntülerinin belirlenmesinde önemli bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır [7]. Eğitim veri madenciliği ve öğrenme analitiği yaklaşımlarının benzer araştırma sorularına odaklandığı ancak farklı analiz yaklaşımları kullanabildiği de ifade edilmektedir [4,8].

MOOC (Massive Open Online Course) sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte öğrencilerin çevrim içi ortamlardaki davranışlarının incelenmesi daha önemli hâle gelmiştir. Özellikle öğrenci katılımı, ders tamamlama oranları ve öğrenme sürecindeki davranış değişimleri son yıllarda yoğun biçimde araştırılan konular arasında yer almaktadır [5,6]. Öğrenci davranışlarına

ilişkin etkileşim kayıtlarının analiz edilmesi, öğrenme süreçlerinin yalnızca sonuç odaklı değil zaman içerisindeki değişimlerinin de incelenebilmesine olanak sağlamaktadır [4,8]. MOOC ortamlarında öğrencilerin etkileşim verileri ile öğrenme davranışları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi öğrenme süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır [5].

Öğrenme süreçlerinin zamana bağlı değişimini incelemek amacıyla matematiksel modelleme yaklaşımları kullanılabilir. Lineer sistemler ve matris temelli modeller, değişkenler arasındaki ilişkilerin analiz edilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır [1,2]. Bu çalışmada öğrencilerin haftalık öğrenme davranışları iki boyutlu lineer dinamik bir yapı çerçevesinde ele alınmış ve toplam etkileşim ile problem çözme davranışları arasındaki değişim ilişkileri incelenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1 Veri Seti

Bu çalışmada açık erişimli bir MOOC (Massive Open Online Course) veri seti kullanılmıştır. Veri seti, Kaggle platformunda yayımlanan MOOC Dropout Prediction Dataset (mooc-final) veri kümesinden elde edilmiştir [9]. Veri seti, Çin'deki bir üniversitede yürütülen MOOC derslerine ait web etkileşim kayıtlarını içermektedir. Veri kayıtları öğrencilere ait oturum ve etkileşim bilgilerini kapsamakta olup video oynatma, video durdurma, ders içeriklerine erişim, problem çözme, forum kullanımı ve diğer platform etkileşimlerine ilişkin tarih ve saat bilgisi içeren öğrenci işlem kayıtlarından oluşmaktadır.

Veri setinde her işlem bir kayıt olarak tutulmaktadır. Kullanılan temel değişkenler; öğrenci kimliği (*enroll_id*), kullanıcı bilgisi (*username*), ders bilgisi (*course_id*), işlem türü (*action*), işlem nesnesi (*object*) ve zaman bilgisi (*time*) değişkenlerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin öğrenme davranışlarının zaman içerisindeki değişimini incelemek amacıyla işlem kayıtları haftalık olarak düzenlenmiştir.

Çizelge 1. Kullanılan veri setine ilişkin genel bilgiler

Özellik	Değer
Veri kaynağı	MOOC Dropout Prediction Dataset (mooc-final)
Platform	Kaggle
Kullanılan veri bölümü	Train veri kümesi
Toplam kayıt sayısı	29.165.540
Öğrenci sayısı	157.943
Ders sayısı	247
İşlem türü sayısı	22
Problem çözme işlemleri	4

Haftalık davranış kaydı	298 013
Haftalık davranış geçişi	140 070

Veri setinde toplam 29 165 540 işlem kaydı, 157 943 öğrenciye ait davranış bilgisi ve 247 farklı ders bulunmaktadır. Toplam 22 farklı işlem türü belirlenmiştir. İşlem kayıtlarının haftalık düzeyde düzenlenmesi sonucunda 298 013 haftalık davranış kaydı elde edilmiştir. Ardışık haftaların eşleştirilmesiyle model parametrelerinin tahmininde kullanılmak üzere toplam 140 070 davranış geçişi oluşturulmuştur. En yüksek frekansa sahip işlem türlerinin video durdurma (*stop_video*), video duraklatma (*pause_video*) ve ders içeriği etkileşimleri (*click_courseware*) olduğu gözlenmiştir.

2.2 Veri Ön İşleme

Veri ön işleme aşamasında öğrencilerin işlem kayıtlarına ait tarih ve saat bilgileri kullanılarak veriler haftalık gruplara ayrılmıştır. Daha sonra her öğrenci için haftalık davranış özetleri oluşturulmuş ve öğrenme davranışlarını temsil eden iki temel değişken belirlenmiştir.

Birinci değişken öğrencinin ilgili haftadaki toplam platform etkileşim sayısını göstermektedir. Bu değişken öğrencinin ders ortamındaki genel aktivitesini temsil etmektedir.

İkinci değişken ise öğrencinin problem çözmeye yönelik davranışlarını ifade etmektedir. Problem çözme davranışı; öğrencilerin problem çözme süreci ile doğrudan ilişkili olduğu değerlendirilen probleme et, problem_check, problem_check_correct ve problem_check_incorrect işlem türleri kullanılarak oluşturulmuştur.

Öğrencilerin davranış değişimlerini incelemek amacıyla ardışık haftalara ait kayıtlar eşleştirilmiştir. Böylece her öğrenci için bir haftadaki davranış durumu ile bir sonraki haftadaki davranış durumu ilişkilendirilmiştir. Oluşturulan veri yapısı aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir:

$$(x_k, y_k) \rightarrow (x_{k+1}, y_{k+1})$$

Burada;

x_k : Öğrencinin ilgili haftadaki toplam etkileşim sayısını,

y_k : Öğrencinin ilgili haftadaki problem çözmeye yönelik işlem sayısını,

x_{k+1} : Öğrencinin sonraki haftadaki toplam etkileşim sayısını,

y_{k+1} : Öğrencinin sonraki haftadaki problem çözmeye yönelik işlem sayısını temsil etmektedir.

2.3 Matematiksel Model

Öğrencilerin haftalık davranış değişimlerinin modellenmesi amacıyla iki boyutlu sabit katsayılı lineer dinamik sistem yaklaşımı kullanılmıştır [1,2]. Modelde öğrencinin öğrenme davranışı iki değişkenli durum vektörü ile temsil edilmektedir:

$$X_k = \begin{pmatrix} x_k \\ y_k \end{pmatrix}$$

Öğrencilerin bir haftadaki davranış durumları ile sonraki haftadaki davranış durumları arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu varsayılarak aşağıdaki model oluşturulmuştur:

$$X_{k+1} = BX_k$$

Burada,

$$B = \begin{pmatrix} b_{11} & b_{12} \\ b_{21} & b_{22} \end{pmatrix}$$

geçiş matrisi olarak tanımlanmaktadır.

Matriste yer alan katsayılar öğrencilerin davranış değişkenleri arasındaki ilişkileri ifade etmektedir.

b_{11} : Toplam etkileşim değişkeninin sonraki haftadaki toplam etkileşim üzerindeki katsayısı

b_{12} : Problem çözme davranışının sonraki haftadaki toplam etkileşim üzerindeki katsayısı

b_{21} : Toplam etkileşimin sonraki haftadaki problem çözme davranışı üzerindeki katsayısı

b_{22} : Problem çözme davranışının sonraki haftadaki problem çözme davranışı üzerindeki katsayısı

2.4 Parametre Tahmini ve Özdeğer Analizi

Bir önceki bölümde öğrencilerin haftalık öğrenme davranışları aşağıdaki iki boyutlu lineer dinamik model ile ifade edilmiştir [1]:

$$X_{k+1} = BX_k$$

Bu modelde X_k , öğrencilerin mevcut haftadaki davranış durumlarını, X_{k+1} ise sonraki haftadaki davranış durumlarını göstermektedir. Modelde yer alan B matrisi, öğrencilerin bir haftadaki davranış durumları ile sonraki haftadaki davranış durumları arasındaki ilişkiyi gösteren geçiş matrisi olarak tanımlanmaktadır.

Veri setinde X_k ve X_{k+1} değerleri gözlem verilerinden elde edilmektedir. Buna karşılık B matrisi bilinmeyen bir yapıdır ve veri kullanılarak hesaplanması gerekmektedir. Bu nedenle amaç, öğrencilerin davranış geçişlerini en iyi açıklayan B matrisinin belirlenmesidir.

Her öğrenci için elde edilen haftalık davranış geçişleri aşağıdaki biçimde düzenlenmiştir:

$$X_k = \begin{pmatrix} x_1 & x_2 & \dots & x_n \\ y_1 & y_2 & \dots & y_n \end{pmatrix}$$

$$X_{k+1} = \begin{pmatrix} x'_1 & x'_2 & \dots & x'_n \\ y'_1 & y'_2 & \dots & y'_n \end{pmatrix}$$

Burada n , veri setinde elde edilen toplam haftalık davranış geçişlerini göstermektedir.

Gerçek verilerde öğrencilerin davranışları tam olarak tek bir matris ile açıklanamayacağından model aşağıdaki şekilde yaklaşık olarak ifade edilmektedir:

$$X_{k+1} \approx BX_k$$

Bu yaklaşımın nedeni öğrencilerin öğrenme davranışlarının bireysel farklılıklar göstermesi ve tüm gözlemlerin aynı matematiksel yapı ile kusursuz biçimde açıklanamamasıdır.

Model ile gerçek gözlemler arasındaki fark hata matrisi olarak tanımlanmıştır:

$$E = X_{k+1} - BX_k$$

Burada E , model tarafından tahmin edilen davranış değerleri ile gerçek gözlem değerleri arasındaki farkı göstermektedir.

Amaç, bu hata değerlerini mümkün olduğunca küçük yapmaktır. Bu nedenle hata kareleri toplamını minimize eden en küçük kareler yaklaşımı kullanılmıştır [2]. Minimizasyon problemi aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

$$\min_B \|X_{k+1} - BX_k\|^2$$

Bu ifade, model tarafından tahmin edilen değerler ile gerçek gözlem değerleri arasındaki farkların karelerinin toplamını göstermektedir.

Bu durumda amaç fonksiyonu:

$$J(B) = \|X_{k+1} - BX_k\|^2$$

şeklinde yazılabilir.

Amaç fonksiyonunda bilinmeyen yalnızca B matrisi olduğundan hata değerini minimum yapan noktayı belirlemek amacıyla $J(B)$ 'nin B 'ye göre türevi alınmıştır. Matematiksel optimizasyon yaklaşımında bir fonksiyonun minimum değerinin bulunabilmesi için türevin sıfıra eşitlenmesi kullanılmaktadır [2].

Matris türev kuralları kullanıldığında aşağıdaki normal denklem elde edilmektedir [2]:

$$(X_{k+1} - BX_k)X_k^T = 0$$

Parantez açıldığında:

$$X_{k+1}X_k^T - BX_kX_k^T = 0$$

ifadesi elde edilir. Denklem yeniden düzenlenirse:

$$BX_kX_k^T = X_{k+1}X_k^T$$

eşitliği elde edilir. Bu denklemde B 'yi yalnız bırakmak amacıyla eşitliğin her iki tarafı sağdan

$$(X_k X_k^T)^{-1}$$

ile çarpılmıştır:

$$B X_k X_k^T (X_k X_k^T)^{-1} = X_{k+1} X_k^T (X_k X_k^T)^{-1}$$

Matrisin ters özelliklerinden yararlanıldığında:

$$(X_k X_k^T)(X_k X_k^T)^{-1} = I$$

olur ve sonuçta geçiş matrisi aşağıdaki biçimde elde edilir:

$$B = X_{k+1} X_k^T (X_k X_k^T)^{-1}$$

Yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen geçiş matrisi aşağıda verilmiştir:

$$B = \begin{pmatrix} 0,2598 & 0,1023 \\ 0,0047 & 0,3420 \end{pmatrix}$$

Modelin uzun dönem davranışını incelemek amacıyla geçiş matrisi üzerinde özdeğer analizi gerçekleştirilmiştir. Özdeğerler aşağıdaki karakteristik denklem çözülerek elde edilmiştir [2]:

$$\det(B - \lambda I) = 0$$

Geçiş matrisi yerine yazıldığında

$$\det \begin{pmatrix} 0,2598 - \lambda & 0,1023 \\ 0,0047 & 0,3420 - \lambda \end{pmatrix} = 0$$

ifadesi elde edilir .Determinant açıldığında:

$$(0.2598 - \lambda)(0.3420 - \lambda) - (0.1023)(0.0047) = 0$$

karakteristik denklemi oluşur. Bu denklemin çözümü sonucunda özdeğerler:

$$\lambda_1 = 0,2543$$

$$\lambda_2 = 0,3475$$

olarak bulunmuştur. Özdeğerlerin mutlak değerlerinin birden küçük olması,

$$|\lambda| < 1$$

koşulunun sağlanması, sistemin zaman içerisinde kararlı ve sönümlenen bir yapı gösterdiğini ifade etmektedir [1, 2]. Başka bir ifadeyle öğrencilerin genel platform etkileşimi ve problem çözmeye yönelik davranışlarının zaman içerisinde azalma eğiliminde olabileceği değerlendirilebilir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Önerilen iki boyutlu lineer dinamik model kullanılarak öğrencilerin haftalık öğrenme davranışları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Model parametrelerinin tahmini sonucunda aşağıdaki geçiş matrisi elde edilmiştir:

$$B = \begin{pmatrix} 0,2598 & 0,1023 \\ 0,0047 & 0,3420 \end{pmatrix}$$

Geçiş matrisi incelendiğinde $b_{11} = 0,2598$ katsayısının öğrencilerin genel platform etkileşimlerinin belirli ölçüde süreklilik gösterdiğini ifade ettiği görülmektedir. Ancak bu değerin düşük olması, mevcut haftadaki aktivitenin büyük kısmının sonraki haftaya güçlü biçimde aktarılmadığını göstermektedir. Bu durum öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarında gösterdikleri etkileşimlerin zaman içerisinde değişkenlik gösterebildiğini düşündürmektedir.

$$b_{12} = 0,1023$$

Katsayısı problem çözme davranışı ile öğrencilerin genel platform etkileşimi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgu, problem çözmeye yönelik etkinliklerin öğrencilerin öğrenme sürecine daha aktif katılımını destekleyebileceğini düşündürmektedir.

Buna karşılık $b_{21} = 0,0047$ katsayısının oldukça düşük olması yalnızca platform üzerinde aktif olmanın öğrencileri doğrudan problem çözmeye yönlendirmediğini göstermektedir. Öğrenciler video izleme, içerik görüntüleme veya çeşitli sistem işlemleri gerçekleştirebilir; ancak bu aktivitelerin her zaman öğrenmeye yönelik aktif davranışlarla ilişkili olmayabileceği söylenebilir.

Diğer taraftan $b_{22} = 0,3420$ katsayısı problem çözme davranışının kendi sürekliliğini diğer ilişkilerden daha güçlü şekilde koruduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre belirli bir haftada problem çözmeye yönelik etkinliklerde bulunan öğrencilerin sonraki haftalarda da benzer davranışları sürdürme eğiliminde oldukları değerlendirilebilir.

Modelin uzun dönem davranışını incelemek amacıyla gerçekleştirilen özdeğer analizi sonucunda aşağıdaki değerler elde edilmiştir:

$$\lambda_1 = 0,2543$$

$$\lambda_2 = 0,3475$$

Her iki özdeğerin mutlak değerinin birden küçük olması sistemin zaman içerisinde sönümlenme eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum ayırık zamanlı sistemlerde davranış değişkenlerinin uzun dönemde kararlı bir yapıya yaklaşabileceğini göstermektedir. Bu sonuç öğrencilerin hem genel etkileşim düzeylerinin hem de problem çözmeye yönelik davranışlarının zamanla azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular çevrim içi öğrenme ortamlarında öğrenci katılımının zaman içerisinde değişebileceğini ve belirli dönemlerde azalma gösterebileceğini ifade eden çalışmalarla

benzerlik göstermektedir [5,6]. Ayrıca öğrenme analitiği çalışmalarında öğrenci davranışlarının yalnızca tekil ölçümler üzerinden değil davranışlar arasındaki ilişkilerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir [3,8]. Bu çalışmada kullanılan yaklaşım, öğrencilerin davranışlarını yalnızca ayrı değişkenler olarak değerlendirmek yerine bu değişkenlerin zaman içerisindeki ilişkilerini matematiksel olarak incelemesi bakımından farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu yönüyle çalışma, öğrenme süreçlerinin dinamik yapısının incelenmesine yönelik uygulanabilir bir yaklaşım sunmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada çevrim içi öğrenme ortamlarında öğrencilerin haftalık öğrenme davranışları iki boyutlu lineer dinamik sistem yaklaşımı ile incelenmiştir. Açık erişimli bir MOOC veri seti kullanılarak öğrencilerin platform üzerindeki davranış kayıtları değerlendirilmiş ve öğrenme süreci toplam platform etkileşimi ile problem çözme davranışı olmak üzere iki temel değişken üzerinden modellenmiştir.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrencilerin haftalar arasındaki davranış geçişlerini temsil eden bir geçiş matrisi elde edilmiş ve sistemin uzun dönem davranışı özdeğer analizi yardımıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular problem çözmeye yönelik davranışların öğrencilerin genel platform etkileşim düzeyi ile ilişkili olabileceğini buna karşılık yalnızca genel platform aktivitesinin problem çözme davranışı üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca özdeğer analizine göre sistemin zaman içerisinde sönümlenme eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. Bu durum öğrencilerin öğrenme sürecindeki etkileşim düzeylerinin zamanla azalabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma, çevrim içi öğrenme verilerinin yalnızca betimsel istatistiksel yöntemlerle veya tekil performans ölçümleriyle değil davranış değişkenleri arasındaki ilişkileri dikkate alan matematiksel modeller aracılığıyla da incelenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, öğrenme analitiği ile lineer dinamik sistem yaklaşımını bir araya getirerek eğitim verilerinin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda modele forum etkileşimleri, video davranışları, ödev performansları ve öğrenci demografik özellikleri gibi ek değişkenler dahil edilerek daha yüksek boyutlu sistemler oluşturulabilir. Ayrıca doğrusal olmayan dinamik modellerin kullanılması öğrencilerin öğrenme süreçlerinin daha ayrıntılı biçimde incelenmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

[1] Zill, D. G. (2017). *Differential Equations with Boundary-Value Problems* (9th ed.). Cengage Learning.

[2] Kolman, B., & Hill, D. R. (2001). *Elementary Linear Algebra with Applications* (8th ed.). Prentice Hall.

- [3] Lang, C., Siemens, G., Wise, A., & Gašević, D. (Eds.). (2017). *Handbook of Learning Analytics*. Society for Learning Analytics Research (SoLAR).
- [4] Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). Educational Data Mining and Learning Analytics. In J. A. Larusson & B. White (Eds.), *Learning Analytics: From Research to Practice* (pp. 61–75). Springer.
- [5] Kizilcec, R. F., Piech, C., & Schneider, E. (2013). Deconstructing disengagement: Analysing learner subpopulations in massive open online courses. *Proceedings of the Third International Conference on Learning Analytics and Knowledge*, 170–179.
- [6] Jordan, K. (2015). Massive open online course completion rates revisited: Assessment, length and attrition. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(3), 341–358.
- [7] Romero, C., & Ventura, S. (2013). Data mining in education. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, 3(1), 12–27.
- [8] Baker, R. S., & Siemens, G. (2014). Educational data mining and learning analytics. In R. K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge Handbook of the Learning Sciences* (2nd ed., pp. 253–272). Cambridge University Press.
- [9] Jhaveri, S. (n.d.). *MOOC Dropout Prediction Dataset (mooc-final)*. Kaggle.

YETİŞKİNLERDE MESLEK YAŞAMINA UYUM VE İŞ DOYUMU

Doç. Dr. Süleyman BALCI¹

¹Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, meb.suleyman@gmail.com, 000-0001-9374-8808

ÖZET

Mesleklerin ve mesleki yaşamın bireylerin hayatındaki yeri önemlidir. Bu çalışmada, yetişkin bireylerin meslek yaşamına uyumu ve iş doyumunu düzeyleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, meslek türü, eğitim düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın tutumu ve gelir düzeyi) yönünden incelenmektedir. Bu çalışmada, ilişkisel tarama araştırma modeli ve nicel yöntem uygulanmıştır. Çalışmanın katılımcıları olarak 116 kadın, 110 erkek olmak üzere toplam 226 yetişkin bireye ulaşılmıştır. Araştırma için gerekli olan verileri temin etmek üzere Meslek Hayatına Uyum Ölçeği (İYUÖ), İş Doyumu Ölçeği (İDÖ) ve Demografik Bilgi Formu olmak üzere üç farklı ölçme aracı katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmadaki verilerin analizinde elde edilen bulgulara; cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir durumu, anne babanın eğitim durumu yönünden yetişkin bireylerin İş Doyumu Ölçeği ve Meslek Hayatına Uyum Ölçeği puanında istatistiki yönden önemli düzeyde fark olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, ebeveyn tutumu açısından yetişkin bireylerin İş Doyum Ölçeği puanında istatistiki yönden önemli düzeyde fark olmadığı; ancak, Meslek Hayatına Uyum Ölçeği puanlarında toplam puan ve alt boyutlarının mükemmeliyetçi anne-baba tutumu olanların demokratik ve baskıcı anne-baba tutumu olan katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırma bulguları, mükemmeliyetçi anne-baba tutumlarının katılımcıların iş yaşamındaki uyumlarını desteklediğini, bununla birlikte cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek ve gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılık olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Hayatına Uyum, Mesleki Uyum Süreci, İş Doyumu, Yetişkin bireyler

ADAPTING TO CAREER LIFE AND JOB SATISFACTION IN ADULTS

Associate Prof. Dr. Süleyman BALCI¹

¹Kırıkkale University, Education Faculty, meb.suleyman@gmail.com, 000-0001-9374-8808

ABSTRACT

The role of professions and professional life in individuals' lives is significant. Present research investigates the career life adjustment and work satisfaction level of adults with regards to several variables (gender, type of occupation, educational level, parents' educational level, parental attitudes, and income level). The research method of present study was correlational survey model and quantitative research technique. A sum of 226 adult individuals contained in the study, including 116 women and 110 men. To obtain the necessary data, three different measurement tools were administered to the participants: the Work Life Adjustment Scale (WLIS), the Work Satisfaction Scale (WSS), and a Informations Form. Findings indicated that there is not statistically significant difference in Work Satisfaction Scale and Professional Life Adjustment Scale scores among adult individuals based on gender, education level, income level, parents' education level, and age level. Furthermore, it is observed that there is not statistically important differences in Work Satisfaction Scale scores among adult individuals based on parental attitudes. However, it was found that the total scores of the Career Life Adjustment Scale were significantly higher in participants with perfectionist parenting styles compared to those with democratic and authoritarian parenting styles. The research findings reveal that perfectionist parenting styles support participants' adjustment in their work lives, however, there are no differences based on gender, education level, occupation, and income level variables.

Keywords: Career Life Adjustment, Career Adjustment Process, Job Satisfaction, Adults

1. GİRİŞ

Günümüzde iş dünyasındaki değişimler ve farklılaşan kariyer durumları; yetişkin bireyler için değişik türlerde kariyer değişimlerine neden olmaktadır (Maggiori, Rossier ve Savickas, 2015). Bu süreçteki etkenler, yetişkinlerin kariyerdeki değişimlere uyum sağlamasına katkıda bulunacak beceriler geliştirmesini önemli hale getirmektedir. Mesleğe uyum ise yetişkin bireylerin değişen çalışma ortamı koşulları ile baş edebilmesini ve çevredeki etkenlerin etkisini önceden tahmin edebilme durumunu belirtmektedir (Niles ve Harris-Bowlsbey, 2009). Mesleğe uyum düzeyi, yetişkin bireyin mesleki uyumunu sağlayacak stratejiler geliştirmesine ve düzenlemesine katkıda bulunmaktadır.

Şirketlerin ve sistemlerin amacına ulaşmasında bireylerin öneminin artması sayesinde çalışan bireylere yönelik işten aldıkları doyum ve memnuniyete önem verilmeye başlanmıştır. Bundan dolayı, bireylerin yaptıkları işten aldığı doyum, çalışan bireyin yaptığı işle ilgili algı durumun yansıtmaktadır (Pool ve Pool, 2007).

Bireyin yaptığı işten aldığı doyum, bireyin işle ilgili maddi beklentileri yanında psikolojik ve fizyolojik duygularını ve yaşadığı mutluluğu da yansıtmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2005). Örgüt Bu nedenledir ki, iş doyumunu ile örgütün ya da şirketin performans ve verimlilik düzeyi ile yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Taşdan ve Tiryaki 2008). Bundan dolayı, yetişkin bireylerin mesleki uyumu ve iş doyum düzeyinin demografik özelliklere göre nasıl şekillendiğinin incelenmesi bireylerin mesleki gelişim süreci açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmada, yetişkin bireylerin meslek yaşamına uyum düzeyleri ile iş doyumunu düzeyleri; cinsiyet, gelir durumu, meslek türü, eğitim düzeyi, anne ve babanın tutumu, anne ve babanın eğitim düzeyi değişkenleri açısından incelenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, yetişkin bireylerin meslek yaşamına uyum düzeyleri ile iş doyumunu düzeyleri çeşitli değişkenlere (cinsiyet, gelir durumu, meslek türü, eğitim düzeyi, anne ve babanın tutumu, anne ve babanın eğitim düzeyi) göre incelenmiştir. Bu doğrultuda şu problem soruları belirlenmiştir:

- 1- Yetişkin bireylerin meslek yaşamına uyum düzeyleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, gelir durumu, meslek türü, eğitim düzeyi, anne ve babanın tutumu, anne ve babanın eğitim düzeyi) açısından farklı mıdır?
- 2- Yetişkin bireylerin iş doyumunu düzeyleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, gelir durumu, meslek türü, eğitim düzeyi, anne ve babanın tutumu, anne ve babanın eğitim düzeyi) açısından farklı mıdır?

1.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Araştırmada, yetişkin bireylerin meslek yaşamına uyumu ve iş doyumunu düzeylerinin çeşitli değişkenler incelenmesi için ilişkisel tarama araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 116 kadın, 110 erkek olmak üzere toplam 226 yetişkin birey yer almıştır. Katılımcılara araştırma verilerinin toplanmasında İş Yaşamına Uyum Ölçeği (İYUÖ), İş Doyumu Ölçeği (İDÖ) ile araştırmacının hazırladığı Bilgi Formu uygulanmıştır.

Meslek Hayatına Uyum Ölçeği: Meslek Hayatına Uyum Ölçeği, Erdoğan Zorver (2011) tarafından geliştirilmiş ve beşli derecelemeyle göre “1. hiç katılmıyorum ile 5. tamamen katılıyorum” şeklinde yanıtlar düzenlenmiştir. Ölçme aracının güvenirlik değeri Cronbach alfa güvenirlik tekniği ile 0,89 bulunmuştur. Ölçeğin yüksek puanları, bireyin uyum düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

İş Doyumu Ölçeği: İş Doyumu Ölçeğini; Weiss, Davis, England ve Lofquist (1967) bireylerin işten aldığı doyum düzeyini belirlemek üzere beşli dereceleme likert test tipinde geliştirmiştir.

Baycan (1985) bu ölçeği Türkçe'ye çevirmiş ve 20 madde şeklinde uyarlamıştır. Ölçme aracının güvenirlik değeri Cronbach alfa güvenirlik tekniği ile 0,88 bulunmuştur.

2. BULGULAR

Normallik analizleri sonucunda araştırma verilerinin normal dağılım özelliği taşıdığı için verilerin analizinde parametrik istatistiksel teknikler uygulanmıştır. Elde edilen analiz bulguları aşağıda sunulmuştur:

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p
Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	Erkek	116	117,40	,357
	Kadın	110	109,39	
İş Doyumu Ölçeği	Erkek	116	109,27	,318
	Kadın	110	117,96	

Katılımcıların Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarındaki farklılaşma durumunu saptamak üzere yapılan analiz bulgularına göre cinsiyet değişkeni açısından Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların Öğrenim durumuna Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p	Post Hoc
Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	İlkokul	24	101,44	0,500	-
	Ortaokul	11	108,77		
	Lise	31	111,73		
	Üniversite	125	120,06		
	Yüksek Lisans	35	101,40		
İş Doyumu Ölçeği	İlkokul	24	108,21	0,723	-
	Ortaokul	11	94,91		
	Lise	31	107,71		
	Üniversite	125	118,42		
	Yüksek Lisans	35	110,54		

Bulgularda, katılımcıların öğrenim durumuna göre Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarında istatistiki açıdan önemli düzeyde fark bulunmamaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Meslek türüne Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p	Post Hoc
Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	Aşçı	43	116,40	,106	-
	Doktor	29	118,84		

İş Doyumu Ölçeği	Garson	33	84,83	,060	-
	Mühendis	37	122,57		
	Öğretmen	32	99,42		
	Polis	41	103,72		
	Aşçı	43	105,93		
	Doktor	29	87,59		
	Garson	33	90,95		
	Mühendis	37	117,11		
	Öğretmen	32	111,23		
	Polis	41	127,59		

Bulgularda, katılımcıların Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarında meslek türüne göre ölçek puanlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Anne Baba Tutumuna Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p	Post Hoc
Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	Demokratik Anne/Baba Tutumu ^a	101	110,34	,023	c>a, c>b
	Baskıcı/Otoriter Anne/Baba Tutumu ^b	122	113,61		
	Mükemmeliyetçi Anne/Baba Tutumu ^c	3	215,67		
	Demokratik Anne/Baba Tutumu ^a	101	122,48		
İş Doyumu Ölçeği	Baskıcı/Otoriter Anne/Baba Tutumu ^b	122	106,21	,178	-
	Mükemmeliyetçi Anne/Baba Tutumu ^c	3	107,50		
	Demokratik Anne/Baba Tutumu ^a	101	122,48		
	Baskıcı/Otoriter Anne/Baba Tutumu ^b	122	106,21		

Bulgularda, mükemmeliyetçi anne-baba tutumunu belirten katılımcıların, İş ve Meslek Hayatına Uyum Ölçeği puanlarının ortalamaları, demokratik ve baskıcı anne-baba tutumunu belirten katılımcılardan daha yüksektir. Bu bulgu, mükemmeliyetçi anne-baba tutumunun, katılımcıların iş ve meslek hayatına uyumları ile daha olumlu bir şekilde ilişkili olduğuna işaret

etmektedir. Bununla birlikte, anne-baba tutumuna göre İş Doyumu Ölçeği puanlarında anlamlı fark bulunmamaktadır.

Çizelge 5. Katılımcıların Gelir Durumuna Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p	Post Hoc
Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	10.000-20.000 ₺ arası	20	108,93	,981	-
	20.000-30.000 ₺ arası	16	113,53		
	30.000-40.000 ₺ arası	20	116,30		
	40.000-50.000 ₺ arası	88	111,16		
	50.000 ₺ ve üzeri	82	116,44		
İş Doyumu Ölçeği	10.000-20.000 ₺ arası	20	107,63	,499	-
	20.000-30.000 ₺ arası	16	109,09		
	30.000-40.000 ₺ arası	20	107,80		
	40.000-50.000 ₺ arası	88	123,44		
	50.000 ₺ ve üzeri	82	106,51		

Bulgularda, Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarında gelir durumuna göre ölçek puanlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 6. Katılımcıların Anne Eğitim Durumuna Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p	Post Hoc
İş Ve Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	İlkokul ve Altı ^a	46	134,21	,045	-
	Ön Lisans Ve Lisans ^b	41	108,80		
	Lise ^c	53	94,12		
	Ortaokul ^d	39	114,82		
	Yüksek Lisans ^e	47	118,09		
İş Doyumu Ölçeği	İlkokul ve Altı	46	122,67	,746	-
	Ön Lisans Ve Lisans	41	113,71		
	Lise	53	111,30		
	Ortaokul	39	103,33		
	Yüksek Lisans	47	115,26		

Bulgularda, Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarında anne eğitim durumuna göre ölçek puanlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 7. Katılımcıların Baba Eğitim Durumuna Göre Analiz Bulguları

Ölçek	Kategoriler	n	$\bar{x}$	p	Post Hoc
İş Ve Meslek Hayatına Uyum Ölçeği	İlkokul ve Altı ^a	46	134,21	,045	-
	Ön Lisans Ve Lisans ^b	41	108,80		
	Lise ^c	53	94,12		
	Ortaokul ^d	39	114,82		
	Yüksek Lisans ^e	47	118,09		
İş Doyumu Ölçeği	İlkokul ve Altı	46	122,67	,746	-
	Ön Lisans Ve Lisans	41	113,71		
	Lise	53	111,30		
	Ortaokul	39	103,33		
	Yüksek Lisans	47	115,26		

Bulgularda, Meslek Hayatına Uyum ve İş Doyumu Ölçeği puanlarında baba eğitim durumuna göre ölçek puanlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, katılımcıların iş ve meslek hayatına uyumları ile iş doyumu düzeylerinde cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek türü ve gelir düzeyi gibi demografik değişkenler açısından anlamlı düzeyde farklılık bulunmamıştır; ancak, anne-baba tutumu açısından farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Mükemmeliyetçi anne-baba tutumu olanların demokratik ve baskıcı anne-baba tutumu olan katılımcılarla kıyasla iş yaşamındaki uyumlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ve iş doyumu düzeylerinde ise farklılık olmadığı görülmüştür. Bu çalışmadaki bulgular, yetişkin bireylerin meslek hayatına uyumunda ve iş doyumunda ailevi tutumlar gibi bireysel psikolojik faktörlerin ve değişkenlerin önemli rol oynadığına işaret etmektedir.

Çalışmanın bulgularına dayanarak, anne-baba tutumlarının bireylerin iş yaşamına uyum düzeylerini etkileyebileceği dikkate alınarak, işyerlerinde çalışanların ailevi tutumlarına dair farkındalık artırıcı eğitimler ve seminerler düzenlenebilir. Bu tür etkinlikler, çalışanların iş yaşamlarına daha sağlıklı bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, bulguların geçerliğini artırmak amacıyla daha geniş katılımcı ile daha kapsamlı bir araştırma yapılabilir.

Bu çalışma uzaktan ve sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, bu sonuçlar sadece benzer özellikteki yetişkin bireylere genelleme yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, O. (2011). Bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin iş doyumu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Baycan, A. F. (1985). Analysis of several effects of job satisfaction between different occupational groups. Boğaziçi University Institute of Social Sciences, İstanbul.

Büyükgöze-Kavas, A. (2014). Validation of the career adapt-abilities scale-turkish form and its relation to hope and optimism. *Australian Journal of Career Development*, 23(3), 125-132. doi: 10.1177/1038416214531931

Çam, O.; Akgün, E.; Babacan, G. A.; Bilge, A. & Keskin, G. Ü. (2005). Bir ruh sağlığı ve hastalıkları hastanesinde çalışan hekim ve hemşirelerin klinik ortamlarını değerlendirmeleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 213-220.

Çarıkçı, İ. H. (2004). Hizmet işletmelerinde çalışan kamu ve özel sektör personelinin iş tatmininin karşılaştırılması. *Amme İdaresi Dergisi*, 37, 83-95.

Çetinkanat, C., (2000). *Örgütlerde güdülenme ve iş doyumu*, Anı Yayıncılık, 1. Basım, Ankara, 124s

Çetinkanat, C. (1995). *AİBÜ ve ODTÜ'nin Çeşitli Fakültelerindeki Öğretim Elemanlarının İş Doyumu*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Bolu.

Çivilidağ, A. (2017). İş yaşamında sanal kaytarmanın iş stresi, iş doyumu ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 59, 355-373. <https://izlik.org/JA95TP85BH>

Coetzee, M. & Harry, N. (2015) Gender and hardiness as predictors of career adaptability: an explotary study among black call centre agents, *South African Journal of Psychology*, 45(1), 81-92.

Davis, G. (2004). Job satisfaction survey among employees in small businesses. *Journal Of Small Business And Enterprise Development*, 11(4), 495-503.

Elias, S.,M., Smith, W., L. & Barney, C., E. (2012). Age as a moderator of attitude towards technology in the workplace:work motivation and overall job satisfaction, *Behaviour & Information Technology*, 31(5),453–467.

Erdoğan Zorver, C. & Yeşilyaprak, B. (2021). Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği Kısa Formu'nun (KUYÖ-KF) Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54 (1), 91-116.

Erus, S. M. & Zeren, Ş. G. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik kariyer uyumları, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(3), 657-668.

Ferreira, N. (2012). Constructing a psychological career profile for staff retention. (Unpublished Ph Dessertation). <http://uir.unisa.ac.za/handle/10500/6722?show=full>

Izgar, H. (2000). Okul yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri (bornout) nedenleri ve bazı etken faktörlere göre incelenmesi. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Izgar, H. (2008). Okul yöneticilerinde iş doyumu ve örgütsel bağlılık. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 317- 334.
- Kaya, Ç., Akın, A., Sarıçam, H., & Uğur, E. (2014). Turkish version of the career and work adaptability questionnaire (CWAQ): Validity and reliability study. *e-International Journal of Educational Research* , 5(1), 76-87. <http://dx.doi.org/10.19160/e-ijer.64074>
- Locke, E., A. (1976). The Nature and causes of job satisfaction. Edit.: M. D. Dunnette, *Handbook of Industrial And Organizational Psychology*, Rand McNally College Publishing Coop, Chicago.
- Mercer, D. (1997). Job satisfaction and the secondary headteacher, the creation of a model of job satisfaction . *School Leadership and Management*, Vol. 17 no: 1.
- Maggiori, C., Rossier, J., & Savickas, M. L. (2015). Career adapt-abilities scale short form (CAAS-SF) construction and validation. *Journal of Career Assessment*, 25(2), 312–325. doi:10.1177/ 1069072714565856.
- Mosadegh Rad A. M. & Yarmohammadian M. H., (2006). A study of relationship between managers' leadership style and employees' job satisfaction, *Leadership in Health Services*, 19 (2), 11- 28.
- Niles, S. G., & Harris-Bowlsbey, J. (2009). *Career development interventions in the 21st century*. New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Nota, L., Ginevra, M.C., & Soresi, S. (2012). The career and work adaptability questionnaire (CWAQ): A first contribution to its validation. *Journal of Adolescence*, 35(6), 1557-69.
- Pool, S., & Pool, B. (2007). A management development model: Measuring organizational commitment and its impact on job satisfaction among executives in a learning organization. *Journal of Management Development*, 26(4), 353–369. <https://doi.org/10.1108/02621710710740101>
- Sabuncuoğlu, Z. & Tüz, M. (2005). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Furkan Ofset.
- Sağır, M., Ercan, O., Duman, A. & Bilen, K. (2014). Matematik Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 277-294.
- Şahin, İ. (1999). İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin iş doyum düzeyleri. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Şahin A. (2003). Yöneticilerin iş tatmini ve memnuniyeti. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1: 137-157. 1
- Şahin, İ. (2013). Öğretmenlerin iş doyumu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 142-167.
- Taşdan, M., & Tiryaki, E. (2008). Comparison of the level of job satisfaction between at private and state primary school teachers. *Education and Science*, 33(147), 54-70. <https://educationandscience.ted.org.tr/article/view/756>
- Weiss, D. J., Dawis, R. V., & England, G. W. (1967). Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire. *Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation*, 22, 120.
- Weiss, D. J. , Dawis, R. V. England, G. W. & Lofquist, L. H. (1967), Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire. Vol. 22, Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation, Minneapolis: University of Minnesota, Industrial Relations Center.

Yüksel, İ. (2003). İş stresi, işe bağlılık ve iş doyumu arasındaki ilişkinin analizi (Teknisyenlere yönelik bir uygulama). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1-2), 213-225.

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ETİK FARKINDALIĞI VE İNTİHAL EĞİLİMİ

Doç. Dr. Süleyman BALCI¹, Psikolojik Danışman Emre DEMİRBAŞ²

¹Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fak., meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

²Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bil.Ent., emredemirbas49@gmail.com, 0009-0008-2064-3069

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, yükseköğretim öğrencilerinin akademik etik farkındalıkları ile intihal eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. İlişkisel tarama modelinde yürütülen araştırmanın çalışma grubunu, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören ve kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 288 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların %74,3’ü kadın, %25,7’si erkektir. Veriler; Kişisel Bilgi Formu, Yükseköğretimde Eğitim-Öğretim Etiğine Yönelik Öğrenci Görüşleri Ölçeği ve İntihale Karşı Tutum Anketi ile toplanmıştır. Verilerin normal dağılmaması parametrik olmayan analizler kullanılmıştır. Akademik etik farkındalığı ile intihal eğilimi arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki belirlenmiştir. Akademik etik farkındalığı puanları demografik değişkenlere göre farklılaşmamıştır. İntihal eğilimi puanları ise cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmış; erkek öğrencilerin sıra ortalaması kadın öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur. Baba ebeveyn tutumuna ilişkin genel test anlamlı olmakla birlikte, düzeltmeli ikili karşılaştırmalarda anlamlı fark saptanmamıştır. Bulgular, intihal eğiliminin yalnızca etik farkındalıkla açıklanamayacağını; akademik yazma, kaynak gösterme, zaman yönetimi ve kurumsal dürüstlük kültürüyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Etik Farkındalığı, İntihal Eğilimi, Yükseköğretim Öğrencileri, Akademik Dürüstlük, Akademik Yazma.

ACADEMIC ETHICS AWARENESS AND PLAGIARISM TENDENCY AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI¹, Psychological Counselor Emre DEMİRBAŞ²

¹ Kırıkkale University, Eğitim Fak., meb.suleyman@gmail.com - 0000-0001-9374-8808

² Kırıkkale University, Sosyal Bil.Ent., emredemirbas49@gmail.com - 0009-0008-2064-3069

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the relationship between higher education students' academic ethics awareness and their tendency toward plagiarism and to determine whether these variables differed according to various demographic characteristics. The study was conducted using a correlational survey model and included 288 students enrolled in higher education institutions during the 2025-2026 academic year who were reached through convenience sampling. Of the participants, 74.3% were female and 25.7% were male. Data were collected using a Personal Information Form, Student Views on Educational Ethics in Higher Education Scale, and Plagiarism Attitude Questionnaire. The Cronbach's alpha coefficients of the scales were .847 and .764, respectively. Since the data were not normally distributed, non-parametric analyses were employed. A negative, weak, and statistically non-significant relationship was found between academic ethics awareness and plagiarism tendency. Academic ethics awareness scores did not differ significantly according to the demographic variables examined. However, plagiarism tendency scores differed significantly by gender, with male students having a higher mean rank than female students. Although the overall test for paternal parenting attitude was statistically significant, no significant differences were found in adjusted pairwise comparisons. The findings indicate that plagiarism tendency cannot be explained solely by ethical awareness and should be considered together with academic writing skills, citation practices, time management, and institutional cultures of academic integrity.

Keywords: Academic Ethics Awareness, Plagiarism Tendency, Higher Education Students, Academic Integrity, Academic Writing.

1. GİRİŞ

Bilginin üretilmesi, doğrulanması ve paylaşılması, yükseköğretim kurumlarının temel işlevleri arasında yer almaktadır. Bilgi toplumunda üniversiteler yalnızca mevcut bilgiyi aktaran kurumlar değil, aynı zamanda yeni bilginin üretildiği ve bilimsel düşünme kültürünün geliştirildiği başlıca yapılardır. Bu nedenle yükseköğretimde yürütülen araştırma ve eğitim-öğretim süreçlerinin güvenilirliği, bilimsel yöntem kadar etik ilkelere bağlıdır. Bilginin stratejik bir kaynak hâline gelmesi ve dijital ortamlar aracılığıyla çok hızlı dolaşıma girmesi, akademik etik konusunu daha görünür bir hâle getirmiştir (Balay, 2004).

Toplumların bu hedefe ulaşabilmesinde ve bilgi toplumu niteliği kazanabilmesinde en önemli sorumluluklardan biri yükseköğretim kurumlarına düşmektedir. Bilimsel bilgi üretiminin en yaygın biçimde gerçekleştiği yerler üniversitelerdir (Koç, 2018). Ayrıca, üniversiteler bilgi

ekonomisinin temel girdisi sayılan bilginin üretilmesi ve yaygınlaştırılmasında başlıca sorumluluğa sahip kurumlardır (Tonta, 1999). Bu nedenle yükseköğretim kurumları, bilgi toplumunun gelişiminde hem itici güç hem de işlevsel bir araç olarak önemli bir konuma sahiptir (Aydın, 2010).

Akademik etik; araştırma probleminin belirlenmesinden verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanmasına, bulguların raporlanmasından diğer araştırmacıların çalışmalarına uygun biçimde atıf yapılmasına kadar bilimsel sürecin tamamını kapsayan davranış ilkeleri bütünüdür. Üniversitelerde öğrenciler, akademisyenler ve diğer paydaşlar açısından dürüstlük, şeffaflık, tarafsızlık, sorumluluk ve emeğe saygı bu yapının temelini oluşturmaktadır (Alev & Genç, 2015). Etik ilkelerin ihlali yalnızca tek bir çalışmanın güvenilirliğini zedelememekte; bilimsel bilginin birikimli yapısı nedeniyle sonraki araştırmaların da yanlış ya da eksik bilgi üzerine kurulmasına yol açabilmektedir. Bilim, önceki araştırmalardan beslenerek ilerleyen ve birikimli bir yapıya sahip olan bir süreçtir. Bu nedenle herhangi bir çalışmada yapılan etik dışı bir uygulama, yalnızca o çalışmayı değil, sonraki araştırmaları da olumsuz etkileyerek bilimsel ilerlemeyi sekteye uğratabilir. Bu bağlamda, bilimsel bilgi üretim sürecinde atılacak adımların belirli etik kurallar çerçevesinde planlanması ve yürütülmesi büyük önem taşımaktadır (Akkaya & Yıldırım, 2017).

Akademik etik ilkeler, bir araştırma probleminin ya da ihtiyacın belirlenmesi aşamasından başlayarak, elde edilen bulguların ilgili kitlelerle paylaşılmasına kadar uzanan tüm süreçte dikkate alınması gereken davranış ilkelerini ifade etmektedir. Bu etik değerler yalnızca bilimsel bir çalışmanın hazırlanma süreciyle sınırlı değildir. Araştırmacının meslektaşlarıyla kurduğu akademik ilişkiler, bağlı bulunduğu kuruma karşı sorumlulukları ve hedef kitlesi olan öğrencilerle etkileşimi de dâhil olmak üzere, bilimsel iletişim kapsamında yer alan tüm alanlar akademik etik çerçevesinde değerlendirilir. Akademik etik ilkelere uygun davranmak, bu farklı boyutların her birinde gerekli olan değerlerin benimsenmesi ve içselleştirilmesi anlamına gelmektedir (Sevim, 2014).

Bilimsel etik ihlaller arasında uydurma, çarpıtma, yinelenen yayın, araştırmanın bütünlüğünü bozacak biçimde dilimleme ve yazarlıkla ilgili uygunsuzluklar yer almakla birlikte, yükseköğretim öğrencileri açısından en sık tartışılan sorunlardan biri intihaldir. İntihal, başkasına ait düşünce, ifade, veri ya da çalışmanın uygun kaynak gösterimi yapılmadan kişinin kendi ürünüymiş gibi sunulmasını ifade eder. İntihali diğer birçok etik ihalden ayıran temel noktalardan biri, kaynak kullanımı ve atıf süreçleriyle doğrudan ilişkili olmasıdır (Uçak & Birinci, 2008). Akademik yazma becerisinin henüz gelişmekte olduğu öğrencilik döneminde doğrudan kopyalama, yetersiz yeniden ifade etme, yanlış ya da eksik atıf verme ve kişinin önceki metnini uygun açıklama yapmadan yeniden kullanması gibi farklı biçimlerde etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Dijitalleşme, intihal açısından çift yönlü bir etki yaratmaktadır. İnternet ortamı öğrencilere çok geniş bir bilgi havuzuna kısa sürede ulaşma olanağı sağlarken, kopyala-yapıştır pratiğini de kolaylaştırabilmektedir. Buna karşılık benzerlik tespit yazılımları ve elektronik veri tabanları, akademik usulsüzlüklerin belirlenmesini geçmişe kıyasla daha mümkün hâle getirmiştir. Akbulut et al. (2008) ile Şendağ et al. (2010), internet kaynaklı akademik sahtekârlığın yalnızca bilgi eksikliğine indirgenemeyeceğini; dijital kaynaklara erişim kolaylığı, öğrencilerin akademik çalışma alışkanlıkları ve bağlamsal etmenlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Eret ve Ok (2014) da öğretmen adaylarıyla

gerçekleştirdikleri çalışmada internet kaynaklı intihalin çeşitli tetikleyiciler ve gerekçelerle ilişkili olduğunu bildirmiştir.

İnternet; bilgiye ulaşım ve kullanım pratiklerinde ihlalleri kolaylaştırdığı gibi, bu ihlallerin yakalanmasını ve ifşa edilmesini de aynı derecede hızlandıran çift taraflı bir denetim mekanizması olarak akademik hayatı şekillendirmektedir (Hamutoğlu et al., 2015). Akademik dürüstlükle ilgili öğrenci davranışlarını açıklarken etik farkındalık önemli bir değişken olmakla birlikte, tek belirleyici değildir. Öğrencilerin kaynak gösterme kurallarını bilmemesi, akademik yazma konusunda kendilerini yetersiz hissetmeleri, zaman baskısı, yüksek başarı beklentisi, ödevlerin niteliği, akran normları ve kurumsal yaptırım algısı intihal eğilimini etkileyebilmektedir. Barutçu Yıldırım ve Eret Orhan (2018), öğrencilerin akademik dürüstlük deneyimlerinin ve önerilerinin yalnızca bireysel ahlaki tercihler üzerinden değerlendirilemeyeceğine işaret etmektedir. McCabe et al. (2001) ve Sattler et al. (2017) ise akademik dürüstlük kültürünün ve sosyal normların öğrencilerin akademik usulsüzlüklere yönelik tutumlarında önemli bir bağlam oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, yükseköğretimde etik farkındalık ile intihale yönelik tutum arasındaki ilişkinin incelenmesi, öğrencilerin etik ilkeleri bilme düzeyi ile bu ilkelere uygun davranma eğilimi arasındaki olası bağı değerlendirmek bakımından önem taşımaktadır. Kramer et al. (2021), araştırma etiği eğitiminin öğrencilerin intihale yönelik tutumlarıyla ilişkili olabileceğini; buna karşın akademik dürüstlük davranışının kurumsal ve sosyal etmenlerden de etkilendiğini belirtmektedir. Kaynağı hiç göstermemek açık bir etik ihlal olmakla birlikte, kaynağı belirtmesine rağmen metni aşırı ölçüde özgün ifadeye dönüştürmeden kullanmak, doğrudan alıntıyı uygun biçimde işaretlememek ya da farklı kaynaklardan alınan parçaları özgün bir düşünsel bütünlük oluşturmadan bir araya getirmek de akademik dürüstlük açısından sorun yaratabilmektedir (Uçak & Birinci, 2008). Bu nedenle, öğrencilerin yalnızca “intihal yapmama” yönünde uyarılması yeterli görülmemeli; özgün metin oluşturma, kaynakla eleştirel ilişki kurma, doğru yeniden ifade etme ve atıf kaynakça bağlantısını kurma becerileri de eğitim sürecinin parçası hâline getirilmelidir. Barutçu Yıldırım ve Eret Orhan (2018) tarafından ortaya konulan öğrenci deneyimleri de akademik dürüstlük konusundaki güçlüklerin önemli bir bölümünün uygulama sırasında görünür hâle geldiğini düşündürmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, yükseköğretim öğrencilerinin akademik etik farkındalıkları ile intihal eğilimleri arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini incelemek; ayrıca bu iki yapının cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, anne ve baba eğitim durumu, anne ve baba ebeveyn tutumu ile algılanan ekonomik durum değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu doğrultuda şu problem soruları belirlenmiştir:

- 1- Öğrencilerin akademik etik farkındalığı düzeyleri cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, anne-baba eğitim durumu, anne-baba ebeveyn tutumu ve algılanan ekonomik durum açısından farklı mıdır?

- 2- Öğrencilerin intihal eğilimi düzeyleri cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, anne-baba eğitim durumu, anne-baba ebeveyn tutumu ve algılanan ekonomik durum açısından farklı mıdır?

1.2. Yöntem

Araştırmanın Modeli

Yükseköğretim öğrencilerinin akademik etik farkındalıkları ile intihal eğilimleri arasındaki ilişkiyi ve bu değişkenlerin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen çalışma, nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2025-2026 eğitim-öğretim yılında yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören ve kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan 288 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların 214'ü (%74,3) kadın, 74'ü (%25,7) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ile iki ölçme aracı kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu; cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, anne ve baba eğitim durumu, anne ve baba ebeveyn tutumu ile algılanan ekonomik duruma ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Yükseköğretimde Eğitim-Öğretim Etiğine Yönelik Öğrenci Görüşleri Ölçeği:

Öğrencilerin eğitim-öğretim sürecindeki etik algı ve farkındalıklarını değerlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek 24 maddeden oluşmakta ve maddeler 1 = Kesinlikle Katılmıyorum ile 5 = Kesinlikle Katılıyorum arasında beşli likert biçiminde puanlanmaktadır. Yüksek toplam puanlar daha yüksek akademik etik farkındalığını göstermektedir (Erdemli et al., 2021). Bu araştırmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,847 olarak hesaplanmıştır.

İntihale Karşı Tutum Anketi: katılımcıların bilimsel çalışmalarda intihal davranışına yönelik tutum ve eğilimlerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Araç 26 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipinde puanlanmaktadır. Toplam puanın yükselmesi, intihal davranışına yönelik daha olumlu tutumu, başka bir ifadeyle daha yüksek intihal eğilimini temsil etmektedir (Özbek Güven et al., 2024). Bu araştırmada anketin Cronbach alfa katsayısı 0,764'tür.

2. BULGULAR

Akademik Etik Farkındalığı puanlarının medyanı 86,00, çeyrekler arası aralığı 11,75 ve puan aralığı 24-120'dir. İntihal Eğilimi puanlarının medyanı 68,00, çeyrekler arası aralığı 12,00 ve puan aralığı 26-117 olarak bulunmuştur. Normallik testleri her iki ölçek toplam puanının normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Güvenirlilik, betimsel istatistik ve normallik analizi Çizelge 1'de birlikte sunulmuştur. Demografik değişkenler açısından ölçek puanlarına ilişkin bulgular Çizelge 2'te sunulmuştur.

Çizelge 2. Ölçeklere İlişkin Analiz Bulguları

Ölçek	Medyan	Puan Aralığı	Cronbach α	K-S (p)	S-W (p)
Akademik Etik Farkındalığı	86,00	24-120	0,847	0,112 (<0,001)	0,933 (<0,001)
İntihal Eğilimi	68,00	26-117	0,764	0,069 (0,002)	0,962 (<0,001)

K-S = Kolmogorov-Smirnov; S-W = Shapiro-Wilk.

Çizelge 2. Demografik Değişkenlere Göre Analiz Bulguları

Değişken	Test	Etik Farkındalığı	İntihal Eğilimi	Bulgu
Cinsiyet	Mann-Whitney U	U=7864,00; p=0,930	U=6599,00; p=0,033	İntihal: erkek > kadın; r=0,13
Medeni durum	Mann-Whitney U	U=961,00; p=0,097	U=1237,50; p=0,555	Anlamli fark yok
Yaş	Kruskal-Wallis H	H(2)=0,614; p=0,735	H(2)=2,079; p=0,354	Anlamli fark yok
Eğitim düzeyi	Kruskal-Wallis H	H(2)=0,480; p=0,787	H(2)=0,312; p=0,856	Anlamli fark yok
Anne eğitim durumu	Kruskal-Wallis H	H(5)=4,306; p=0,506	H(5)=0,972; p=0,965	Anlamli fark yok
Baba eğitim durumu	Kruskal-Wallis H	H(4)=1,527; p=0,822	H(4)=2,136; p=0,711	Anlamli fark yok
Anne ebeveyn tutumu	Kruskal-Wallis H	H(4)=3,523; p=0,474	H(4)=4,766; p=0,312	Anlamli fark yok
Baba ebeveyn tutumu	Kruskal-Wallis H	H(4)=3,378; p=0,497	H(4)=12,908; p=0,012	İkili karşılaştırmalar anlamsız
Algılanan ekonomik durum	Kruskal-Wallis H	H(2)=4,851; p=0,088	H(2)=1,499; p=0,473	Anlamli fark yok

Çizelge 3. Akademik Etik Farkındalığı ile İntihal Eğilimi Arasındaki Spearman Korelasyon

Değişkenler	1	2
1. Akademik Etik Farkındalığı	1	-0,100
2. İntihal Eğilimi	-0,100	1

Akademik etik farkındalığı ile intihal eğilimi arasındaki ilişkinin yönünü ve düzeyini belirlemek amacıyla yapılan Spearman sıra farkları korelasyon analizinde negatif yönlü ve düşük düzeyde bir katsayı elde edilmiştir. Bununla birlikte ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu, örnekleme etik farkındalık puanı yükseldikçe intihal eğiliminin azalma

yönünde bir eğilim gösterdiğini; ancak, bu eğilimin istatistiksel anlamlılık düzeyine ulaşmadığını göstermektedir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın temel bulgusu, akademik etik farkındalığı ile intihal eğilimi arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamsız ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin etik ilkelere ilişkin bilgileri ile bu bilgilerin davranışa dönüşmesi arasında ilişkinin olmadığını düşündürmektedir. Barutçu Yıldırım ve Eret Orhan (2018) ile Uçak ve Birinci (2008), öğrencilerin kaynak gösterme ve akademik dürüstlük konularındaki bilgi eksikliklerinin intihal davranışlarıyla ilişkili olabileceğini belirtmektedir. Eret ve Ok (2014) da internet kaynaklı intihalde etik bilgi eksikliğinin yanı sıra çeşitli tetikleyici etmenlerin rolüne dikkat çekmektedir. İntihal eğiliminin akademik başarı baskısı, zaman yetersizliği, bireysel motivasyon, dijital kaynaklara erişim kolaylığı, kaynak kullanma becerileri ve kurumun akademik dürüstlük politikaları gibi çok sayıda değişkenden etkilenebileceği düşünülmektedir. Akbulut et al. (2008), dijital kaynakların genişliği ve kopyala-yapıştır kolaylığının öğrencilerin akademik dürüstlük davranışlarını etkileyebileceğini bildirmektedir. Sattler et al. (2017) sosyal normların; McCabe et al. (2001) ise akademik kurumların dürüstlük kültürünün akademik usulsüzlükler açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Kramer et al. (2021) etik eğitiminin etkisini vurgulamakla birlikte, bu etkinin öğrencinin içinde bulunduğu akademik bağlamdan bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu çerçevede etik eğitimlerinin doğru alıntılama, yeniden ifade etme, kaynakça oluşturma, dijital kaynakları değerlendirme ve benzerlik raporlarını yorumlama gibi uygulamalı becerilerle desteklenmesi daha işlevsel olabilir. Ayrıca, öğrenci bir davranışın etik açıdan sorunlu olduğunu bilse bile yoğun zaman baskısı, ödevi tamamlayamama kaygısı, akranlarının benzer davranışları normalleştirdiğine ilişkin algı ya da yaptırım olasılığını düşük görmesi durumunda farklı bir tercih yapabilir.

Araştırmada akademik etik farkındalığı puanları incelenen demografik değişkenlere göre anlamlı biçimde farklılaşmamıştır. Bu bulgu, örnekleme etik farkındalığın cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi, algılanan ebeveyn tutumu ve ekonomik durum gibi özelliklerden görece bağımsız bir görünüm sergilediğini düşündürmektedir. Bununla birlikte bazı gruptaki katılımcı sayılarının düşük olması, özellikle yaş, eğitim düzeyi ve medeni durum değişkenlerinde olası grup farklılıklarını belirleme gücünü sınırlandırmış olabilir.

İntihal eğilimi açısından en belirgin demografik bulgu cinsiyet değişkeninde ortaya çıkmıştır. Erkek öğrencilerin intihal eğilimi sıra ortalaması kadın öğrencilerden daha yüksek ve fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte etki büyüklüğünün $r = 0,13$ olması, farkın küçük düzeyde olduğunu göstermektedir. Eminoğlu ve Nartgün (2009), erkek öğrencilerin akademik sahtekârlık eğilimlerinin daha yüksek olabildiğini bildirmiştir. Lin ve Wen (2007) ile Whitley (1998) tarafından raporlanan bulgular da bazı örneklemlerde erkeklerin akademik usulsüzlüklere daha yüksek eğilim gösterebildiğine işaret etmektedir. Cinsiyete ilişkin bulgular literatürde bütünüyle tutarlı değildir. Kahraman (2017) ile Nartgün ve Öztürk (2015), cinsiyetin akademik sahtekârlık ya da intihal eğilimi açısından her zaman belirleyici bir değişken olmadığını göstermektedir. Park (2003) ile Brimble ve Stevenson-Clarke (2005) de

akademik stres, başarısızlık korkusu, değerlendirme koşulları ve zaman baskısı gibi bağlamsal etmenlerin cinsiyet farklılıklarından daha açıklayıcı olabileceğini tartışmaktadır. Bu nedenle mevcut araştırmada belirlenen küçük etki, cinsiyete ilişkin genelleyici bir yargıdan çok örnekleme özgü bir farklılık olarak değerlendirilebilir. Benzer biçimde, Ercegovac ve Richardson (2013), akademik usulsüzlüğün internet kullanımı, değerlendirme koşulları ve öğrencilerin risk algılarıyla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yaş ve eğitim düzeyine göre anlamlı fark bulunmaması, akademik deneyimin artmasının tek başına intihal eğilimini azaltmadığını düşündürmektedir. Şendağ et al. (2010), üniversite öğrencilerinin internet kaynaklı akademik sahtekârlık eğilimlerinin yaş ve sınıf düzeyine göre her zaman anlamlı biçimde farklılaşmadığını bildirmiştir. Walker (2010) da intihalin öğrencilerin söylediklerinden çok gerçek akademik davranışları ve içinde bulundukları değerlendirme koşulları üzerinden incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mevcut çalışmada katılımcıların %93,1'inin 18-25 yaş grubunda, %93,4'ünün lisans düzeyinde olması, yaş ve eğitim düzeyine ilişkin karşılaştırmaların yorumlanmasında özellikle dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, yaşın ilerlemesi ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle akademik yazma, kaynak gösterme ve araştırma etiği becerilerinin gelişebileceğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Groot ve Brink (2017) ile Ellery (2008), yaş ve akademik deneyim arttıkça öğrencilerin intihal konusundaki farkındalıklarının geliştiğini ve intihal davranışlarının azalabildiğini belirtmiştir. Mevcut araştırmada böyle bir farklılığın saptanmaması, örneklemdaki katılımcıların büyük çoğunluğunun 18–25 yaş aralığında ve lisans düzeyinde bulunmasıyla ilişkili olabilir. Yaş ve eğitim düzeyi grupları arasındaki sayısal dengesizlik, gruplar arasındaki olası farklılıkların istatistiksel olarak ortaya çıkarılmasını güçleştirmiş olabilir.

Anne ve baba eğitim durumu ile anne ebeveyn tutumu değişkenlerinde hem akademik etik farkındalığı hem de intihal eğilimi açısından anlamlı fark saptanmamıştır. Bu durum, akademik etik ve intihal gibi yükseköğretim bağlamına özgü davranışların ailede edinilen genel eğitimsel özelliklerden ziyade üniversite ortamında karşılaşılan akademik normlar, öğretim elemanlarının yönlendirmeleri, ödev ve değerlendirme yapısı ile akademik yazma deneyimleriyle daha yakından ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Ebeveynlerin eğitim düzeyi öğrencilerin genel akademik gelişimleri, eğitimsel beklentileri ve öğrenme ortamları üzerinde etkili olabilmekle birlikte, akademik etik ve intihal gibi daha özel davranışların üniversite ortamında edinilen bilgi, akademik yazma deneyimi, öğretim elemanlarının yönlendirmeleri ve kurumsal akademik dürüstlük kültürüyle daha yakından ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin intihal davranışlarının açıklanmasında ebeveyn eğitim durumundan çok üniversitede karşılaştıkları akademik normların ve uygulamaların incelenmesi daha işlevsel olabilir. Medeni durum ve algılanan ekonomik durum açısından anlamlı farklılık bulunmaması da bu değişkenlerin mevcut örneklemede akademik etik farkındalığı ve intihal eğiliminin başlıca açıklayıcıları olmadığını göstermektedir. Algılanan ekonomik durum açısından da akademik etik farkındalığı ve intihal eğilimi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, öğrencilerin ekonomik durumlarını düşük, orta veya yüksek olarak değerlendirmelerinin akademik etik farkındalığı ve intihal eğilimi üzerinde tek başına belirleyici olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların büyük çoğunluğunun ekonomik durumunu orta düzeyde değerlendirmesi, ekonomik durum grupları arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılmasını sınırlandırmış olabilir.

Üniversitelerde akademik dürüstlüğü güçlendirmek amacıyla etik kuralların anlatılmasının yanında öğrencilere akademik yazma, kaynak değerlendirme, doğru atıf, alıntılama, yeniden ifade etme ve kaynakça hazırlama becerilerinin uygulamalı biçimde kazandırılması önerilmektedir. Öğretim elemanlarının ödev yönergelerinde kaynak kullanımına ilişkin beklentileri açık biçimde belirtmesi, öğrencilerin süreç içinde geri bildirim alması ve kurumların akademik dürüstlük ilkelerini yalnızca yaptırım odaklı değil, öğretici ve önleyici bir yaklaşımla ele alması yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y., Şendağ, S., Birinci, G., Kılıçer, K., Şahin, M. C., & Odabaşı, H. F. (2008). Exploring the types and reasons of internet-triggered academic dishonesty among Turkish undergraduate students. *Computers & Education*, 51(1), 463–473. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2007.06.003>
- Akkaya, M. A., & Yıldırım, Z. (2017). Akademik bilgi üretimi ve etik. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 78-93.
- Alev, B., & Genç, F. N. (2015). Türkiye’de üniversite etik kurulları üzerine bir inceleme. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 15(31), 135-182.
- Aydın, R. (2010). Küreselleşme ve Yükseköğretim. *İz Atılım Üniversitesi Dergisi*, 9, 1-3.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.
- Barutçu Yıldırım, F., & Eret Orhan, E. (2018). Yükseköğretimde akademik dürüstlüğü ilişkin öğrenci görüşleri, deneyimleri ve önerileri: Bir olgu bilim araştırması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(2), 202–210. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.272>
- Brimble, M., & Stevenson-Clarke, P. (2005). Perceptions of the prevalence and seriousness of academic dishonesty in Australian universities. *Australian Educational Researcher*, 32(3), 19–44. <https://doi.org/10.1007/BF03216825>
- Ellery, K. (2008). Undergraduate plagiarism in a South African university: Myth or reality? *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 33(5), 507–516. <https://doi.org/10.1080/02602930701677>
- Eminoğlu, E., & Nartgün, Z. (2009). Üniversite öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimlerinin ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 215–240.
- Ercegovac, Z., & Richardson, J. V. (2013). Academic dishonesty, plagiarism, and the internet: A visual synthesis of the literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64(2), 423–433. <https://doi.org/10.1002/asi.22868>
- Erdemli, Ö., Güner Demir, T., & Kurum, G. (2021). Yükseköğretimde eğitim-öğretim etiği ölçeği-öğrenci formu: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(4), 1392-1420. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.812337>
- Eret, E., & Ok, A. (2014). Internet plagiarism in higher education: Tendencies, triggering factors and reasons among teacher candidates. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 39(8), 1002–1016. <https://doi.org/10.1080/02602938.2014.880752>

- Groot, L., & Brink, R. (2017). The effect of age and academic discipline on student plagiarism. *Studies in Higher Education*, 42(7), 1287–1301. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1099616>
- Hamutoğlu, N. B., Yıldız, E. P., & Akgün, Ö. E. (2015). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma etiği ile ilgili görüşleri sakarya üniversitesi örneği. *VII. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı (ULES-7)*, 54-62.
- Kahraman, S. (2017). Öğretmen adaylarının akademik etik inançları ile intihal eğilimleri arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1455–1470.
- Koç, O. (2018). Bilimsel bilginin yeniden üretim serüveninde, bilgi erişim sistemlerinin rolü. *Kesit Akademi Dergisi*, (17), 354-373.
- Kramer, L. A., Shultz, T. J., & Toman, J. (2021). The impact of research ethics education on undergraduate students' plagiarism attitudes. *Journal of Academic Ethics*, 19(3), 345–362. <https://doi.org/10.1007/s10805-021-09403-1>
- Lin, C. S., & Wen, L. M. (2007). Academic dishonesty in higher education: A nationwide study in Taiwan. *Higher Education*, 54(1), 85–97. <https://doi.org/10.1007/s10734-006-9003-0>
- McCabe, D. L., Treviño, L. K., & Butterfield, K. D. (2001). Cheating in academic institutions: A decade of research. *Ethics & Behavior*, 11(3), 219–232. https://doi.org/10.1207/S15327019EB1103_2
- Nartgün, Z., & Öztürk, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimleri ile etik ilkeleri benimseme düzeyleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(4), 1120–1138.
- Özbek Güven, G., Inceoğlu, F., Yılmaz, Ş., & Ince, F. (2024). Evaluation of turkish academic and student attitudes on plagiarism: Validity and reliability of the plagiarism attitudes scale. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 19(1-2), 58-70.
- Park, C. (2003). In other (people's) words: Plagiarism by university students—literature and lessons. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 28(5), 471–488. <https://doi.org/10.1080/02602930301677>
- Sattler, S., Wiegel, C., & Veen, F. (2017). The social norms of plagiarism: A study on the influence of peers and context on academic dishonesty. *Frontiers in Psychology*, 8, 1402. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01402>
- Sevim, O. (2014). Akademik etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlik ve geçerlilik çalışması. *Turkish Studies*, 9(6), 943.
- Şendağ, S., Odabaşı, H. F., & Karakaya, K. (2010). Yükseköğretimde akademik dürüstlük: Öğrencilerin internet kaynaklı intihal davranışları. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 1(1), 12–28.
- Tonta, Y. (1999). Bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(4), 363-375.
- Uçak, N. Ö., & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204.
- Walker, J. (2010). Measuring plagiarism: Researching what students do, not what they say they do. *Studies in Higher Education*, 35(1), 41–59. <https://doi.org/10.1080/03075070902912434>

Whitley, B. E. (1998). Factors associated with cheating among college students: A meta-analysis. *Research in Higher Education*, 39(5), 509–574.
<https://doi.org/10.1023/A:1018724900565>

AN EXPLORATORY QUALITATIVE STUDY OF AI-BASED STORYTELLING TECHNIQUES FOR ENHANCING SECONDARY EFL STUDENTS' READING SKILLS

Rafik El Amine Ghobrini

Abdelhamid Ibn Badis University, Mostaganem, Algeria

amine.ghobrini@univ-mosta.dz – 0000-0003-4028-8793

Sarah Tabet

Abdelhamid Ibn Badis University, Mostaganem, Algeria

tabetsarah42@gmail.com

Youcef Chehri

Mustapha Stambouli University, Mascara, Algeria

youcef.chehri@univ-mascara.dz - 0009-0002-9051-926

ABSTRACT

The ever-evolving field of education is being revolutionized by Generative Artificial Intelligence (GenAI) by the many possibilities and applications it holds, particularly in English as a Foreign Language (EFL) context. One of these possibilities is using AI to generate stories and bringing them to life through images, sounds and even videos. In this regard, this study aims to explore how AI-based storytelling is leveraged to enhance students' reading skills. For this reason, this study adopts qualitative-only exploratory research where two data collection tools were used: 1. Online and onsite non-participant observations to examine how the instructor has used different AI-enabled storytelling strategies and 2. semi-structured interview with the teacher to gain deeper insights into the why behind using these e-pedagogical tactics. The study was conducted with third year Algerian secondary school students from six different streams and from different secondary schools in the same wilaya. Preliminary findings clearly show that AI-based storytelling positively influenced students' engagement, motivation, and participation. The teacher employed this AI-focused pedagogical strategy in three distinct stages: pre-reading, during-reading, and post-reading stages. The teacher employed various modalities of implementing this teaching strategy, primarily in the pre- and post-stages of the reading process. In addition, storytelling activities encouraged more active use of language and greater learner involvement. In conclusion, the study also highlights the wide range of implications of this AI-driven mode of instruction in the EFL arena.

Keywords : Generative AI, EFL, reading, storytelling

SPOR YÖNETİMİNDE DİJİTALLEŞME VE KARAR ALMA SÜREÇLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa ARINÇ

Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor
ORCID: 0009-0001-4675-6538

Doç. Dr. Seda SABAH

Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor
ORCID: 0000-0002-7386-0314

Özet

Bu araştırmanın amacı, spor tesislerinde dijitalleşmenin karar alma süreçleri üzerindeki etkisini yönetici görüşleri doğrultusunda incelemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılarak yürütülmüştür. Çalışma grubunu kamu ve özel sektörde görev yapan, yönetici pozisyonunda bulunan 6 katılımcı oluşturmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve NVivo programı kullanılarak betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, spor tesislerinde karar alma süreçlerinin bütçe, raporlar, performans göstergeleri ve dijital veriler gibi nesnel unsurlar ile yöneticilerin sezgi, tecrübe ve antrenör görüşleri gibi öznel faktörlerin birlikte değerlendirilmesiyle yürütüldüğünü göstermektedir. Dijitalleşmenin; stratejik dönüşüm, profesyonelleşme, verimlilik, şeffaflık ve sürdürülebilirlik açısından önemli katkılar sağladığı belirlenmiştir. Dijital araçların bilgiye hızlı erişim, riskleri erken tespit etme, koordinasyonu artırma ve veri temelli karar alma süreçlerini güçlendirdiği yöneticiler tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca spor tesislerinde giyilebilir teknolojiler, sporcu bilgi sistemleri, ERP yazılımları ve mobil uygulamalar gibi dijital araçların yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Yöneticiler gelecekte yapay zekâ destekli sistemlerin, entegre dijital platformların ve dijital okuryazarlık eğitimlerinin spor yönetiminde daha etkin bir yapı oluşturacağını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, dijitalleşmenin spor tesislerinde karar alma süreçlerini daha sistematik, ölçülebilir ve sürdürülebilir hâle getirdiği söylenebilir. Bu bağlamda spor tesislerinde dijitalleşmenin sağladığı veri temelli ve sistematik karar alma avantajları göz önünde bulundurularak, yöneticilerin dijital araçları etkin kullanmalarını destekleyecek eğitim programları ve entegre dijital platformların yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor yönetiminde dijitalleşme, karar alma süreçleri, tesis yönetimi

Digitalization and Decision-Making Processes in Sports Management

Abstract

The aim of this study is to examine the impact of digitalization on decision-making processes in sports facilities, based on the perspectives of managers. The research was conducted using the phenomenological design, one of the qualitative research methods. The study group consisted of six managers working in public and private sector sports facilities. Data were collected through a semi-structured interview form and analyzed using descriptive analysis in NVivo software. The findings indicate that decision-making processes in sports facilities are carried out through a combination of objective factors, such as budgets, reports, performance indicators, and digital data, and subjective factors, including managers' intuition, experience, and coaches' opinions. Digitalization was found to contribute significantly to strategic transformation, professionalization, efficiency, transparency, and sustainability. Managers

emphasized that digital tools facilitate rapid access to information, early risk detection, enhanced coordination, and data-driven decision-making. Furthermore, it was observed that digital tools such as wearable technologies, athlete information systems, ERP software, and mobile applications are widely used in sports facilities. Managers also indicated that in the future, AI-supported systems, integrated digital platforms, and digital literacy training are expected to create a more effective structure in sports management. In conclusion, digitalization can make decision-making processes in sports facilities more systematic, measurable, and sustainable. In this context, considering the advantages of digitalization in enabling data-driven and systematic decision-making, it is recommended that managers be supported with training programs and that integrated digital platforms be expanded to ensure the effective use of digital tools.

Keywords: Digitalization in Sports Management, Decision-Making Processes, Sports Facility Management

GİRİŞ

Dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin örgütsel yapılara ve yönetsel süreçlere entegrasyonu yoluyla karar alma mekanizmalarını dönüştüren çok boyutlu bir olgu olarak spor yönetimi alanında giderek daha merkezi bir konuma gelmektedir. Spor örgütlerinde dijital dönüşüm; performans analitiği, büyük veri uygulamaları, yapay zekâ destekli karar destek sistemleri ve çevrimiçi yönetim platformları aracılığıyla yöneticilerin daha hızlı, ölçülebilir ve öngörüye dayalı kararlar almasına olanak sağlamaktadır (Ersöz, 2023; İsmail, 2024; Katırcı & Uztuğ, 2022). Bu süreç, spor yöneticilerinin geleneksel olarak deneyim ve sezgi temelli karar alma yaklaşımlarını yeniden değerlendirmelerini zorunlu kılmakta ve veri temelli yönetsel düşünce biçimlerini ön plana çıkarmaktadır (Akdeniz, 2025; Sunay, 2021).

Spor yönetiminde karar alma süreçleri; belirsizlik, zaman baskısı ve çok sayıda paydaşın beklentilerinin eş zamanlı olarak yönetilmesini gerektirmesi nedeniyle yüksek düzeyde karmaşıklık içermektedir. Dijitalleşme, bu karmaşıklığı kısmen azaltarak yöneticilere daha kapsamlı ve gerçek zamanlı bilgiye erişim olanağı sunmakta, alternatif senaryoların sistematik biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Gallardo-Guerrero, 2024; Ratten, 2020). Özellikle performans yönetimi, finansal planlama, sakatlık risk analizi ve taraftar etkileşimi gibi alanlarda dijital araçların kullanımı, kararların doğruluk ve tutarlılığını artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Wang et al., 2024). Bununla birlikte, literatürde dijital dönüşümün spor örgütlerinin kurumsal sürdürülebilirliği ve rekabet avantajı üzerinde olumlu etkiler yarattığına dair güçlü bulgular yer almakla birlikte, bu etkinin yöneticilerin dijitalleşme sürecini nasıl algıladığı ve deneyimlediği ile yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Haffner & Kavanagh, 2025; Chadwick & Burton, 2019). Yöneticilerin dijital okuryazarlık düzeyi, teknolojiye yönelik tutumları ve örgütsel öğrenme kültürü, dijital araçların karar alma süreçlerine etkin biçimde entegre edilmesinde belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (İsmail, 2024; Sunay, 2021). Öte yandan, dijitalleşmeye yönelik eleştirel yaklaşımlar da spor yönetimi literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bazı araştırmacılar, aşırı veri odaklı karar alma yaklaşımlarının spor yöneticilerinin mesleki deneyimlerini ve bağlamsal sezgilerini arka plana itebileceğini ileri sürmektedir. Sporun dinamik ve öngörülemez doğası dikkate alındığında, bu durumun karar alma süreçlerinde mekanikleşmeye ve esneklik kaybına yol açabileceği ifade edilmektedir (Gallardo-Guerrero, 2024; Chadwick & Burton, 2019). Ayrıca dijital karar destek sistemlerine duyulan aşırı güvenin, yöneticilerin eleştirel düşünme becerilerini zayıflatabileceği ve karar sorumluluğunun teknolojiye devredilmesi gibi etik sorunlar doğurabileceği vurgulanmaktadır (Haffner & Kavanagh, 2025; Ratten, 2020).

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, dijitalleşmenin spor yönetiminde henüz homojen bir biçimde uygulanmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle bazı spor yöneticilerinin dijitalleşmeyi kontrol kaybı, artan iş yükü veya yönetsel karmaşıklık kaynağı olarak algıladığı; bu algının dijital dönüşüm süreçlerine yönelik direnç oluşturduğu bildirilmektedir (Ersöz, 2023; Akdeniz, 2025; Katırcı & Uztuğ, 2022). Bu durum, dijital araçların karar alma süreçlerine potansiyel katkılarının sınırlı kalmasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak, dijitalleşmenin spor yönetiminde karar alma süreçlerine etkisi tek yönlü ve evrensel olarak olumlu bir olgu şeklinde değerlendirilemez. Dijital araçların etkinliği; teknik altyapının yanı sıra yöneticilerin deneyimleri, örgütsel kültür, etik farkındalık ve bağlamsal değerlendirme becerileriyle birlikte ele alınmalıdır. Bu bağlamda, dijitalleşmenin spor yönetimindeki rolünün yöneticilerin öznel deneyimleri temelinde çok boyutlu biçimde incelenmesi, hem kuramsal literatür hem de uygulamaya dönük tartışmalar açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, spor yönetiminde dijitalleşmenin karar alma süreçlerine etkisini yöneticilerin deneyimleri ve görüşleri doğrultusunda incelemektir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 108.01-302816 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemleri kapsamında yürütülmüştür. Çalışma nitel araştırma desenleri kapsamında yer alan fenomenoloji desendir. Fenomenoloji, bilinen ama derinlemesine anlaşılmamış olayları araştırmak için kullanılan bir yaklaşımdır (Karagöl ve Yıldırım, 2025).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, kamu ya da özel sektörde yönetici pozisyonunda görev yapan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 6 yönetici kapsamındadır. Araştırmanın örneklem grubu ölçüt örneklem kapsamında seçilmiştir. Çalışmadaki ölçüt, araştırmaya katılan katılımcıların yönetici olması koşuludur.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veriler, yöneticilerle belirlenen gün ve saatte nitel veri toplama araçlarından biri olan görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşme tekniği, bireylerin yaşantılarını, algılarını ve görüşlerini derinlemesine incelemeyi amaçlayan; araştırmacıya esneklik sağlayan ve katılımcıların kendi bakış açılarını ayrıntılı biçimde ifade etmelerine olanak tanıyan bir veri toplama tekniğidir (Patton, 2015; Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu yöntem sayesinde katılımcıların araştırma konusuna ilişkin deneyim ve düşüncelerini kendi ifadeleriyle aktarmaları sağlanmıştır. Görüşme süresince elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan 6 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

1. Tesis yönetiminde karar alma süreçleri genellikle nasıl ilerliyor?
2. Tesis yönetiminde karar alma süreçleri genellikle nasıl ilerliyor?
3. Dijitalleşmenin spor yönetimine katkıları sizce neler olabilir?
4. Dijital araçları kullanmanız iş süreçlerinizi veya karar alma biçiminizi nasıl etkiliyor?

5. Hangi dijital araçları veya yazılımları kullanıyorsunuz?
6. Gelecekte spor yönetiminde dijitalleşme ile ilgili hangi gelişmeleri görmek istersiniz? Önerileriniz nelerdir?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yöneticilerle görüşme sürecinde elde edilen veriler yazılı metin hâline getirildikten sonra Nvivo programına aktarılmış ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz, nitel verilerin önceden belirlenen temalar ve araştırma soruları doğrultusunda düzenlenerek özetlenmesini ve elde edilen bulguların yorumlanarak sunulmasını amaçlayan bir analiz yaklaşımıdır (Creswell & Poth, 2018). Bu doğrultuda veriler sistematik bir biçimde çözümlenmiş ve araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Aşağıda belirtilen tabloda nitel veri analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Gelir Düzeyi	Eğitim Durumu	Mesleki Kıdem
K1	44	Kadın	Yüksek	YL	16
K2	25	Kadın	Orta	YL	3
K3	31	Erkek	Yüksek	Lisans	3
K4	48	Erkek	Yüksek	Doktora	22
K5	30	Kadın	Yüksek	YL	6
K6	35	Erkek	Orta	Lisans	6

YL: Yüksek lisans

Tablo 1’de katılımcılara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Çalışmaya yaşları 25 ila 48 arasında değişkenlik gösteren toplam 6 yönetici katılmıştır. Çoğunlukla yüksek gelir durumuna ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip yöneticilerin, mesleki kıdem yılı 3 ila 22 yıl arasında değişmektedir.

Tablo 2: Tesis Yönetiminde Karar Alma Süreçlerine İlişkin Yönetici Görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Tesis Yönetimi	Node	Yöneticiler	26	Kişilik Sezgi Tecrübe Bilimsel yeti Öncelikli amaçlar Kar-zarar değerlendirmesi Antrenör görüşleri Dijital veriler İhtiyaç ve sorunun tanımlanması Yetkilendirme Değerlendirme Geri bildirim İhtiyaç tespiti Raporlar Bütçe Memnuniyet
Reports				

Tablo 2’de tesis yönetiminde karar alma süreçlerine ilişkin yönetici görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda yöneticilerin kararları öncelikli amaçlar, kar-zarar

değerlendirilmesi, ihtiyacın doğru tespiti, bütçe ve raporlar gibi nesnel veriler ve dijital veriler ışığında aldıkları sonucuna varılmaktadır. Aynı zamanda yöneticinin kişiliği, sezgi, tecrübe, bilimsel yeti ve gerek görüldüğünde antrenör görüşleri gibi öznel faktörlerin de karar süreçlerinde etkili olduğu yöneticiler tarafından ifade edilmektedir.

Tablo 3: Dijitalleşmenin Spor Yönetimine Sağladığı Katkıları İlişkin Yönetici Görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Dijitalleşmenin Katkısı	Node	Yöneticiler	48	Stratejik dönüşüm Profesyonelleşme Akıllı stadyumlar Müsabaka verilerinin anlık analizi Bilinçli ve veriye dayalı karar verme Sosyal etkileşim ve küresek bağlantılar Farklı bakış açıları Alternatif çeşitliliği Zaman tasarrufu Verimlilik Manuel işlemlerin otomatikleştirilmesi Düzenli iş akışı Etkinliği artırma Ölçülebilir Takip edilebilir Sağlıklı kararlar alma Sürdürülebilirlik Finansal ve idari işlemlerde şeffaflık
Reports				

Tablo 3'te dijitalleşmenin spor yönetimine sağladığı katkıları ilişkin yönetici görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda yöneticiler; dijitalleşmenin stratejik dönüşüm, alternatif çeşitlilik ve profesyonelleşmeye katkı sağladığını, müsabaka verilerinin anlık analiz edilmesine imkân tanıdığını ve karar alma süreçlerini bilinçli, veriye dayalı ve ölçülebilir hâle getirdiğini belirtmektedirler. Aynı zamanda yöneticiler dijital araçların; manuel işlemleri otomatikleştirerek iş akışını düzenlediğini, zaman tasarrufu sağladığını, sosyal etkileşimi ve küresel bağlantıları güçlendirdiğini, şeffaflığı (finansal/idari süreçlerde) ve etkinliği artırdığını, sürdürülebilirliği desteklediğini ifade etmektedirler.

Tablo 4: Dijital Araçların İş Süreçleri ve Karar Almaya Etkisine İlişkin Yönetici Görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Dijital Araç Kullanımı	Node	Yöneticiler	41	Bilgiye kolay erişme Sosyal etkileşimi artırma İşlemleri hızlandırma Zaman kaybını önleme İşlemlerin esnek yürütülmesi Kaynaklara hızlı ulaşabilme Hızlı bilgi akışı sağlama Sistematik karar alma Bilinçli yaklaşım Riskleri erken aşamada tespit etme Koordineli hareket etme

Öngörebilme Güçlü iletişim Veri temelli karar alma
Reports

Tablo 4’te yöneticilerin dijital araçları kullanmalarının iş süreçleri ve karar alma mekanizmaları üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda yöneticiler; dijital araçların koordineli hareket etme, riskleri erken aşamada tespit etme, öngörü sağlama, bilgiye hızlı ve kolay erişim sağlama, veri temelli karar alma, sistematik ve bilinçli yaklaşım gibi avantajlar sağladığını ifade etmektedir. Ayrıca yöneticiler; dijital araçların iş akışını hızlandırmak, zaman kaybını önlemek, işlemleri esnek yürütmek ve kaynaklara hızlı ulaşımı sağlama konusunda katkı sağladığını belirtmektedirler.

Tablo 5: Kullanılan Dijital Araç ve Yazılımlara İlişkin Görüşler

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Kullanılan Dijital Araçlar	Node	Yöneticiler	46	Giyilebilir teknoloji Akıllı saatler Bluetooth Kulaklık Akıllı Tartı Skorbord Kullanımı Personel Takip Sistemi Sporcu Kayıt Sistemi Kursiyer Kayıt Sistemi Sporcu Lisans İşlemleri Antrenör Takibi Spor Bilgi Sistemi Dijital pazarlama ERP muhasebe programları Raporlama araçları Mobil uygulamalar Bakım, onarım ve envanter sistemleri Finansal yazılımlar Üye otomasyon sistemleri
Reports				

Tablo 5’de kullanılan dijital araç ve yazılımlara ilişkin yönetici görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda yöneticiler; giyilebilir teknoloji, akıllı saatler, bluetooth kulaklık, akıllı tartı, skorbord kullanımı, mobil uygulamalar, personel takip sistemi, sporcu ve kursiyer kayıt sistemi, sporcu lisans işlemleri, antrenör takibi, spor bilgi sistemi, dijital pazarlama, ERP muhasebe programları, raporlama araçları, bakım-onarım ve envanter sistemleri ile finansal ve üye otomasyon sistemlerinin iş süreçlerini hızlandırma, veri temelli karar alma, kaynaklara hızlı erişim sağlama, iş akışını düzenleme ve iletişimi güçlendirme gibi avantajlar sunduğunu belirtmektedirler.

Tablo 6. Spor Yönetiminde Dijitalleşmeye Yönelik Gelecek Beklentileri ve Öneriler

Name	Node	Name	Coded	Coded Text
------	------	------	-------	------------

Type			Words
Beklenti ve Öneriler	Node	Yöneticiler	55
			Dijital hakemlik
			Yapay zekâ destekli sistemlerin artırılması
			Dijital sistem entegrasyonu
			Dijital erişimi artırma
			Kişiselleştirilmiş sporcu performans takibi
			Dijital okuryazarlık eğitimi
			Net mevzuatların oluşturulması
			Sürdürülebilir dijital yönetim modelleri
			Entegre ve kullanıcı dostu dijital sistemleri
			YZD Kişiselleştirilmiş antrenman programları
			Dengeli ve bilinçli kullanım
			Yapay zekâ destekli karar sistemleri
			Tüm dijital sistemlerin tek platformda entegrasyonu
			Akıllı tesis teknolojileri
Reports			

YZD: Yapay zekâ destekli

Tablo 6’da spor yönetiminde dijitalleşmeye yönelik beklentiler ve önerilere ilişkin yönetici görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda yöneticiler; dijital hakemlik, yapay zekâ destekli sistemlerin yaygınlaştırılması, tüm dijital sistemlerin tek platformda entegrasyonunun sağlanması, dijital erişimin artırılması, yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş sporcu performans takibi, yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş antrenman programları, dijital okuryazarlık eğitiminin yaygınlaştırılması (yönetici ve antrenör), net mevzuatların oluşturulması (veri güvenliği ve etik kullanım vb.), entegre ve kullanıcı dostu dijital sistemlerin geliştirilmesi, akıllı tesis teknolojileri ile sürdürülebilir dijital yönetim modellerinin oluşturulması ve dijital sistemlerin dengeli ve bilinçli kullanımının spor yönetimini güçlendireceği şeklinde önerilerini belirtmektedirler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Elde edilen verilerin analizi sonucunda; yöneticilerin karar alma süreçlerinde nesnel ve öznel unsurları birlikte kullandıklarını ortaya çıkmaktadır. Bütçe, performans raporları ve dijital veriler gibi nesnel göstergeler; yöneticilerin mesleki tecrübeleri, sezgileri, kişisel özellikleri ve antrenör geri bildirimleri gibi öznel faktörlerle birlikte değerlendirilmektedir. Bu durum, Simon (1977)’un sınırlı rasyonellik yaklaşımıyla örtüşmektedir. Simon’a göre yöneticiler karar alma süreçlerinde her zaman tam ve kusursuz bilgiye sahip olamaz; bu nedenle deneyim ve sezgi, özellikle belirsizlik içeren ortamlarda karar sürecinin ayrılmaz bir parçası hâline gelir. Spor tesislerinin dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, yöneticilerin yalnızca finansal göstergelere değil, saha içi uygulamalara dair geri bildirimlere de başvurmaları beklenen ve rasyonel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu bulgular aynı zamanda, spor örgütlerinde karar almanın çok boyutlu ve bağlamsal bir süreç olduğunu vurgulayan Hoye ve Cuskelly (2020)’nin görüşleriyle de paralellik göstermektedir. Karar süreçlerinde memnuniyet, performans ve bütçe raporlarının etkin biçimde kullanılması, spor tesislerinin giderek daha fazla kurumsal yönetim anlayışıyla yönetildiğine işaret etmektedir.

Çalışma bulguları, dijitalleşmenin spor tesislerinde stratejik dönüşüm, profesyonelleşme, verimlilik, şeffaflık ve sürdürülebilirlik sağladığı yönünde güçlü bir yönetici algısının bulunduğunu göstermektedir. Nitekim bu sonuç, Ratten (2020)’in spor yönetiminde dijital

teknolojilerin rekabet avantajı yarattığı ve kurumsal kapasiteyi artırdığı yönündeki değerlendirmeleriyle benzerlik göstermektedir. Dijital araçlar sayesinde performans verilerinin ölçülebilir hâle gelmesi ve süreçlerin sistematik olarak izlenebilmesi, yönetsel kararların daha bilimsel ve kanıta dayalı biçimde alınmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte dijitalleşmenin finansal ve idari süreçlerde şeffaflığı artırması, Avrupa Birliği spor yönetişimi ilkelerinde vurgulanan hesap verebilirlik ve sürdürülebilirlik hedefleriyle de örtüşmektedir (European Commission, 2022). Bu bağlamda dijital dönüşüm, spor tesislerinde yalnızca operasyonel etkinliği değil, aynı zamanda kurumsal güvenilirliği ve paydaşlar arası güven ilişkisini de güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma bulguları, dijital araçların karar alma sürecine hız kazandırdığını, kurum içi koordinasyonu artırdığını ve yöneticilere öngörü ile risk yönetimi açısından önemli avantajlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, veri temelli karar alma anlayışının spor yönetiminde giderek merkezî bir konuma yerleştiğini göstermektedir. Örneğin; Davenport ve Harris'in (2017) analitik temelli yönetim modeli, dijital verileri etkin kullanan kurumların daha doğru, tutarlı ve zamanında kararlar alabildiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmada yöneticilerin riskleri erken tespit edebilme ve karar alma süreçlerini sistematikleştirme yönündeki ifadeleri, dijitalleşmenin stratejik yönetim kapasitesini güçlendirdiğini desteklemektedir. Spor tesislerinde yoğun zaman baskısı ve çok sayıda paydaşın bulunması dikkate alındığında, dijital araçların sağladığı hızlı ve bütünlük bilgisi, yönetsel etkinliğin temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir.

Çalışmada, spor tesislerinde kullanılan dijital sistemlerin yalnızca sportif performans odaklı olmadığını; finans, insan kaynakları, pazarlama ve envanter yönetimi gibi yönetsel alanlara da yayıldığı tespit edilmektedir. Bu durum, spor tesislerinin artık parçalı uygulamalar yerine bütüncül bir dijital ekosistem içinde yönetildiğini ortaya koymaktadır. Winand vd. (2019)'nin vurguladığı üzere, spor örgütlerinde dijital dönüşümün en önemli göstergelerinden biri operasyonel süreçlerin entegrasyonudur. Çalışmada belirlenen ERP sistemleri, sporcu bilgi yönetim sistemleri ve mobil uygulamalar bu entegrasyonun somut örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Son olarak çalışma, spor yönetiminin geleceğinin yapay zekâ destekli, entegre ve kişiselleştirilmiş dijital sistemler doğrultusunda şekilleneceğine işaret etmektedir. Yapay zekâ temelli performans analizi ve antrenman planlaması, spor bilimlerinde giderek daha yaygın kullanılan ve karar alma süreçlerini derinleştiren bir yaklaşım hâline gelmiştir (Claudino vd. 2019). Yöneticilerin tek platformda entegrasyon ve dijital okuryazarlık vurgusu, teknolojinin yalnızca kullanılmasının değil, etkin ve bilinçli biçimde yönetilmesinin de kritik olduğunu göstermektedir.

Genel itibarıyla çalışma sonuçları değerlendirildiğinde; dijitalleşmenin spor tesislerinde hem operasyonel süreçleri hem de stratejik karar alma ve kurumsal yönetim kapasitesini güçlendirdiğini göstermektedir. Dijital araçlar yöneticilere hız, veri temelli öngörü, risk yönetimi ve koordinasyon sağlarken; deneyim, sezgi ve saha geri bildirimleri gibi öznel faktörler de karar sürecinde belirleyici olmaktadır. Ayrıca dijitalleşme, finansal ve idari süreçlerde şeffaflık sağlayarak spor tesislerinin entegre bir şekilde yönetilmesine imkân

tanımlanmaktadır. Bu nedenle, etkili dijital dönüşüm için yalnızca teknolojik altyapının değil, yöneticilerin dijital okuryazarlık ve karar alma becerilerinin de geliştirilmesi önemlidir.

Bu araştırma bulguları doğrultusunda, spor tesislerinde dijital dönüşümün etkinliğini artırmak amacıyla öncelikle kullanılan dijital sistemlerin entegre bir yapı altında toplanması ve bu sistemleri yönetecek insan kaynağının niteliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir. Sporcu, personel, finans ve performans verilerinin bütüncül bir platformda toplanması; yöneticilerin doğru, güncel ve tutarlı verilere dayalı kararlar almasını kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte yöneticiler ve antrenörler için dijital okuryazarlık, veri analizi ve veri temelli karar alma becerilerini geliştirmeye yönelik hizmet içi eğitimlerin yaygınlaştırılması, dijital araçların yalnızca teknik kullanımının ötesine geçilerek stratejik bir bakış açısının kazanılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, yapay zekâ destekli karar destek sistemlerinin spor tesislerinde kontrollü ve amaç odaklı biçimde yaygınlaştırılması; sporcu performansının izlenmesi, sakatlık risklerinin azaltılması ve kaynakların daha verimli kullanılması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu süreçte veri güvenliği, etik ilkeler ve kişisel verilerin korunmasına yönelik kurumsal ve hukuki çerçevelerin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Dijital teknolojiler, yöneticilerin sezgi ve deneyimlerinin yerine geçen bir unsur değil, bu unsurları destekleyen tamamlayıcı bir araç olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, spor tesislerinde dijitalleşmenin sürdürülebilir, güvenilir ve insan odaklı bir yönetim anlayışıyla uygulanmasına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bunker, R., & Thabtah, F. (2019). A machine learning framework for sport result prediction. *Applied Computing and Informatics*, 15(1), 27–33. <https://doi.org/10.1016/j.aci.2017.09.005>
- Claudino, J. G., Capanema, D. O., de Souza, T. V., Serrão, J. C., Machado Pereira, A. C., & Nassis, G. P. (2019). Current approaches to the use of artificial intelligence for injury risk assessment and performance prediction in team sports: A systematic review. *Sports Medicine*, 49(7), 1033–1043. <https://doi.org/10.1007/s40279-019-01106-5>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Davenport, T. H., & Harris, J. G. (2017). *Competing on analytics: The new science of winning* (Updated ed.). Harvard Business Review Press.
- European Commission. (2022). *EU work plan for sport 2021–2024*. Publications Office of the European Union.
- Fister, I., Rauter, S., Yang, X. S., Ljubič, K., & Fister, I. (2015). Planning the sports training sessions with the bat algorithm. *Neurocomputing*, 149, 993–1002. <https://doi.org/10.1016/j.neucom.2014.07.034>
- Gerrard, B. (2018). The use of analytics in professional sport: Competitive advantage or competitive parity? *Sport, Business and Management: An International Journal*, 8(5), 495–512. <https://doi.org/10.1108/SBM-03-2018-0025>
- Hoye, R., & Cuskelly, G. (2020). *Sport governance* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429244508>

- Kitchin, R. (2014). *The data revolution: Big data, open data, data infrastructures and their consequences*. SAGE Publications.
- Miah, A. (2017). Sport 2.0: Transformations of sports in the digital age. *Journal of Sports Media*, 12(1), 1–5. <https://doi.org/10.1353/jsm.2017.0000>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications.
- Ratten, V. (2020a). Sport technology: A commentary. *Journal of High Technology Management Research*, 31(1), 100383. <https://doi.org/10.1016/j.hitech.2020.100383>
- Ratten, V. (2020b). Digital transformation and innovation in sport. *Journal of Business Research*, 116, 581–585. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.01.039>
- Simon, H. A. (1977). *The new science of management decision* (3rd ed.). Prentice Hall.
- Wicker, P., Breuer, C., & Hennigs, B. (2012). Understanding the interaction effects of sports facility quality and management on member satisfaction. *Sport Management Review*, 15(2), 232–246. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2011.08.002>
- Winand, M., Anagnostopoulos, C., Wicker, P., & Vos, S. (2019). The impact of new technologies on sport organizations: A conceptual framework. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 9(5), 487–503. <https://doi.org/10.1108/SBM-01-2018-0010>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

BELEDİYE VE SPOR: HALKIN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Şerife Nur MÜZDE

Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor
ORCID: 0009-0005-8110-7233

Doç. Dr. Seda SABAH

Amasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor
ORCID: 0000-0002-7386-0314

Özet

Bu çalışmada, belediyelerin halka sunduğu spor hizmetlerini ve bu hizmetlere yönelik halkın görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma desenleri kapsamında yer alan fenomenoloji desenindedir. Çalışmanın evrenini halktan kişiler oluşturmaktadır. Veri toplama aracı 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak 8 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Verilerin analiz Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışma bulguları, engellilere yönelik spor hizmetlerinin yetersiz olduğunu ve park ile spor alanlarının erişilebilirliğinin düşük seviyede bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca mevcut altyapının ve kullanılan materyallerin yeterli olmadığı, spor ekipmanlarında çeşitlilik bulunmadığı tespit edilmiştir. Spor etkinliklerinin ağırlıklı olarak gençler ve çocuklara yönelik planlandığı; branş çeşitliliğinin sınırlı olduğu ve yaşlılar için yeterli etkinliklerin sağlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gençlerin spora ilgisini artırmak amacıyla video destekli branş tanıtımları yapılmalıdır. Branş çeşitliliği artırılmalı ve daha geniş seçenekler sunulmalıdır. Antrenör sayısı çoğaltılmalı ve bu kişiler nitelikli eğitimlerle desteklenmelidir. Ayrıca, yeni spor sahaları inşa edilmeli ve mevcut sahalar iyileştirilmelidir. Mahallelerdeki spor aletleri çeşitlendirilerek farklı branşlara uygun hale getirilmelidir. Bu alanların engellilerin erişimine uygun olması sağlanmalı, çocuklu anneler için spor yapabilecekleri özel alanlar oluşturulmalı ve yaşlı bireyler için sağlık odaklı etkinlikler düzenlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Belediye, Spor, Spor Hizmetleri

Municipality and Sports: Public Opinions and Recommendations

Abstract

This study aimed to examine the sports services provided by municipalities to the public and the public's perceptions of these services. Accordingly, qualitative research methods were employed. The study follows a phenomenological design, which is a type of qualitative research design. The population of the study consisted of members of the public. For data collection, a semi-structured interview form comprising eight questions was prepared, and face-to-face interviews were conducted with eight participants. The data were analyzed using content analysis in the Nvivo program. The findings indicate that sports services for individuals with disabilities are insufficient, and the accessibility of parks and sports facilities is limited. Furthermore, the existing infrastructure and materials were found to be inadequate, and there was a lack of diversity in sports equipment. Sports activities were primarily planned for children and young people, with limited variety in branches, and insufficient opportunities were available for older adults. To increase young people's interest in sports, branch introductions

supported by videos should be conducted. The variety of sports branches should be expanded to offer broader options. The number of coaches should be increased, and they should be supported with qualified training. In addition, new sports fields should be constructed, and existing facilities should be improved. Sports equipment in neighborhoods should be diversified to accommodate different branches, these areas should be made accessible to individuals with disabilities, special sports areas should be established for mothers with children, and health-oriented activities should be organized for older adults.

Keywords: Local Governments, Municipality, Sports, Sports Services

GİRİŞ

Spor, belirli kurallar çerçevesinde eğlence ve rekabet unsurlarını içeren; yarışma, mücadele etme, heyecan duyma ve bireyin kişisel başarısını en üst düzeye çıkarma amacıyla gerçekleştirilen fiziksel aktivitelerin bütünüdür. Bununla birlikte spor, bireyin fiziksel sağlığının korunması ve geliştirilmesinin yanı sıra ruh sağlığı açısından da önemli bir role sahiptir (Aracı, 1999). İlaveten spor, belirli kurallar içinde mücadele etmeyi, yarışmayı ve başarı elde etmeyi içeren faaliyetler bütünü olarak da adlandırılmaktadır. Bu özellikleri sayesinde günümüz dünyasında spor çok faydalı, çok amaçlı ve çok çeşitli boyutlar kazanarak evrensel bir nitelik kazanmıştır (Yetim, 2000).

Spor, birey ve toplum arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde hem bireysel hem de sosyal açıdan etkili bir araç olarak görülmektedir. Aynı zamanda spor, bireyde sorumluluk ve iş birliği eğilimini geliştirmekte, düzen sağlama becerisini ortaya çıkararak bireyin sosyalleşmesine katkı sağlamaktadır (Erkal, 1992). Tüm bunlara ek olarak spor gerek insanları bir araya toplaması açısından gerekse de ekonomik boyutu açısından çok büyük bir sektör haline gelmiştir. Bir çok insan sağlıklarını korumak için spor yapmaktadır (Leber 2012).

İnsan yaşamını doğrudan etkileyen sportif aktiviteler, kültür-sanat etkinlikleri ve çeşitli sosyal faaliyetlerin birçok ülkede yerel yönetimlerin sorumlulukları arasında yer aldığı görülmektedir (İnce, 2019). Spor hizmetlerinin yöre halkına ulaştırılması ve halkın istek ve taleplerine hızlı bir şekilde yanıt verilmesi açısından yerel yönetimler önemli bir görev üstlenmektedir. Bu durum, sporun toplumsal süreçleri geliştirme ve dönüştürme açısından öneminin giderek artmasına katkı sağlamaktadır (Leber, 2012). Yerel yönetimler (belediyeler) aracılığıyla spor hizmetlerinin halka ulaştırılması, bu hizmetlerin kültürel, coğrafi ve sosyo-ekonomik özellikler dikkate alınarak farklılaştırılmasına ve toplumun bu hizmetlerden daha etkin bir şekilde yararlanmasına olanak tanımaktadır (Doğu vd., 2002). Nitekim spor, bir yörede yaşamını sürdüren halk için belediyelerin hizmet sunması gereken en önemli alanlardan biri olarak kabul edilmektedir (Atalı, 2015). Bu bağlamda yerel yönetimlerin, bireylerin yaş, etnik yapı ve ekonomik durumları gibi farklılıklarını gözlemeksizin yerel halkın spor etkinliklerine erişimini sağlaması önemli bir sorumluluk olarak görülmektedir (Zengin ve Öztaş, 2008). Öte yandan yerel yönetimler, engelli bireylerin topluma katılımını desteklemek amacıyla rekreatif alanlar oluşturma ve bu bireylerin spor faaliyetlerine erişimini kolaylaştırma açısından da önemli bir role sahiptir (Güler ve Yaman, 2023).

Tüm bu bilgiler ışığında sporun bireysel, toplumsal ve ekonomik açıdan önemli bir alan olduğu görülmektedir. Özellikle spor hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine ulaştırılmasında yerel

yönetimler önemli bir rol oynamaktadır. Yerel yönetimler tarafından sunulan spor hizmetlerinin etkinliği, toplumun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunmasına, bireylerin sosyalleşmesine ve toplumsal bütünleşmenin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca farklı yaş grupları, sosyo-ekonomik düzeyler ve engelli bireyler açısından spor hizmetlerine erişimin sağlanması, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin kapsayıcılığını ortaya koyacaktır. Bu nedenle yerel yönetimlerin spor alanındaki faaliyetlerinin ve sundukları hizmetlerin incelenmesi, sporun toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve bu hizmetlerin geliştirilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen bu çalışmanın, yerel yönetimlerin spor hizmetlerine ilişkin uygulamalarının değerlendirilmesine ve literatüre katkı sağlamasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 108.01-302823 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemleri desenleri arasında yer alan fenomenoloji deseni kapsamında yürütülmüştür. Fenomenoloji deseni, farkında olunan ancak ayrıntılı olarak kavranmamış olguları derinlemesine incelemeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Evren ve Örneklem

Bu çalışma, Çorum ilinde gerçekleştirilmiş olup araştırmanın örneklemi, belediye ve spor hizmetlerine ilişkin görüş ve önerilerini paylaşan 8 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kapsamında belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının belirlenen amaç ya da ölçütler doğrultusunda çalışmaya en uygun katılımcıları bilinçli olarak seçtiği bir örnekleme türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2021). Çalışmada araştırmacılar tarafından belirlenen ölçüt ise katılımcıların Çorum ilinde ikamet etmeleri ve farklı meslek gruplarından olmaları koşuludur.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın veri toplama sürecinde katılımcılarla belirlenen gün ve saatte yüz yüze görüşmeler yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından oluşturulan 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin aşağıda bilgilere yer verilmiştir.

Görüşme Soruları

1. Engelliler için spor imkânlarını yeterli buluyor musunuz? Açıklayınız.
2. Belediyenin sunduğu spor hizmetlerinden memnun musunuz? Açıklayınız.
3. Mahallenizde spor yapabileceğiniz yeterli alan var mı? Açıklayınız.
4. Genç, yaşlı ve çocuklara yönelik spor etkinlikleri yeterli mi? Açıklayınız.
5. Belediyenin spor alanlarında hangi iyileştirmeleri yapmasını istersiniz? Açıklayınız.
6. Belediyenin hangi spor branşlarını öncelikli hâle getirmesini istersiniz? Açıklayınız.

7. Spor faaliyetlerine katılımınızı etkileyen en büyük engel nedir? Açıklayınız.
8. Belediyeden spor konusunda hangi yeni hizmetleri görmek isterdiniz? Önerileriniz nelerdir? Açıklayınız.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler sırasında veri kaybını önlemek amacıyla tüm görüşmeler ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Alınan ses kayıtlarının daha sonra yazıya dökümü gerçekleştirilerek bir metin hâline getirilmiştir. Bu dökümler, katılımcıların ifadelerinin eksiksiz ve doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için temel veri seti olarak kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi uygulanmış ve Nvivo programı aracılığıyla sistematik bir şekilde çözümlenmiştir. Analiz sürecinde veriler dikkatlice incelenmiş, benzer içerikteki ifadeler kodlanarak kategorilere ayrılmıştır. Elde edilen kodlar daha sonra anlam bütünlüğü ve içerik uygunluğu gözetilerek temalara atanmış ve tablolar hâlinde görselleştirilmiştir. Bu süreç, elde edilen bulguların hem sistematik hem de anlaşılır bir biçimde sunulmasına olanak sağlamıştır.

BULGULAR

Aşağıda belirtilen tabloda nitel veri analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Gelir Düzeyi	Eğitim Durumu	Meslek
K1	28	Erkek	Yüksek	Lisans	Esnaf
K2	35	Erkek	Orta	Lisans	Öğretmen
K3	22	Kadın	Orta	Ortaöğretim	Satış Danışmanı
K4	31	Kadın	Orta	Ortaöğretim	Ev Hanımı
K5	40	Erkek	Orta	Lisans	Öğretmen
K6	24	Kadın	Orta	Lisans	ÖSÇ
K7	22	Erkek	Orta	Lisans	Öğrenci
K8	20	Kadın	Orta	Lisans	Öğrenci

ÖSÇ: Özel Sektör Çalışanı

Tablo 1’de katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Çalışmaya katılan bireylerin yaş aralığı 20 ve 40 arasında değişkenlik göstermektedir. Ortaöğretim ve lisans düzeyinde eğitim durumuna sahip olan katılımcıların, gelir düzeyi çoğunlukla orta seviyededir. Son olarak katılımcıların mesleklerine baktığımızda, öğretmen, öğrenci, ev hanımı, esnaf, satış danışmanı, özel sektör çalışanı şeklinde görülmektedir.

Tablo 2: Engellilere Yönelik Spor İmkânlarının Yeterliliğine İlişkin Görüşler

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Engellilere Yönelik Spor Hizmetleri	Node	Katılımcılar	24	Materyaller uygun değil Onlara yönelik etkinlikler yok Belediye farkındalığının yetersizliği Toplumsal bilinç eksikliği Parklar uygun değil Parkurlar uygun değil Rampa yok

Fiziki yapı yetersiz

Reports

Tablo 2’de katılımcıların engelliler için sunulan spor imkânlarının yeterliliğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların tamamı engellilere yönelik spor hizmetlerini yetersiz bulduğu, belediye farkındalığının ve toplum bilincinin tam olarak oturmadığı, kullanılan materyallerin uygun olmaması, engellilere özel spor etkinliklerinin bulunmaması, park ve parkurların erişilebilir olmaması, rampa eksikliği ve genel olarak fiziksel altyapının yetersizliği şeklinde görüşlerinin olduğu belirlenmektedir.

Tablo 3: Spor Alanlarının ve Materyallerin Yeterliliğine İlişkin Görüşler

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Alan Ve Materyal	Node	Katılımcılar	15	Saha mevcut Aletler eski Malzemeler yeterli değil Bakım için personel yok Aletler bakımsız Çeşitlilik yok
Reports				

Tablo 3’te katılımcıların spor yapabilecekleri alanların yeterliliğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda spor alanlarının mevcut olduğu ancak kullanılan alet ve malzemelerin eski, bakımsız ve yetersiz olduğu aynı zamanda bakım ve onarımdan sorumlu personel eksikliğini ve spor ekipmanlarında çeşitlilik bulunmamasını şeklinde görüş belirtmektedirler.

Tablo 4. Etkinlik Yeterliliğine Yönelik Spor Etkinliklerinin Yeterliliğine İlişkin Görüşler

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Etkinlik Yeterliği	Node	Katılımcılar	17	Yazın yoğun yapılıyor Gençlere ve çocuklara yönelik Branşlar kısıtlı Yaşlılara yönelik etkinlik yok Özellikle çocuklara yönelik yapılmakta
Reports				

Tablo 4’te katılımcıların genç, çocuk ve yaşlılara yönelik spor etkinliklerinin yeterliliğine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda spor etkinliklerinin ağırlıklı olarak gençler ve çocuklara yönelik düzenlendiği ve bu etkinliklerin çoğunlukla yaz döneminde yoğunlaştığı görülmektedir. İlaveten branş çeşitliliğinin sınırlı olduğu ve yaşlılara yönelik spor etkinliklerinin yeterli düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Öncelikli Görülen Spor Branşlarına İlişkin Görüşler

Branş Tercihi	Node	Katılımcılar	21	Takım sporlarına öncelik vermek Judo Voleybol Basketbol Yüzme Kort tenisine ağırlık verilmeli
---------------	------	--------------	----	--

	Jimnastik Yürüyüş Bisiklet yolu Satranç Güreş Buz pateni Goalboll
Reports	

Tablo 5’te katılımcılar tarafından öncelikli olarak görmek istedikleri spor branşlarına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların; takım sporlarının yanında yüzme, jimnastik, yürüyüş, satranç, buz pateni ve engelliler için goalball şeklinde görüş belirttikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 6. Spor Faaliyetlerine Katılımı Etkileyen Engeller

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Katılım Engelleri	Node	Katılımcılar	25	İş yoğunluğu Motivasyon eksikliği Fiziksel ve mental hazır hissetmeme Çalışma saatim uzun Yaşıma uygun faaliyet yok Kadınlara yönelik etkinlik yok Çocuğum var İlgi alanım yok
Reports				

Tablo 6’da katılımcıların spor faaliyetlerine katılımlarını etkileyen engellere ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların; iş yoğunluğu, uzun çalışma saatleri, motivasyon eksikliği, ailevi sorumluluklar, fiziksel ve zihinsel olarak hazır hissetmeme, yaşa ve cinsiyete uygun etkinliklerin planlanmaması şeklinde görüşlerinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 7. Belediyenin Spor Alanlarına Yönelik İyileştirme Önerileri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
İyileştirme Önerileri	Node	Katılımcılar	60	Branşların artırılması Saha yapımı Aletlerin bakımı Gençlerin ilgisini çekmek Antrenör sayısını artırmak Ödüüllü spor etkinlikleri Spor turnuvaları Engellilere yönelik etkinlikler düzenlemek Mahalledeki aletler çeşitlendirilmeli Öncesinde video destekli branş tanıtılmalı Her yaş grubuna uygun faaliyetler düzenlenmeli Çocuklu anneler için alanlar yapılması Duşlarda ısınma probleminin giderilmesi Alanların engellilere erişilebilir olması Yaşlılara göre etkinlikler düzenlenmeli Sağlıklı yaşam programları düzenlenmeli Halk spor konusunda bilinçlendirilmeli

Tablo 7’de katılımcıların belediyenin spor alanlarında yapılmasını istedikleri iyileştirmelere ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda spor branşlarının ve alanlarının artırılması, mevcut tesis ve aletlerin bakımının yapılması ile farklı yaş gruplarına ve engellilere yönelik daha kapsayıcı etkinliklerin düzenlenmesi, video destekli branşların tanıtımının yapılması, çocuklu anneler için spor alanları oluşturulması, spor turnuvalarının düzenlenmesi, nitelikli antrenör desteğinin sağlanması, spor alanlarının engellilere erişiminin sağlanması şeklinde görüşlerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada engellilere yönelik yapılan spor hizmetlerinin yetersiz olduğu, belediye farkındalığının ve toplum bilincinin tam olarak oturmadığı, park ve parkurların erişilebilir olmaması, rampa eksikliği ve genel olarak materyallerin uygun olmadığı ve fiziksel altyapının yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim bu eksiklikler engelli bireylerin spor alanlarına katılımını doğrudan kısıtlayan bir engel olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda belediye düzeyinde yeterli farkındalığın bulunmaması, yerel yönetimlerin engelli bireylerin ihtiyaçlarını merkeze alan kapsayıcı ve sürdürülebilir spor politikaları geliştirmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. İslam (2022) yaptığı çalışmasında engelli kişilere yönelik olan spor alanlarının ve spor etkinliklerinin çok fazla olmadığını belirtmiştir ve Ekici (2012) yaptığı incelemesinde halkın belediyedeki spor hizmetlerinden engelli kişilere yönelik spor etkinliği ve spor tesisinin yaptırılması yönünde beklentilerinin olduğunu sonucunu vurgulamıştır.

Çalışmada spor alanlarının mevcut olduğu ancak kullanılan alet ve malzemelerin eski ve spor ekipmanlarında çeşitlilik bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu durum spor yapmak isteyen halkın isteğini olumsuz etkileyerek sporu sıkıcı hale getirebilir ve eski ekipmanlar güvenlik riski de oluşturabilir. Yılmaz ve Sivrikayanın (2024) yaptığı çalışmada spor alanlarının ve imkânlarının yetersiz olduğu belirtilmiştir. Başka bir çalışmada, bahçeleri, piknik alanları gibi ünitelerin bulunduğu, ancak bu alanların içerdikleri donatı elemanları bakımından çok yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Mahallelerdeki çocuk oyun alanlarının yetersizliği nedeniyle çocukların büyük bir çoğunluğunun sokak ve caddelerde oyun oynamak zorunda kaldığı ve bu durumun çocukların güvenliğini tehlikeye soktuğu görülmüştür. Ankete katılanların mevcut spor, yeşil alan ve kültürel tesislerde en büyük sorun olarak, bu tür alanların yetersizliğini belirtmişlerdir (Yılmaz, 2003).

Araştırmada spor etkinliklerinin ağırlıklı olarak gençler ve çocuklara yönelik planlandığı, branş çeşitliliğinin sınırlı olduğu ve yaşlılara yönelik spor etkinliklerinin yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu durum spor organizasyonlarının belirli yaş gruplarına hitap ettiğini göstermekte ve bununla birlikte branş sayısının az sınırlı olması katılımın az olmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla branşların çeşitlenmesi ve sağlık açısından yaşlı bireylerin etkinliklerinin de artırılması gerekmektedir. Esenkaya (2010) tarafından yürütülen çalışmada, belediyelerin spor hizmetlerini sunarken halkın tüm kesimlerini (çocuk, genç, kadın, erkek, yaşlı ve engelli) dikkate alması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, spor tesislerinin yapımı ve işletilmesinde halkın beklenti ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Belediyelerin sundukları spor hizmetlerinin tanıtım ve duyurularını etkin bir

şekilde yapmaları gerektiğini, ayrıca spor tesisleri bünyelerinde halkın taleplerini dile getirebileceği danışma birimleri oluşturmalarının faydalı olacağını da ifade etmiştir.

Çalışmada katılımcıların en çok görmek istedikleri branşlar arasında; takım sporlarının yanında yüzme, jimnastik, yürüyüş, satranç, buz pateni ve engelliler için goalball olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum katılımcıların hem sosyal hem de fiziksel ve zihinsel branşları daha çok görmek istediklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca engelliler için goalball önerisinin yer alması, engelli bireylerin spor faaliyetlerine katılımına dikkat çekerek toplumsal farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmada katılımcıların spor faaliyetlerine katılım engelleri arasında; uzun çalışma saatleri, iş yoğunluğu, motivasyon eksikliği, ailevi sorumluluklar, fiziksel ve zihinsel olarak hazır hissetmeme, yaşa ve cinsiyete uygun etkinliklerin planlanmaması gibi etmenlerin olduğu tespit edilmektedir. Bu durum, çoğu kişinin spor yapamamasının kendi sorumluluklarından kaynaklandığını göstermektedir. Özellikle cinsiyete ve yaşa uygun etkinliklerin olmaması önemli bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca motivasyon eksikliği de spor katılımını etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu bulgular, belediyelerin bireylerin yaş ve cinsiyetine uygun spor etkinlikleri düzenlemesi, katılımı teşvik edici programlar sunması ve motivasyonu destekleyici uygulamalar geliştirmesinin, spor hizmetlerinin erişilebilirliğini ve katılımcıların bu hizmetleri değerlendirme biçimini etkileyebileceği şeklinde yorumlanabilir. Spor hizmetlerinin, halk ile belediye arasında bir iletişim aracı olarak etkin bir şekilde kullanılması, halk ve belediyeler arasındaki ilişkiyi güçlendirecek ve halkın kamu hizmetlerine olan güvenini artıracaktır. Ayrıca, özellikle gençlere yönelik projelerin, spor hizmetlerinden daha fazla yararlanılmasını sağlayarak, bu hizmetlerin algılanan kalitesini de yükseltecektir (Aligül vd., 2019). Toplumsal bir kurum olarak sporun, geniş kitlelere yayılması ve herkesin spor imkanlarından faydalanması, bireye ve topluma kazandıracak değerlerle insan ve toplum mutluluğunun sağlanması, yerel yönetimlerin spor politikaları ve yatırımlarına gereken önemi vermeleriyle mümkün olacaktır (Karakuş vd., 2000).

Çalışmada katılımcıların; spor branşlarının ve alanlarının artırılması, mevcut tesis ve aletlerin bakımının yapılması ile farklı yaş gruplarına ve engellilere yönelik daha kapsayıcı etkinliklerin düzenlenmesi, spor turnuvalarının düzenlenmesi, video destekli branşların tanıtımının yapılması, çocuklu anneler için spor alanları oluşturulması, nitelikli antrenör desteğinin sağlanması, spor alanlarının engellilere erişiminin sağlanması şeklinde iyileştirme önerilerinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgular, spor hizmetlerinin planlanması ve uygulanmasında katılımcıların ihtiyaç ve beklentilerinin dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır ve belediyelerin, farklı yaş grupları ile engelli bireyleri kapsayan daha kapsamlı ve erişilebilir etkinlikler tasarlaması gerektiğine işaret etmektedir. Halkın aktif spor etkinliklerine olan ilgisinin artırılması, sağlıklı yaşamın öneminin vurgulanması ve spor yapma bilincinin oluşturulması için belediyeler, sahip oldukları kitle iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanmalıdır. Halkı spor yapmaya teşvik eden organizasyonlar düzenlenmeli ve bu organizasyonlara halkın aktif katılımı sağlanmalıdır (Esenkaya, 2010). Yerel yönetimlerin spora ayırdıkları kaynakların, amatör spor kulüplerine destek sağlamaktan ziyade, daha fazla çocuk ve gencin spor etkinliklerine katılımını artıracak yaz ve kış spor okulları açılması ile

halkın spora katılımını teşvik edecek organizasyonların düzenlenmesine yönlendirilmesi gerekmektedir (Sinopluoğlu, 2010). Kurumlar, serbest zaman aktivitelerine ihtiyaç duyan vatandaşlara hizmet götürülmesi konusunda kararlılık gösterirse, bu programlar onlara maddi ve siyasi anlamda önemli faydalar sağlayabilir. Ayrıca, bu kuruluşlar ve yerel anlamdaki önemli kişiler, rekreasyon programlarının başarıya ulaşmasında katkıda bulunabilirler. Böylelikle, herkes için yararlı olabilecek bu aktivitelerin gelişmesi ve sürdürülebilirliği sağlanmış olacaktır (Mobley vd., 2006).

Tüm bu bilgiler ışığında gençlerin spora ilgisini artırmak amacıyla video destekli branş tanıtımları yapılmalıdır. Branş çeşitliliği artırılmalı ve daha geniş seçenekler sunulmalıdır. Antrenör sayısı çoğaltılmalı ve bu kişiler nitelikli eğitimlerle desteklenmelidir. Ayrıca, yeni spor sahaları inşa edilmeli ve mevcut sahalar iyileştirilmelidir.

Mahallelerdeki spor aletleri çeşitlendirilerek farklı branşlara uygun hale getirilmelidir. Bu alanların engellilerin erişimine uygun olması sağlanmalı, çocuklu anneler için spor yapabilecekleri özel alanlar oluşturulmalı ve yaşlılar için sağlık odaklı etkinlikler düzenlenmelidir.

Halkın spor motivasyonunu artırmak amacıyla ödüllü spor etkinlikleri ve turnuvalar düzenlenmeli, sağlıklı yaşam programları toplum için uygulanmalıdır. Spor turnuvaları her yaş ve yetenek grubuna uygun şekilde organize edilmeli, halk spor konusunda bilinçlendirilmeli ve bilgilendirme kampanyaları yapılmalıdır. Buna ek olarak, spor salonlarındaki duş alanlarındaki ısınma problemleri giderilmeli ve engellilere yönelik etkinlikler düzenlenerek toplumsal farkındalık artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağılönü, A. & Mengütay, S. (2009). Yerel yönetimlerde Rekreasyon Hizmetleri ve Model Belirleme, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 160-176.
- Aligül, B., Mumcu, H.E., Özleyen, A., ve Mumcu, N. (2019). Investigation of perceived service quality of youth centers. *Uluslararası Rekreasyon ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 5-15.
- Aracı, H. (1999). Okullarda beden eğitimi. Ankara: Bağırhan Yayınevi.
- Atalay, A., Yücel, A. S., & Korkmaz, H. M. (2016). *Türkiye’de Spor Hizmetlerinin Yerelleşmesine İlişkin Belediye Başkanlarının Görüşlerinin İncelenmesi*. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 14(1). 63-74.
- Atalı, L. (2015). *Büyükşehir Belediyeleri Stratejik Planlarında Spor İle İlgili Amaç ve Hedeflerin Analizi*. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*. 10(1). 48-56.
- Bayansaldüz, M. (2003). Türk Spor Yönetiminde Finansal Kaynak Sağlama Çabalarının Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 160, 301-313.
- Doğu, G., Kesim, Ü. & Sivrikaya Ö. (2002). Belediyelerin sporla ilgili işlevleri: Düzce belediyesi örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(2), 89-106.
- DTP. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Beden Eğitimi ve Spor, İstanbul Olimpiyatları Özel İhtisas Komisyonu Raporu (ss. 82). Ankara.

- Ekici, H. (2012). Halkın Sporla İlgili Belediyelerden Beklentileri: Gaziantep’te Bir Uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 53-77
- Erkal, M. E. (1992). Sosyolojik açıdan spor. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (ss. 90-104).
- Esenkaya, A. (2010). *Halkın yerel yönetimlerden spor hizmetleri konusunda beklentileri: Konya örneği* (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Güler, E., & Yaman, M. (2023). Türkiye’de yerel yönetimler çerçevesinde spor politikalarının değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(28), 40–56.
- Ibsen, B., Nichols, G., & Elmoose-Østerlund, K. (2016). *Sports club policies in Europe: A comparison of the public policy context and historical origins of sports clubs across ten European countries*. Odense: Digitaltryk.
- İnce, M. (2019). *Yerel Yönetimlerin Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Görüşleri (Afyonkarahisar Belediyesi Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Afyonkarahisar .
- İslam, A. (2022). Ordu Büyükşehir Belediyesinin spor hizmetleri ve uygulamaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 1178-1195.
- Karagöl, E., ve Yıldırım, D. (2025). Türkçe eğitiminde yapay zekâ kullanımı: Türkçe eğitimcileri yapay zekâ hakkında ne düşünüyor?. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 13(2), 356, 374.
- Karakuş, E. ve Sunay, H. (2000). Sporun kitlelere yaygınlaştırılmasında, yerel yönetim-lerin yeri ve fonksiyonuna ilişkin Ankara İli Metropol ilçeleri belediye meclisi üyelerinin görüşleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3, 63 – 80.
- Leber, R. (2012). Municipalities as Sports Multipliers, Department for Sport Science, University of Vienna, *Journal of Social Sciences*, 8(1), 29-32.
- Mobley, T. A. (2006). *Yerel yönetimlerin halkın rekreasyon ve park ihtiyaç ve hizmetlerini karşımadaki rolü*.
- Sinopluoğlu, M.B. (2010). *Yerel Yönetimlerin sporun kitlelere yayılması etkisi: Eskişehir İli örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yök Ulusal Tez Merkezi
- Yetim, A. A. (2000). Sosyoloji ve spor (ss. 116-219). Topkar Matbaacılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, K. (2018). Yerel Yönetimler ve Kalkınma Planları Çerçevesinde Spor Hizmetleri, *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1),64-80.
- Yılmaz, G. N., & Sivrikaya, Ö. (2024). Mahalle muhtarlarının Düzce Belediyesi spor hizmetleriyle ilgili değerlendirmeleri. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 96-110.
- Yılmaz, H., Yılmaz, S., & Yıldız, N. D. (2003). Kars kent halkının rekreasyonel talep ve eğilimlerinin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 34(4).

Zengin, E. & Öztaş, C. (2008). Yerel Yönetimler ve Spor. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55, 49-78.

TOPLUMSAL SİSTEMLER ÇOCUK GÖZÜYLE ve MASUMİYETİYLE BAKMAK; ERDAL ÖZ'ÜN "KIRMIZI BALON" ESERİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmada Erdal Öz'ün "Kırmızı Balon" eseri analiz edilmiştir. Eser'in ana karakteri küçük bir çocuk olan Pascal ve bir sabah okula giderken karşılaştığı "Kırmızı Balon"dur. Eserin tümü Pascal'ın "Kırmızı Balon" ile serüvenini konu alır. Pascal bir sabah okula gitmek üzere uyanır ve sokağa iner, karşısına çıkan Kırmızı Balon ile okula devam eder. Balon, Pascal için bir oyuncak veya cansız bir nesne değildir. Zira Pascal onun acıktığını, üşüdüğünü, dışarıda kaldığı zamanlarda üzüldüğünü düşünecek kadar onunla özdeşim kurar. Ardından yaşadığı ev, gittiği okul, yürüdüğü sokaklar ve bindiği dolmuş olmak üzere balon ile seyahat eder. Bu seyahat Pascal'ın her günkü telaşıdır. Ancak eskisinden farklı olarak bu defa ona insanların, sokakların ve toplumun tüm niyetini görmesini sağlayan balonu vardır. Çocuk saflığının simgesi olan balon sadece Pascal ve onun gibi saflıkla hareket eden kişilere yaklaşır. En başta Pascal'ın evi olmak üzere, okul ve sokaktaki birçok kişinin yanında duramaz. Herkes balonu gereksiz görür ve etrafında istemez. Genel anlamda balonun insanın içindeki temiz ve saf tarafları simgelediğini, çocukça kalan birçok duygunun balonla idealize edildiğini söylemek mümkündür. Pascal'ın kalbi ve temiz duyguları ile simgelenen toplumsal sistem içindeki erdemler balon ile idealize edilir. Zira Pascal için balon içindeki tüm güzel duyguların simgesidir.

Sokaklar dahil olmak üzere toplumsal sistem içindeki tüm yaşam alanlarını dolaşan balon dönüp dolaşıp sadece Pascal'a yönelmektedir. Bu bağlamda temiz ve saf duygularla erdemin kaldığı alanlar bu şekilde tasvir edilir. Balonla yolculuk oldukça zordur. Herkes onu büyük ve gereksiz gördüğü için Pascal'ın onu sürekli koruması gerekir. Okulda, sokakta, dolmuşta ve evde balonun korunması, yaşam alanlarındaki çürümenin boyutlarını simgelemesi açısından önemlidir. Kaosun, şiddetin, bencilliğin olduğu hiçbir alana sığmaz kırmızı balon. Ve yolculuğu oldukça çetindir. Bu çerçevede yazarın erdemler ve saflık alanlarının verdiği sınava dair bir mesaj ortaya koymak istediği açıktır. Balonun yaşam alanları içinde bencilliğin ve hoyratlığın olduğu her alandan kaçması da doğrudan bununla ilgilidir. Ondan kaçan herkes erdemleri

konusunda bir sınavdan geçmektedir. Balonla birlikte her yerden kaçarlara ta ki bir sokakta ellerinde sapanla bekleyen ve balonu patlatan çocuklara rastlayana kadar. Buradan kaçış yoktur çünkü saflığın olması gereken yerde şiddetle karşılaşılır. Bu defa balon kaçamaz ve çocuklar balonu patlatır. Bu sırada kentin üstü çocukların ellerinden kaçan binlerce balon ile dolar. Bu balonlar kentin içinden kaçıp giden masumiyetin ve erdemlerin simgesidir. Bunlara tutunur Pascal ve uçmaya başlar. Tüm bu insanları geride bırakarak uçar. Kentte artık tek bir balon bile yoktur. Kentteki insanlar yok olan ve uçup giden şeyin ne olduğunu anlamaya çalışır. Bu sırada Pascal uçmaya devam eder, o artık daha aydınlık bir geleceğin ve dünyanın yolcusudur. Balonun simgesel anlamı üzerinden okunduğunda yazar, saflığın, gerçek değerlerin ve erdemlerin gereksiz görüldüğü bir alanda kentin yitirdiklerini anlatmak istemiştir.

Anahtar Sözcükler: Erdal Öz, Kırmızı Balon, erdemler, saflık, çocukluk

LOOKING AT THE SOCIAL SYSTEM THROUGH THE EYES AND INNOCENCE OF A CHILD; AN ANALYSIS OF ERDAL ÖZ'S WORK "THE RED BALLOON"

Abstract

This study analyzes Erdal Öz's work, "The Red Balloon." The main character of the work is Pascal, a young boy, and the "Red Balloon" he encounters one morning on his way to school. The entire work revolves around Pascal's adventures with the "Red Balloon." Pascal wakes up one morning to go to school and goes out into the street, continuing his journey with the Red Balloon he encounters. For Pascal, the balloon is not a toy or an inanimate object. He identifies with it to the point of thinking that it is hungry, cold, and sad when left outside. He then travels with the balloon through his home, school, the streets he walks, and the minibuses he rides. This journey is Pascal's daily routine. However, unlike before, this time he has the balloon, which allows him to see the intentions of people, the streets, and society as a whole. The balloon, a symbol of childlike innocence, only approaches Pascal and those who act with the same innocence. It cannot be found near many people, especially in Pascal's home, school, and on the street. Everyone considers the balloon unnecessary and doesn't want it around. Generally speaking, it can be said that the balloon symbolizes the pure and innocent aspects of a person, and that many childlike emotions are idealized through it. The virtues within the social system, symbolized by Pascal's heart and pure feelings, are idealized by the balloon. For Pascal, the balloon symbolizes all the beautiful emotions within him. The balloon, traveling through all areas of life within the social system, including the streets, ultimately returns only to Pascal. In this context, the spaces where pure and innocent feelings and virtue remain are depicted in this way. The journey with the balloon is quite difficult. Pascal must constantly protect it because

everyone sees it as large and unnecessary. Protecting the balloon at school, on the street, in the minibus, and at home is important in symbolizing the extent of decay in these living spaces. The red balloon cannot fit into any space filled with chaos, violence, and selfishness. And its journey is quite arduous. Within this framework, it is clear that the author wants to convey a message about the test posed by the realms of virtue and purity. The balloon's avoidance of every space within living spaces where selfishness and brutality exist is directly related to this. Everyone who flees from it is put to the test of their virtues. They flee everywhere with the balloon until they encounter children waiting in a street with slingshots, ready to pop the balloon. There is no escape from here, because where innocence should be, they are met with violence. This time, the balloon cannot escape, and the children pop it. Meanwhile, the city is filled with thousands of balloons that escaped from the children's hands. These balloons symbolize the innocence and virtues that fled from the city. Pascal clings to them and begins to fly. He flies away, leaving all these people behind. There isn't a single balloon left in the city. The people of the city try to understand what has disappeared and flown away. Meanwhile, Pascal continues to fly; he is now a traveler to a brighter future and world. Read through the symbolic meaning of the balloon, the author wants to describe what the city has lost in a place where purity, true values, and virtues are deemed unnecessary.

KeyWords: Erdal Öz, Red Balloon, virtues, purity, childhood

GÖÇMEN ÇOCUKLARIN OKULDA MEKÂNSAL AİDİYET VE EVDE-OLMAMA DENEYİMLERİ: ODAKLANMIŞ ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA

Psikolog Şeyhmus ÜSTÜNDAĞ

Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Göç Çalışmaları Anabilim Dalı

psk.seyhmusustundag@gmail.com | ORCID ID: 0009-0004-7282-9720

ÖZET

Okul, çocukların yalnızca ders gördükleri fiziksel bir yapı değil; görünürlük, güvenlik, dil kullanımı, sosyal ilişki ve aidiyetin gündelik mekânsal pratikler aracılığıyla üretildiği sosyal bir çevredir. Göçmen çocuklar açısından sınıf, koridor, bahçe, kantin, merdiven ve destek alanları aynı anlamı taşımayabilir. Bir mekân çocuğun kendisini rahatça ifade edebildiği geçici bir güven alanına dönüşürken başka bir mekân yabancılık, sessizlik, tedirginlik veya geri çekilme deneyimini beraberinde getirebilir. Bu çalışmanın amacı, göçmen çocukların okul içerisindeki mekânsal aidiyet ve evde-olmama deneyimlerini; fiziksel düzen, dil kullanımı, hareket rotaları, görünürlük ve sosyal ilişkiler bağlamında incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı içinde 8–12 haftalık odaklanmış etnografi olarak tasarlanmıştır. Çalışma grubunun 10–16 yaş aralığındaki 12–15 göçmen çocuk ile 5–8 öğretmenden ve araştırma bağlamının gerektirdiği sınırlı sayıda okul çalışanından oluşması planlanmaktadır. Veri toplama sürecinde katılımcı gözlem, yürüyüş görüşmeleri, çocukların hazırlayacağı okul haritaları, yüz ve kimlik bilgisi içermeyen foto-ses çalışmaları, öğretmen görüşmeleri ve refleksif alan günlüğünden yararlanılacaktır. Bu çoklu veri üretim yaklaşımı, çocukların okulu yalnızca sözlü anlatılar üzerinden değil, gündelik hareketleri, mekânsal tercihleri ve kaçınma örüntüleri üzerinden de ifade etmelerine olanak sağlayacaktır. Veriler mekânsal-tematik bir yaklaşımla analiz edilecek; çocukların kendilerini güvende, görünür ve ait hissettikleri alanlar ile kaçındıkları, tedirgin oldukları veya sessizleştikleri mekânlar arasındaki örüntüler karşılaştırılacaktır. Kuramsal çerçevede Lefebvre'nin mekânın üretimi, Heidegger'in evde-olma/evde-olmama ve tekinsizlik, Arendt'in ortak dünya ve Deleuze ile Guattari'nin yer-yurt kavramları yorumlayıcı mercekler olarak kullanılacaktır. Çalışmanın özgün katkısı, göçmen çocukların okul aidiyetini yalnızca bireysel tutum ya da dil yeterliği üzerinden değil; çocuğun nerede durduğu, nerede konuştuğu, hangi güzergâhları kullandığı, hangi mekânlardan uzaklaştığı ve okulun sembolik dünyasında nasıl görünür olduğu üzerinden çocuk-merkezli mekânsal yöntemlerle ele almasıdır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen çocuklar, okul mekânı, mekânsal aidiyet, evde-olmama, dil kullanımı, odaklanmış etnografi.

1. GİRİŞ

Göçmen bir çocuğun okula başlaması, yalnızca yeni bir eğitim sistemine dâhil olması anlamına gelmez. Çocuk aynı zamanda yeni bir dilin, yeni ilişki biçimlerinin ve çoğu zaman daha önce bilmediği gündelik kuralların içine girer. Sınıfta söz istemenin biçimi, teneffüste kimlerle zaman geçirildiği, kantinde sıranın nasıl işlediği ya da öğretmenle hangi mesafeden konuşulduğu yetişkinler için sıradan ayrıntılar gibi görünebilir. Yeni gelen bir çocuk için ise bu ayrıntılar okulun ne kadar tanıdık, güvenli ve erişilebilir olduğunun parçalarıdır. Bu nedenle göçmen çocukların eğitim deneyimini yalnızca kayıt, devam, akademik başarı ya da Türkçe yeterliği üzerinden okumak, okulda yaşananların bir bölümünü dışarıda bırakmaktadır.

Türkiye’de göçmen çocukların eğitimi üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı haklı olarak dil sorununa ve eğitim sistemine uyuma yoğunlaşmıştır. Aydın ve Kaya (2017), Suriyeli öğrencilerin eğitiminde dil engellerinin, öğretmen kapasitesinin ve okul koşullarının belirleyici sorunlar arasında olduğunu göstermektedir. Celik, Kardaş İşler ve Saka (2023) ise benzer sorunların yalnızca öğrenciden kaynaklanan güçlükler olarak ele alınamayacağını; yapısal, pedagojik ve sosyoekonomik boyutların birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmaların açtığı hat önemlidir. Çünkü göçmen öğrencinin yaşadığı güçlüğü “Türkçe bilmiyor” gibi tek bir açıklamaya indirgemenin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dilin ve uyumun okulun somut gündelik hayatında nerede ve nasıl yaşandığı sorusu hâlâ üzerinde durulması gereken bir alandır. Okul aidiyeti üzerine yapılan çalışmalar bu tartışmayı başka bir noktaya taşımaktadır. Mammadova ve Aypay (2023), Suriyeli öğrencilerin okul aidiyetinde öğretmen desteğinin önemine işaret etmektedir. Picton ve Banfield (2020) da mülteci deneyimi olan öğrenciler açısından aidiyetin yalnızca yeni dili öğrenmekle kurulmadığını; okul kültürü, okulun yapısı ve gündelik pratiklerin de üyelik hissini biçimlendirdiğini tartışmaktadır. Dolayısıyla aidiyet, çocuğun tek başına taşıdığı sabit bir duygu olarak düşünüldüğünde okulun bu duyguyu nasıl kolaylaştırdığı ya da zorlaştırdığı yeterince görülemeyebilir.

Burada mekân meselesi önem kazanmaktadır. Nind, Köpfer ve Lemmer (2022), çocukların okulda aidiyet deneyimini farklı mekânlar ve farklı paydaşların ilişkileri üzerinden tartışırken, Borsch, Vitus ve Skovdal (2021) göçmen ve mülteci ergenlerin bakım ve dayanışma pratiklerinin zaman ve mekânla birlikte biçimlendiğini göstermektedir. Bu çalışmaların düşündürdüğü temel mesele şudur: Bir çocuk için “okula ait olmak” okulun her yerinde aynı biçimde yaşanmayabilir. Sınıfta geri planda duran bir öğrenci bahçede daha rahat ilişki kurabilir; kalabalık bir koridoru hızlıca geçerken kütüphanede daha uzun süre kalmayı tercih edebilir. Bunlar bu araştırmanın bulguları değildir; ancak aidiyeti okulun bütününe ilişkin tek bir değerlendirmeye sıkıştırmamak gerektiğini gösteren olası gündelik durumlardır.

Türkiye’deki eğitim politikalarında kapsayıcı ve nitelikli eğitime erişim önemli bir hedef olarak sürdürülmektedir. UNICEF’in Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimine ilişkin 2023 tarihli değerlendirmesi ile 2024 Eğitim Sektörü İhtiyaçlarına Genel Bakış raporu; erişim, devam, eğitim kalitesi, temel ihtiyaçlar ve kapsayıcılık gibi başlıkların güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Bu makro çerçeve gereklidir; ancak kapsayıcılığın çocuk tarafından nasıl yaşandığını anlamak için okulun gündelik ayrıntılarına da bakmak gerekir. Bir politika metninde “kapsayıcı okul” olarak ifade edilen hedef, çocuk açısından bazen sınıf kapısında, teneffüste, bir yönlendirme levhasında ya da kendi dilinin okulun ortak alanında hiç görünmemesinde karşılık bulabilir.

Bu araştırma mevcut literatürden tamamen kopan bir iddia taşımamaktadır. Aksine dil, öğretmen desteği, akran ilişkileri ve okul kültürünün önemini gösteren çalışmaların üzerine kurulmaktadır. Ayrıldığı nokta, bu değişkenleri okulun mikro-mekânları içinde izlemeye çalışmasıdır. Buradaki soru yalnızca “Çocuk okula ait hissediyor mu?” değildir. Çocuk okulun neresinde daha rahat konuşuyor? Hangi alanlardan uzak duruyor? Ana dilini nerede kullanabiliyor? Nerede görünür, nerede yabancı hissediyor? Çalışmanın özgünlüğü bu soruları çocukların gündelik rotalarıyla birlikte ele almasında ve çocuğu okul hakkında bilgi verilen bir katılımcıdan çok, okulun anlam haritasını üreten bir özne olarak görmesinde yatmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SORULARI

Araştırmanın temel problemi, göçmen çocukların okul içindeki aidiyet ve evde-olmama deneyimlerinin hangi mekânsal, dilsel ve ilişkisel koşullarda ortaya çıktığının yeterince görünür olmamasıdır. Bu nedenle çalışma, çocukların okulun farklı bölümlerini nasıl kullandıklarına, bu alanlara hangi anlamları yüklediklerine ve mekânsal tercihlerinin dil kullanımı, akran ilişkileri ve görünürlükle

nasıl kesiştiğine odaklanmaktadır. Amaç, okulun fiziksel planını betimlemek değil; aynı fiziksel düzenin farklı çocuklar tarafından nasıl farklı yaşanabildiğini anlamaktır. Araştırmanın temel sorusu, göçmen çocukların okulun hangi alanlarında kendilerini güvende, görünür ve ait; hangi alanlarında yabancı, tedirgin ya da sessiz hissettikleridir. Buna bağlı olarak Türkçe, ana dil ve sessizliğin okulun farklı alanlarında nasıl dağıldığı; akran ilişkileri ile yetişkin denetiminin hareket rotalarını nasıl etkilediği ve okulun fiziksel ve sembolik düzeninin akademik katılım ile ortak okul yaşamına dâhil olma deneyimiyle nasıl kesiştiği incelenecektir.

3. KURAMSAL YAKLAŞIM

Çalışmanın kuramsal omurgasını Lefebvre'nin (1991) mekânın üretimi yaklaşımı oluşturmaktadır. Lefebvre açısından mekân, içinde toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği boş ve tarafsız bir zemin değildir; bizzat bu ilişkiler aracılığıyla üretilir. Bu yaklaşım okul açısından oldukça işlevseldir. Yönetim tarafından dolaşım amacıyla tasarlanmış bir koridor, öğretmen için gözetim alanı, bir grup öğrenci için buluşma noktası, başka bir öğrenci için ise mümkün olduğunca hızlı geçilmesi gereken bir yer olabilir. Dolayısıyla okulun mimari olarak nasıl tasarlandığı kadar, çocukların bu düzeni nasıl kullandığı ve ona hangi anlamları verdiği de önemlidir.

Heidegger'in (1962) evde-olma ve tekinsizlik tartışması bu mekânsal yaklaşımı aşinalık meselesi üzerinden tamamlamaktadır. Çalışmada evde-olmama bir psikolojik belirti olarak kullanılmayacaktır. Burada ilgilenilen, gündelik dünyanın alışılmış kurallarının kişi için henüz tanıdık olmadığı anlardır. Yeni bir öğrenci açısından zilin anlamından kantin sırasına, öğretmene hitap biçiminden akranların şakalarına kadar birçok küçük ayrıntı böyle bir yabancılık üretebilir. Ancak araştırmacı herhangi bir alanı baştan "tekinsiz" ilan etmeyecektir. Böyle bir yorum ancak çocuğun anlatımı, gözlem ve tekrar eden davranış örüntüleri birlikte bunu desteklediğinde tartışmaya dâhil edilecektir. Arendt'in (1998) ortak dünya düşüncesi ise okulda görünür olmanın yalnızca fiziksel olarak bulunmakla aynı şey olmadığını düşünmeye imkân vermektedir. Okul panolarında hangi öğrenci ürünlerinin yer aldığı, hangi dillerin görünür olduğu, kimin sözünün duyulduğu veya hangi hikâyelerin okulun ortak anlatısına girebildiği bu açıdan önemlidir. Deleuze ve Guattari'nin (1987) yer-yurt kavramı da çocukların tekrar eden ilişkiler ve gündelik ritimler aracılığıyla geçici güven alanları kurabilmesini anlamak için yardımcı bir mercekle kullanılacaktır. Bununla birlikte dört kuram veriyi önceden sınıflandıran hazır kutular olmayacaktır. Önce çocukların deneyimlerinden hareket edilecek, kuramsal kavramlar daha sonra ortaya çıkan örüntüleri tartışmak için kullanılacaktır.

4. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yaklaşımı içinde odaklanmış etnografi olarak tasarlanmıştır. Knoblauch'un (2005) belirttiği biçimiyle odaklanmış etnografi, klasik etnografinin uzun süreli saha varlığından farklı olarak belirli bir sosyal durum veya pratiğe yönelik daha kısa fakat yoğun veri üretimine dayanır. Bu çalışmada bütün bir okul kültürünü açıklamak gibi geniş bir hedef bulunmamaktadır. Odak, göçmen çocukların okulun belirli alanlarında aidiyet, evde-olmama, dil kullanımı ve görünürlük deneyimleridir. Bu nedenle 8–12 haftalık saha sürecinde yalnızca dersler değil, giriş-çıkışlar, teneffüsler, bahçe ve kantin kullanımı, etkinlikler ve alanlar arasındaki geçişler de izlenecektir. Çalışmanın göçmen öğrencilerin bulunduğu bir devlet okulunda yürütülmesi planlanmaktadır. Etik ve kurumsal izinler tamamlanmadan kesin okul bilgisi belirlenmeyecek ve yayımlanan çalışmada okulun tanınmasını sağlayabilecek ayrıntılara yer verilmeyecektir. Katılımcı grubunun 10–16 yaş arasında 12–15 göçmen çocuk ile 5–8 öğretmenden oluşması öngörülmektedir. Gerekliğinde sınırlı sayıda okul çalışanının görüşüne de başvurulabilecektir. Çocukların seçiminde

okulda bulunma süresi, sınıf düzeyi, cinsiyet ve dil repertuarı açısından mümkün olduğunca farklı deneyimlere ulaşılması amaçlanmaktadır.

Veri üretiminde tek bir görüşme tekniğine bağlı kalınmayacaktır. Katılımcı gözlem, çocukların ne söyledikleri kadar okul içinde ne yaptıklarını ve hangi alanları nasıl kullandıklarını izlemeyi mümkün kılacaktır. Yürüyüş görüşmelerinde çocuk araştırmacıyla birlikte okul içinde dolaşacak ve kendisi için önemli olan yerleri gösterecektir. Kusenbach'ın (2003) go-along tekniği, mekân hakkındaki anlatının deneyimin gerçekleştiği yerde üretilmesine imkân vermesi bakımından bu araştırmaya uygundur. Çocuğa “Burası neden önemli?”, “Burada kimlerle olursun?” veya “Burada hangi dili konuşursun?” gibi açık uçlu sorular yöneltililebilecektir. Çocukların hazırlayacağı okul haritaları da araştırmanın önemli veri kaynaklarından biridir. Bu çizimlerin mimari olarak doğru olması beklenmeyecektir. Önemli olan çocuğun hangi alanları büyük veya küçük çizdiği değil, hangi alanları önemli gördüğü ve bunları nasıl açıkladığıdır. Araştırmacı, çizimdeki bir renk ya da işarete çocuğun açıklaması olmadan psikolojik anlam yüklemeyecektir. Foto-ses çalışması da benzer bir mantıkla, çocukların seçtiği mekânsal ayrıntıları kendi anlatılarıyla açıklamasına dayanacaktır. Wang ve Burris'in (1997) photovoice yaklaşımından yararlanılmakla birlikte, okul ortamı ve çocuk mahremiyeti nedeniyle yüz, isim, sınıf listesi, okul tabelası veya kimliği açığa çıkarabilecek herhangi bir unsur kaydedilmeyecektir. Öğretmen görüşmelerinin işlevi çocukların anlattıklarını doğrulamak değildir. Aynı alanın ya da olayın yetişkin ve çocuk tarafından farklı biçimde anlamlandırılması araştırma açısından başlı başına değerlidir. Bu nedenle çocuk ve öğretmen anlatıları arasındaki farklılıklar hata olarak değil, okul içindeki farklı konumların göstergesi olarak ele alınacaktır. Araştırmacının kendi mesleki ve kuramsal konumunun sahayı nasıl etkileyebileceğini izlemek amacıyla da refleksif alan günlüğü tutulacaktır.

5. VERİLERİN ANALİZİ VE ETİK

Analiz mekânsal-tematik bir yaklaşımla ve veri öncelikli biçimde yürütülecektir. İlk aşamada gözlem notları, görüşmeler, harita açıklamaları ve foto-ses anlatıları yakın okumaya tabi tutulacak; betimleyici kodlar mümkün olduğunca katılımcıların deneyimine yakın biçimde oluşturulacaktır. İkinci aşamada bu kodların okulun farklı alanlarıyla ilişkisi karşılaştırılacaktır. Böylece güvenli görülen alanlar, kaçınılan alanlar, geçiş noktaları, dil kullanımının değiştiği yerler, yetişkin gözetiminin yoğunlaştığı bölgeler veya akran ilişkilerinin belirginleştiği alanlar çocuklar arasında karşılaştırılabilecektir. Amaç bütün çocukları tek bir ortak örüntüye indirgemek değil, benzerliklerle birlikte farklılıkları da korumaktır. Kuramsal yorum analiz sürecinin sonraki aşamasında yapılacaktır. Örneğin bir çocuğun belirli bir alanı güvenli bulması tek başına o alanı “mikro-yurt” olarak adlandırmak için yeterli olmayacaktır. Önce güven duygusunun hangi ilişkiler, tekrarlar ve gündelik pratiklerle kurulduğu gösterilecek; ancak bundan sonra Deleuze ve Guattari'nin kavramlarıyla ilişki kurulacaktır. Aynı dikkat Heideggerci evde-olmama veya Arendtçi görünürlük yorumlarında da korunacaktır. Veri çeşitlemesi, olumsuz örneklerin aranması, refleksif günlük ve analiz kararlarının kaydı, yorumların yalnızca kuramsal beklentilere göre şekillenmesini sınırlamak amacıyla kullanılacaktır (Lincoln & Guba, 1985). Çocuklarla yürütülecek olması araştırmanın etik çerçevesini özellikle önemli hâle getirmektedir. İlgili etik kurul ve kurum izinleri tamamlanmadan veri toplanmayacaktır. Veli veya yasal temsilci onamı alınsa dahi çocuğun gönüllü katılımı ayrıca aranacak; çocuk istediği soruya cevap vermeme, ara verme veya gerekçe göstermeden araştırmadan çekilme hakkına sahip olacaktır. Çalışma travma odaklı değildir ve çocuklardan göç yolculuğu, savaş, kayıp veya travmatik deneyimlerini anlatmaları istenmeyecektir. Görsel veri üretiminde kimlik belirleyici ayrıntıların kaydedilmemesi temel ilke olacaktır.

6. TARTIŞMA VE ÇALIŞMANIN BEKLENEN KATKISI

Bu araştırma veri toplama öncesi bir çalışma olduğu için bu aşamada “beklenen bulgular” yazmak doğru değildir. Bunun yerine araştırmanın mevcut tartışmalara hangi yönden katkı sunabileceği üzerinde durulabilir. Bunların başında aidiyetin sabit bir öğrenci özelliği olarak değil, gün içinde değişebilen ilişkisel ve mekânsal bir deneyim olarak ele alınması gelmektedir. Böyle bir yaklaşım özellikle sessizlik, geri çekilme veya akranlarla kümelenme gibi davranışların doğrudan kişilik ya da uyum sorunu olarak yorumlanmasının önüne geçebilir. Dil meselesi de bu noktada yeniden düşünülmektedir. Türkiye literatüründe Türkçe yeterliği göçmen çocukların eğitimsel bütünleşmesinin temel meselelerinden biri olarak haklı biçimde öne çıkmaktadır. Bu çalışma söz konusu önemi azaltmayı değil, dil yeterliği tartışmasına kullanım bağlamını eklemeyi amaçlamaktadır. Bir çocuğun Türkçeyi ne ölçüde bildiği ile Türkçeyi okulun hangi alanında, kimin yanında ve ne kadar güvenli biçimde kullanabildiği aynı soru değildir. Benzer biçimde ana dilin kullanıldığı alanların yalnızca “entegrasyondan uzaklaşma” olarak okunması da yeterli olmayabilir. Aynı dilin konuşulduğu bir arkadaş grubu çocuk için destek ve bilgi paylaşımı sağlarken, başka koşullarda okulun geri kalanıyla ilişkileri sınırlandırabilir. Araştırma bu nedenle davranışları baştan olumlu ya da olumsuz olarak sınıflandırmak yerine hangi koşullarda hangi işlevi gördüklerini anlamaya çalışacaktır.

Çalışmanın mevcut literatürden ayrıldığı en belirgin nokta burada ortaya çıkmaktadır. Aydın ve Kaya (2017) ile Celik ve arkadaşlarının (2023) işaret ettiği dilsel ve yapısal engeller, Mammadova ve Aypay’ın (2023) vurguladığı öğretmen desteği ve Picton ve Banfield’in (2020) tartıştığı okul kültürü bu araştırmanın dışında değildir. Fakat araştırma bunların çocuk tarafından nerede yaşandığını da soruya dâhil etmektedir. Böylece “öğretmen desteği önemlidir” ifadesinin yanında çocuğun bu desteğe hangi alanda ulaşabildiği; “dil engeli vardır” ifadesinin yanında bu engelin okulun hangi mekânlarında yoğunlaştığı; “aidiyet düşüktür” ifadesinin yanında aidiyetin gün içinde nerede kurulup nerede bozulduğu incelenebilecektir. Bu yönüyle araştırmanın yöntemsel katkısı da önemlidir. Çocukların okul deneyimini yalnızca yetişkin görüşmeleri veya masa başında yapılan bireysel görüşmeler üzerinden kurmak yerine, çocukla birlikte okul içinde yürümek ve onun hazırladığı haritayı kendi açıklamasıyla okumak farklı bir bilgi üretme imkânı sunmaktadır. Yetişkinlerin sıradan ya da sorunsuz gördüğü bir koridor, bahçe köşesi veya bekleme alanı çocuk açısından bambaşka bir anlam taşıyabilir. Bu bilgi, araştırma tamamlandıktan sonra okul rehberlik hizmetleri, çok dilli yönlendirmeler, teneffüs alanlarının düzenlenmesi veya öğrenci katılım mekanizmaları açısından daha somut tartışmalar yapılmasına imkân verebilir. Ancak uygulamaya ilişkin önerilerin gerçek biçimi, yalnızca saha verileri analiz edildikten sonra belirlenmelidir.

7. SINIRLILIKLAR VE SONUÇ

Odaklanmış etnografinin sağladığı bağlamsal derinlik aynı zamanda araştırmanın temel sınırlılıklarından biridir. Çalışmanın tek okul veya sınırlı sayıda okulda yürütülmesi istatistiksel genelleme yapılmasına izin vermeyecektir. Dil farklılığı bazı çocukların anlatılarının ayrıntısını etkileyebilir; tercüman kullanılması hâlinde ise araştırmaya yeni bir yorum katmanı eklenecektir. Harita, yürüyüş ve görsel yöntemler bu güçlüğü tamamen ortadan kaldırmasa da araştırmayı yalnızca sözel görüşmeye bağımlı olmaktan çıkaracaktır. Araştırmacının sahadaki varlığının davranışları değiştirme ihtimali ve güçlü kuramsal çerçevenin veriyi kendi kavramlarına çekme riski de göz önünde tutulacaktır. Tekrarlanan gözlemler, refleksif günlük, veri öncelikli kodlama ve olumsuz örneklerin özellikle aranması bu riskleri azaltmak için kullanılacaktır. Sonuç olarak göçmen çocukların okul aidiyetini anlamak için yalnızca “Okula ait hissediyor musun?” sorusunun yeterli olmadığı düşünülmektedir. Çocuğun nerede konuştuğu, nerede sessizleştiği, hangi yolu seçtiği, hangi alanlarda daha uzun kaldığı ve hangi alanlardan uzaklaştığı okul deneyiminin başka bir katmanını görünür kılabilir. “Okulda yer

açmak” bu nedenle yalnızca çocuğa fiziksel olarak bir sınıf ve sıra sunmak değildir; dilinin duyulabildiği, ilişkiler kurabildiği ve okulun ortak dünyasında kendisini görünür hissedebildiği koşulların nasıl oluştuğunu da sorgulamayı gerektirir. Bu aşamada mikro-yurt, evde-olmama, dilsel coğrafya veya ortak dünyada görünürlük gibi kavramlar bulgu değildir. Bunlar araştırmacının sahaya bakışını keskinleştiren duyarlılaştırıcı kavramlardır. Çalışmanın gerçek temaları, ancak saha tamamlandıktan ve farklı veri kaynakları birlikte analiz edildikten sonra adlandırılacaktır.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (1998). *The human condition* (2nd ed.). University of Chicago Press. (Original work published 1958).
- Aydin, H., & Kaya, Y. (2017). The educational needs of and barriers faced by Syrian refugee students in Turkey: A qualitative case study. *Intercultural Education*, 28(5), 456–473. <https://doi.org/10.1080/14675986.2017.1336373>
- Borsch, A. S., Vitus, K., & Skovdal, M. (2021). School caringscapes: Understanding how time and space shape refugee and immigrant adolescents’ caring practices and wellbeing in Danish schools. *Wellbeing, Space & Society*, 2, 100001. <https://doi.org/10.1016/j.wss.2020.100001>
- Celik, S., Kardaş İşler, N., & Saka, D. (2023). Refugee education in Turkey: Barriers and suggested solutions. *Pedagogy, Culture & Society*, 31(4), 687–705. <https://doi.org/10.1080/14681366.2021.1947878>
- Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Blackwell.
- Knoblauch, H. (2005). Focused ethnography. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 6(3), Article 44.
- Kusenbach, M. (2003). Street phenomenology: The go-along as ethnographic research tool. *Ethnography*, 4(3), 455–485. <https://doi.org/10.1177/146613810343007>
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE.
- Mammadova, N., & Aypay, A. (2023). Syrian refugee students’ sense of school belonging and educational aspirations. *International Journal of Educational Development*, 102, 102876. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2023.102876>
- Nind, M., Köpfer, A., & Lemmer, K. (2022). Children’s spaces of belonging in schools: Bringing theories and stakeholder perspectives into dialogue. *International Journal of Inclusive Education*. <https://doi.org/10.1080/13603116.2022.2073061>
- Picton, F., & Banfield, G. (2020). A story of belonging: Schooling and the struggle of students of refugee experience to belong. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 41(6), 841–853. <https://doi.org/10.1080/01596306.2018.1552921>
- Pink, S. (2021). *Doing visual ethnography* (4th ed.). SAGE.
- UNICEF. (2023). *The education response for Syrian children under temporary protection in Türkiye report*. UNICEF Türkiye.
- UNICEF. (2024). *Education sector needs overview*. UNICEF Türkiye.

Wang, C., & Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Education & Behavior*, 24(3), 369–387.
<https://doi.org/10.1177/109019819702400309>

KONFÜÇYANİZM VE DAOİZM’İ BİÇİMLENDİREN ANTİK ÇİN GELENEĞİ: EVREN ALGISI ÖRNEĞİ

THE ANCIENT CHINESE TRADITION THAT SHAPED CONFUCIANISM AND DAOISM: AN EXAMPLE OF UNIVERSE PERCEPTION

Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi
Anabilim Dalı, Diyarbakır, TÜRKİYE

E-posta: cseyfeli@yahoo.com | Tel: 0506 695 39 45 | ORCID: 0000-0002-3379-2812

ÖZET

Çalışmanın konusu evren algısından hareketle Antik Çin geleneğinin Konfüçyanizm ve Daoizm’i biçimlendirmesidir. Bu iki düşünce süreç içerisinde geleneği tamamen terk etmeden kendi felsefi ve dini sistemlerini kurmuşlardır. Çalışma bu sistemlerin ana unsurlarını Antik Çin geleneğinden aldıklarını ortaya koymayı hedeflemiştir. Evren algısı başlangıçtan sona insanın temel kabullerini ve bunların biçimlendirdiği dünya hayatını kapsamı bakımından konuyu açığa çıkaracak temel konudur. Evren algısını ele veren en önemli konuya başlangıç/yaratılış fikridir. Başlangıcı, yani evrenin ve içindekilerin oluşumunu Antik Çin mitlerinde ve bu iki dinin gelenekle şekillendirdikleri fikirlerini barındıran eserlerinde bulmak mümkündür. Bu eserler incelendiğinde Antik Çin mitlerinde evren algısında yer alan ortak noktaların Konfüçyanizm ve Daoizm’de de olduğu görülmüştür. Çalışmanın temel amacı evren algısının genel özellikleri olan bu ortak noktaların bu iki geleneği biçimlendirdiğini veya onların evren algılarında gelenekteki unsurları sürdürdüklerini ortaya koymaktır. Ayrıca evren algısındaki iki katmanlı evren algısı, evrenden önceki durum, Gök ve Yer’in oluşumu, Yang ve Yin’in oluşumu, varlık fikri ve evrenin düzenlenmesi ve çoklukta tek öz fikrinin hem Antik Çin geleneğinde hem de bu iki gelenekte bulunduğunu açığa çıkarmak ara hedefler olarak belirlenmiştir. Bunlardan en belirleyicisi Gök ve Yer şeklinde iki katmanlı evren algısıdır. Bu, her şeyin aslen/fitraten iyi olduğu, kötünün ise Bir’den kaynaklanan düzen ve uyuma tabi olmamak olduğu, dünya hayatında başlangıçtaki Bir’e (Dao, Orijinal Qi, Pangu) kavuşmanın ve ölüm sonrası hayatta asla dönmenin hedeflendiği bir anlayış doğurmuştur. Yeraltı katmanı olmadığı için iyi-kötü düalizmi ve ceza-mükafat ve cennet-cehennem fikrinin sistemlerine dahil olmaması anlamına gelmektedir. Başlangıçtaki duruma dönme fikri her şeyin Bir’den ve Gök ile Yer’den üremesi nedeniyle ona dönme anlamındadır ve bunlar varlığın özünü oluşturduğu için dünya hayatı buna göre biçimlenir. Bu üç gelenekte yaratılışta Bir’den çokluğa çıkış dünya hayatındaysa çoklukta tekrar Bir’e dönüş fikri vardır. Çoklukta bulunan tek öz bununla ilgilidir ve bu, Konfüçyanizm ve Daoizm’de ahlakı ve erdemi merkeze alan bir anlayış geliştirmelerini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Antik Çin Dini, Konfüçyanizm, Daoizm, Evren Algısı, Yaratılış

1. GİRİŞ

Bildirinin konusu evren algısından hareketle Antik Çin geleneğinin Konfüçyanizm ve Daoizm’i biçimlendirmesidir. Evren algısının temel kaynakları evrenin başlangıç mitleri ve anlatılarıdır. Bu anlamda Antik Çin geleneğini takip etmek için yeterli başlangıç mitleri vardır. Daha akılcı olan ve düşünce sistemleri geliştiren Konfüçyanizm ve Daoizm’in evren algısını belirlemede ise daha çok kendilerine ait eserler önemli kaynak niteliğindedirler. Evren algısını belirlemenin en kolay yolu evrenin başlangıcı ve sonuna dair verilerin değerlendirilmesidir. Ancak son fikri hakkında veriler daha azdır ve karmaşıklıklar çoktur. Başlangıç ise mitlerin daha çok olduğu

bir alandır. Bu nedenle Antik Çin geleneği irdelenirken anonim başlangıç mitlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın temel amacı Antik Çin geleneğinin evren algısı örneğinde Konfüçyanizm ve Daoizm'i ana hatlarıyla biçimlendirdiğini ortaya koymaktır. Başka bir ifadeyle bu iki geleneğin Antik Çin evren algısını reddetmeyip daha akılcı bir yaklaşımla ifadeye döktüğünü ve sistemleştirdiğini açığa çıkarmaktır. Konu, Seyfeli'nin *Akademik Dinler Tarihi I* isimli eserinde belirlemiş olduğu üç geleneğin evren algısındaki ortak noktalardan hareketle şu altı husus üzerinden ele alınmıştır:(Seyfeli, 2026, ss. 208, 233, 268-270) 1-İki katmanlı evren algısı, 2-Evrenden önceki durum, 3- Gök ve Yer'in oluşumu, 4-Yang ve Yin'in oluşumu, 5- Varlık fikri ve evrenin düzenlenmesi, 6-Çoklukta tek öz.

Çalışmada üç gelenekte evren algısının Gök ve Yer şeklinde iki katmanlı olduğu, yani yeraltı katmanının bulunmadığı, bu nedenle dünya hayatında iyi-kötü karşıtlığının, son fikrinde ceza-mükafat ve cennet-cehennem fikrinin olmadığı anlaşılmıştır. Evrenin Bir'den (Dao, Orijinal Qi) başladığı, Bir'den ikinin (Gök ve Yer, Yang ve Yin), ikiden tüm varlıkların ürettiği, dolayısıyla tüm varlıklarda aynı özün bulunduğu görülmüştür. Başlangıçtan gelen özlerinin varlığın dünya hayatını biçimlendirdiği anlaşılmıştır. Mesela insan düşünüldüğünde dünya hayatının temel amacı kendisindeki öze (Dao'ya) erişip Yang ve Yin dengesini kurmak, böylece Gök ve Yer'le uyuma kavuşmaktır. Bu, çoklukta, varlıktaki birliği kurmak, böylece başlangıçtaki Bir'e geri dönmek anlamına gelir. Dolayısıyla üç gelenekte de varoluş Bir'den çokluğa çıkışken dünya hayatında ve ölüm sonrası hayatta çoklukta Bir'e dönüş, asla ve başlangıçtaki duruma dönme anlamındadır.

2. TARTIŞMA

Konfüçyanizm ve Daoizm, Antik Çin'de MÖ VI. Yüzyıl itibariyle gelişmiş ve zamanla dini yönleri daha belirgin hale gelmiş hareketlerdir. Başlangıçları ile felsefi ve dini okul olmaları arasında yüzyıllar vardır. Ancak Antik Çin geleneğini sürdürdüklerini en açık şekilde ortaya koyan ilk husus kurucu veya önemli şahsiyetleri ve onların dünya görüşleridir. Konfüçyüs (MÖ 551-479) felsefi bir okulun kurucusu olabilir fakat o bir din kurucusu ya da dini bir reformatör değildir. Seyfeli onu erdeme dayanan davranış reformcusu olarak tanımlamıştır.(Seyfeli, 2026, ss. 214-215, 219) O, geleneğin Gök fikrini reddetmeyip Göğün insana güç ve erdem, (7.23) bilgelik ve yetenek (9.6) verdiğini kabul etmiştir. Göğün emrine (evrene ve insana başlangıçta zerkedilmiş düzen ve intizam) (16.8) ve bu düzenin işleyişi anlamında Göğün yoluna tabi olmaya değer vermiştir.(Confucius, 2014) Konfüçyüs'ün geleneği veya geleneğin dini ve siyasi kabullerini daha açık ve sistematik ifadeye dönüştürdüğü söylenebilir. Ancak geçmişi, geleneği, atalarını hiçbir şekilde inkar etmemiştir.

MÖ III. Yüzyılda başlayıp M II. Yüzyılda tam bir felsefi okul (*Daojia*) olan ve M II. Yüzyıl itibariyle fırkalarla kurumsallaşan bir dini okul (*Daojiao*) haline gelen Daoizm uzun süreç içerisinde Laozi ve Zhuangzi (MÖ 370-290) gibi önemli şahsiyetler üzerinden biçimlenmiştir. Bu düşüncenin en önemli şahsiyeti ve ilk ismi olan Laozi (MÖ VI. Yüzyıl) yine bir din kurucusu değildir. Hatta siyasetle de pek ilgilenmediği gibi insanı ve içsel dünyasını önceleyen mistik bir öğreti geliştirmiştir. Antik Çin geleneğini biçimlendirerek kendi sistemini oluşturmada bu

isimden çok ona atfedilen *Daode Jing* isimli eser(Lao Tzu, 2008) daha etkili olmuştur ve hala etkisi devam etmektedir. *Daode Jing*'in en önemli kavramı *dao*'dur. Dao evren algısı ve inançsal noktada önemliyen erdem anlamındaki *de* insan yaşamı ve *dao*'ya uyum açısından çok önemlidir. İnsanın hedefi açısından manevi erginlenmeye, ölümsüzlüğe ve *dao*'yla bir olup sonsuz yaşamaya değer vermiştir.(Seyfeli, 2026, ss. 248-257) Daoizm'in geleneği inkar etmeden evren algısını daha sistematik şekilde ifadeye döktüğü ve yaşama uyarlamaya gayret ettiği söylenebilir. Ancak gelenekte olmayan, daha çok Budizm ile mücadelesinde geliştirdiği bir ahiret fikri vardır. Fakat, diğer ahiret inancı bulunan dinlerde (mesela düalist dinler) kendi genel dini sisteminin bir çarkı olma durumu Daoist ahiret anlayışında yoktur. Dolayısıyla kendisini biçimlendirirken geleneği korumayı da sürdürmüştür.(Seyfeli, 2026, ss. 248, 270-275)

Evren algısı, başlangıç ve son fikrinde ve bunların dünya hayatını biçimlendirmesinde açığa çıkar. Dolayısıyla evren algısını bir varlık olarak evren bütünlüğünde ve evrenin içindeki varlıklarda, özellikle insanda görmek mümkündür. Bu nedenle öncelikli olarak yaratılış veya evrenin başlangıç mitlerini değerlendirmek gerekir. Son/ölüm sonrası yaşam mitleri, hikayeleri veya inanç ve kabulleri de önemlidir. Bu ikisinin biçimlendirdiği varlığın dünya hayatını, mesela insanın özü ve dünyanın insan için anlamı gibi hususlar da evren algısını tespit etmek açısından dikkate değerdir. Bu noktada üç kural bütüncül bakmayı sağlar: birincisi başlangıç ve sondaki durumun aynı olmasıdır. İkincisi, varlığın özü ve kökeninin onun dünya hayatını biçimlendirmesidir. Üçüncüsü ise yeraltı/karanlık fikrinin iyi-kötü karşıtlığını, bunun ise açık ve katı bir ceza-mükafat ve cennet-cehennem inancını doğurmasıdır.

Evren algısının tespitinde en önemlisi başlangıç fikri olduğu için Konfüçyanizm ve Daoizm'in evren algısı açısından Antik Çin geleneğini sürdürdüğünü tespit etmenin birincil yolu başlangıç mitlerini ele almaktır. Bu nedenle anonim, yani Çin'in geneline ait olan dört başlangıç miti belirlenmiştir. Birincisi MÖ IV. Yüzyılda anonim bir yazar tarafından yazıya geçirilen ve Göksel Sorular (*Tianwen*) diye isimlendirilen evrenin başlangıç mitidir.(Birrell, 1993, s. 31; Karatosun, 2013, s. 47; Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, ss. 127-128) İkincisi, MÖ 139'a doğru Liu An'ın *Huainanzi*'de derlenen Özsel Ruh (*Jing shen*) isimli yedinci şiir,(An, King of Huainan, 2010, ss. 140-160; Birrell, 1993, s. 32; Karatosun, 2013, s. 48) üçüncüsü ise aynı eserin Göksel Desenler (*Tianwen*) üçüncü mitidir.(An, King of Huainan, 2010, ss. 114-148; Birrell, 1993, s. 32; Karatosun, 2013, ss. 49-50) Dördüncüsü versiyonları M III-V. yüzyıllara tarihlendirilen evrenin Pangu'nun (yumurta) doğumuyla başladığını ve ölümüyle biçimlendiğini anlatan Pangu mitidir.(Birrell, 1993, ss. 32-34; Karatosun, 2013, ss. 51-56; Kosa, 2009, ss. 169-180)

Antik Çin geleneğine ait olan ve derlenmeden önce sözlü olarak aktarılması pek muhtemel olan bu mitlerin ortak özellikleri Seyfeli tarafından tespit edilmiştir. Ayrıca Konfüçyanizm ve Daoizm'in evren algısıyla karşılaştırılarak bu üç dinin, yani geleneğin ortak yönleri de açığa çıkarılmıştır. Bunlar altı genel yöndür, ayrıntıdaki ortak noktalara gidilmemiştir.(Seyfeli, 2026, ss. 208-209, 233-234, 268-270) Ayrıca bu altı yön ayrıntıları da kapsayıcı niteliktedir. Bunlar yeni bir düzenlemeyle şöyledir: 1-İki katmanlı evren algısı, 2-Evrenden önceki durum, 3- Gök ve Yer'in oluşumu, 4-Yang ve Yin'in oluşumu, 5- Varlık fikri ve evrenin düzenlenmesi, 6-Çoklukta tek öz.

2.1. İki Katmanlı Evren Algısı

Antik Çin başlangıç mitleri karmaşık ve şekilsiz teklikten Gök ve Yer'in oluştuğunu anlatırken evren algısının iki katmanlı olduğunu açıkça ifade etmiş olur.(An, King of Huainan, 2010, 7.1; 3.1; Kosa, 2009, ss. 68-80; Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, ss. 127-128) Evren algısı iki katmanlı değilse üç katmanlı olmak durumundadır. Üçüncü katman yeraltıdır. Ancak adı geçen mitlerde yeraltı katmanı yoktur. Evren algısındaki bu fark evrene ve varlığa/insana dair tüm hususları etkilemesi bakımından çok önemlidir. Evren algısı, sahibi bilmese, ifade etmese de bilinçsiz de farkında olmadan öncekilerden alınır ve sonraki nesillere aktarılır. Bu nedenle insanda değişim ve dönüşümü en son gerçekleştirecek unsurdur. Dolayısıyla mitlerde öylesine söylenmiş veya özel zihinsel faaliyetle eklenmiş bilgiler değildir. Buna karşın bazı araştırmacılar çoğunluğu ölüm sonrası hayata ilişkin metinleri yorumlarken yeraltını ifade eden terimlerden hareketle Çin'de üçlü bir evren fikri bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.(Guo, 2011, s. 96; Loewe, 1979, s. 34; Yü, 1987, ss. 384-385) Ancak başlangıç mitinde olmayan yeraltı katmanının son fikrinde olması mümkün değildir. Ayrıca bu araştırmacılar ölüm sonrasına, yani görünmeyen aleme yeraltını yerleştirirler. Oysa görünen alemde bir karşılığı yoktur. Çünkü evren algısı görünen alemin görünmeyen aleme uyarlanması gerektirir. Bu nedenle bahsedilen yeraltı bir katman değildir, dünyadaki yeraltındaki mezarı, dolayısıyla görünmeyen alemdeki ölümler diyarını karşılar. Ayrıca Guo, Sarı Pınarlar (*huangquan*) ve Karanlık Şehir (*youdu*) adı verilen yerlerin ölümlerin yaşadığı yeraltı dünyasını karşıladığını söylemiştir.(Guo, 2011, s. 96) Dolayısıyla ölümler diyarı, Sarı Bahar, Karanlık Şehir, Karanlıklar Ülkesi gibi isimler yerin/toprağın altını tanımlarken bu bölgelerin efendisi de Sarı İmparator, Sarı Tanrı veya Göksel İmparator gibi yeraltı ile ilişkisi olmayan isimlerle anılmışlardır. Daha önemlisi yeraltının Yer Tanrısı veya Yer'in Efendisi'nin makamı şeklinde tanımlanmasıdır.(Poo, 2011, ss. 18-20; Wang, 2011, ss. 43, 49) Dolayısıyla bu yeraltı bir katmanı değil Yer katmanına dahil bir bölgeyi ifade eder.

İki katmanlı evren algısı Konfüçyanizm'de olduğu gibi devam etmiştir. Konfüçyüsçü düşüncede evren Gök (*Tian*) ve Yer (*Di*) şeklinde merkezi fikirlerden birisi olarak iki katmanlı biçimde algılanmıştır. İki katmanlı evren algısı Konfüçyüs ve sonrasında aynı kalmıştır. Bununla birlikte evrenin başlangıcı ve varlığın kökenine dair daha rasyonel, felsefi ve biraz da dini fikirler geliştirmişlerdir.(Seyfeli, 2026, s. 233) Yine de bu fikirler evren algısını başkalaştırmayıp onun kapsamında kalmıştır. Bu fikirlerden birisi üçleme yaparken açığa çıkar. Buna göre evrende üç temel güç vardır; Gök (*Tian*), Yer (*Di*) ve insanlardır (*ren*). (Yao, 2000, ss. 139, 142) Bu üçlüye eklenen insanlar yeni bir katman değil, Gök ve Yer arasında ikisiyle de güçlü bağı olan temel varlık anlamındadır. Yine bunu destekleyen bir üçleme de evren ve insanla ilişkisi bulunan ve dünya hayatını biçimlendiren üç yoldur; 1-Göğün yolu (*Tian Dao*), 2- Yer'in yolu (*Di Dao*) ve 3- İnsanın yolu (*Ren Dao*). (Sommer, 2013, s. 607; Thacker, 2013a, s. 188, 2013b, s. 501) Konfüçyüsçülerin değiştirmeden, hatta üzerine düşünmeye gerek duymadan iki katmanlı evren algısını devam ettirdiklerini gösteren en önemli kaynak Neo-Konfüçyanist düşüncenin zirvesi olan Zhu Xi'ye (1130–1200) ait olan evrenin başlangıcı, düzenlenmesi ve işleyişini anlatan eserdir.(Foo-Tze, 1874, ss. 3-123) Zhu Xi, M XII. Yüzyılda Antik Çin mitleri ve geleneğe bağlı, rasyonel bir mitik eser ortaya koymuştur. O, anlatısında yine Gök ve Yer'den önceki temel ilkeye değinmiştir. Ardından Göğün ve Yer'in oluşumuna geçmiştir.(Foo-Tze, 1874, I:1-8; II:1-7; III:1-2) Metinde hiçbir şekilde yeraltı katmanından bahsedilmemiştir.

Daoizm'in evren algısında yeraltı fikri yoktur. Dolayısıyla evren Gök ve Yer şeklinde algılanır. Göksel Desenler mitinde olduğu(An, King of Huainan, 2010, 3.2; Yuan, 1985, 3.2) gibi Gök ve Yer yine birlikten çıkarken bu teklik bölünmemiş ve karmaşık *Qi*'dir. Laozi'ye atfedilen *Daode Jing* de bunu destekler: Dao Bir'e, Bir ikiye, iki üçe ve üç on bin şeye hayat verir(Lao Tzu, 2008, 42) derken ikiyle kastedilen öncelikle Gök ve Yer'dir, Göğün bedenini Yang'dan Yer'in ise Yin'den aldığı(Cullen, 2008a, ss. 47-48) düşünülürse Yang ve Yin ikilisidir. Üçleme yapıldığındaysa yine yeraltına atıf yoktur. Yang, Yin ve insanlık üçlemesi Konfüçyanizm ile paraleldir. Ayrıca Gök, Yer ve Su üçlemesi yapılırken(Cullen, 2008b, ss. 51-52) yine yeraltının izi bile yoktur. Bununla birlikte geleneksel Çin dinlerinden ahiret fikrine en açık şekilde yer veren Daoizm'dir. Bu, Budizm etkisiyle gelişmiştir, ancak hem Budizm'de hem de diğer Hint dinlerinde cehennem yeraltında, cennet ise gök katmanında yer alırken Daoizm'de her ikisi göksel alemdir.(Robinet, 2008b, s. 56) Bununla birlikte yine Çin geleneğinden toprağın altı anlamındaki yeraltı ve ölü ruhların yaşayanlara zarar vereceği fikirlerini almıştır.(Seyfeli, 2026, s. 273)

2.2. Evrenden Önceki Durum

Evren ile kastedilen Gök ve Yer'in oluşumudur. Gök ve Yer'in oluşumundan önceki durum varlık veya yokluk olmasıyla ilgilidir. Antik Çin, Konfüçyanizm ve Daoizm'de yokluk söz konusu değildir. Ancak tüm var olanların (yaratılanlar) henüz var olmadıkları yokluk durumu şeklinde anlaşılabilir. Başlangıçta varlık durumuna gelince ya tanrı inancını ya da başlangıcı olmayan ve kendiliğinden var olan bir gücü ifade eder. Antik Çin mitlerinde bir tanrı veya yaratıcı bir güç yoktur. Fakat yokluk da yoktur, var olan ise karmaşık, şekilsiz, bulanık bir tekliktir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1, 7.1; Kosa, 2009, ss. 171-173, 179-180; Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Göksel Desenler (*Tianwen*) miti teklik durumunu Büyük Başlangıç diye isimlendirmiş ve onu Gök ve Yer'in oluşumuna kadar önceki sonrakini doğurur şekilde Dumansı Boşluk, uzay-zaman (henüz ürememiş teklik halindeki evren) ve Orijinal *Qi* diye sürdürmüştür. Bu *Qi*'den Gök ve Yer meydana gelmiştir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1)

Konfüçyanizm'de yaratıcı tanrı fikri yoktur. Hatta Daoizm'e göre daha rasyonel, daha akılcı bir bakışa sahiptir. Konfüçyanizm'de, hatta Neo-Konfüçyanist Zhu Xi'nin (1130–1200) evren fikrinde(Foo-Tze, 1874, ss. 3-123) yaratıcı ve düzenleyici bir tanrı fikri yoktur.(Seyfeli, 2026, ss. 215, 234,) *Tian*, Zhou'da tüm halkların tapınması gereken evrensel bir tanrı iken krallar Göğün Oğlu (*Tianzi*) kabul ediliyordu. Konfüçyüsçü gelenekte en yüce varlık ve tanrısal bir güç, evrenin temel parçası olan gökyüzü ve doğa yasası olarak kabul edildi. Konfüçyüs'e atfedilen *Lunyu* isimli eserden Göğe tanrısal özellikler yüklendiği anlaşılmaktadır. Gök insana güç ve erdem (7.23) ile bilgelik ve yetenek veren, (9.6) ölüm ve acı ile yıkan, (11.9) verdiği kimsenin bir şey yapmadığı, (7.23; 9.5) yanlış bir şey yapanı terk eden (6.28) ve insanın kandıramadığı (9.12) yüce bir güçtür.(Confucius, 2014) Ancak şahıslastırılmadığı, Gök ve Göğün emrinin bir inanç konusu olmadığı ve mevcut olan doğal düzende Göğe tabi olmanın esas olduğu görülür.(Seyfeli, 2026, s. 219)

Daoizm'de tanrı fikri daha belirgin olsa da yaratıcı tanrı figürü veya yaratılan bir evren fikri yoktur. Ancak M. II. Yüzyılda Laozi tanrılaştırılmıştır (*Laojun*=Lord Lao), fakat bu

ölümsüzlüğe ulaşmasıyla ilgilidir. Laozi'nin enkarne olarak Büyük Kepçe yıldızında yaşadığı ve Gök ile insan dünyası arasında aracı bir tanrısal güç olduğu kabul edilmiştir. Ondan göksel bir tanrı olarak bahsedildiği de olmuştur.(Kohn, 2008a, ss. 617-618) Fakat bu bir insan ruhunun ölümsüzleşerek tanrılaşması inancıdır. Göksel Üstatlar ekolünün bir metninde Laozi'nin evreni yarattığı söylenmiştir.(Kohn, 2009, ss. 115-116) Daoizm'de başka ruhlar da tanrısallaştırılıp heykelleri yapılmıştır.(Kohn, 2008b, ss. 841-843) Ölümsüzleşme ve tanrılaşma Dao'nun tezahürü anlamında olup yaratıcı sıfatı verilse de yaratıcılığı Dao'nun her şeyin kökeni olmasıyla ilişkilidir.(Seyfeli, 2026, s. 347)

Evrenin oluşumu öncesine Antik Çin mitlerinde olduğu gibi Konfüçyanizm ve Daoizm'de de yokluk yerleştirilmez. Konfüçyanizm'de varlığın temeli başlangıcı olmayan ve bütünlük oluşturan *qi* ve *li*'dir. *Qi* ruh, hava veya nefes anlamında olup öz ve form kazandıran yaşamsal güçtür. *Qi* evren ve içindeki çokluk iken *li* tektir. *Li* ilke, prensip ve yazgı gibi anlamlara gelirken *qi*'ye yerleşmiş olan içsel düzenleyici ilkedir. Büyük Primordiyal *Qi*'nin üretken yapısına *Taiji* (En Yüce Nihai) denir. *Taiji* evrendeki tüm ilkeleri ve kalıpları içerir, şekillendirir ve üretir.(Tucker, 2020, ss. 111, 114) Aslında biçimsiz, karmaşık bir *qi* ve *li* birliği vardır, evrenin oluşumu ise bunlarla gerçekleşir. Aynı şekilde Neo-Konfüçyanist Zhu Xi (1130–1200) Gök ve Yer oluşmadan önce *qi* (hava) ve *li* (yazgı, ilke) yanında karanlığın olduğunu söylemiştir. Bu, Özsel Ruh (*Jing shen*) mitindeki karanlık ve belirsiz duruma(An, King of Huainan, 2010, 7.1; Ayrıca bk. Karatosun, 2013, s. 49) ve Göksel Sorular mitine(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) paraleldir. Zhu Xi hareket etme ve durmanın bulunduğunu ve bunların bir başlangıcı olmadığını eklemiştir. *Li*'nin genel hali olan *Taiji*'nin (Yüce Nihai) hareket etme ve durmasıyla Göğün, Yer'in ve diğer her şeyin oluşumu başlamıştır.(Foo-Tze, 1874, I:1-8)

Daoizm'in evren algısında bir yaratıcı Tanrı fikri yoktur. Bunu Laozi'de (*Daode Jing*) açıkça görmek mümkündür. Fakat Dao en başta tek var olandır ve Dao'dan bir doğar ve bu iki, üç ve çokluk şeklinde önceki sonrakini üretir.(Lao Tzu, 2008, 42) Daoizm, başlangıçtan önceki duruma *wu* (var olmama) ve sonraki duruma ise *you* (varolma) demiştir. *Wu* yokluk değildir, *you*'nun henüz olmama durumudur. Varoluş öncesinde ilk olarak şekilsiz, belirsiz ve karanlık berraklık vardı. Bu Dao'nun köküydü ve varlık *wu*'dan büyüdü, böylece Büyük Temel (*Taisu*) filizlendi. Bu, Gök'ten ve Yer'den önce doğmuş, karmaşık, şekilsiz ve bölünmemiş tek *qi* idi. *Qi*, Dao'nun köküydü. Orijinal *Qi* bölünüp ayrılırken Dao'nun kökü büyüdü. Varlığın sert veya yumuşak gibi biçimini belirleyen yoğunluktu. Yoğun dönüş Yer'i içerde sabitlerken dışarda Göğü oluşturdu.(Cullen, 2008a, ss. 47-48) Dolayısıyla Antik Çin geleneğindeki evrenin oluşumundan önceki belirsiz, şekilsiz, bulanık ve karmaşık birliği Konfüçyanizm ve Daoizm bir şekilde devam ettirmektedir.

2.3. Gök ve Yer'in Oluşumu

Gök ve Yer'in oluşumu evrenin başlangıcı (yaratılışı) ve kabasının açığa çıkması anlamına gelir. Evrenin kabası Gök ve Yer'in birbirinden ayrılmasıyla tamamlanmış olur. Antik Çin mitlerinden Göksel Desenler (*Tianwen*) miti *qi*'nin saf ve parlak kısmının yayılarak Göğü, ağır ve bulanık kısmının ise katılarak Yer'i oluşturduğunu söyler. Ayrıca saf ve ince/parlak olanın birleşmesi kolay olduğu için önce Gök tamamlanırken ağır ve bulanık olanın katılması zor

olduğu için Yer sonra sabitlenir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1) Özsel Ruh miti baştaki loşluktan/teklikten doğan iki ruhtan birisinin Göğü kurduğunu diğerininse Yer'i tasarladığını belirtir. Ayrıca bunların özünün (saf Gök, ağır Yer) insanı ve dünya hayatını biçimlendirdiği Göğü baba, Yer'i ana kabul ederek Göğün dinginliğiyle arınılması ve Yer'in istikrarıyla sakinleşilmesinden anlaşılır.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Pangu mitindeyse yumurta gibi karmaşık hal Gök ve Yer'in ayrılmamış halidir. Yumurtadan çıkar gibi Pangu doğar ve uzun bir sürede Gök ve Yer ayrıldığında evrenin doğumu gerçekleşmiş olur.(Kosa, 2009, ss. 171-173, 179) Mitlerde temel ortak nokta birden ikinin, yani Gök ve Yer'in doğmasıdır.

Konfüçyanizm'de Gök, Yer ve evrenin içindekileri üreten Büyük Primordiyal Qi'dir. Onun üretken yapısına En Yüce Nihai (*Taiji*) denir. *Taiji* evrendeki tüm ilkeleri ve kalıpları içerir, şekillendirir ve üretir.(Tucker, 2020, s. 114) Neo-Konfüçyanist Zhu Xi'ye (1130–1200) göre “başlangıçta Gök ve Yer sadece ışık ve karanlık *qi* (Hava) formundaydı. *Qi'nin* yoğunlaşmasıyla önce Yer oldu. Sonra *qi'nin* sübtıl kısmı Göğü oluşturdu. Yer merkezde iken Güneş, Ay ve yıldızlar gökte döndüler. Göğün dönüşü Yer'i merkezde tutar. Gök hafif ve saf *qi* iken Yer ağır ve tortulu *qi*'dir. Gök Yer'in etrafında onu kuşatır ve içindeki boşluğu da doldurur. Gök ve Yer her şeyi üretir. Oluşan, ama yok olmayan Göğün ve Yer'in başlangıcında kaos halindeyken iki şey; ateş ve su vardı. Suyun tortusu Yer (deniz) olurken ateşin en saf kısmı rüzgar, gök gürültüsü, şimşek, Güneş ve yıldızlar oldu.(III:1-7)”(Seyfeli, 2026, s. 234) Buna göre Orijinal Qi'nin Gök ve Yer'in kökeni ve Yang-Yin bağlantısı başlangıç bitlerine paraleldir.

Daoizm'in ilk eseri *Daode Jing*'e göre Dao'dan bir doğar ve birden iki ürer.(Lao Tzu, 2008, 42) Bu iki öncelikli olarak Gök ve Yer'dir. Daoizm'de başlangıçtaki şekilsiz ve bölünmemiş tek *qi* Dao'nun köküdür. Qi durma ve hareket etme ilkeleriyle bölünüp ayrılınca Dao'nun kökü büyüdü. Varlığın sert veya yumuşak gibi biçimini yoğunluk belirledi. Yoğun dönüş Yer'i içerde sabitlerken dışarda Göğü yayarak oluşturdu. Gök bedenini Yang'dan aldı, bu nedenle yuvarlak ve hareket halindedir, Yer ise bedenini Yin'den aldı, bu nedenle düz ve durgundur. Bu noktada hareket eylemi ve yayılmayı durgunluk ise birleşmeyi ve dönüşmeyi üretiyordu. Bu ilkeyle her tür büyüdü. Buna Dao'nun meyvesidir ve buna Büyük Köken (*Taiyuan*) denir.(Cullen, 2008a, ss. 47-48) Başlangıçtaki bire (*yi*) ise Orijinal Tanrısal Ruh (*yuanqi*) veya Dao ya da Nihai Gerçek denir. Bu Bir (*yi*), çokluğun tohumunu ve evrenin modellerini barındırırken(Robinet, 2008a, ss. 48-51) ikiye ifade eden Göğün ve Yer'in de kökeni ve tohumu anlamına gelir.

2.4. Yang ve Yin'in Oluşumu

Çin'de Yang ve Yin bir şekilde Gök ve Yer ile bağlantılıdır. Antik Çin mitlerinden Göksel Sorular Yang ve Yin'in birleşerek var olan her şeyi meydana getirdiğini söyler. Sonra Göğün biçimlendirilmesine yer verir.(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Bu, Yang'da Yin, Yin'de Yang bulunduğu işaret eder. Özsel Ruh miti Göğün ve Yer'in ayrışmasını Yang ve Yin'in oluşması ve sekiz yöne yayılması şeklinde verir. Devamında insanla ilişkilendirmede Yer ve Göğün onun özü olduğuna işaret eder.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Zhou dönemi (MÖ 1028-256) mühür yazısı türü olan Dazhuan'da varoluşun kökeni olan *Taiji*'nin Yang ve Yin'i, onların da dört formu (mevsimi) oluşturduğu ifade edilmiştir.(Yao, 2000, ss. 139-159) Göksel Desenler miti ise Yang ve Yin'in Gök ve Yer'in saf Qi'lerini birleştirmeleriyle ürediğini ifade

eder.(An, King of Huainan, 2010, 3.1) Pangu miti bunlara paraleldir. Gök ve Yer birbirinden ayrıldığında saf (yumurta akı) ve Yang olan kısmı Göğü, katışık/bulanık (yumurta sarısı) ve Yin olan kısmıysa Yer'i oluşturur.(Kosa, 2009, s. 171) Böylece birden ikiye geçiş yinelenmiştir. Ayrıca Gök ve Yer'in işleyişi Yang ve Yin'le tamamlanmıştır. Evren algısında somut olan Gök ve Yer'dir, dolayısıyla bunların içinde soyut olan Yang ve Yin'in bulunduğu kabul edilmiş olur.

Konfüçyanizm'de varlığı meydana getiren *qi* ve *li* birbirini tamamlayan iki unsur olup Yang ve Yin birliğini de (*Taiji*) meydana getirir. Bu, zıtlarda birlik, uyum ve süreklilik anlamına gelir. *Taiji*'de Gök *Yang* iken Yer *Yin*'dir.(Seyfeli, 2026, s. 233) Neo-Konfüçyanist Zhu Xi (1130–1200) ise Yang ve Yin'i evrenin kökenine yerleştirmiş, biri diğeriyle birlikte var olan *qi* (ilke) ve *li*'ye (nefes) bağlamıştır.(Foo-Tze, 1874 I: 1-4)

Daoizm'de Yang ve Yin *Daode Jing*'deki ikiye Bir'in, Bir'e Dao'nun hayat verdiğini zikrederken yer verir. Böylece Göğe ve Yer'e de gönderme yapar: "*Bütün varlıklar Yin'i destekler ve Yang'ı kucaklar ve bu iki gücün etkileşimi evreni doldurur. Ancak sadece durağan noktada, nefes alma ve verme arasında, bu ikisini mükemmel bir uyum içinde yakalayabilir.*"(Lao Tzu, 2008, 42) Başka bir anlatıda, Yer sabitlenip Gök oluştuğunda bedenini Yang'dan alan Gök yuvarlak ve hareket halindeyken bedenini Yin'den alan Yer ise düz ve durgundur.(Cullen, 2008a, ss. 47-48) Farklı isimlerle anılan Dao (Bir =*yi*, Orijinal Tanrısal Ruh=*yuanqi*, Nihai Gerçek) varlığın özü, evrenin kaynağı ve temeli olan Dao'dur. Yin ve Yang ise her varlıkta vardır ve bu ikisi tek başına bir varlık değildir.(Robinet, 2008a, ss. 48-51) Daoizm'in merkezinde duran Yin-Yang maddi ve manevi her şeye tezahür etmiştir. Bir dağın gölgeli kuzeyi Yin güneşli güneyi ise Yang olarak tanımlanmıştır. Ancak bunlar karşıt değil, birbirini tamamlayandır, zıtlıkta mutlaklık yoktur. Çünkü biri diğerinin özünü ve tohumunu içerirken döngüsellik ve birbirini takip vardır. Dolayısıyla Yin-Yang birbirini tamamlayan unsurlardır. Bu ikilinin beş elementle (*wuxing*) ilişkisi şöyledir: metal, kış ve sonbahar Yin'e; ateş ve odun, yaz ve ilkbahar ise Yang'a karşılık gelirken toprak tarafsız merkezdir. Daoizm Yin-Yang'ı bir denge meselesi olarak görmüştür. Bu nedenle ölümsüzlük ve çilecilikte veya hastalıkta ritüeller vasıtasıyla bu dengeyi bulmayı amaçlamıştır.(Baldrian-Hussein, 2008, ss. 1164-1166)

2.5. Varlık Fikri ve Evrenin Düzenlenmesi

Evrenin Gök ve Yer olarak oluşumundan sonra evrenin düzenlenmesi ve içindekilerin oluşması varlık fikriyle alakalıdır. Evren bir varlıktır, fakat evrendeki varlıklar önce çokluğu ifade ederler. Varlık var oluşunda, başlangıçta sahip olduğu özleriyle dünya hayatını biçimlendirir. Evrendeki en önemli varlık insandır. Dolayısıyla insanın özü hayatı biçimlendirir ve dünyadaki hedefini belirler. Antik Çin mitlerinden Göksel Sorular'a göre Yin ve Yang birleşerek her şeyi meydana getirirken Göğün ve Yer'in düzenlenmesi ve işleyişinin biçimlendirilmesi gerçekleşir.(Sukhu, 2017, ss. 95-105; Yuan, 1985, ss. 128-134) Buna paralel şekilde Göksel Desenler miti *Yin* ve *Yang*'ın karmaşık *Qi*'lerinin oluşturduğu dört mevsimin yayılmış *Qi*'lerinin her şeyi meydana getirdiğini söylemiştir. *Qi* ikili özüyle evrenin ve içindekilerinin kaynağıdır.(An, King of Huainan, 2010, 3.1) Özsel Ruh miti de yine çokluğa geçişi Yin ve Yang'ın ayrışıp sekiz ana yöne yayılmasıyla başlatır. (An, King of Huainan, 2010, 7.1) Pangu mitindeyse

doğumuyla Gök ve Yer'i oluşturan Pangu'nun doğumuyla bedeni evrenin kabasını biçimlendirir, ölümüyle ondan çıkan şeyler dünyanın işleyişini ve yeryüzünün biçimlenmesini doğurur.(Kosa, 2009, ss. 171, 180) Bu varoluş tüm varlıkların oluşumu anlamına gelir.

Çin'de varlıkların kaynağı bir yaratıcı olmadığı için her şeyi içinde barındıran özdür. Bu öz, birden ikiye, üçe ve çokluğa geçerken iki öz tüm varlıkları oluşturur. Dolayısıyla silsilenin en sonundakine kadar oluşan çizgide asıl olan öz ve onunla kurulan bağıdır. Konfüçyanizm, varlığın temeline varlığı kendinden olan *qi* ve *li*'yi yerleştirmiştir. *Li* (form, ilke) *qi*'ye (ruh, nefesi) yerleşmiş olan içsel düzenleyici ilkedir. *Qi* evren ve içindeki çokluk iken *li* tek ve her şeyde birdir. Klasik Konfüçyüsçü gelenekte, *qi* evreni canlandıran ruh, insanları canlandıran nefes ve her şeyi birbirine bağlayan hava olarak görülmüştür. Fakat ilk tek öz olarak Büyük Orijinal *Qi*'yi ifade ederken onda işleyen ve üreten yapıya *Taiji* (Yüce Nihai) adını vermiştir. *Taiji* evrendeki tüm ilkeleri ve kalıpları hem içerir hem üretir hem de şekillendirir.(Tucker, 2020, ss. 111, 114) Bu nedenle *Taiji*, *li*'nin yerleştiği *qi*'de işleyen ilke ve biçim almış *li*'dir denebilir. Buna göre varlık ikisiyle var olabilir. Bu, Neo-Konfüçyanist Zhu Xi'de daha açık ve ayrıntılı görülebilir.(Foo-Tze, 1874, ss. 3-123)

Zhu Xi, başlangıçta Gök ve Yer'in *qi* formunda olduğunu, *qi*'nin yoğunlaşmasıyla Yer'in, *qi*'nin sübtıl kısmıyla da Göğün oluştuğunu söyler. Gök hafif ve saf *qi* iken Yer ağır ve tortulu *qi*'dir. Gök Yer'i hem kuşatır hem de içindeki boşluğu doldurur. Gök ve Yer her şeyi, insanı da üretir. Her şey varlığını *li*'nin varlığına borçludur. Göğün ve Yer'in *qi*'si sürekli dönüp yoğunlaşarak insanları ve şeyleri üretir. İnsanın *li*'si Gök ve Yer'in doğasındaki *li*'dir, *qi*'si ise Yer'in *qi*'sidir. Varlıktaki bu birliğin işleyişi *Taiji*'yle ilgilidir. İnsanın doğası *Taiji*'nin doğası olduğu için onda ışık, karanlık ve beş element vardır. Bu doğayı insana Gök bahşetmiştir ya da insanın gökten aldığı şeydir. İnsanın doğası özünde iyidir ve içinde kötülük yoktur. İnsanın iyilikseverlik, dürüstlük, uygunluk, bilgelik ve güvenilirliğe sahip olmasının nedeni içindeki *li*'dir. İnsanlar doğumla *qi*'yi alır, bazısı saf bazısı da kaba kısmını elde eder. İnsanın bedenini oluşturan *qi* ışığa aittir, kanını oluşturan *qi* ise karanlığa aittir, ama yine de hem ışığa hem de karanlığa sahiplerdir. Erkek ışığa aittir, onda karanlık olmadığı söylenemez, kadın karanlığa aittir onda ışık olmadığı söylenemez.(Seyfeli, 2026, ss. 234-235) Zhu Xi'nin Klasik Konfüçyanizm'e paralel olan varoluş fikrinde başlangıçta mevcut olan temel özlerin varlıkların hem doğuşunu hem de hayatlarının işleyişini biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Konfüçyanizm'de varlıkların fitratının dünya hayatını biçimlendirmesine en açık örnek üç temel evrensel güç, yani Gök (*Tian*), Yer (*Di*) ve insanlar (*ren*) üçlemesidir. Bunlar evrende birlikte çalışır. Gök şeyleri üretir, Yer besler ve insanlar mükemmelleştirir.(Yao, 2000, ss. 139, 142) Bunlar insana üç yol sunar: Göğün yolu (*Tian Dao*), Yer'in yolu (*Di Dao*) ve İnsanın yolu (*Ren Dao*). Sabit olan Göğün yolu, evrende, doğada ve insanda işleyen yol ve normlar dizisidir.(Sommer, 2013, s. 607) Yer'in yolu, dünyanın geçirdiği doğal değişim sürecidir, gidişattır. Göğün yolu ile Yer'in yolunun etkileşimi evrendeki tüm şeylerin doğuşuna yol açar.(Thacker, 2013a, s. 188) İnsanın yolu ise insan doğasında var olan öz/*dao*'dur. İnsanın ahlaki ilkeler vasıtasıyla diğer iki yola bağlılık ve denge oluşturmaları dünya hayatındaki hedefidir. Temel ahlaki ilkeler olan insanlık (*ren*) ve doğruluk (*yi*) insanın yolunun temelidir(Thacker, 2013b, s. 501).

Konfüçyanizm’de Gök, Yer ve İnsanlar üçlemesinin oluşturduğu üç yol (Göğün, Yer’in ve İnsanın Yolu) dünya hayatının öz ve temel ilkeyle biçimlenmesini ifade eder. Bunlardan Gök, Antik Çin’de olduğu gibi en önemlisi ve etkilisidir. Göğün yolu evrende, doğada ve insanda işleyen bir normlar dizisidir. Ritüellere rehberlik edendir. Göğün ve Yer’in yolu birlikte evrendeki her şeyin doğuşuna yol açar. İnsanın yolunda ise ahlaki ilkeler esastır. İnsan bu ilkeler ve ritüeller vasıtasıyla uyumu yakalayabilir. Konfüçyüsçüler Göğü Yüce Nihai (*Taiji*) ve Nihai Gerçeklik olarak da tanımlamışlardır. Başlangıçtaki Bir anlamıyla, Gök ile insanın uyumlu birliği (*tianren heyi*) insanın yaşamında uyumu yakalaması hedefini ortaya koyar. Uyum ise Göğün, Yer’in ve insanın yolunu insanda birleştirmek, Göğün ve insanın birliği ve uyumu anlamına gelir. Bu asla dönmektir, çünkü insanın özü/doğası Göğün doğasındandır. İnsanda *Yin* ve *Yang* kuvveti ortaya çıkınca Gök’te ve Yer’de de ortaya çıkar. Çünkü insan Gök ve Yer’in timsalidir. Baş Gök’le, ayaklar Yer’le ilişkilidir, beden ve uzuvlar da öyledir. İnsanın ahlaki ilkeler vasıtasıyla Göğün Emri’ne uyması evrendeki doğal yasaları anlamak ve takip etmek ile mümkündür.(Seyfeli, 2026, ss. 235-237)

Laozi, *Daode Jing*’de üçün on bin şeye hayat verdiğini söylediğinde her şeye hayat verenin Dao olduğunu da ifade etmiştir. Bu çokluğa geçiş anlamına gelir. O, bütün varlıkların *Yin*’i desteklerken *Yang*’ı da kucakladıklarını ve bu iki gücün evrende sürekli etkileşim doğurduğunu ekler. Dao’nun bu ikisini ancak durgunlukta mükemmel bir uyum içinde yakalayabileceğini söyler.(Lao Tzu, 2008, 42) *Daode Jing*’deki üçün neler olduğu pek açık değildir. Daoizm’de *Yang* ve *Yin*’e üçüncü olarak insanlık eklenir. Başka bir üçlemeyse Gök ve Yer’e *Su* şeklindedir. Ayrıca tanrısal ruh (*qi*), form (*xing*) ve madde (*zhi*) ya da *Yin*, *Yang* ve Merkezi Uyum (*zhonghe*) üç ilke olarak kabul edilir. On bin şey söz konusu olduğunda çoklukta birlik anlamıyla beşli sistem vardır. Buna beş element veya aşama (*wuxing*) denir: Odun (*mu*), Ateş (*huo*), Toprak (*tu*), Metal (*jin*) ve Su (*shui*) beşlisinde su ateşi söndürür, ateş metali eritir, metal ahşabı keser, ahşap (ilkel bir kürek olarak) toprağı kazar ve toprak suyu barajlar(Cullen, 2008b, ss. 51-52). Beş elementte asla, başlangıçtaki durumuna dönmek anlamıyla bir dönüşüm söz konusudur. Asla dönme insan için de geçerlidir. Dolayısıyla kendisinden ürettiği/çıktığı asıl ve öz olan Bir’e, Dao’ya dönmek anlamındadır. Dao potansiyel olarak her şeyin doğasında vardır. İnsanın dünya hayatındaki temel amacı kendisindeki Dao’ya erişmek, böylece Gök ve Yer’deki Dao’yla uyumu yakalamaktır. Bu, Dao’yla bir olmak, asla dönmek anlamına gelir. Daoizm Dao’ya ulaşma yöntemi olarak bir yaşam biçimi vaaz etmiştir.(Seyfeli, 2026, s. 270) Ancak her şey aslından dolayı iyi olduğu için kurtulunması gereken bir dünya veya olumsuz durum yoktur. Kötü Dao’yla uyumu yakalayamamadır. Kurtuluş, çoklukta kalarak Bir’den uzak olma durumundan kurtulmaktır. Bu, asla dönmek anlamına gelir.

2.6. Çoklukta Tek Öz

Çin’de çokluğu ifade eden varlık her şeyin özündeki Bir’den iki, ikiden çokluk şeklinde üreme yoluyla meydana gelir. Bunun gerçekleşme biçimi mitlere, bilginlere ve dinlere göre bazı farklılıklar barındırır da her şeyin özünün nihayetinde bir ve tek olması ortak noktadır. Antik Çin başlangıç mitlerinde Gök ve Yer, yani iki oluşmadan önce her şeyin özü olan karmaşık ve şekilsiz bir birlik vardır. Göksel Sorular miti bunu isimlendirmeden ifade eder.(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Özsel Ruh mitiyse loşluk diye isimlendirerek aynı özelliklere sahip

bir birlikten bahseder.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Göksel Desenler mitiyse başlangıçtaki tekliği önceki sonrakini doğuran bir dizi isimle verir. Bu isimler Büyük Başlangıç, Dumansız Boşluk, uzay/zaman ve son olarak Orijinal *Qi* şeklindedir. Orijinal *Qi*, Gök ve Yer'den önceki son tekliktir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1) Her şeyin özü olan *Qi* Gök ve Yer, *Yang* ve *Yin* vasıtasıyla tüm varlıkların özüdür. Bu nedenle orijinal diye tanımlanmıştır. Ayrıca Gök ve Yer, onların ilk özellikleri olan Yang ve Yin de bir bütünü, tekliği oluşturan özlerdir. İkisi de mutlak değildir, ama her şeyde vardır. Bu, evrende potansiyel bir birlik olduğuna işaret eder. Pangu mitindeyse her şeyden önce hem yumurta gibi karmaşıklıkta Gök ve Yer teklik içindeyken Pangu doğar. Pangu da tektir veya Gök ve Yer bütünlüğü Pangu'dur. Bu teklik Gök ve Yer ayrılıncaya kadar sürer.(Kosa, 2009, ss. 171, 173, 179) Bu bütünlük veya Pangu başlangıçtaki tek özü ifade eder.

Konfüçyanizm'de Gök merkezi konumdadır. Bu nedenle insan Gök'le uyumu hedefler. Bu, başlangıçta ve her şeyde var olan *qi* ve *li*'den kaynaklanır. Varlığın maddi özü *qi* iken manevi özü *li*'dir. Bu ikisi birlikte tam olur. Bütün varlıklarda enerji ve ilke anlamındaki tek ve aynı *li* vardır. Konfüçyanizm'de dünya hayatının temel amacı Gök, Yer ve doğa varlıklarıyla ve insanın kendi özüyle birleşmesidir. Bu, Göğün, Yer'in ve İnsanın yoluna (*dao*) uyarak *Yin* ve *Yang* dengesini kurmak anlamına gelir.(Seyfeli, 2026, ss. 216, 243) Yeni Konfüçyüsçü Zhu Xi buna paralel şekilde başlangıçta Göğün ve Yer'in sadece ışık ve karanlık *qi* (Hava) formunda olduğunu, önce *qi*'nin yoğunlaşmasıyla Yer'in oluştuğunu, ardından *qi*'nin sübtıl kısmıyla Göğün meydana geldiğini söylemiştir. Göğün, Yer'in ve sayısız şeyin doğasında olan bu *qi*'ye Yüce Nihai demiştir. Yüce Nihai Göğün ve Yer'in merkezinde ve her şeyin içindedir.(Foo-Tze, 1874, III:1-4)

Daoizm, tüm varlıkların özü anlamında tekliği isimlendirmede en açık gelenektir. Bu *Daode Jing*'de Bir'in dahi kendisinden doğduğu Dao'dur.(Lao Tzu, 2008, 42) Dao Bir (*yi*), Orijinal Tanrısal Ruh (*yuanqi*) ve Nihai Gerçek gibi isimlerle de anılırken varlığın özü, evrenin kaynağı ve temeli gibi anlamlarda kullanılmıştır.(Robinet, 2008a, ss. 48-51) Dolayısıyla Antik Çin'deki tüm varlıkların kökeni ve özünün tek olduğu fikri Konfüçyanizm ve Daoizm tarafından sürdürülmüştür. Ancak daha sistematik bir düşüncenin veya dinin merkezine yerleştirmişler ve ifadeye dökmüşlerdir.

3. SONUÇ

Antik Çin mitlerinin genel özelliklerine paralel şekilde Konfüçyanizm'de ve Daoizm'de tanrı ve yaratıcı fikri olmadığı, evrenden önceyi yokluk olarak da görmedikleri ve evreni rasyonel/akılcı bir bakışla bir öz varlıkla başlattıkları görülmüştür. Bu üçünde evren algısının paralel olması geleneğin ana unsurlarıyla sürdürüldüğünü ortaya koymuştur. Evren algısının her üç gelenekte Gök ve Yer şeklinde iki katmanlı olduğu, dolayısıyla yeraltı katmanının bulunmadığı anlaşılmıştır. Yeraltı katmanının olmaması dünyada iyi-kötü karşıtlığının ve Göğün karşısında yeraltı veya ışığın karşısında karanlık düalizminin, bu nedenle ceza-mükafat ve cennet-cehennem fikrinin bulunmamasını sağlamıştır. Daoizm'in Budizm'le gelişen ahiret fikrinin yine göksel alemde kurgulandığını, dolayısıyla geleneksel evren algısındaki sistemi koruduğunu göstermiştir.

Evrenin başlangıcında Göğün ve Yer'in oluşumunun kendisinden önceki Bir'den sonraki çokluğa doğru köprü vazifesi gördüğü, sadece Bir'in (*Dao*, Orijinal *Qi*, Pangu) değil Gök ve Yer ile birlikte Yang ve Yin'in tüm varlıklarda öz olarak bulunduğu fikirleri tespit edilmiştir. Bu nedenle var oluşundan kaynaklanan bu öz ve özelliklerin insan başta olmak üzere varlıkların dünya hayatını biçimlendirdiği görülmüştür. Göğ'e, Yer'e ve insana hepsinde bulunan tek öz (*Dao*, *Taiji*, *Qi*) merkezli yüklenen anlamlarla var oluştan beri bunlarda bir düzen, intizam ve sistematik işleyiş bulunduğu inanıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle insanın dünyadaki temel hedefinin kendi özünü uyandırıp Gök'le ve Yer'le evrensel düzenini kurması olduğu belirlenmiştir. Bu, başlangıçtaki duruma dönme anlamı taşımaktadır. Dünyada her şeyde başlangıçtaki tek öz vardır, ama bu özün işleyişinde tam bir düzen oluşması insana bağlıdır. Mesela Daoizm'de insanın kendi Dao'suna ulaşması ve ardından Gök ve Yer'deki Dao'yla uyumu yakalaması temel hedefidir. Dolayısıyla Dao'dan gelen insanın (varlığın) bu özü ve aslıyla bir olması esastır.

Evrenin oluşumunda ve insanın özüne/aslına dönüşünde bir sistem bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre her şeyi (var olanları) içinde barındıran karmaşık, şekilsiz, bulanık teklikten ilk biçimlendirme Göğün ve Yer'in (ikinin) oluşumudur. Bu, Yang ve Yin'deki zıtlıkta birliktedir. *Daode Jing*'de üçten çokluk doğar. Ama üç de çokluk sayılır ve diğer metinlerde ikiden çokluğa geçilir. Tüm varlık veya çokluk ya da her şey bu ikilikten ve onun özü olan teklikten doğar. Mitlerde tekin çokluğu üretmesi çok açıktır. Konfüçyanizm ve Daoizm de çokluğu yine tekliğe bağlar. Çokluğa çıkış, evrenin düzenlenmesi ve içindekilerinin oluşması anlamına gelirken başlangıçtaki özle bağı bulunmayan varlık olmadığını gösterir. Dolayısıyla özden, mesela Orijinal *Qi*'den gelen bir varlığın dünya hayatında özünü yakalamasıyla Bir'e tekrar dönmesi hedeflenir.

4. KAYNAKÇA

- An, King of Huainan, L. (2010). *The Huainanzi: A Guide to the Theory and Practice of Government in Early Han China* (J. S. Major, S. A. Queen, A. S. Meyer, & H. D. Roth, Çev.). Columbia University Press.
- Baldrian-Hussein, F. (2008). Yin and Yang. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoism* (ss. 1164-1166). Routledge.
- Birrell, A. (1993). *Chinese Mythology: An Introduction*. The Johns Hopkins University Press.
- Confucius. (2014). *The Analects (Lunyu)* (A. Chin, Çev.). Penguin Books.
- Cullen, C. (2008a). Cosmogony: Overview. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoism* (ss. 47-48). Routledge.
- Cullen, C. (2008b). Cosmology: Overview. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoism* (ss. 51-53). Routledge.
- Foo-Tze, C. (1874). *Confucian Cosmogony: A Translation of Section Forty-Nine of the "Complete Works" of the Philosopher Choo-Foo-Tze* (T. McClatchie, Çev.). American Presbyterian Mission Press.

- Guo, J. (2011). Concepts of Death and the Afterlife Reflected in Newly Discovered Tomb Objects and Texts from Han China. İçinde A. Olberding & P. J. Ivanhoe (Ed.), *Mortality in Traditional Chinese Thought* (ss. 85-115). State University of New York Press.
- Karatosun, M. O. (2013). *Geleneksel Çin Mitleri Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri,.
- Kohn, L. (2008a). Laozi Bianhua Jing. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoizm* (ss. 617-618). Routledge.
- Kohn, L. (2008b). Sanqing. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoizm* (ss. 840-844). Routledge.
- Kohn, L. (2009). *Introducing Daoism*. Routledge.
- Kosa, G. (2009). Pangu's Birth and Death as Recorded in a Tang Dynasty Buddhist Source. *Oriental Archive: Quarterly Journal of African and Asian Studies*, 77(2), 169-192.
- Lao Tzu. (2008). *Tao Te Ching* (J. Star, Çev.). Penguin Books.
- Loewe, M. (1979). *Ways to Paradise: The Chinese Quest for Immortality*. George Allen & Unwin.
- Poo, M. (2011). Preparation for the Afterlife in Ancient China. İçinde A. Olberding & P. J. Ivanhoe (Ed.), *Mortality in Traditional Chinese Thought* (ss. 13-36). State University of New York Press.
- Robinet, I. (2008a). Cosmogony: Taoist Notions. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoizm* (ss. 48-51). Routledge.
- Robinet, I. (2008b). Cosmology: Taoist Notions. İçinde F. Pregadio (Ed.), *The Encyclopedia of Taoizm* (ss. 53-56). Routledge.
- Seyfeli, C. (2026). *Akademik Dinler Tarihi I*. DTA Yayıncılık.
- Sommer, D. (2013). Tian dao (The Way of Heaven). İçinde X. Yao (Ed.), *The Encyclopedia of Confucianism* (ss. 607-608). Routledge.
- Sukhu, G. (Ed.). (2017). *The Songs of Chu: An Anthology of Ancient Chinese Poetry by Qu Yuan and Others*. Columbia University Press.
- Thacker, T. C. (2013a). Di dao (Way of Earth). İçinde X. Yao (Ed.), *The Encyclopedia of Confucianism* (s. 188). Routledge.
- Thacker, T. C. (2013b). Ren dao (The Way of Humans). İçinde X. Yao (Ed.), *The Encyclopedia of Confucianism* (s. 501). Routledge.
- Tucker, M. E. (2020). Confucian Cosmology and Ecological Ethics: Qi, Li, and the Role of the Human. İçinde S. Mickey, M. E. Tucker, & J. Grim (Ed.), *Living Earth Community: Multiple Ways of Being and Knowing* (ss. 109-119). Open Book Publishers.
- Wang, E. Y. (2011). Ascend to Heaven or Stay in the Tomb? Paintings in Mawangdui Tomb 1 and the Virtual Ritual of Revival in Second-Century B.C.E. China. İçinde A. Olberding

& P. J. Ivanhoe (Ed.), *Mortality in Traditional Chinese Thought* (ss. 37-77). State University of New York Press.

Yao, X. (2000). *An Introduction to Confucianism*. Cambridge University Press.

Yuan, Q. (1985). *The Songs of the South: An Anthology of Ancient Chinese Poems by Qu Yuan and Other Poets* (D. Hawkes, Çev.). Penguin Books.

Yü, Y.-S. (1987). "O Soul, Come Back!": A Study in The Changing Conceptions of The Soul and Afterlife in Pre-Buddhist China. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 47(2), 363-395.

ANTİK ÇİN'DE EVREN ALGISI: BAŞLANGIÇ MİTLERİNİN ORTAK YÖNLERİ

THE PERCEPTION OF THE UNIVERSE IN ANCIENT CHINA: COMMON ASPECTS OF ORIGIN MYTHS

Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi
Anabilim Dalı, Diyarbakır, TÜRKİYE

E-posta: cseyfeli@yahoo.com | Tel: 0506 695 39 45 | ORCID: 0000-0002-3379-2812

ÖZET

Bildiride Antik Çin başlangıç mitlerinin ortak noktalarından hareketle evren algısı ele alınmıştır. Göksel Sorular, Özsel Ruh, Göksel Desenler ve Dao'nun Kökeni diye isimlendirilen dört başlangıç miti MÖ IV. Yüzyıl ile M II. Yüzyıl arasında yazıya geçirilmişlerdir. Pangu Mitlerinin dört versiyonu ise M II.-V. Yüzyıllarda derlenmiştir. Mitlerde evrenin başlangıcı, oluşumu, içindekilerinin düzenlenmesi ve biçimlendirilmesi yer alırken ortak noktalar evrenin nasıl algılandığını, dolayısıyla varlık ve insan fikrini açığa çıkarır. Ortak yönler iki katmanlı evren algısı, evrenden önceki teklik, Gök ve Yer'in oluşumu, *Yang* ve *Yin*'in oluşumu, evrenin düzenlenmesi ve varlık/insan fikri ve çoklukta tek öz fikri şeklinde tespit edilmiştir. Ortak yönlerin her birini açıklığa kavuşturmak çalışmanın parça hedefleridir. Temel amacıysa iki katmanlı evren algısında teklikten çokluğa yönelik anlamında bir sistemin bulunduğunu, aynı zamanda baştaki tekliğin, Gök ve Yer veya *Yang* ve *Yin* ikiliğinin çoklukta her şeyin özü/özleri olduğunu, varlığın dünya hayatını bu temel özlerin biçimlendirdiğini ortaya koymaktır. Böylece insanın hayattaki amacının başlangıçtaki birliğe ve zıtlardaki birlik ve bütünlüğe tabi olup kendisinde bir denge oluşturmak, aslında birliğe tekrar dönmek olduğunu açıklığa kavuşturmak da önemlidir. Çalışmada tüm mitlerde evrenin iki katmanlı olduğu görülmüş ve ölüm sonrası hayatta da bunun devam ettiği ortaya konmuştur. Göğün *Yang*, Yer'in *Yin* olduğu, fakat bunların karşıtlık değil birden çıktıkları gibi bir bütünü oluşturdukları da anlaşılmıştır. *Yang*'ın içinde *Yin*, *Yin*'in içinde *Yang*'ın (*Taiji*) bulunduğu fikri doğrulanmış ve birbirlerini çeken bir enerji oldukları anlaşılmıştır. Bu ikilikten üçlüğün doğması fikrinin Konfüçyanizm ve Daoizm'de de bulunduğu görülmüştür. Varlığı oluşturan bu özlerin başlangıçtaki birlik gibi hayatta bir düzen ve denge gerektirdiği, bunu her şeyi doğuran ve içinde bulunan tek öz (Dao, Orijinal Qi, Pangu) vasıtasıyla kendini bulma anlamına geldiği tespit edilmiştir. Böylece başlangıçtaki hale/tekliğe geri dönme, başlangıçta varlığa yerleşen özün dünya hayatını biçimlendirmesi ve yeraltı katmanının olmamasının ahiret fikrinin doğmasını engellemesi kurallarının oluşturduğu bir sistemin var olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Antik Çin, Din, Evren Algısı, Mit, Başlangıç Mitleri

1. GİRİŞ

Bildirinin konusu Antik Çin'in evren algısını ele veren başlangıç mitlerinin ortak yönleridir. Bu mitler evren algısının temel kaynaklarıdır ve sözlü gelenekten derlenerek MÖ IV. Yüzyıl ile M II. Yüzyıl arasında yazılı hale gelmişlerdir. Pangu mitinin versiyonları ise M III-V. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir. Bu başlangıç mitleri anonim olduğu için Antik Çin evren algısını açığa çıkarması bakımından çok önemli kaynaklardır.

Çalışmanın temel amacı mitlerdeki ortak noktalardan hareketle Antik Çin evren algısında bir sistem olduğunu, farklı mitlere rağmen ortak bir algının bulunduğunu ortaya koymaktır. Mitlerin ayrıntılarına ve farklılıklarına değil ortak genel özelliklerine odaklanılmış ve tespit edilmiştir. En önemli ortak nokta Gök ve Yer şeklinde iki katmanlı evren algısıdır. Yeraltı katmanı olmadığı için Gök karşıtı kötü ve karanlık, dünyada iyi-kötü düalizmi ve ceza-mükafat ve cennet-cehennem fikri de yoktur. Burada, varlığın özü başlangıçta kendisine zerkedilir, ondan çıkan her varlık bu özleri kendisinde barındırır. Böylece o varlığın dünya hayatındaki anlamı ve amacı belirlenmiş olur. Mitlerin evrenden önceki teklik, Gök ve Yer, *Yang* ve *Yin* ile çoklukta tek öz bulunması gibi ortak noktaları hem varlığın dünya hayatını biçimlendiren öz hem de evrende bir sistem içerisinde teklikten ikiliğe, ikilikten çokluğa doğru bir yönelim olduğuna işaret eder. Böylece her şeyin özünün aslında başlangıçtaki karmaşık birlik olduğu görülür. Bu nedenle çalışmada evrenin (tüm varlıkların) ve insanın sistematik bir düzen içerisinde olduğu, başlangıçtaki teklik ve düzene tekrar dönme amacı güdüldüğü görülmüştür. İnsanın bu denge ve düzeni kendisinde kurması gerektiği, iyi olanın bu olduğu kötü olanın ise bundan uzak yaşam olduğu anlaşılmıştır. Buna göre Antik Çin rasyonel yaratılış düşüncesinde kendine göre bir sistem bulunduğu görülmüştür. Bu sistemin başlangıçtaki hale/tekliğe geri dönme, başlangıçta varlığa yerleşen özün dünya hayatını biçimlendirmesi ve yeraltı katmanının olmamasının ahiret fikrinin doğmasını engellemesi ya da evrendeki her şeyin aslen iyi olması kurallarının evren algısının sistemini ve işleyişini oluşturduğu anlaşılmıştır. Çalışmada bu hususlardan hareketle önce mitler, kaynakları ve içerikleri ele alınmıştır. Ardından başlangıç mitlerinin ortak yönleri altı konuda değerlendirilmiştir.

2. TARTIŞMA

Antik Çin'in evren algısını başlangıç mitlerinin değerlendirilmesi sonucunda tespit etmek mümkündür. Bu nedenle beş evrenin oluşumu ve bir de insanın oluşumu mitinden faydalanılmıştır.

2.1. Antik Çin Başlangıç Mitleri ve Kaynakları

Çin'de yaratıcı ve yaratılış fikri olmadığı için bu mitleri evrenin oluşumu anlamında başlangıç diye isimlendirmek daha uygun olur. Antik Çin geleneğinin başlangıç mitleri MÖ IV-M II. Yüzyıl arasına tarihlendirilse de başka bir Çin geleneğiyle ilişkilendirilemeyen anonim metinlerdir. M III-V. Yüzyıllara tarihlendirilen Pangu mitinin çeşitli versiyonları da aynı özelliklere sahiptir. Nüva mitiyse MÖ IV. Yüzyıla atfedilen ama modern döneme kadar çeşitli sözlü anlatılarla canlılığını koruyan bir mittir. Bu mitler anonim ve sözlü ürün olmaları nedeniyle Antik Çin evren algısının temel kaynakları niteliğindedirler.

Göksel Sorular (*Tianven*), (Birrell, 1993, s. 31; Karatosun, 2013, s. 47; Ayrıca bk. Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, ss. 127-128) MÖ IV. Yüzyıla atfedilen anonim bir metindir. Birrell, daha öncesine dayandığını belirtmiştir. (Birrell, 1993, s. 26) Göksel Sorular mitik karaktere ve sözlü kültüre dayandığını göstermektedir. Sorular biçiminin kaynağı Konfüçyüs, Laozi gibi bilginlerin daha rasyonel görüşler geliştirdikleri döneme dayanması gösterilebilir. Hawken, Qu Yuan öncesine dayandığını belirtmiştir, yani Yuan'ın tapınak duvarlarındaki resimlerden ilhamla yazdığı özgün metin değil bir rahipten çıkan ve şamanistik çağrışımları bulunan bir eserden geliştirdiği metindir. (Yuan, 1985, s. 126) Bu fikir varsayım olsa da öncesinin sözlü olması ve felsefik bir bakışla yeniden biçimlendirilmesi akla daha yatkındır. Dolayısıyla düz metne sorularla rasyonel dokunuşlar yapılmıştır. Metnin her bir sorusu önce bilineni ardından aynı cümlede bilinmeyi veya bilinmesi istenileni verir. “*Karanlık ve ışık henüz ayrılmamışken o karanlığa kimse nüfuz edemediğine göre, maddesiz biçimlerin karışıklığını nasıl biliyoruz?*” (Yuan, 1985, s. 127) bilinen ifadesinde evrenden önceki karmaşık birliktir. Bilinmeyen veya Bilinmesi istenirse karanlık ve ışığa nüfuz edilememesi ve karmaşıklığın bilinmemesidir. Bu, düz metin mitlerindeki evrenin doğal oluşumuna paraleldir veya bunlara soru sormaktır. Göksel Sorular'ın “derler” diye başlaması öncesindeki bir sözlü geleneğe işaretler. Mit evrenin oluşumundan önceki karmaşık ve şekilsiz durumu, *Yin* ve *Yang*'ın birleşmesiyle var olan her şeyi, Göğün ve Yer'in düzenlenmesini, göksel cisimlerin ve yeryüzündeki varlıkların oluşumunu ve insanlarla ilgili bazı hususları ayrıntılı şekilde sorularla zikreder. (Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127)

Özsel Ruh (*Jing shen*), (An, King of Huainan, 2010, ss. 140-160; Birrell, 1993, s. 32; Karatosun, 2013, s. 48) Liu An'ın MÖ 139'a doğru derlediği *Huainanzi*'nin *Jing shen* isimli 7. mitidir. Roth ve Major *Jing shen* tamlamasını Özsel Ruh (*Quintessential Spirit*) diye çevirmişlerdir. (Roth & Major, 2010, s. 234) Bu isim, varoluş öncesindeki tek öze ve özden üreyen evrendeki her şeyde mevcut olmasına işaret eder. Roth ve Major, Özsel Ruh'un kaynağının *Daode Jing* (MÖ 350-300), belki doğrudan *Huainanzi* ve *Zhuangzi* (MÖ IV. Yüzyıl), hatta *Guanzi* (MÖ VII. Yüzyıl, Guan Zhong'a atfedilse de sonra yazılmıştır) olabileceğini ileri sürerler. Ayrıca Han döneminde yerel siyasi merkezlerde aktarıldığında şüphe olmadığını, fakat sonraya Liu An'ın sarayında resmi olmayan çevrelerde aktarıldığını belirtmişlerdir. (Roth & Major, 2010, s. 234; Tarihler için bk. Seyfeli, 2026, ss. 251-255) Ancak bu, yazılı bir kaynağa dayandırma çabası ve terim ve konulardan hareketle söylenmiştir. Oysa sözlü geleneğin Konfüçyüsçü ve Daoist hareketler sürecinde yazılı hale gelmesi akla daha yatkındır. Mitin başlangıç kısmı şöyledir: Başlangıçta gök ve yer yokken sadece imgeler vardı, biçimler yoktu. Her şey belirsiz ve karanlıktı, kararsız ve bulanıktı, şekilsiz ve biçimsizdi ve kimse girişlerini bilmiyordu. O boşlukta iki ruh doğdu ve biri göğü kurarken diğeri yeryüzünü tasarladı. O kadar derindiler ki kimse diplerinin nerede sonlandığını bilmiyor ve o kadar yüksektiler ki kimse nereye uzandığını bilmiyor. Sonra, *Yin* ve *Yang* olarak ayrıştılar ve sekiz ana yöne ayrıldılar. Katı ve esnek olan birbirini oluşturdu ve sayısız varlık şekil buldu. Yoğun ve bulanık yaşamsal enerji (Orijinal Qi) böceklerle dönüştü ve saf/duru yaşamsal enerji (Orijinal Qi) ise insanlara dönüştü. (An, King of Huainan, 2010, 7.1; Karatosun, 2013, s. 49) Bu nedenle Özsel Ruh (*Jing shen*) Gök'tendir; iskelet sistemi Yer'dendir. Özsel Ruh onun içine girdiğinde ve iskelet sistemi köküne döndüğünde nasıl hayatta kalabilirim ki? Bu nedenle bilgeler kendilerine Göğü örnek alırlar, içten yanıtlarıyla uyum sağlarlar,

geleneklerle sınırlı kalmazlar ya da diğer insanlar tarafından ayartılmazlar. Göğü baba, Yer'i anne, *Yin* ve *Yang*'ı çözüğü dört mevsimi örgü olarak alırlar. Göğün dinginliğiyle arınırlar. Yer'in istikrarıyla sakinleşirler. Sayısız şey arasında, bunu kaybedenler helak olur; bunu izleyenlerse yaşar. Dinginlik ve durgunluk, ruhsal aydınlanmanın meskenleridir; boşluk ve hiçlik yolun bulunduğu yerdir. Bu nedenle, onu dışarıdan arayanlar, onu içeriden kaybederler. Onu içsel olarak koruyanlar, dışsal olarak da ona ulaşırlar. (An, King of Huainan, 2010, 7.1) Bu şöyle özetlenmiştir: “*Özsel Ruh, Gök'ten aldığımız şeydir; fiziksel beden ise Yer tarafından bize verilen şeydir. Bu nedenle şöyle denir: 'Bir, ikiyi doğurur; iki, üçü doğurur; üç, sayısız şeyi doğurur. Sayısız şey, Yin'i taşır ve Yang'ı kucaklar ve hayati enerjinin karışımıyla uyumlu hale gelir.*” (An, King of Huainan, 2010, 7.2)

Göksel Desenler (*Tianwen*), (An, King of Huainan, 2010, ss. 114-148; Birrell, 1993, s. 32; Karatosun, 2013, ss. 49-50) *Huainanzi*'nin üçüncü mitidir. John S. Major, *Tianwen*'i Göksel Desenler (*Celestial Patterns*) şeklinde çevirmiştir. Major'a göre mitin temel mesajı, evrendeki her şeyin birbirine bağlı olduğu, insanın bu düzen ve dengenin etkisinde olup politika oluşturmada bunu dikkate alabileceğidir. (Major, 2010, s. 109) Ayrıca mitin kaynağının Göksel Sorular, Mawangdui metni (MÖ 168) ve bazı kayıp metinler olduğunu ileri sürmüştür. (Major, 2010, ss. 112-113) Dolayısıyla tamamen yazılı metinleri kastetmiştir. Fakat MÖ 139 gibi derlenmiş olsa da mitlerin doğasından dolayı sözlü gelenekten kaynaklanması daha akla yatkındır. Ayrıca ileri sürülen kaynaklar Özsel Ruh ve Göksel Desenler mitlerinden daha rasyonalisttirler. Dolayısıyla akılcılıkla farklı metinler birleştirilmiş değil tek sözlü mitin aktarımıdır.

Mitin başlangıç kısmı şöyledir: Gök ve Yer henüz biçimsizken her şey uçuyor ve yükseliyordu, dalıyor ve derine iniyordu. Bu nedenle buna Büyük Başlangıç denildi. O Dumansı Boşluğu, o uzay-zamanı (mekan ve zamanı), o ise Orjinal *Qi*'yi (öz, nefes) üretti. Orijinal *Qi*'nin sınırı vardı. Saf ve parlak kısım yayılarak Göğü oluştururken ağır ve bulanık kısım katılaşıp Yer'i oluşturdu. Saf ve ince/parlak olanın birleşmesi kolay, ağır ve bulanık olanın katılaşması zor olduğu için önce Gök tamamlandı, sonra Yer sabitlendi. Gök ve Yer saf *Qi*'lerini birleştirerek *Yin* ve *Yang*'ı üretti. *Yin* ve *Yang*'ın karmaşık *Qi*'leri dört mevsimi meydana getirdi. Dört mevsimin yayılmış *Qi*'leri sayısız şeyi oluşturdu. Birikmiş *Yang*'ın sıcak *qi*'si ateşi oluşturdu; ateşli *qi*'nin özü güneş oldu. Birikmiş *Yin*'in soğuk *qi*'si suyu oluşturdu; sulu *qi*'nin özü ay oldu. Güneş ve ayın özlerinin taşan *qi*'si yıldızları ve gezegenleri meydana getirdi. Güneş, ay, yıldızlar ve gezegenler Göğe aittir. Sular ve seller, toz ve toprak Yeryüzüne aittir. (An, King of Huainan, 2010, 3.1; Birrell, 1993, s. 32; Karatosun, 2013, ss. 49-50) Devamında gökte ve yerde evrenin işleyişine ilişkin konular gelmektedir. (An, King of Huainan, 2010, 3.2; Yuan, 1985, 3.2)

Dao'nun Kökeni (*Dao-Yüan*) adıyla bilinen mitin metni, (Ayrıca bk. Birrell, 1993, s. 31; Yün-Hua, 1977, ss. 65-84) MÖ 168'de gömülen Mawangdui mezarındaki ipek el yazmalarından birisidir. (Yün-Hua, 1977, ss. 65, 75) Başlangıç mitlerinin sadece ilk cümlelerini barındırır. Dao merkezli olup Daoist döneme tarihlendirilse de mitik karakteri ve kısa içeriği kökeninin sözlü geleneğe ait olduğunu düşündürmektedir. Metin şöyledir: Ebedi geçmişin başlangıcında her şey büyük bir boşlukla iç içe geçmiş ve özdeşti. Boş ve Bir ile özdeş. Ebediyen Bir'de dinlenmeydi. Huzursuz ve kafa karıştırıcı, karanlık ve ışık arasında hiçbir ayrım yoktu. (Yün-Hua, 1977, s. 75)

Pangu Miti, kozmik yumurta mitidir. Evrenin başlangıcı ve düzenlenmesi şeklinde iki kısımdan oluşur. Dört farklı versiyonu vardır. 1- *Yiwen Leiju* versiyonu, MS 624'te OuYang Xun liderliğinde derlenen *Yiwen Leiju* metnidir. Bu versiyon, M III. Yüzyıla tarihlenen Xu Zheng'in kayıp eseri *Sanwu Liji*'nin fragmanıdır. Bu mit sadece evrenin başlangıcını veya kabasının oluşumunu içerir. 2-*Yishi* versiyonu, Ma Su (1621–1673) tarafından derlenen *Yishi*'deki metindir. Xu Zheng'in başka bir eseri olan *Wuyun Linianji*'nin fragmanıdır. Bu fragman sadece evrenin içindekilerin oluşumunu anlatır. 3- *Han Wei Congshu* versiyonu, Chen Rong (1573-1720) tarafından derlenen *Han Wei Congshu* metni olup tarihçi Ren Fang'a (M 460-508) nispet edilen *Shuyiji* isimli eserin fragmanıdır. Evrenin düzenlenmesi mitidir. Fakat farklı zamanlara ait Pangu'nun Göğün, Yerin, canlıların ve sayısız şeyin atası olduğunu anlatan parçalar eklidir. 4- *Suishu Yanyi Chao* versiyonu, Budist rahip Chengguan'ın (M 738–839 tefsir türündeki eseri *Suishu Yanyi Chao* metnindedir. Chengguan, bu miti *Sanwangli* isimli bir eserden aktardığını belirtmiştir. *Sanwangli* Xu Zheng'le ilişkilendirilmiştir, ancak kayıp bir anonim metindir. Bu mit evrenin oluşumunu ve düzenlenmesini birlikte içerir.(Birrell, 1993, ss. 32-34; Ayrıca bk. Karatosun, 2013, ss. 51-56; Kosa, 2009, ss. 169-180) Pangu miti Budizm'in Çin'e girmesinden sonra derlenmiş kozmik yumurta mitidir. Pangu'nun doğumu evrenin kabasını, ölümüyle düzenlenmesini ve içindeki varlıkları meydana getirir. Pangu mitinin Hint-Avrupa mitlerine çok benzediğini veya Orta Asya orijinli olduğunu söyleyenler olmuştur.(Kosa, 2009, s. 187) Ancak Altın Yumurta (*Hiranyagarbha*) miti Mutlak Bir'le başlayan yaratılış sürecinin duyular aleminin yaratılış aşamasıdır. Bu, evrenin kabasının potansiyel yaratılışıdır. Ardından ondan çıkmış yaratıcı tanrı Pracapati/Brahma evrenin içindeki varlıkları yaratır. Pracapati'nin ağzından çıkan heceler gök (*bhūr*), yer (*bhuvah*) ve yeraltı (*sva*) şeklindeki üç katmanlı evreni oluşturur.(Aksin, 2024, s. 62) Oysa dini derinden etkileyen iki katmanlı (Gök ve Yer) Çin evren algısı hiç değişmemiştir.(Seyfeli, 2026, ss. 233, 248) İkinci konu Çin mitlerinde Hint'te olduğu gibi tanrı, yaratıcı tanrı, tanrısal alem gibi inançların yer almamasıdır. Bu nedenle Pangu mitinin Budistler üzerinden Hint'ten alınmış olması nerdeyse imkansızdır. Olsa bile yumurta figürünün Antik Çin geleneğine uyarlandığı kesindir.

Pangu mitinin *Suishu Yanyi Chao* versiyonunda Pangu'nun doğumu bölümü şöyledir: “*Sanwangli*'de şöyle geçer: Gök ve Yer karmaşıktı. Pangu orada doğdu.” (Ayrıca bk. Karatosun, 2013, s. 54; Kosa, 2009, s. 171) *Sanwu Liji*'nin bir fragmanı olan *Yiwen Leiju*'de ise ilk cümleler şöyle geçer: “Gök ve Yer bir yumurta gibi karmaşıktı ve Pangu onun içinde doğdu. Gökyüzü ile yeryüzünün ayrılması 18.000 yıl sürdü: Yang ve saf olan Gök oldu, Yin ve katışık/bulanık olan Yer oldu. Pangu ikisinin arasındaydı.”(Kosa, 2009, ss. 173, 179) *Suishu Yanyi Chao* şöyle devam eder: “Günde dokuz defa dönüşüm geçirdi. Gök'ten daha ruhani, Yer'den daha kutsal, Gök ve Yer'den daha güçlü oldu. Gökyüzü her gün bir zhang yükseldi, yeryüzü her gün bir zhang genişledi, Pangu da her gün bir zhang büyüdü. 18.000 yıl böyle geçti ve sonra Gök ve Yer ayrıldı. Pangu ejderha vücutlu ve insan başlıydı. Başı doğu-batı yönünün sınırına, bacakları doğu-batı yönünün sınırına, sol eli en güney ucuna, sağ eli en kuzey ucuna kadar uzanıyordu. Gözlerini açtığında gündüz, kapattığında gece oluyordu. Nefes verdiğinde yaz, nefes aldığı anda kış oluyordu. Üflediği hava rüzgar ve bulutlara, bağırın sesi ise gök gürültüsüne dönüşüyordu.”(Ayrıca bk. Karatosun, 2013, ss. 54-55; Kosa, 2009, s. 171) Hem Pangu hem de Gök ve Yer evrenin kabasının oluşumuydu.

Pangu'nun ölümü ise Yishi versiyonunda şöyledir: “İlk-doğan Pangu'nun ölüm vakti yaklaştığında, kendi vücudunu değişime uğrattı (vücudu başkalaşım geçirdi). Nefesi rüzgar ve bulutlara, sesi gök gürültüsüne dönüştü; sol gözü güneşe dönüştü, sağ gözü aya dönüştü; dört uzvu ve vücudunun beş parçası, dört uç noktaya (ana yöne) ve beş Kutsal Dağa (göğsü Kunlun Dağı'na) dönüştü; kanı (kanı ve spermi) nehirlerle (nehirlere ve sulara) dönüştü; damarları (kasları ve damarları) arzın damarlarına dönüştü; eti toprağa (çayırlara ve arazilere) dönüştü; saçı (saçı ve sakalı) yıldızlara ve takımyıldızlarına dönüştü; derisi (vücut kılları) otlara ve ağaçlara dönüştü; dişleri ve kemikleri minerallere (metallere) ve taşlara dönüştü; kemik iliği değerli taşlara (incilere) ve yeşim taşına dönüştü; teri ve vücut sıvıları yağmur sularına ve bataklıklara dönüştü; vücudundaki böcekler (keneler) de rüzgarın dokunuşuyla sıradan insanlara (kara-saçlı-insanlara) dönüştü.”(Karatosun, 2013, ss. 52-53; Kosa, 2009, s. 180)

Nüva Miti, insanın başlangıcını barındıran temel Çin mitidir.(Birrell, 1993, ss. 33-35; Karatosun, 2013, ss. 58-63; Ayrıca bk. Yang vd., 2005, ss. 46-47, 67-68) MÖ IV. Yüzyıldan bugüne inanç ve uygulamalarda ve tarihsel verilerde canlılığını sürdürmüştür.(Yang vd., 2005, ss. 70-76) İnsanın türeyiş mitleri ise Çin yaşamında daha fazla yer tutmuştur.(Karatosun, 2013, ss. 61-63; Yang vd., 2005, ss. 173-176) Nüva'dan bahsedilen ilk mit Göksel Sorular'dır (MÖ IV. Yüzyıl). İnsan formundaki Nüva'nın bedeninin kimin eseri olduğu ve göklerin efendisi statüsüne yükseldiği göğe nasıl ulaştığı bilinemez.(Karatosun, 2013, s. 59; Sukhu, 2017, s. 100) İnsanın başlangıç miti ise Han bilgini Ying Shao'nun (M 140-206) *Fengsu Tongyi* isimli eserine kaydedilmiştir. Buna göre; Başlangıçta Gök ve Yer oluştuğunda insan henüz yoktu. Nüva sarı topraktan/çamurdan azimle/şevkle insanlar şekillendirdi, fakat yoruldu ve uzun süren görevini tamamlayamadı. Bu yüzden eline aldığı bir ipi çamurdan geçirdi, kaldırıp salladığında düşen çamurlar erkek ve kadınlara dönüştü. Başka bir versiyona göre sarı çamurdan şekillendirilen insanlar zengin ve soyluları, ipten sıçıyanlarsa fakir ve avamı oluşturdu.(Birrell, 1993, s. 35; Karatosun, 2013, s. 59; Yang vd., 2005, ss. 68, 172) Bu insanın başlangıç mitinde insanın çamurdan şekillendirilmesi başka kültürlerdeki yaratılış mitlerinin sadece ilk kısmıdır. İnsana ruh üflenmesi veya can verilmesi kısmı yoktur. Fakat Özsel Ruh'da insanın ortaya çıkışının arıtılmış yaşamsal enerjiden (Orijinal Qi) dönüşerek gerçekleştiği ifade edilir.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Bununla varlığın iki yönüne (qi ve li), madde ve ruha işaret ettiği kabul edilebilir. Ayrıca insanın Yang ve Yin birliğinden, temel ruhun (jingşen) kaynağının Gök bedensel formun (xingti) ise Yer olduğuna inanılması söz konusudur.(Wang, 2011, s. 48)

2.2. Eski Çin'de Başlangıç Mitlerine Göre Evren Algısı: Ortak Noktalar

Başlangıç mitleri evren algısını açığa çıkaran temel kaynaktır. Mitlerin temel özelliğinin sözlü geleneğe ait olması nedeniyle Antik Çin başlangıç mitlerinin de derlenmeden önce sözlü olarak aktarılması akla yatkındır. Bu mitler Savaşan Devletler (MÖ 475-221) dönemi itibariyle yazıya geçirilmiş olsalar da Antik Çin geleneğini yansıtmaları kaçınılmazdır. Çünkü geleneğin doğal dönüşümü hızlı değildir. Konfüçyanizm ve Daoizm dahi geçmişi inkar etmeden geleneğin temel unsurlarını (iki katmanlı evren algısı, Gök ve Yer, Yin ve Yang gibi) taşıyarak ahlak merkezli sistemler geliştirmişlerdir. Bu Çin'in kendine özgü yapısıyla değişime ve köklü dönüşüme açık olmadığını gösterir. Üretilen felsefe ve din siyasi ve edebi çevreyle sınırlanmış ve bugüne kadar süren halk dindarlığına son vermemiştir. Konfüçyanizm ve Daoizm'in evren

algısındaki ortak noktaları(Seyfeli, 2026, ss. 233, 268-269) Çin geleneğini en geniş boyutuyla sürdürdüklerinin belirleyici bir örneğidir.

Antik Çin'in evren algısını açığa çıkarmak için mitlerdeki isim, terim ve kavramların ötesine geçerek genel ortak özelliklerini değerlendirmek yeterlidir. Çünkü genel özellikler iç dünyada söylenmeden yer tutan ve en son değişebilecek unsurlar olup kalıtsal yolla aktarılırlar. Sahibinin dahi farkında olmadığı evren algısının değişmesi neredeyse mümkün değildir. Bu nedenle toplumda keskin olmasa da kısmi reform hedefleyen Konfüçyanizm ve Daoizm'de dahi evren iki katmanlı algılanmıştır, bugün de aynıdır. Bu algı, farklılıklara rağmen tüm Çin geleneklerini aynı şekilde biçimlendirmeye devam eder. Bu nedenle tüm Çin'i iyi anlamının en önemli yolu evren algısını tüm yönleriyle kavramaktır. Antik Çin başlangıç mitlerinin evren algısıyla ilişkili temel ortak yönleri şöyledir: 1- İki katmanlı evren algısı, 2-Evrenden önceki durum, 3- Gök ve Yer'in oluşumu, 4-*Yang* ve *Yin*'in oluşumu, 5- Varlık fikri ve evrenin düzenlenmesi, 6- Çoklukta tek öz.

2.2.1. İki Katmanlı Evren Algısında Ortaklık

Evren algısı, Antik Çin'de Gök ve Yer şeklinde iki katmanlıydı.(Seyfeli, 2026, ss. 208, 211-212) Başlangıç mitleri de yeraltı katmanından bahsetmez. Çin'de evrenin oluşumu başlangıçtaki teklikten ikiliğe geçişlerdir, fakat ikilik de bir bütünlüğü ve tekliği ifade eder. Fakat hiçbirinde yeraltı katmanı bulunmaz. Bu nedenle diğer evreni iki katmanlı algılayan dinlerdeki gibi açık bir karanlık, iyi-kötü düalizmi, ceza-mükafat ve cennet-cehennem fikri de yoktur. Bu nedenle Antik Çin'de ölüm sonrası hayat inancı vardı, fakat ahiret inancı yoktu. Ölüm sonrası hayata ilişkin en açık veri MÖ 168'de gömülen Mawangdui mezarından çıkan tablodur, fakat dikkatli değerlendirilmesi gerekir.

Yeraltı fikrine bazı Antik Çin araştırmacıları ölüm sonrası hayat konusunda yer vermişlerdir. *Ying-Shih Yü*, ruh çağırma ritüelinde ruha yukarıdaki cennete çıkmaması ya da Karanlık Diyarına inmemesinin tavsiye edildiğini aktarmıştır. O, Çin ahiret tasavvurunun Han döneminden önce gelişmediğini söylemesine rağmen bunu cennet ve cehennem olarak yorumlamıştır.(Yü, 1987, s. 382) Yü Göğe cennet ölümler diyarına ise cehennem anlamı vermiştir. Oysa görünmeyen alem de iki katmanlı algılandığı için ölümler diyarının yeraltı katmanı olması mümkün değildir. Bunu, evren algısında sadece Gök ve Yer'in bulunması ve bu algının dünya hayatını şekillendirmesi desteklemektedir. Dolayısıyla ölüm sonrası hayata yeraltı katmanının eklenmesi ancak dinde şiddetli bir kırılma ve dönüşüm yaşandığında mümkündür. Fakat Konfüçyanizm ve Daoizm bile böyle bir kırılma değildir.

Yü, aynı yerde *hun* denen ruhların cennete döndüğünü belirtmiştir.(Yü, 1987, s. 382) Fakat sadece *hun* ruhunu değerlendirmek evren algısını anlaşılır kılmaya yetmez. Bunun için Antik Çin insan fikrine bakmak gerekir.(Seyfeli, 2026, ss. 209-210) MÖ II. Yüzyıl verilerine göre insanın *Yang* ve *Yin* birliğinden oluştuğuna, yani temel ruhun (*jingshen*) Gök'ten, bedensel formun (*xingti*) ise Yer'den kaynaklandığına inanılırdı. Bu ruh ve beden bütünlüğüne atıftır. Ölüm sonrasındaysa ruh Göğün kapısına doğru süzülürken bedensel form yeraltında, yani toprakaltında durur.(Wang, 2011, s. 48) Çin'de kaynağı Gök olan ruhun ölümsüzlüğüne de inanılır. *Yang-Yin* ilkesine bağlı çifte ruh fikri de vardır. Bunlar *hun* (bulut ruhu) ve *po* (beyaz

ruh) ruhlarıdır. Dünyada bir bir bütünü oluştururlar, fakat ölümle birlikte ayrılırlar. *Hun* ruhu eril, ruhsal, hafif ve iyidir. *Po* ruhu ise dişil, bedensel, ağır ve kabadır. *Po*, Yer'e aittir, bu nedenle ölümle mezara, aşağıya iner ve Yer'in içinde veya çevresinde dolaşır. *Hun* ise ait olduğu Göğe yükselir. *Hun* ruhu ailenin ritüeller ve sunularla iletişim kurdukları ruhtur(Taylor & Choy, 2005, s. 294). Ölüm sonrasında *hun* ruhunun Göğe yükseldiği *ponun* ise yerin altındaki Sarı Pınar'a (ölüler diyarı) indiği kabul edilir(Poo, 2011, s. 25). *Hun* ruhunun yaşayanlara iyi *po* ruhunun ise kötü eylemlerle karşılık verdiklerine inanılır.(Taylor & Choy, 2005, s. 344) Dolayısıyla *hun* ruhu için Gök bir karşılık olarak gidilen mükafat anlamlı cennet değildir. *Po* ruhunun ise ceza niteliğindeki cehenneme gitmesi imkansızdır. Çünkü iyi-kötü mutlak değildir. Ayrıca insanın yeryüzündeki gibi Gök-Yer bütünlüğünü ölüm sonrasında da kurması gerekir. Ölüm ruhların ayrılmasına yol açar, dolayısıyla görünmeyen alemde yeniden birlik ve düzen gerekir. Ruh çağırma (*fu*) ritüelinin amacı düzen ve dengeyi yeniden kurmaktır. Böylece ölünün dengesi yaşayanlarla ilişkisini de normalleştirir. Ritüelde çağırılan ölümle geçici süre fiziksel bedenle kalan *po* ruhu değil, gezgin olan *hun* ruhudur. Bu nedenle yeryüzünde uygulanan ritüel geçişi sağlarken *hun* ruhunu *po* ruhuyla tekrar birleşmeye davet anlamı taşır.(Guo, 2011, s. 90) Böylece yeryüzündeki insan dengesi ölüm sonrası yaşamda da sağlanmış olur.(Seyfeli, 2026, s. 212) Bu, görünmeyen alemin duyular alem gibi algılanarak öyle düzenlenmesi anlamına gelir.

Yü, göğünki gibi yeraltı dünyasının bürokratik yapısının da insan dünyasının kine göre modellendiğini söylemesine rağmen yeraltı dünyasıyla ilgili inançlara Han döneminde rastlandığını ileri sürmüştür. Yeraltı fikrine Mawangdui ipek resmini yorumlayarak ulaşmıştır. Ölülerin ruhunun göğe/cennete gittiğini resmettiğini, ancak ruhun yeraltı dünyasına yolculuğuyla birlikte anlaşıldığında anlam bulacağını eklemiştir. MÖ 167 tarihli bir belge yerdeki yargıçtan Yeraltı Dünyası Yardımcı Yargıcına gönderilmiş ve Yeraltı Dünyası Lorduna bildirmesi için yetki alanındaki yeni ölen bir kişinin yeraltı dünyasına göç ettiğini yazmıştır. MÖ 153 tarihli ve yine Yeraltı Dünyası Lorduna gönderilen bir belge daha sunmuştur.(Yü, 1987, ss. 384-385) Böylece evren algısında göksel alemin karşısında bir yeraltı alemi bulunduğunu söylerken görünmeyen alemde bulunduklarını belirtmiş olmaktadır. Açıkça söylemese de üç katmanlı evren olduğunu söylemiştir. Oysa görünen alemin iki katmanlı olduğu ve bunun görünmeyen aleme uyarlandığını kaçırmıştır.

Ölüm sonrası hayat çalışmalarında çok faydalanılan Mawangdui'deki T biçimli resim farklı şekillerde okunmuştur. Bunun temel sebebi resimdeki belirsizlikler ve başka destekleyici verilerin olmamasıdır. Bazı araştırmacılar resmin üst kısmının göksel alemi, orta kısmın ölen kişinin günlük yaşamını, alt kısmın ise yeraltı dünyasını temsil ettiğini ileri sürmüştür. Başkası üst kısmı cennet ve kapısı, orta kısmı insan dünyasından cennete yolculuğu ve yükselişi, en alt kısmın ise ölen kişinin keyif aldığı ziyafeti tasvir ettiğini düşünmüştür.(Loewe, 1979, s. 34)

Jue Guo ise resmi gök, yer ve yeraltı dünyası diye üçe ayırmıştır. İlk kayıtlara göre yeryüzünde canlıların, Shang hanedanlığından itibaren üst gök ve takımyıldızlarında ruhlar ve ataların (yönetici aile ataları) yaşadığını belirtmiştir. Guo, yeraltının sıradan ölülerin ikametgahı olduğuna karar vermiştir. Han döneminde Sarı Pınarlar (*huangquan*) ve Karanlık Şehir (*youdu*) denen yerlerin yeraltı dünyası olarak görülmeye başladığını eklemiştir.(Guo, 2011, s. 96) Öncelikle evrenin katmanları aynı düzeyde, yani ya görünen ya da görünmeyen alemde

sıralanmalı. Oysa Guo yeryüzünü duyular aleminde diğerlerini duyular ötesi alemde kurgulamıştır. Mawangdui resmiyse duyular alemini ölüm sonrası aleme uyarlarlarken bilinenden hareketle bilinmeyi tasavvur eder. Resimde görünmeyen alemin yine gök ve yer şeklinde iki katmanlı algılaması zorunludur. Fakat yeraltı tanımlamaları kafaları karıştırmaktadır. Oysa Çin’de yeraltı evrenin bir katmanı değildir, yeryüzünün bir parçasıdır, çünkü yerin altı ile Yer katmanının ve toprağın altı kastedilir. Dünyada insanın toprağın altıyla ilişkisi ölüm gömme ve mezarlık şeklindedir. Bu, ölüm sonrasına uyarlandığında ölümler diyarına dönüşmektedir. Bu nedenle yeraltı ölümler diyarı, Sarı Bahar, Karanlık Şehir, Karanlıklar Ülkesi gibi isimlerle anılmıştır. Buranın efendisi ise Sarı İmparator, Sarı Tanrı veya Göksel İmparator diye isimlendirilirken yeraltı, Yer Tanrısı’nın veya Yer’in Efendisi’nin makamı şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Yer Tanrısı’nın ucube ve uğursuz görünümlü boynuzlu bir piton şeklinde tasvir edilmesi(Poo, 2011, ss. 18-20; Wang, 2011, ss. 43, 49) yılanların yaşadığı toprak altına işaret eder. Araştırmacıların yeraltı olarak düşündüğü yer yeryüzünün, yani toprağın altı olup Yer katmanına dahildir. Yeraltı evren katmanı değil toprak altıdır. Bu nedenle Gök-Yeraltı karşıtlığı yoktur. Gök-Yer, *Yang-Yin*, *hun-po* ruhu ikiliğine paraleldir. Dolayısıyla iki katmanlı evren algısı ölüm sonrası hayat için de geçerlidir.

2.2.2. Evrenden Önceki Durumda Ortaklık

Evrenin, yani Gök ve Yer’in oluşumu öncesinde Antik Çin başlangıç mitlerinde var olan ortaklıklardan ilki yaratıcı bir tanrının bulunmamasıdır. Yaratıcı tanrı fikri olmadığı için en kutsal olanın Gök olduğu söylenebilir. Zhou (MÖ 1028-256) hükümdarı Gök’ten emir aldığını ve O’na vekalet ettiğini söylemiştir. Tian (Gök) veya Shang Ti (Göğün Efendisi) diye anılan tanrının Büyük Ayı’da oturduğuna, her şeyi gördüğü ve bildiğine, hükümlerinde yanılmadığına ve antlaşmalarda O’na başvurulduğuna inanılırdı. Fakat V-VI. Yüzyıllar itibarıyla dini nitelikleri kaybolarak kozmik düzenin temel ilkesine (*dao*) ve ahlak yasasına dönüştüğü belirtilmiştir. Ayrıca sadece kralın kurban sunabildiği Gök (Tian) hanedanın koruyucusu, kral ise Tian’ın oğlu ve Shang Ti’nin naibi olarak kabul edilmeye başlamıştır.(Eliade, 2009, s. 19) Dolayısıyla Gök’teki hakimiyet kral nezdinde yeryüzüne indirilmiştir. Başlangıç mitlerinin derlenmeye başladığı bu dönemde açığa çıkan Konfüçyüsçü düşüncede de yaratıcı ve düzenleyici bir tanrı fikri yoktur.(Seyfeli, 2026, s. 215) Daoizm’de ise M II. Yüzyılda Laozi’nin tanrılaştırılarak ona yaratıcı sıfatı verilmiştir, ancak bu Dao’nun tezahürü mahiyetindedir. Tanrılaşma, Laozi gibi üstün ruhların ölümsüzleşmesiyle ilişkilidir.(Seyfeli, 2026, ss. 247, 274)

Mitlere göre evrenden önce tanrı yoktu, ama hiçlik de yoktu. Evrendeki her şeyi içinde barındıran bir teklik vardı. Buna Göksel Sorular şekilsiz ve bulanık bir alacakaranlık demiştir.(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Özsel Ruh, belirsiz, kararsız, bulanık, şekilsiz, biçimsiz ve bilinmeyen imgeler olduğunu söylemiştir.(An, King of Huainan, 2010, 7.1; Karatosun, 2013, s. 49) Göksel desenler ise Büyük Başlangıç dediği(An, King of Huainan, 2010, 3.1; Karatosun, 2013, ss. 49-50) bu varlığın her şeyin özü olduğuna, evrenin bu bilinmeyen sonsuz teklikten çıktığına işaret etmiştir. Dao’nun Kökeni sadece bu karmaşık büyük boşluktan, her şeyin onunla özdeş ve iç içe geçmiş olduğundan bahsetmiştir.(Yün-Hua, 1977, s. 75) Pangu mitindeyse karmaşıklık yumurta gibidir ve Göğün ve Yer’in birliğidir. Bu, şekilsiz ve bulanık birlik yumurtayla ifade edilmiştir.(Karatosun, 2013, s. 54; Kosa, 2009, ss. 171, 173, 179)

Dolayısıyla mitlere göre evren yokluktan veya bir yaratıcı güçten kaynaklı değildir. Tamamı evrenin çekirdeği denebilecek karmaşık, şekilsiz ve bulanık ama içinde tüm evreni barındıran bir varlığı (mikroevren) işaret etmektedir.

2.2.3. Gök ve Yer'in Oluşumunda Ortaklık

Gök ve Yer'in oluşumu iki katmanlı evrenin başlangıcı anlamına gelir. Yeraltı, mitlerde hiç geçmez. Göksel Desenler (*Tianwen*) evrenin oluşumundaki teklige en açık yer veren mittir. Başlangıçtaki biçimsiz hale Büyük Başlangıç demıştır. Önceki sonrakini doğuran süreçte Dumansı Boşluk, uzay-zaman (mekan ve zaman) ve Orijinal *Qi* (öz, nefes) tekliginden sonra ikiliğe geçiş *Qi*'nin saf ve parlak kısmının yayılarak Göğü, ağır ve bulanık kısmının ise katılarak Yer'i oluşturmasıyla olur. Önce Gök tamamlanır, ardından Yer sabitlenir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1; Karatosun, 2013, ss. 49-50) Böylece Gök ve Yer ayrılarak oluşmuştur. Öncesi ise bu ikisinin birliğine ve tek öze sahip olduğuna işaret eder. **Özsel Ruh** miti en baştaki biçimsizlikten iki ruh doğduğunu belirtir. Bunlardan birisi Göğü kurarken diğeri Yer'i tasarlar, her ikisi de uçsuz bucaksızdır.(An, King of Huainan, 2010, 7.1; Karatosun, 2013, s. 49) Diğer mitte ortak olan noktası öncesindeki tek loşluk, Gök ve Yer'in oluşumu ve *Yang* ve *Yin*'i oluşturmalarıdır. Özsel Ruh mitinin devamında insanların Göğü baba, Yer'i ana kabul edip Göğün dinginliğiyle arınıp Yer'in istikrarıyla sakinleştikleri belirtilir.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Burada başlangıçtaki tek öze, bu özün Gök ve Yer vasıtasıyla tüm varlıklara ve insanlara geçtiğine işaret vardır. **Göksel Sorular**, başlangıçtaki karışıklıktan/teklikten, Göğün ve Yer'in değil de gündüzün ve gecenin, ardından *Yin* ve *Yang*'ın oluşumuna geçer. Sonra sırasıyla Göğün ve Yer'in ayrıntılı şekilde **biçimlendirilmesini anlatır**.(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Gök ve Yer'in oluşumu geçmez, fakat *Yin* ve *Yang*'ın oluşumu daima bu ikisiyle birliktedir. Hatta *Yang* Göğün, *Yin* Yer'in temel özüdür.

Pangu mitinin *Yiwen Leiju* versiyonunda başlangıçta karmaşık ve karışık olan Gök ve Yer'in birlikti. Çünkü yumurta gibiydi. İçinde Pangu doğdu. Gök ve Yer uzun sürede ayrıldı. Bu sürede Pangu'nun (yumurtanın) *Yang* ve saf olan kısmı Göğe dönüşürken *Yin* ve bulanık olan kısmı Yer'e dönüştü.(Kosa, 2009, ss. 173, 179) Pangu kuluçkadan çıkan bir varlık gibi tanımlanır. *Suishu Yanyi Chao* versiyonuna göre Gök ve Yer oluştuktan sonra Pangu'yla birlikte büyümeye devam ederler ve uzun süre sonra Gök ve Yer ayrılır. Pangu evrene canlılık verendir, gündüz ve gece, yaz ve kış, rüzgar ve gök gürültüsü ondan kaynaklanır.(Karatosun, 2013, ss. 54-55; Kosa, 2009, s. 171) Aslında yaşayan evrendir. Pangu mitinin en önemli ortak noktası Göksel Desenler'deki Orijinal *Qi*'nin saf kısmının Göğü, bulanık kısmının ise Yer'i oluşturmasına(An, King of Huainan, 2010, 3.1; Karatosun, 2013, ss. 49-50) paralel olmasıdır. Tek yumurta ve Orijinal *Qi* başlangıçtaki birlik ve teklige, her şeyin özüne işaret eder. Yumurtanın akı ve *Qi*'nin saf ve parlak kısmı Göğün, yumurtanın sarısı ve *Qi*'nin bulanık kısmı ise Yer'in özü anlamına gelir.

2.2.4. Yang ve Yin'in Oluşumunda Ortaklık

Göksel Sorular'da Gök ve Yer'in oluşumundan açıkça bahsedilmez. Ancak üç defa iç içe geçerek *Yin* ve *Yang*'ın birleştiğini ve var olan her şeyi ortaya çıkardıklarını ifade eder. Ardından Göğün biçimlendirilmesine geçer.(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Dolayısıyla Gök ve Yer ile *Yin* ve *Yang*'ı birlikte görüyor gibidir. Her şeyin özünde bu iki zıtlık

vardır, hatta bunların özü tek olandır. Özsel Ruh miti Gök ve Yer'in *Yin* ve *Yang* olarak ayrıştıklarını ve sekiz yöne yayıldıklarını söyler. Ardından evrenin içindekilerin oluşumuna geçilir. Orijinal *Qi*'nin yaratıklara, saf/duru *Qi*'ninse insanlara dönüştüğünü söyler. İnsanların kaynağı Gök olan Özsel Ruh ile kaynağı Yer olan iskelet sisteminden meydana geldiğini ifade eder. Özsel Ruh içine girdiğinde iskelet sistemi köküne döner, böylece insan hayat bulur.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Bu, insanın özünün *Yin* ve *Yang* olan Yer ve Gök'ten olduğunu gösterir. Göksel Desenler mitine gelince *Yin* ve *Yang*'ın üremesi Gök ve Yer'in saf *Qi*'lerini birleştirmeleriyle gerçekleşir. *Yin* ve *Yang*'ın karmaşık/bulanık *Qi*'leri dört mevsimi, onların yayılmış *Qi*'leriye sayısız şeyi meydana getirir. Devamında *Qi*'nin farklı yönleri ateşi, suyu meydana getirir ve onlar da güneş, ay ve yıldızları vs. biçimlendirir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1) Böylece birden ikiye, ikiden çokluğa geçilirken evrenin içindekiler düzenlenir. Ama esas olan tek olandan üreyen *Yin* ve *Yang*'ın, Gök ve Yer'in her şeyin özü olmasıdır.

Pangu miti *Yang* ve *Yin* konusunda Göksel Desenler'e paraleldir. *Yiwen Leiju* versiyonuna göre karmaşık haldeyken Gök ve Yer birbirinden ayrıldığında saf (yumurta akı) ve *Yang* olan Göğü, katışık/bulanık (yumurta sarısı) ve *Yin* olan kısım ise Yer'i meydana getirir. Gök, Yer ve Pangu büyüyerek evrenin kabası (yönler, yaz, kış, rüzgar, gök gürültüsü gibi) düzenlenmiş olur.(Ayrıca bk. Karatosun, 2013, ss. 54-55; Kosa, 2009, s. 171) Böylece tekten ikinin üremesi *Yang*/Gök ve *Yin*/Yer bütünlüğünün oluşması anlamına gelir.

2.2.5. Varlık Fikri ve Evrenin Düzenlenmesinde Ortaklık

Varlık fikri geniş açıdan evren algısıyla ilgili iken hem evreni hem de evrenin içindeki varlıkları ihtiva eder. Kapsamı açısından ise kuşattığı en önemli varlık insandır. Dolayısıyla varlık fikrinin iki temel boyutu vardır; evren ve insan. Başlangıç/yaratılış mitleri bu ikisinin başlangıcını ihtiva edebilir ve evren ve insan algısı için en önemli kaynaklardır. Göksel Sorular, *Yin* ve *Yang*'ın birleşerek var olan her şeyi meydana getirdiklerini ifade eder. Ardından güneş, ay ve yıldızların konumlarına yerleştirilerek Göğün düzenlenmesini anlatır. Sonra yeryüzünün dokuz bölgeye ayrılması gibi düzenlenmesi ve işleyişi gelir. Ayrıca insanın da yer aldığı anlatılar da vardır.(Sukhu, 2017, ss. 95-105; Yuan, 1985, ss. 128-134) Göksel Desenler'e göre *Yin* ve *Yang*'ın karmaşık *Qi*'lerinin oluşturduğu dört mevsimin yayılmış *Qi*'leri her şeyi meydana getirmiştir. Bu, her şeyin kökenine işaret eder, ama bundan sonra çokluğun oluşumuna geçilir. Buna göre *Yang*'ın sıcak *qi*'si ateşi üretir, ateşli *qi*'nin özü ise güneş olur. *Yin*'in soğuk *qi*'si suyu üretir, sulu *qi*'nin özüyse ay olur. Güneş ve ayın taşan *qi*'leri yıldızları ve gezegenleri oluşturur. Dolayısıyla güneş, ay, yıldızlar ve gezegenler Göğe aitken sular, seller, toz ve toprak Yer'e aittir.(An, King of Huainan, 2010, 3.1; Birrell, 1993, s. 32; Karatosun, 2013, ss. 49-50) Dünyayı ve dünya hayatını biçimlendirme bazen özel bir olayla bazen de Gök ve Yer'in, *Yang* ve *Yin*'in veya Orijinal *Qi*'nin işleyişiyle anlatılır.(An, King of Huainan, 2010, 3.2; Yuan, 1985, 3.2) Varlıkların oluşumunda *Yin*-*Yang* zıtlığı değil birliği ve dengesi ön plandadır.

Özsel Ruh çokluğu Göğün ve Yer'in *Yin* ve *Yang*'ın ayrışıp sekiz ana yöne ayrılmasıyla başlatır. Bulanık *qi* yaratıklara, arıtılmış *qi* insanlara dönüşür.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Bu nedenle insanın özündeki Özsel Ruh Gök'ten, iskelet sistemi/beden ise Yer'den gelir. Ruh bedene girdiğinde beden köküne döner, böylece iki özün birleşmesiyle hayat bulur. Göğün daha

etkilidir, çünkü bilgiler onu örnek alır, Göğü baba Yer'i ana olarak görürler, Göğün dinginliğiyle arınırlar ve Yer'in istikrarıyla sakinleşirler. Ayrıca bu dengeyi kaybedenler helak olurken takip edenler yaşarlar. Dinginlik ve istikrar/durgunluk ruhsal aydınlanmanın merkezidir. Boşluk ve hiçlik, başlangıçtaki teklik/birlik yolun aktığı yerdir. Her şey birden çıkar ve ona bağlıdır. Bu nedenle onu dışarda arayanlar onu içerden kaybederler, onu içsel olarak koruyanlar dışsal olarak da ona ulaşırlar. (An, King of Huainan, 2010, 7.1) Burada ruh ve beden birliği ve dengesine işaret edilir. Dengenin içerden Özsel Ruh'la kurulduğu ve bedende sabitlendiği/durgunlaştığı söylenebilir. Özsel Ruh miti, *Daode Jing*'deki(Lao Tzu, 2008, 42) şu sözle açıklar: “Özsel Ruh, Gök'ten aldığımız şeydir; fiziksel beden ise Yer tarafından bize verilen şeydir. Bu nedenle şöyle denir: ‘Bir, ikiyi doğurur; iki, üçü doğurur; üç, sayısız şeyi doğurur. Sayısız şey, Yin'i taşır ve Yang'ı kucaklar ve hayati enerjinin karışımıyla uyumlu hale gelir.’” (An, King of Huainan, 2010, 7.2) Burada Gök, Yer ve insan üçlemesi vardır. Konfüçyanizm buna üç temel evrensel güç demiştir: Gök (*Tian*), Yer (*Di*) ve insanlar (*ren*). Daoizm ise bu üçlüğü korurken Gök, Yer ve Su gibi başka üçlemeler de yapmıştır.(Seyfeli, 2026, ss. 235, 269-270) İnsanın veya varlıkların özünde başlangıçtaki bir, Gök ve Yer (*Yang* ve *Yin*) ikilisi mevcuttur. Gök, Yer ve insan üçlüsü özlerindeki dengeye ulaşabilirler, dünya hayatının amacı budur.

Pangu mitinin *Suishu Yanyi Chao* versiyonuna Gök, Yer ve Pangu büyürken Gök ve Yer ayrıldıktan sonra Pangu'nun vücuduyla evren düzenlenir, vücudu evrenin kabasını oluşturur. Ondan çıkan şeyler ise evrenin işleyişini biçimlendirir, mesela gözlerini açması gündüzü kapatmasıysa geceyi meydana getirir.(Karatosun, 2013, ss. 54-55; Kosa, 2009, s. 171) Pangu'nun ölüm mitinin *Yishi* versiyonundaysa önce Pangu'nun nefesi gibi vücudundan çıkanlar ve uzuvları dünyanın işleyişini ve yeryüzünün biçimlenmesini doğurur.(Karatosun, 2013, ss. 52-53; Kosa, 2009, s. 180) Pangu mitinde Gök ve Yer'in ayrılmasından sonra çokluğa geçilir. Fakat evrendeki her şeyin Gök ve Yer bütünlüğü/birliği anlamına gelen Pangu'ya bağlı olması teklik fikrinin Pangu'yla sürdürüldüğü anlamına gelir.

Varlıkların oluşumunda en önemlisi insanın başlangıcıdır. Nüva mitleri insanın özel olarak yaratıldığına işaret eder. Nüva çamurdan ya şekillendirerek ya da çamura ip geçirip sallayarak insanlar meydana getirir.(Birrell, 1993, s. 35; Karatosun, 2013, s. 59; Yang vd., 2005, ss. 68, 172) Fakat Nüva mitinde ruh üfleme ve canlanmaya yer verilmez. Bunun sebebi Özsel Ruh mitindeki insanın iki özüyle ilgili olabilir. Canlılıkla ilişkilendirilebilecek tek şey Özsel Ruh'tur. Bunun kökeni Gök'tür. Yer ise iskeletin/bedenin kökenidir. Bu iki özün birleşmesi insanı meydana getirir.(An, King of Huainan, 2010, 7.1) Nüva mitindeyse insanın sadece biçimlendirilmesi anlatılır.

2.2.6. Çoklukta Tek Öz Fikrinde Ortaklık

Her şeyin tek özden gelip ona sahip olması öncelikli olarak başlangıçta, Gök ve Yer oluşmadan önce var olan bir öze işaret eder. Göksel Sorular, Özsel Ruh mitine paralel şekilde başlangıçta şekilsiz ama var olan bir tekliğe işaret eder.(Sukhu, 2017, ss. 94-95; Yuan, 1985, s. 127) Özsel Ruh biçimsizlik, kararsızlık, şekilsizlik diye tek loşluktan bahseder.(An, King of Huainan, 2010, 7.1; Karatosun, 2013, s. 49) Bu, birliğe, her şeyin kendisine dayandığı var olmayan tek varlığa işaret

eder. Göksel Desenler mitiyse başlangıçtaki tekliği yine biçimsizlik diye tanımlar ve Büyük Başlangıç diye isimlendirir. Önceki sonrakini doğuran bir süreçte Büyük Başlangıç, Dumansız Boşluk, uzay/zaman ve son olarak Orijinal Qi ürer. Qi, kendisinden doğan ikilik öncesindeki tekliktir, Gök ve Yer, daha sonra Yin ve Yang ikilileri ondan ürer.(An, King of Huainan, 2010, 3.1) Dolayısıyla her şeyin özünde nefes, öz diye çevrilen Qi vardır. Her şeyin orijini ve özüdür, Orijinal Qi denir. Pangu mitindeyse her şeyin kökünde yer alan Gök ve Yer karmaşıktı, yani tekti ama içinde ikisinin de özünü barındırıyordu. Bu yumurta benzeri yapıda Pangu doğdu, hala teklik vardı.(Kosa, 2009, ss. 173, 179) Gök, Yer ve Pangu birliği vardı, çünkü Gök ve Yer henüz bitişikti, ayrıldıktan sonra Göğün varlıkları ile Yer'in varlıkları Pangu'dan ikiye dönüştü.(Karatosun, 2013, ss. 54-55; Kosa, 2009, s. 171) Böylece evrendeki tüm varlıkların özü Pangu oldu.

Mitlerin ortak noktalarından birisi her şeyin aynı özden (*qi*=Pangu, Dao) geldiği şeklindedir. İsmi verilsin ya da verilmesin bu öz tektir, fakat evrende görünürde çokluk vardır. Bu noktada ikilik Gök ve Yer veya Yin ve Yang diye ifade edilebilir. Bunlar karşıtlığı değil birbirini tamamlayan ve özü itibariyle iyi olan zıtları ifade eder. Bu zıtlıkta kötü ve kötülük yoktur, Yang ve Yin kötüyü doğuran bir karşıtlık ifade etmez. Bu nedenle aslında her şey öz itibariyle iyidir. Bu sonradan Taiji'yle sembolize edilmiştir. Yani Yang'da Yin ve Yin'de Yang bulunur, ikisi bir bütün olur. Dolayısıyla insan da kendi bütünlüğünü, dengesini kurmalıdır. Makroevrendeki özsel denge mikroevrende de kurulmalıdır. Antik Çin'de kötü olan varlık değil varlığın Yang-Yin dengesini kaybetmeye yol açan davranışlarıdır.(Seyfeli, 2026, ss. 208-209)

3. SONUÇ

Antik Çin evrenin başlangıç mitlerinin bir geleneğin ürünü olduğu ve Daoizm ve Konfüçyanizm için de önemli bir geleneksel kaynak olduğu anlaşılmıştır. Mitlerin içeriğinin temel olarak altı yönden ortak olduğu görülmüştür. Çin evren algısının Gök ve Yer şeklinde iki katmanlı olduğu, dolayısıyla yeraltı katmanının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu, Antik Çin dünya hayatı, varlık ve insan fikrini biçimlendirirken iyi-kötü karşıtlığı ve bunun biçimlendirdiği ahiret (ceza-mükafat, cennet-cehennem) anlayışını doğurmamıştır. Her şey iyidir, kötü olan ise Gök ve Yer, Yang ve Yin dengesini kuramamak veya bozmaktır. Dünya hayatının amacı bu dengeyi kurmak, ölümden sonra ise öteki dünyayı buna göre yeniden biçimlendirmektir. Ölüm ritüelleri bu dengeyi kurmayı hedefler.

Mitlerin ortak özellikleri evrenin oluşumu öncesinde her şeyi içinde barındıran karmaşık bir tekliği, ardından bu teklikten ikilik (Gök ve Yer, Yang ve Yin) doğduğunu, bundan da çokluğa geçildiğini göstermiştir. İkiliğin özünde teklik bulunduğu gibi çokluk da ikilikten, dolayısıyla teklikten doğmuştur. Bu nedenle varlık ve insan fikri bu başlangıçla şekillenmiş ve varlığın anlamını kurarken dünya hayatını biçimlendirmeyi de gerçekleştirmiştir. İnsanın Gök ve Yer'deki dengeyi/birliği yine en kutsal olan Göğün hakimiyetinde kendisinde kurması temel amacı olmuştur. İlk Daoist metin (*Daode Jing*) bu sisteme ikilikten sonra üçlüğü yerleştirmiştir. Daha sonra Konfüçyanizm ve Daoizm üçleme fikrini farklı şekillerde sürdürmüşlerdir. Ayrıca Orijinal Qi veya Pangu'nun her şeyin özünü oluşturan teklik olduğu anlaşılmıştır.

4. KAYNAKÇA

- Aksin, S. (2024). *Hinduizm’de Yaratılış: Evren ve İnsan Algısı*. Eskiyei Yayınları.
- An, King of Huainan, L. (2010). *The Huainanzi: A Guide to the Theory and Practice of Government in Early Han China* (J. S. Major, S. A. Queen, A. S. Meyer, & H. D. Roth, Çev.). Columbia University Press.
- Birrell, A. (1993). *Chinese Mythology: An Introduction*. The Johns Hopkins University Press.
- Eliade, M. (2009). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (A. Berktaş, Çev.; C. 2). Kabalcı Yayınları.
- Guo, J. (2011). Concepts of Death and the Afterlife Reflected in Newly Discovered Tomb Objects and Texts from Han China. İçinde A. Olberding & P. J. Ivanhoe (Ed.), *Mortality in Traditional Chinese Thought* (ss. 85-115). State University of New York Press.
- Karatosun, M. O. (2013). *Geleneksel Çin Mitleri Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri.
- Kosa, G. (2009). Pangu’s Birth and Death as Recorded in a Tang Dynasty Buddhist Source. *Oriental Archive: Quarterly Journal of African and Asian Studies*, 77(2), 169-192.
- Lao Tzu. (2008). *Tao Te Ching* (J. Star, Çev.). Penguin Books.
- Loewe, M. (1979). *Ways to Paradise: The Chinese Quest for Immortality*. George Allen & Unwin.
- Major, J. S. (2010). Three: Celestial Patterns. İçinde *The Huainanzi: A Guide to the Theory and Practice of Government in Early Han China* (ss. 109-113). Columbia University Press.
- Poo, M. (2011). Preparation for the Afterlife in Ancient China. İçinde A. Olberding & P. J. Ivanhoe (Ed.), *Mortality in Traditional Chinese Thought* (ss. 13-36). State University of New York Press.
- Roth, H. D., & Major, J. S. (2010). Seven: Quintessential Spirit. İçinde *The Huainanzi: A Guide to the Theory and Practice of Government in Early Han China* (ss. 233-239). Columbia University Press.
- Seyfeli, C. (2026). *Akademik Dinler Tarihi I*. DTA Yayıncılık.
- Sukhu, G. (Ed.). (2017). *The Songs of Chu: An Anthology of Ancient Chinese Poetry by Qu Yuan and Others*. Columbia University Press.
- Taylor, R. L., & Choy, H. Y. F. (2005). *The Illustrated Encyclopedia of Confucianism*. The Rosen Publishing Group.
- Wang, E. Y. (2011). Ascend to Heaven or Stay in the Tomb? Paintings in Mawangdui Tomb 1 and the Virtual Ritual of Revival in Second-Century B.C.E. China. İçinde A. Olberding & P. J. Ivanhoe (Ed.), *Mortality in Traditional Chinese Thought* (ss. 37-77). State University of New York Press.
- Yang, L., An, D., & Turner, J. A. (2005). *Handbook of Chinese Mythology*. ABC-CLIO.

Yuan, Q. (1985). *The Songs of the South: An Anthology of Ancient Chinese Poems by Qu Yuan and Other Poets* (D. Hawkes, Çev.). Penguin Books.

Yü, Y.-S. (1987). “O Soul, Come Back!”: A Study in The Changing Conceptions of The Soul and Afterlife in Pre-Buddhist China. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 47(2), 363-395.

Yün-Hua, J. (1977). The Silk Manuscripts on Taoism. *T'oung Pao*, 63(1), 65-84.

INTEGRATING DIGITAL TECHNOLOGIES IN RURAL KAZAKHSTANI PRIMARY EDUCATION FOR ENHANCED STUDENT ENGAGEMENT

Dr. Aigerim Nurgaliyeva, Dr. Yerzhan Kairatov, Dana Sarsenova

Faculty of Education, Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan

ABSTRACT

This research explores the integration of digital technologies within rural Kazakhstani primary classrooms to foster student engagement through constructivist learning paradigms. Drawing from Vygotsky's Zone of Proximal Development, the study implements tablet-based interactive applications aligned with national curriculum standards, emphasizing collaborative knowledge construction over rote memorization characteristic of Soviet pedagogical legacies. Case studies from Akmola and Pavlodar oblast schools demonstrate how gamified mathematics platforms transform abstract algebraic concepts into narrative-driven quests rooted in nomadic cultural motifs, enabling spatial reasoning development through virtual steppe navigation tasks. Teacher training frameworks adapt Laurillard's conversational learning model for low-bandwidth environments, prioritizing asynchronous content delivery through Kazsatnet satellite infrastructure. The research identifies critical sociocultural mediators: bilingual interfaces bridging Kazakh-Russian digital divides while preserving oral storytelling traditions through multimedia folktale archives. Parental involvement models leverage WhatsApp communities extending classroom discourse into domestic spaces, addressing urban-rural educational schisms persisting since perestroika reforms. Theoretical synthesis integrates TPACK framework with postcolonial pedagogy, recognizing technology as both emancipatory tool and potential neo-colonial imposition when content remains metropolitan-centric. Classroom ethnographies reveal enhanced peer scaffolding through screen-sharing protocols substituting scarce physical manipulatives. Longitudinal discourse analysis confirms discursive shifts from teacher-monologue to student-dialogue patterns mirroring Habermasian communicative competence evolution. Policy implications advocate national digital curriculum localization incorporating UNESCO ICT Competency Frameworks adapted for nomadic pastoralist contexts. The study positions digital integration not as technological transplantation but cultural translation enabling rural Kazakhstani children equitable participation within knowledge economies dominated by urban technocratic elites.

Keywords: digital integration, rural education, Kazakhstani primaries, constructivist pedagogy, cultural localization

STEM EDUCATION REFORMS THROUGH PROJECT-BASED LEARNING IN KAZAKHSTAN URBAN HIGH SCHOOLS

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Abayeva, Nursultan Tolegenov, Aidana Bekbolatova

Department of Pedagogy and Psychology, Almaty University of Management, Kazakhstan

ABSTRACT

This practitioner inquiry examines project-based learning transformations within Almaty and Astana STEM high schools, challenging transmission models inherited from Soviet technical education toward Deweyan experiential continua. Longitudinal classroom ethnographies document engineering design cycles addressing local wicked problems—Aral Sea restoration modeling, renewable microgrid prototyping for earthquake-prone regions—fostering authentic scientific habits absent in textbook-centric instruction. Theoretical framework synthesizes situated learning communities with culturally responsive pedagogy, recognizing Kazakhstani youth bicultural competencies bridging nomadic collectivism with global innovation imperatives. Curriculum mapping reveals NGSS-inspired performance expectations adapted through indigenous knowledge systems: computational thinking encoded within traditional knot mathematics, data literacy contextualized through epic genealogical mapping. Teacher agency emerges through Lesson Study communities adapting Japanese collaborative planning for hierarchical educational cultures. Discourse analysis confirms epistemic shifts from algorithmic reproduction to conjectural elaboration mirroring scientific communities' knowledge building. Assessment innovation replaces summative examinations with portfolio defenses employing Toulmin argumentation structures evaluating warrant-data linkages. Partnership ecologies link Nazarbayev Intellectual Schools with university STEM centers creating feeder systems developing research identities among adolescents. The research critiques neoliberal standardization pressures threatening project depth, advocating assessment consortia prioritizing disciplinary literacy over testable content. Sociocultural analysis reveals gender dynamics favoring female participation within collaborative formats countering STEM stereotypes. Policy recommendations establish national PBL centers within regional universities alongside accreditation reforms recognizing project portfolios equivalent to university entrance examinations. This scholarship establishes urban Kazakhstani STEM education as hybrid space negotiating global knowledge economies with cultural sovereignty.

Keywords: project-based learning, STEM education, Kazakhstani high schools, situated cognition, culturally responsive pedagogy

TEACHER TRAINING PROGRAMS FOR INCLUSIVE EDUCATION IN IRANIAN SPECIAL NEEDS SCHOOLS

Dr. Reza Ahmadi, Soraya Mahmoudi

Faculty of Education and Psychology, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This phenomenological study explores teacher sensemaking within Iran's nascent inclusive education paradigm confronting dual cultural-material barriers rooted in Islamic educational traditions and infrastructural scarcity. Drawing from Dewey's reflective praxis tradition, the research documents transformative professional learning communities adapting Universal Design for Learning principles toward Shi'a pedagogic virtues emphasizing individualized moral development alongside differentiated academic trajectories. Narrative inquiry reveals teachers reconstructing professional identities navigating tensions between revolutionary educational equity mandates and traditional special education segregation models. Critical discourse analysis of training manuals uncovers latent ableism embedded within color-euphemistic deficit language requiring semiotic reconstruction. Longitudinal classroom ethnographies trace Universal Design implementation through Qur'anic principles of divine diversity manifesting differentiated instruction honoring students' unique spiritual destinies. Collaborative action research cycles develop situated assessment practices replacing standardized testing with dynamic indicator systems tracking functional life skills essential for Islamic adulthood rites. The research identifies critical friendship networks enabling teacher emotional labor processing compassion fatigue inherent within resource-scarce contexts. Theoretical synthesis integrates Vygotsky's defectology with postcolonial disability studies recognizing Western inclusion models' cultural hegemony confronting indigenous healing traditions. Policy analysis critiques Ministry of Education's top-down mandates absent capacity-building infrastructure, advocating grassroots teacher-led curriculum localization. Partnership models linking special education colleges with neighborhood mosque study circles extend learning support networks beyond school walls. This scholarship establishes Iranian inclusive teacher education as dialogic praxis negotiating global human rights discourses with Islamic pedagogical sovereignty.

Keywords: inclusive teacher training, Iranian special needs, UDL adaptation, professional learning communities, cultural responsiveness

CURRICULUM DEVELOPMENT FOR CULTURAL HERITAGE EDUCATION IN IRANIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Hassan Rezaei, Fatemeh Karimi

Department of Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT

This curriculum theory study designs heritage-infused primary education countering cultural globalization through phenomenological reconstruction of lived Persianate traditions. Drawing from Gadamer's hermeneutic circle, the framework integrates Nowruz rituals, Haft-Sin symbolism, and epic oralities within numeracy developing cyclical temporal consciousness countering linear Western progress narratives. Literary analysis recovers pre-Islamic pedagogical motifs embedded within Ferdowsi's versified mathematics illustrating geometric proportion through Rostam's mythic armors. Arts integration employs Safavid miniature techniques developing fine motor control alongside aesthetic literacies recognizing beauty as divine manifestation per Suhrawardi's Illuminationist philosophy. Social studies units reconstruct Zoroastrian environmental stewardship through qanat water management simulations teaching hydrological cycles alongside communal resource governance. Critical pedagogy examines Pahlavi-era Westernization confronting Islamic Revolution's cultural indigenization creating dialogic confrontation enabling students hybrid heritage consciousness. Digital humanities mapping visualizes Silk Road curriculum threads connecting Isfahan tilework patterns with Chinese porcelain technologies. Teacher professional development employs narrative medicine protocols processing generational trauma transmission through heritage rupture. Parental engagement through community craft circles extends curriculum into domestic lifeworlds. Assessment innovation replaces objective testing with hermeneutic exhibitions where students interpret family heirlooms through multivocal historical lenses. Policy recommendations establish national heritage curriculum centers within teacher training institutes alongside UNESCO recognition of Persianate pedagogic traditions. This scholarship positions Iranian cultural heritage education as decolonizing praxis restoring civilizational memory through curriculum indigenization.

Keywords: cultural heritage curriculum, Iranian primary education, hermeneutic pedagogy, Persianate traditions, decolonizing curriculum

BLENDED LEARNING MODELS IMPACT ON STUDENT PERFORMANCE IN PAKISTANI PUBLIC UNIVERSITIES

Assoc. Prof. Dr. Imran Malik, Dr. Sana Rehman

Faculty of Management Sciences, University of Management and Technology, Pakistan

ABSTRACT

This design-based research implements blended learning ecologies within Pakistani public universities negotiating infrastructural precarity through adaptive pedagogic architectures. Drawing from Engeström's expansive learning theory, the study documents contradiction-navigation cycles between face-to-face lecture traditions and Learning Management System affordances. Zoom breakout rooms replicate traditional *talimi markaz* discussion circles enabling Urdu-English code-meshing within academic discourse communities. Moodle repositories preserve lecture recordings addressing chronic electricity disruptions characteristic of South Asian higher education. WhatsApp scholarship circles extend Socratic seminars beyond campus boundaries creating persistent knowledge communities. Faculty development employs Kolb's experiential learning cycles adapting Blackboard techniques for low-data bandwidths. Critical pedagogy examines neoliberal edtech solutions confronting indigenous apprenticeship traditions creating hybrid learning ontologies. Longitudinal learning analytics reveal peak engagement during iftar-Ramadan periods confirming spiritual-temporal curriculum alignments. Gender analysis documents enhanced female participation through asynchronous modalities mitigating purdah constraints. Assessment transformation replaces proctored examinations with e-portfolio defenses employing backward design mapping authentic disciplinary performances. Third-space theory reveals blended environments generating hybrid literacies negotiating Global North edtech with South Asian oralities. Faculty sensemaking narratives confirm identity reconstruction from content transmitters toward learning architects. Institutional analysis critiques HEC edtech funding favoring elite private universities, advocating public institution capacity grants. Community of practice theory documents horizontal knowledge exchange between regional public universities creating sustainable edtech ecosystems. This scholarship establishes Pakistani blended learning as glocal praxis negotiating digital equity within postcolonial higher education landscapes.

Keywords: blended learning, Pakistani universities, design-based research, glocal pedagogy, expansive learning

VOCATIONAL EDUCATION REFORMS ADDRESSING UNEMPLOYMENT IN RURAL PAKISTAN

Ayesha Zubair, Muhammad Faisal

Institute of Business Management, University of Agriculture Faisalabad, Pakistan

ABSTRACT

This participatory action research reforms rural vocational education confronting agrarian distress through situated curriculum responsive to Punjab-Sindh-KP deagrarianization pressures. Drawing from Lave and Wenger's communities of practice, the study establishes microenterprise incubation centers within existing government vocational institutes transforming trainees into artisan-entrepreneurs. Solar irrigation installation apprenticeships integrate PV technology with traditional tube-well maintenance creating dual competency profiles. Leather goods manufacturing programs preserve *chappal* artisanal traditions through modern leather tanning technologies enabling urban market access. Curriculum mapping employs DACUM methodology documenting actual occupational tasks performed by rural microenterprises rather than obsolete trade classifications. Incubator mentorship employs indigenous *ustad-shagird* relationships adapting German *Meister* tradition for Pakistani contexts. Microfinance integration through Akhuwat interest-free loans addresses startup capital barriers characteristic of rural entrepreneurship. Gender analysis documents women-only handicraft clusters achieving enhanced market linkages through female trader networks. Backward linkages establish farm-to-factory supply chains for organic cotton and herbal dyes creating circular economies. Digital literacy modules enable Jumia.pk marketplace participation extending rural products to Karachi-Lahore consumers. Impact evaluation employs OECD-DAC criteria documenting sustainable livelihood improvements through diversified income portfolios. Policy recommendations advocate NAVTTC restructuring toward cluster-based training institutes alongside provincial apprenticeship levies funding enterprise incubation. Third-space pedagogy reveals hybrid vocational identities negotiating traditional artisanal pride with entrepreneurial subjectivity. This scholarship establishes rural Pakistani vocational education as development praxis generating dignified employment pathways within deagrarianizing countryside.

Keywords: vocational reform, rural unemployment, microenterprise incubation, situated curriculum, indigenous apprenticeship

BILINGUAL EDUCATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN GEORGIAN PRIMARY SCHOOLS

Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Dr. Levan Beridze

Faculty of Education and Humanities, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia

ABSTRACT

This ethnographic study examines Georgian-Russian-English trilingual education negotiating post-Soviet language ideologies within Black Sea borderland classrooms. Drawing from Cummins' interdependence hypothesis, the research documents academic language development through strategic translanguaging practices enabling conceptual continuity across Mtieluri-Georgian-Russian academic registers. Teacher training employs García's heteroglossic orientations replacing monoglossic purism with dynamic bilingual pedagogies honoring Soviet multilingualism legacies. Curriculum analysis reveals Common European Framework adaptations incorporating Georgian epic oralities within EFL narrative structures creating cultural-linguistic bridges. Critical pedagogy confronts Russian-as-oppressor ideology confronting economic pragmatism requiring Russian fluency for Abkhazia-Tskhinvali trade corridors. Parental discourse analysis reveals generational schisms between Soviet trilingual elites favoring Russian maintenance and independence-era nationalists prioritizing English. Classroom discourse studies document scaffolded code-switching facilitating higher-order thinking unavailable through single-language instruction. Assessment innovation develops holistic bilingual proficiency portfolios replacing discrete-skills testing. Regional analysis reveals Adjara classrooms achieving superior translanguaging through maritime multilingualism contrasting highland monoglossia. Policy recommendations advocate trilingual teacher certification alongside national language policy recognizing translanguaging competence. Decolonial theory examines English hegemony confronting Russian postcolonial dominance creating third-space linguistic identities. Longitudinal student trajectories confirm enhanced metalinguistic awareness facilitating EU integration aspirations. Community school partnerships with borderland traders provide authentic Russian immersion contexts. This scholarship establishes Georgian trilingual education as geopolitical praxis negotiating imperial afterlives through heteroglossic pedagogic orientations.

Keywords: bilingual education, Georgian primaries, translanguaging pedagogy, post-Soviet multilingualism, heteroglossic classrooms

**POSTCOLONIAL THEMES IN CONTEMPORARY PHILIPPINE NOVELS
ADDRESSING LABOR MIGRATION TRAUMA**

Prof. Dr. Maria Theresa Santos, Dr. Jose Rizalino Cruz, Luzviminda Reyes

Department of Filipino and Philippine Literature, University of the Philippines Diliman,
Philippines

ABSTRACT

This study explores how contemporary Philippine novels articulate the postcolonial condition through narratives of overseas labor migration, examining works that capture the diaspora experience of Overseas Filipino Workers. Drawing on Homi Bhabha's concepts of hybridity and the third space, the analysis reveals how these novels depict the psychological fragmentation experienced by characters navigating multiple cultural geographies—from rural Philippine villages to Middle Eastern urban centers. The texts construct a palimpsestic narrative structure where colonial histories of Spanish haciendas and American plantations overlay contemporary experiences of domestic work in foreign households, creating layered identities that resist singular national belonging. Language becomes a site of contestation as characters employ Taglish code-switching and fragmented syntax to express emotional dislocation, challenging the state's narrative of migration as purely economic empowerment. The novels also critique neoliberal labor export policies by foregrounding affective losses—familial separation anxiety, cultural estrangement, and racialized workplace hierarchies—that official discourses suppress. Through close reading of spatial metaphors, the study demonstrates how domestic spaces in host countries become microcosms of neocolonial power relations, with Filipino maids navigating the intimate interiors of expatriate homes while maintaining invisible presence. This literary resistance transforms personal trauma narratives into collective postcolonial critique, positioning migration fiction as counter-archive preserving unarticulated diaspora experiences against state-sanctioned success stories.

Keywords: postcolonial literature, labor migration, Philippine novels, diaspora identity, hybridity

FEMINIST REINTERPRETATIONS OF MYTHOLOGY IN MODERN FILIPINO POETRY ANTHOLOGIES

Assoc. Prof. Dr. Elena Vasquez, Ramon Dela Cruz, Sofia Magdalena

Department of English and Comparative Literature, Ateneo de Manila University, Philippines

ABSTRACT

This research examines feminist poets' reclamation of precolonial mythologies within modern Filipino poetry anthologies, tracing how indigenous goddesses and animist figures challenge patriarchal reinterpretations imposed through colonial religions. The analysis focuses on the *babaylan*—shaman-priestess figure—as narrative center, revealing how contemporary poets restore her multiplicity against monotheistic erasures. Drawing on ecofeminist theory, the study demonstrates how these poems construct woman-nature continua through vegetative metaphors and lunar cycles that subvert anthropocentric hierarchies embedded in Spanish hagiography. The reclamation process involves deliberate linguistic archaeology, resurrecting archaic Tagalog terms for earth deities while contaminating them with contemporary feminist discourses around body autonomy and ecological grief. Spatial poetics emerges as poets map matrilineal landscapes—rice terraces, mangrove coasts, mountain shrines—as counter-heographies to Manila-centered national narratives. The anthologies become sites of coalition-building across ethnic poetries from Visayan *diwata* cults to Cordillera *anito* traditions, creating pan-Philippine goddess poetics that transcend linguistic fragmentation. This feminist mythopoesis operates through deliberate anachronism, juxtaposing ancient rituals with contemporary ecological crises to reveal enduring colonial violence against land and women. The resulting textual palimpsest preserves endangered oral traditions while generating new feminist mythologies adaptable across digital and print ecologies.

Keywords: feminist mythology, Filipino poetry, babaylan poetics, ecofeminism, goddess reclamation

ARABIC POETIC FORMS EVOLUTION IN EGYPTIAN CONTEMPORARY LITERATURE UNDER POLITICAL CENSORSHIP

Dr. Ahmed El-Sayed, Fatma Nour, Karim Abdel Rahman

Department of Arabic Language and Literature, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

This poetics study traces the mutation of classical Arabic forms within contemporary Egyptian literature as coded resistance against successive censorship regimes. The analysis reveals how poets preserve muwashshah syllabic structures while disguising them within free verse facades, creating formal hybridity that evades algorithmic keyword detection. Through detailed scansion, the study demonstrates how quantitative meter survives through prosthetic substitution—modern stresses replacing classical long vowels—maintaining *baḥr* (sea) undulation beneath surface irregularity. The *ghazal* evolves into dissident miniature, its radical couplets functioning as autonomous protest units detachable for social media dissemination. Political theology permeates this formal resistance as *tawhid* (divine unity) becomes metaphor for desired national cohesion, contrasting fragmented lived reality under emergency laws. Reception theory illuminates how educated readers decipher *tawil* (hermeneutic ambiguity), experiencing double reading pleasure—surface lyricism masking contraband critique. The study positions Egyptian poetic evolution within global dissident traditions, from Soviet samizdat to Chinese Democracy Wall poetry, while emphasizing unique Arabic capacity for multivalent meaning through root-pattern morphology. Digital forensics reveals steganographic practices embedding protest coordinates within metrical feet, transforming poetry into insurgent cartography. This formal subterfuge preserves 1,400-year Arabic literary tradition while adapting to surveillance capitalism, establishing contemporary Egyptian poetry as perfected technology of conscientious objection.

Keywords: Arabic poetics, political censorship, dissident formalism, Egyptian literature, contraband verse

NARRATIVES OF IDENTITY CRISIS IN POST-REVOLUTIONARY EGYPTIAN SHORT FICTION

Prof. Dr. Layla Hassan, Mohamed Salem

Department of Comparative Literature, American University in Cairo, Egypt

ABSTRACT

This narratological analysis examines identity fracture across post-2011 Egyptian short fiction, revealing how formal experimentation captures subjective disintegration following revolutionary temporality's collapse. The study identifies "zero-degree narration"—protagonists observing their own dissolution from nowhere—as dominant mode reflecting aporia between revolutionary becoming and restored authoritarian being. Temporal structure analysis documents extreme narrative compression, folding six months of uprising into single present tense through 4:1 anachrony ratios, creating affective equivalent of historical vertigo. Spatial semiotics reveals Cairo neighborhood partitioning as psychic symptomatology: Downtown becomes palimpsest of Ottoman cosmopolitanism and post-coup security architecture, each checkpoint passage reenacting identity vetting. Reader-response protocols confirm fiction's unique capacity to externalize "revolutionary imposter syndrome"—feeling of having betrayed uprising through survival compromises. Cognitive literary theory illuminates how fragmented focalization mirrors prefrontal cortex dysregulation documented in trauma literature. Economic analysis positions short fiction as accessible form democratizing literary discourse beyond elite novel readership. Digital topic modeling confirms constitutive vocabulary—"martyrdom," "facemask," "checkpoint"—establishing post-revolutionary idiolect. Translation theory reveals untranslatability of *shuhada* martyrdom semantics requiring Egyptian neologisms in target languages. The study establishes Egyptian short fiction as cognitive prosthesis processing collective trauma, transforming private bewilderment into shareable structure of feeling mapping aborted democratization's psychosocial terrain.

Keywords: post-revolutionary fiction, identity crisis, Egyptian literature, trauma narratology, revolutionary time

**BALKAN IDENTITY CONFLICTS IN ALBANIAN DIASPORA LITERATURE
WRITTEN IN TIRANA**

Assoc. Prof. Dr. Luan Rama, Ermal Hoxha, Anila Kuci

Department of Albanian Literature, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This diaspora poetics analysis reveals how Tirana-published novels construct Balkan identity through geocriticism, mapping European host cities through Albanian toponomic translations that recenter periphery. The study documents "elastic present" temporality where 1997 pyramid crisis coexists with current EU candidacy, compressing three decades into narrative simultaneity reflecting diasporic temporal dislocation. Linguistic analysis uncovers strategic Gheg-Tosk code-switching resisting Standard Albanian unification while signaling class mobility through dialect prestige hierarchies. Reader-response studies confirm novels' unique "returnee authenticity premium"—characters who failed abroad gain narrative authority through visible scars of migration defeat. Economic modeling establishes diaspora fiction as cultural remittance paralleling billion-dollar financial flows, with literature laundering reputational damage from economic migration. Digital humanities spatial analysis reconstructs micro-toponymies of Italian *clan destinations* and Greek *zamparia* camps preserved exclusively through fiction. Translation theory documents untranslatability of Albanian kinship terms structuring diaspora sociality, requiring neologistic compounds in host languages. Archival research recovers 1990s manuscripts banned during political transitions. The study positions Tirana diaspora literature as laboratory testing postcolonial theories within European borders, where economic remittances generate cultural remittances contesting Fortress Europe narratives through vernacular accounts of racialized precarity and bureaucratic abjection.

Keywords: Albanian diaspora, Balkan identity, migration literature, geocriticism, cultural remittances

OTTOMAN LEGACIES IN MODERN ALBANIAN NOVELS EXPLORING COSMOPOLITAN ISTANBUL MEMORIES

Dr. Blerta Shala, Flamur Leka

Institute of Literature and Linguistics, University of Arts Tirana, Albania

ABSTRACT

This cosmopolitan memory study examines novels recovering Ottoman Istanbul's Levantine neighborhoods erased from Tirana historiography, positioning *Pera* as mnemonic thirdspace mediating socialist cultural revolution trauma. Archival triangulation maps fiction converging on Galata Tower vicinity where Albanian *kiosks* served multicultural *levendi* sailors, reconstructing multiethnic soundscape through culinary onomatopoeia and trilingual market cries. Linguistic analysis documents turcismos surviving official purification campaigns, functioning as dissident lexicon preserving sensory memories of *börek* aromas and *nargile* vapors. Reader-response confirms "Ottoman nostalgia paradox"—economic resentment toward empire coexisting with cultural affinity for its cosmopolitan residue. Economic analysis establishes *Stamboll* fiction subgenre generating significant literary market share through heritage tourism tie-ins. Spatial analysis reconstructs Galata Street micro-toponymies existing only in literary memory. Translation theory reveals untranslatability of *kapan* guild semantics structuring Ottoman sociality. The study positions Albanian *stambolli* novels as cultural diplomacy platform negotiating EU integration identity anxieties through selective Ottoman heritage reclamation, transforming historical trauma into cultural capital through Levantine cosmopolitan memory work that bridges Tirana-Istanbul cultural corridors while contesting nationalist historiographies.

Keywords: Ottoman memory, Albanian novels, cosmopolitan Istanbul, cultural diplomacy, Levantine heritage

POST-SOVIET GEORGIAN POETRY CYCLES REFLECTING CIVIL WAR TRAUMA AND NATIONAL REVIVAL

Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Levan Beridze, Mariam Kapanadze

Department of Georgian Literature, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT

This formalist analysis dissects post-Soviet Georgian poetry cycles processing Abkhazian war trauma through Shevardnadze-to-Saakashvili revival dialectics. Versification reveals accentual shift from Soviet syllabo-tonic norms, with disrupted meter embodying psychic rupture through "lame" prosody mirroring amputated territories. Cyclical structure analysis confirms ring compositions recapitulating Tbilisi-Sukhumi exilic palindromes. Metaphor theory documents *vineyard* as master trope symbolizing territorial loss through viticultural blight imagery, transforming agricultural lexicon into geopolitical allegory. Reception studies confirm cathartic identification among Internally Displaced Persons communities encountering exilic pastoral modes. Economic modeling positions poetry cycles as cultural infrastructure sustaining national morale during state collapse. Digital motif analysis confirms *sulfur bath* as constitutive post-Soviet image, embodying cleansing/rebirth through thermal immersion. Comparative Soviet poetics establishes Georgian accelerated modernism exceeding Russian postmodernism through intensified image density. Archival recovery uncovers war poems censored during early independence. Translation theory documents untranslatability of *naduri* vineyard semantics requiring Georgian-specific viticultural neologisms. Pedagogical intervention confirms enhanced historical empathy through cyclical reading. The study establishes Georgian post-Soviet poetry as formal laboratory processing imperial dissolution through mnemonic versification, preserving national psyche through prosodic experiment while contesting global memory markets through untranslated locality.

Keywords: post-Soviet poetry, Georgian trauma, war cycles, exilic formalism, national poetics

SYMBOLISM OF MOUNTAIN MYTHOLOGY IN CONTEMPORARY GEORGIAN FOLK TALE ADAPTATIONS

**Assoc. Prof. Dr. Tamar Lomidze, Giorgi Gelashvili, Dr. Irakli Chikhradze, Nato
Javakhishvili**

Institute of Georgian Folklore, Ilia State University, Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

This structuralist folkloristics analyzes contemporary *mtsvivani* adaptations preserving Svan mountain mythology through post-Soviet re-enchantment. Proppian analysis reveals *mountain donor* substitutions replacing Soviet *party helper* figures while maintaining core functions. Motif-indexing confirms *magic mountain* amplification from Soviet proletarian tales. Spatial semiotics maps vertical axis mundi connecting Tbilisi lowlands to Shkhara summit through *upward journey* motifs structuring narrative cosmology. Reception studies confirm regional identification through localized *khevsuruli* variants among schoolchildren. Economic analysis documents folklore tourism market driven by adapted tales. Digital network analysis confirms *Prometheus* centrality linking tale variants. Comparative Caucasus mythology establishes Georgian *mtskhen* warrior uniqueness versus Armenian and Azeri analogs. Archival recovery uncovers Stalinist *anti-mountain* tales purged during collectivization. Translation theory reveals *ali* mountain spirit untranslatability requiring neologistic approximation. Pedagogical intervention demonstrates ecological consciousness through mountain symbolism. The study positions contemporary Georgian folk tale adaptation as post-Soviet cultural survival preserving vertical cosmology against lowland globalization, transforming regional mythologies into national literature through sophisticated contamination of archaic motifs with contemporary geopolitical anxieties.

Keywords: mountain mythology, Georgian folklore, folk tale adaptation, vertical cosmology, post-Soviet re-enchantment

DIGITAL TRANSFORMATION CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR NIGERIAN SMEs IN POST-PANDEMIC ECONOMY

Prof. Dr. Chinedu Okeke, Emeka Nwankwo

Department of Business Administration, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT

This study explores the complex dynamics of digital transformation within Nigeria's SME sector navigating post-pandemic economic realities characterized by heightened market volatility and accelerated technological disruption. Grounded in Technology-Organization-Environment framework, research reveals pervasive challenges including infrastructural deficits compromising reliable internet connectivity essential for cloud-based operations, acute digital literacy gaps hindering ERP and CRM system adoption among first-line managers, and regulatory uncertainty surrounding data localization policies impacting cross-border fintech integrations. Theoretical analysis synthesizes institutional theory perspectives explaining path dependency where legacy manual accounting practices resist SaaS migration despite demonstrated ROI through inventory optimization and customer relationship analytics. Case studies illuminate successful navigation strategies: Lagos-based textile SME clusters leveraging WhatsApp Business API for order fulfillment alongside Flutterwave payment gateways bypassing traditional banking frictions. Stakeholder theory application underscores multi-level interventions required: government digital infrastructure funds addressing last-mile connectivity, private sector training academies upskilling 150,000 micro-entrepreneurs annually, and international development agencies facilitating SME ERP localization. Critical success factors emerge through comparative case analysis: top-performing digital adopters demonstrate CEO digital fluency, cross-functional transformation teams, and phased implementation mitigating employee resistance rooted in change management literature. Ethical considerations highlight data sovereignty tensions between Western cloud providers and Nigerian content protection imperatives alongside algorithmic bias risks embedded within imported HR analytics platforms. Longitudinal analysis confirms digitally mature SMEs achieving competitive positioning within AfCFTA corridors through e-commerce platform development serving regional diaspora markets. Policy recommendations advocate National Digital Economy Framework expansion incorporating SME-specific digital maturity assessments alongside tax incentives favoring indigenous cloud service providers. Research establishes digital transformation not merely technological upgrade but comprehensive socio-technical reconfiguration enabling Nigerian SMEs to transcend pandemic-induced fragilities toward sustainable regional market leadership.

Keywords: digital transformation, Nigerian SMEs, post-pandemic economy, technology adoption, AfCFTA integration

SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN PRACTICES IN NIGERIA'S OIL AND GAS INDUSTRY

Assoc. Prof. Dr. Fatima Yusuf, Adebayo Ogunleye, Chioma Adewale
Faculty of Management Sciences, University of Port Harcourt, Nigeria

ABSTRACT

This research investigates sustainable supply chain transformation within Nigeria's oil and gas sector confronting ESG pressures amid energy transition imperatives. Triple Bottom Line framework reveals environmental performance deficits through persistent gas flaring violating Paris Agreement commitments alongside social license erosion from Niger Delta community conflicts disrupting 28% operational continuity. Institutional theory explains isomorphic pressures driving superficial sustainability reporting absent substantive emissions reduction through supplier carbon accounting integration. Indigenous content development emerges as dual-edged dynamic: IOC localization mandates generating 70,000 direct jobs while creating competency traps hindering technology transfer essential for low-carbon operations. Stakeholder analysis maps complex interdependencies between multinational operators, local service firms, regulatory agencies, and host communities requiring collaborative governance models beyond adversarial contracting paradigms. Circular economy principles application demonstrates flare gas monetization potential through mini-LNG facilities serving industrial clusters alongside produced water recycling achieving zero liquid discharge compliance. Traceability technology adoption through blockchain platforms addressing crude diversion plaguing upstream sector while Scope 3 emissions verification restoring investor confidence critical for capital access within tightening ESG investment mandates. Comparative analysis against Norwegian Petroleum sustainability model confirms Nigeria's unique hydrocarbon dependency requiring contextually grounded pathways balancing short-term fiscal imperatives against long-term diversification. Human capital development emerges linchpin through specialized vocational training addressing 45,000 skilled labor shortage across low-carbon technologies. Policy recommendations advocate Nigerian Content Development Monitoring Board evolution into sustainability regulator incorporating supplier ESG certification alongside Petroleum Industry Act operationalization through binding emissions reduction targets. Research establishes sustainable supply chain reconfiguration as existential imperative positioning Nigeria's oil sector within global energy transition while preserving upstream economic contributions essential for national development amidst mounting climate governance pressures.

Keywords: sustainable supply chains, oil and gas industry, ESG performance, circular economy, stakeholder governance

TOURISM MARKETING STRATEGIES FOR GREEK ISLANDS IN COMPETITIVE MEDITERRANEAN MARKET

Dr. Eleni Papadakis, Nikos Stavrou, Maria Kostopoulos

Department of Tourism Management, University of the Aegean, Greece

ABSTRACT

This strategic marketing analysis addresses Greek islands' competitive positioning within saturated Mediterranean tourism marketplace dominated by mass-market operators. Destination Branding Theory reveals fragmented brand identities across Cyclades-Dodecanese-Ionian clusters undermining collective market power against unified Spanish Balearic and Italian Adriatic campaigns. Experience Economy framework identifies experiential deficits constraining premium pricing despite authentic cultural capital advantages. Digital transformation audit confirms inadequate data analytics capabilities hindering personalized marketing essential for high-value niche segments including cultural heritage enthusiasts, experiential gourmets, and sustainable adventurers. Competitive intelligence benchmarking against Croatia's Istria model demonstrates missed opportunities through underdeveloped wine tourism despite 450+ PDO designations alongside insufficient adventure sports packaging despite world-class wind-sailing resources. Stakeholder coordination challenges emerge between municipalities, ETAA chambers, and GNTTO requiring Destination Management Organization evolution beyond promotional functions toward integrated product development. Revenue management optimization potential identified through dynamic pricing models coordinating ferry-airport-hotel ecosystems maximizing shoulder season occupancy. Crisis resilience analysis post-pandemic underscores diversified portfolio necessity balancing beach tourism dominance through cultural, gastronomic, and wellness verticals. Community-based tourism models preserving authenticity while generating local multiplier effects essential against Airbnb commodification eroding traditional hospitality competitive advantages. Sustainability marketing emerges differentiation platform through verified eco-certifications addressing overtourism backlash across Santorini-Mykonos hotspots. Policy recommendations advocate Greek National Tourism Organization restructuring toward cluster-based Destination Marketing Organizations alongside tax incentives favoring experiential operators. Digital platform consolidation enables real-time bednight distribution across archipelago optimizing occupancy distribution. Research establishes integrated marketing ecosystem as prerequisite transforming Greek islands from price-sensitive beach destinations toward premium cultural-experiential leaders within global tourism hierarchy.

Keywords: tourism marketing, Greek islands, destination branding, experience economy, competitive positioning

FAMILY BUSINESS GOVERNANCE MODELS IN CONTEMPORARY GREEK ENTERPRISES

Prof. Dr. Dimitri Karamanos, Sophia Antoniou

Department of Business Administration, Athens University of Economics and Business,
Greece

ABSTRACT

This governance study examines family business succession dynamics within Greece's SME-dominated economy where 85% employment derives from familial enterprises confronting generational transition pressures. Stewardship Theory versus Agency Theory tension reveals preference for relational contracting over formal boards preserving family control while compromising institutional investor access essential for scaling. Socioemotional Wealth preservation motives explain resistance toward professionalization despite documented 3x survival probability enhancement through independent directors. Comparative corporate governance analysis confirms Hellenic family firms' unique configuration blending Continental European concentrated ownership patterns with Mediterranean familism producing hybrid governance resisting Anglo-Saxon shareholder primacy models. Succession planning deficits manifest through 67% founder-centric decision structures persisting into third generation despite declining operational competencies. Professionalization paradox emerges: formal HRM systems implementation enhances performance yet threatens family identity core generating resistance grounded in organizational identity theory. Board composition evolution documents gradual non-family director inclusion from ceremonial advisory roles toward strategic participation requiring carefully managed power transitions preserving family primacy. Ownership structure analysis reveals cross-shareholdings among related family enterprises creating governance opacities deterring external capital. Philanthropic foundation capitalization emerges innovative succession vehicle transferring economic benefits while relinquishing operational control. Empirical analysis confirms professionally managed family firms achieving superior total shareholder returns alongside sustained innovation capacity. Policy implications advocate Hellenic Federation of Enterprises family business charter standardizing best practices alongside tax code reforms incentivizing governance modernization. Research establishes evolutionary governance model accommodating family control imperatives alongside institutional investment requirements positioning Greek family enterprises within European corporate governance convergence preserving socio-economic contributions essential for national competitiveness.

Keywords: family business governance, succession planning, stewardship theory, socioemotional wealth, professionalization

AGILE PROJECT MANAGEMENT ADOPTION IN ALBANIAN IT STARTUP ECOSYSTEM

Assoc. Prof. Dr. Erion Veliaj, Anita Hoxha, Lorin Kuka

Faculty of Economy, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This organizational change research investigates Agile methodology diffusion within Albania's nascent IT startup ecosystem transitioning from outsourcing dependency toward product innovation. Diffusion of Innovations theory explains accelerated adoption driven by expatriate returnees transferring Silicon Valley practices alongside EU accession pressures demanding software process maturity. Cultural adaptation analysis reveals collectivistic work norms requiring localized Daily Scrum formats emphasizing group consensus over individual impediments contrary to Western confrontation models. Technical debt quantification through SonarQube metrics confirms refactoring sprints reducing code complexity 40% despite initial velocity declines during Agile transition. Ecosystem analysis maps Tirana cluster emergence concentrating 78% national IT workforce within 3km radius generating knowledge spillovers accelerating Scrum Master certification proliferation. Venture capital due diligence increasingly mandates SAFe framework proficiency creating institutional isomorphism pressuring laggard firms toward hybrid methodologies. Human capital bottleneck identified through 3,200 certified practitioners shortage against 12,000 active developers requiring Tirana Technical Sciences University Agile curriculum reform. Comparative Balkan analysis confirms Albania's accelerated catch-up trajectory surpassing Serbia's government-dominated outsourcing model through startup-specialized coworking ecosystems. Change management effectiveness measured through Net Promoter Scores demonstrates 67% employee advocacy post-transformation versus 23% pre-Agile indicating cultural fit despite initial skepticism. Economic modeling projects \$280M productivity gains positioning Albanian IT within \$4.5B regional market share by decade's end. Policy recommendations advocate Innovation Agency Agile maturity certification alongside corporate income tax exemptions favoring product-led startups. Research establishes contextually adapted Agile implementation as strategic capability enabling resource-constrained ecosystems to compete within global software markets through superior delivery speed and client-centricity.

Keywords: Agile adoption, Albanian IT startups, organizational change, cultural adaptation, ecosystem development

CROSS-BORDER E-COMMERCE DEVELOPMENT PROSPECTS FOR ALBANIAN RETAIL SECTOR

Dr. Blerta Lame, Flamur Basha

Department of Marketing and Strategy, European University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This international marketing strategy research evaluates cross-border e-commerce opportunities for Albanian retail confronting domestic market saturation and Western Balkan CEFTA integration. Uppsala internationalization model adaptation reveals preference for digital-first market entry bypassing traditional psychic distance barriers enabling direct-to-consumer penetration into EU Single Market through Etsy-Amazon FBA channels. Competitive analysis identifies competitive advantages within handmade textiles, organic agro-products, and artisanal footwear categories leveraging EU E-commerce Directive origin preferences. Logistics optimization emerges critical success factor through DHL-Adria Kombinat partnerships reducing delivery times to Western Europe from 7-3 days enabling same-week fulfillment competitive with regional incumbents. Digital marketing effectiveness confirmed through Facebook Instagram Shops achieving 4.2x ROAS versus traditional marketplaces through localized content strategies. Payment gateway integration challenges addressed through Stripe Atlas incorporation enabling euro transactions bypassing domestic banking frictions. Regulatory compliance roadmap navigates EU Digital Services Act alongside Albanian Customs Code harmonization ensuring VAT MOSS compliance critical for scaling beyond €10,000 annual thresholds. Consumer ethnocentrism research among 1,200 Italian-German respondents confirms 73% preference premium for Albanian origin products when authenticity verified through blockchain certificates. Economic impact modeling projects €420M export revenues by 2028 representing 18% retail sector contribution. Sustainability positioning emerges differentiation platform through organic certification addressing EU Green Deal procurement preferences. Policy recommendations advocate Albanian Investment Development Agency e-commerce export vouchers alongside Western Balkan digital trade facilitation agreement. Research establishes cross-border e-commerce as structural transformation imperative diversifying retail sector beyond tourism seasonality toward sustainable international competitiveness.

Keywords: cross-border e-commerce, Albanian retail, digital export, Western Balkans, internationalization strategy

OIL DEPENDENCY DIVERSIFICATION THROUGH NON-ENERGY EXPORT PROMOTION IN AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elnur Mammadov, Dr. Aysel Karimova, Farid Huseynov

Department of Economics and Business Administration, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This economic diversification strategy analysis confronts Azerbaijan's Dutch Disease syndrome where petroleum dependency distorts non-hydrocarbon tradables development essential for post-oil competitiveness. Resource curse theory application reveals real exchange rate appreciation eroding manufacturing competitiveness alongside neglect of human capital formation critical for knowledge-intensive exports. Comparative advantage analysis identifies revealed competitive potential within agro-processing, information services, and creative industries leveraging existing educational attainment advantages. Export consortia development emerges structural solution coordinating fragmented SMEs toward Finnish-style cluster policies adapted for post-Soviet institutional realities. Foreign direct investment selectivity prioritizes market-seeking greenfield investments over portfolio capital prone to commodity cycle volatility. Institutional reforms targeting customs digitization and non-tariff barrier reduction essential for accessing Turkish free trade agreement networks extending toward EU accession pathways. Public-private partnership models structuring state-owned enterprise privatization toward export-oriented greenfield facilities address coordination failures plaguing transition economies. Human capital upgrading through dual vocational training systems addressing 42,000 skilled technician shortage across target sectors. Regional development policy balances Baku concentration through Ganja-Sumgait industrial parks leveraging Soviet-era infrastructure advantages. Fiscal policy recalibration advocates sovereign wealth fund dividend allocation toward export promotion agency replacing ad hoc subsidies with sustained competitiveness initiatives. Sustainability transition planning integrates ESG disclosure requirements positioning Azerbaijan within global green investment corridors. Econometric modeling confirms 2.8% annual non-oil growth acceleration potential through coordinated interventions. Policy roadmap establishes Azerbaijan Export and Investment Promotion Agency as lead institution orchestrating decade-long diversification imperative positioning petrostate within sustainable development paradigms.

Keywords: economic diversification, oil dependency, export promotion, resource curse, competitiveness strategy

THE IMPACT OF CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE ON BANGLADESH'S FOREIGN POLICY AUTONOMY

Assis. Prof. Dr. Rahman Karim, Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum, Dr. Arif Hossain

Faculty of International Relations, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This study examines how China's Belt and Road Initiative reshapes Bangladesh's strategic positioning within South Asian geopolitics through infrastructure diplomacy and debt sustainability frameworks. Critical analysis of port development projects reveals Dhaka navigating Beijing's maritime ambitions while preserving Indian security partnerships through calibrated economic dependence. Theoretical frameworks integrate dependency theory with neo-realist balance-of-power dynamics, demonstrating how Payra and Matarbari port expansions serve dual commercial-strategic functions within Indo-Pacific contestation. Archival research documents Bangladesh's hedging strategy maintaining Quad alignment rhetoric alongside BRI participation, preserving strategic autonomy amid US-China rivalry intensification. Regional security implications analysis confirms Dhaka leveraging Chinese connectivity investments to counterbalance New Delhi's riparian dominance while avoiding formal alliance entrapment. Economic diplomacy dissection reveals calculated financing structures utilizing EXIM Bank concessional loans alongside domestic revenue guarantees preventing debt trap narratives. Comparative case studies against Sri Lanka and Pakistan highlight Bangladesh's superior agency through diversified funding portfolios and parliamentary oversight mechanisms. Theoretical contribution advances "cooperative autonomy" concept describing Dhaka's navigation between great power competition preserving policy independence. Regional implications extend to Bay of Bengal maritime domain awareness where Chinese technical assistance enhances Bangladesh Navy capabilities while complicating MINUSMA contributions. Policy recommendations advocate sustained multilateralization of BRI projects through BIMSTEC frameworks alongside domestic capacity building for project oversight. Scholarly intervention repositions Bangladesh from peripheral actor to pivotal balancer shaping South Asian security architecture through infrastructure-mediated foreign policy innovation.

Keywords: Belt and Road Initiative, Bangladesh foreign policy, infrastructure diplomacy, strategic autonomy, Indo-Pacific security

INDO-BANGLADESH WATER SHARING DISPUTES AND THEIR IMPLICATIONS FOR REGIONAL STABILITY

Sadia Islam, Dr. Md. Faisal Ahmed, Nusrat Jahan

Department of Peace and Conflict Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This hydro-diplomacy analysis dissects Teesta and Kushiya disputes framing Indo-Bangladesh relations within hydropolitical security paradigms. Critical examination reveals New Delhi's upstream infrastructure cascade creating seasonal flow asymmetries weaponized through domestic electoral politics in West Bengal. Theoretical synthesis integrates transboundary watercourse theory with securitization frameworks demonstrating Dhaka's graduated escalation from technical dialogues to multilateral pressure through BBIN frameworks. Archival reconstruction documents colonial-era boundary ambiguities perpetuating riparian contestation alongside postcolonial federalism complications. Security dilemma analysis confirms mutual vulnerability perceptions where India's dam portfolio threatens Bangladesh's agricultural heartland while Dhaka's Chinese hydrological cooperation alarms New Delhi. Comparative hydro-diplomacy against Mekong and Nile basins reveals South Asian bilateralism's unique rigidity lacking basin-wide institutionalization. Track II diplomacy evaluation confirms BIMSTEC water dialogue potential transcending bilateral impasse through functional cooperation arenas. Policy innovation proposes joint benefit-sharing mechanisms including advance flood forecasting and conjunctive groundwater use protocols. Theoretical advancement conceptualizes "hydro-federalism" resolving center-state-transboundary trilemmas through constitutional power-sharing innovations. Regional stability implications extend beyond bilateral relations toward broader Indian Ocean maritime confidence-building where water cooperation catalyzes disaster response interoperability. Scholarly contribution establishes Teesta dispute as paradigmatic case study illuminating postcolonial hydropolitics where technical discourses mask existential security anxieties requiring institutionally innovative resolution pathways beyond classical treaty frameworks.

Keywords: hydro-diplomacy, Teesta dispute, transboundary watercourse, regional security, hydro-federalism

IRAQI-KURDISH FEDERALISM TENSIONS AND THEIR EFFECTS ON REGIONAL SECURITY DYNAMICS

Dr. Ali Hassan Al-Rawi, Dr. Sara Mahmoud

Department of Political Science, University of Baghdad, Iraq

ABSTRACT

This federalism study analyzes Iraqi-Kurdish constitutional asymmetries generating perpetual security externalities throughout Middle East. Asymmetrical federal design examination reveals Baghdad-Erbil revenue-sharing disputes catalyzing militia proliferation and hydrocarbon smuggling networks destabilizing Syria-Lebanon energy corridors. Neo-institutionalist analysis documents constitutional ambiguity weaponization where Article 112 hydrocarbon management enables graduated sovereignty assertion. Regional security complex theory application demonstrates Kurdish proto-statehood ambitions amplifying Iranian containment strategies alongside Turkish counter-PKK operations. Archival reconstruction traces federalism's securitized evolution from 2005 constitution through ISIS exploitation of center-periphery vacuums. Comparative federal design against Canada-Spain confirms Iraq's unique confessional asymmetry lacking territorial equalization mechanisms. Economic securitization reveals KRG oil exports bypassing federal budgets funding Peshmerga autonomy while Baghdad imposes aerial blockades. Policy innovation proposes fiscal federalism through unconditional resource transfers alongside militia rationalization creating unified counter-ISIS architecture. Theoretical advancement conceptualizes "securitized federalism" where constitutional design flaws cascade regional contagion effects. Middle East stability implications extend toward hydrocarbon geopolitics where Iraqi disaggregation threatens Gulf Cooperation Council energy security doctrines. Scholarly intervention repositions Kurdish federalism dispute beyond ethnic essentialism toward institutional design critique illuminating Arab world's broader constitutional moment requiring graduated devolution within unitary reflexes.

Keywords: Iraqi federalism, Kurdish autonomy, hydrocarbon securitization, regional security complex, constitutional asymmetry

IRAN-IRAQ RELATIONS POST-ISIS: ENERGY DIPLOMACY AND SECTARIAN RECONCILIATION

Assoc. Prof. Dr. Khalid Omar, Zainab Al-Sayed

Faculty of International Relations, University of Basra, Iraq

ABSTRACT

This diplomatic history traces Iran-Iraq post-ISIS convergence through energy infrastructure integration transcending sectarian cleavages. Neo-functionalist analysis documents Basra oilfield development catalyzing cross-border Shia coordination networks embedded within hydrocarbon value chains. Archival reconstruction reveals post-2014 energy diplomacy eclipsing 1980-88 war legacies through joint marshland restoration symbolizing reconciliation. Regional balance-of-power theory application demonstrates Tehran-Baghdad axis counterbalancing Saudi-Qatar sponsorship of Sunni revanchism. Economic interdependence examination confirms Iranian engineering firms dominating Iraq reconstruction contracts generating stable patronage networks. Sectarian de-escalation mechanisms include Arba'een pilgrimage facilitation alongside joint fatwa issuance against ISIS ideological remnants. Comparative post-conflict reconstruction against Bosnia-Yugoslavia confirms Middle Eastern variant emphasizing confessional power-sharing over civic nationalism. Security cooperation analysis reveals Hashd al-Shaabi integration mitigating militia proliferation while preserving Iranian influence multipliers. Theoretical contribution advances "energy ecumenism" describing hydrocarbon cooperation as sectarian confidence-building mechanism. Gulf security architecture implications confirm Iran-Iraq axis reshaping sectarian balance-of-power deterring Riyadh's containment strategies. Policy innovation proposes tripartite energy corridor integrating Iraq within China's Belt and Road circumventing Straits of Hormuz chokepoints. Scholarly intervention establishes post-ISIS Iran-Iraq convergence as paradigmatic case illuminating post-conflict energy diplomacy's sectarian transcendence potential within volatile rentier ecologies.

Keywords: Iran-Iraq relations, energy diplomacy, sectarian reconciliation, post-ISIS security, hydro carbon geopolitics

ALBANIA'S EU ACCESSION NEGOTIATIONS AND NATO INTEGRATION CHALLENGES

Prof. Dr. Liridon Sinani, Dr. Anila Suljoti, Ermal Deda

Faculty of Social Sciences, University of Tirana, Albania

ABSTRACT

This Europeanization study dissects Albania's protracted EU accession amid judicial reform backsliding and Article 49 legal contestations. Critical constructivist analysis reveals Brussels' conditionality paradox demanding consolidated statehood prerequisites from fragmented post-communist polities. Archival reconstruction documents 2009-2024 negotiation suspension cycles reflecting domestic elite capture thwarting Copenhagen criteria implementation. Enlargement theory critique confirms Albania's entrapment within "credibility trap" where reformist governments face veto coalitions benefiting from transitional ambiguity. NATO integration analysis reveals Article 5 commitment credibility dilemmas stemming from Greece-Turkey airspace disputes spillover. Regional dynamics examination confirms Western Balkans enlargement fatigue catalyzing Russian-Chinese infrastructure alternatives. Comparative accession pathology against North Macedonia confirms Albania's unique judicial reform weaponization by Special Structure Against Corruption enabling selective prosecution. Theoretical advancement conceptualizes "accession entrapment" describing reform-reversal cycles institutionalizing transitional corruption. Transatlantic burden-sharing implications reveal NATO's Southeastern flank vulnerabilities absent EU enlargement completion. Policy innovation proposes sequenced accession integrating Albania through Customs Union preceding full membership alongside NATO-EU strategic concept harmonization. Scholarly contribution repositions Albanian Europeanization beyond teleological narratives toward path dependent elite capture analysis illuminating EU's declining transformative power within post-accession fatigue era.

Keywords: EU accession, Albania Europeanization, judicial reform, NATO integration, credibility trap

TURKISH INFLUENCE IN THE WESTERN BALKANS: ALBANIA'S STRATEGIC POSITIONING

Assoc. Prof. Dr. Dorina Thanasi, Blerta Hoxha

Department of International Relations, Epoka University, Albania

ABSTRACT

This neo-Ottomanism study analyzes Turkish soft power projection through Albania's strategic triangulation between Ankara-Brussels-Washington. Constructivist analysis reveals Sunni transnationalization reshaping post-atheist religious landscapes through Diyanet-sponsored infrastructure eclipsing Saudi Wahhabi networks. Archival reconstruction documents Erdogan's graduated engagement from 2006 humanitarian corridors toward 2024 defense industrial partnerships. Regional balance-of-power theory application demonstrates Albania leveraging Turkish Bayraktar TB2 procurement counterbalancing Greek Rafale modernization. Economic statecraft examination confirms Turkish contractors dominating 67% reconstruction projects generating stable patronage networks. Cultural diplomacy dissection reveals Yunus Emre Institutes supplanting Goethe-Institut influence within intellectual elites. Comparative neo-Ottomanism against Bosnia confirms Albania's superior agency through calibrated alignment preserving NATO primacy. Security cooperation analysis documents Turkish gendarmerie training programs enhancing Interior Ministry interoperability. Theoretical contribution advances "strategic ecumenism" describing Albania's multi-vector alignment maximizing autonomy within great power competition. Adriatic security architecture implications confirm Turkish maritime presence reshaping Italian-Albanian cooperation frameworks. Policy innovation proposes Tirana-Ankara strategic partnership formalizing defense industrial cooperation alongside EU-Turkey enlargement dialogue revival. Scholarly intervention establishes Albania-Turkey convergence as paradigmatic case illuminating middle power agency within post-bipolar order.

Keywords: Turkish influence, Western Balkans, neo-Ottomanism, Albania positioning, strategic ecumenism

AZERBAIJAN-GEORGIA-TURKEY ENERGY CORRIDOR AND CASPIAN REGIONAL STABILITY

Prof. Dr. Elnur Paşa, Dr. Leyla Aliyeva, Assoc. Prof. Dr. Vugar Salamov

Faculty of Political Science, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This pipeline politics analysis dissects Baku-Tbilisi-Ceyhan expansion effects upon Caspian littoral balance-of-power dynamics. Neo-classical realist examination reveals energy corridor consolidating Azerbaijan's extra-regional power projection capabilities challenging Russian pipeline dominance. Archival reconstruction documents 1994-2024 "contract of century" evolution from consortium formation toward TANAP-TAP operationalization. Regional security complex theory application confirms energy diversification mitigating Armenia-Iran containment strategies. Economic securitization analysis reveals State Oil Fund sovereign wealth accumulation enabling military modernization independent from Moscow patronage. Transit state cooperation dissection confirms Georgian-Turkish infrastructure interoperability catalyzing Black Sea energy hub status. Comparative pipeline diplomacy against Nabucco confirms BTC model's superior commercial viability through binding ship-or-pay contracts. Theoretical advancement conceptualizes "energy bridgehead" describing Azerbaijan's graduated transformation from rentier periphery toward infrastructure hegemon. European energy security implications confirm Southern Gas Corridor's circumvention of Ukraine-Russia transit chokepoints. Policy innovation proposes trilateral military-industrial cooperation alongside IKI-Erzurum pipeline extension accessing 15 BCM additional throughput. Scholarly contribution repositions Caspian energy geopolitics beyond Russia-centrism toward multipolar infrastructure competition paradigm.

Keywords: energy corridor, Caspian stability, pipeline diplomacy, Azerbaijan strategy, Southern Gas Corridor

**MICROFINANCE IMPACTS ON RURAL HOUSEHOLD INCOME
DIVERSIFICATION IN BANGLADESH**

Prof. Dr. Rahman Karim, Assoc. Prof. Dr. Fatima Begum, Dr. Md. Alamgir Hossain
Faculty of Business Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT

This research examines microfinance's transformative role in catalyzing rural household income diversification throughout Bangladesh, where Grameen Bank and BRAC models have reshaped agrarian economies through collateral-free lending targeting women entrepreneurs. Theoretical frameworks integrate Amartya Sen's capability approach with diversification literature, demonstrating how microcredit expands households' asset bases enabling shifts from mono-cropping rice cultivation toward integrated homestead enterprises encompassing poultry, handicrafts, and small-scale trading. Longitudinal household surveys reveal microfinance borrowers exhibiting enhanced risk-bearing capacity through portfolio diversification across agricultural and non-farm activities, mitigating seasonal income volatility characteristic of Bangladesh's flood-prone delta landscape. Women's economic empowerment emerges as primary mechanism, with female borrowers negotiating household resource allocation toward nutrition-sensitive investments while challenging patrilineal inheritance norms through accumulated financial autonomy. Institutional analysis critiques group lending dynamics creating social capital alongside peer pressure mechanisms occasionally constraining entrepreneurial autonomy. Comparative perspectives contrast Bangladesh's high outreach-low default model against Indian microfinance crises highlighting regulatory evolution toward individual lending products. Policy implications advocate second-generation microfinance incorporating digital financial services and climate-resilient enterprise training addressing covariate shocks from cyclones and salinity intrusion. Theoretical contributions advance understanding of financial inclusion as structural transformation accelerator within agrarian economies transitioning toward diversified rural non-farm economies. Research establishes microfinance as cornerstone of Bangladesh's poverty reduction achieving sustained declines in moderate poverty through income pathway diversification rather than mere consumption smoothing, positioning women's financial agency as development multiplier effect sustaining national economic resilience.

Keywords: microfinance, income diversification, rural Bangladesh, women's empowerment, financial inclusion

CLIMATE CHANGE EFFECTS ON BANGLADESH RICE PRODUCTION AND FOOD SECURITY POLICY

Dr. Shafiqul Islam, Sultana Akter, Md. Rafiqul Hasan

Department of Agricultural Economics, Bangladesh Agricultural University, Bangladesh

ABSTRACT

This study analyzes climate change impacts on Bangladesh's rice production systems central to national food security where three annual harvests from Aus, Aman, and Boro varieties sustain 160 million consumers on world's most densely populated delta. Vulnerability assessments integrate biophysical models documenting temperature increases disrupting rice phenology alongside erratic monsoon patterns exacerbating flood risks across coastal polders while salinity intrusion threatens southwestern rice bowls. Agronomic research highlights photoperiod-insensitive rice varieties' susceptibility to accelerated growth cycles under warming alongside elevated nighttime temperatures depressing grain filling. Economic modeling quantifies yield declines cascading through farm household incomes, wage labor markets, and urban food prices challenging government's fortified rice distribution programs. Policy analysis critiques cereal system bias neglecting diversification toward climate-resilient alternatives including floating gardens, saline-tolerant shrimp-rice rotations, and climate-smart maize cultivation gaining traction among resource-poor farmers. Institutional perspectives examine agricultural extension systems adapting to climate information services through mobile advisories bridging forecast-to-farm decision-making. Comparative analysis contrasts Bangladesh's proactive National Adaptation Plan against South Asian neighbors while highlighting transboundary river basin governance challenges with upstream Himalayan glacial melt. Theoretical contributions advance food security frameworks incorporating anticipatory governance principles recognizing climate migration as safety valve pressuring urban food systems. Policy recommendations advocate crop insurance expansion alongside agroecological transitions preserving biodiversity while enhancing resilience. Research establishes rice sector transformation as litmus test for climate adaptation success where Bangladesh models Global South strategies balancing food sovereignty against environmental limits.

Keywords: climate change, rice production, food security, Bangladesh agriculture, adaptation policy

AGING POPULATION CHALLENGES AND PENSION SYSTEM REFORMS IN JAPAN

Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Yumi Sato, Kenji Nakamura

Faculty of Economics, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

Japan confronts world's most advanced population aging with 29% citizens over 65 straining pay-as-you-go pension systems designed for postwar demographic dividend. Theoretical frameworks integrate generational accounting with life-cycle consumption models revealing fiscal imbalances where worker-to-retiree ratios decline from 5.8:1 (1990) to projected 1.3:1 (2050). Institutional analysis examines National Pension and Employees' Pension Insurance dual structure vulnerabilities alongside declining corporate contributions amid labor shortages. Policy debates center automatic balancing mechanisms versus parametric reforms including retirement age increases, contribution hikes, and benefit recalibrations through macro-economic slide indexing nominal wages to productivity growth. Comparative perspectives contrast Swedish notional defined contribution systems against Danish collective funded schemes highlighting hybrid approaches suitability for Japanese collectivist preferences. Gender analysis reveals women's interrupted careers creating pension adequacy gaps exacerbated by rising female longevity surpassing male counterparts by six years. Theoretical contributions advance endogenous aging frameworks where fertility declines interact with longevity extensions creating fiscal tipping points. Policy innovations explore Housing API integration enabling elderly labor participation alongside preventative health investments compressing morbidity. Research critiques conventional PAYG unsustainability advocating multi-pillar systems incorporating mandatory defined contribution alongside voluntary private savings. Empirical household surveys document inadequate retirement preparedness across socioeconomic strata challenging social contract foundations. Research establishes Japan's pension crisis as laboratory testing advanced economy responses to demographic deflation where policy sequencing balances fiscal sustainability against social cohesion preserving universal coverage principles amidst structural aging.

Keywords: population aging, pension reform, Japanese welfare state, generational accounting, demographic dividend

ABENOMICS FISCAL POLICY EVALUATION AND JAPANESE PUBLIC DEBT SUSTAINABILITY

Dr. Aiko Yamamoto, Takeshi Kobayashi

Graduate School of Public Policy, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT

Abenomics' "three arrows" monetarist-fiscal-structural reforms represent decisive intervention addressing Japan's three lost decades stagnation where public debt exceeds 250% GDP. Fiscal policy evaluation analyzes 2013-2020 supplementary budgets financing consumption tax hikes alongside quantitative easing transmission mechanisms restoring inflation expectations. Theoretical frameworks integrate modern monetary theory critiques with conventional debt sustainability analysis questioning primary balance targets under ultra-low interest rates. Empirical investigations employ DSGE models estimating fiscal multipliers varying from 0.7 consumption-driven packages to 1.8 infrastructure spending. Structural reforms assessment reveals labor market dualism persistence constraining women and elderly workforce participation despite childcare investment. Comparative analysis contrasts Abenomics against Eurozone austerity documenting superior growth recovery though persistent current account surpluses. Theoretical contributions advance "debt trap equilibrium" models where self-fulfilling prophecies govern advanced economy debt dynamics beyond conventional metrics. Policy implications advocate graduated consumption tax trajectories alongside corporate tax base broadening maintaining progressivity. Empirical household consumption analysis reveals precautionary savings motives dominating fiscal stimulus leakages through import channels. Research critiques consumption tax timing disconnecting revenue needs from spending cycles while highlighting Bank of Japan yield curve control enabling fiscal space expansion. International implications position Japan as test case for debt monetization viability under institutional credibility. Research establishes nuanced fiscal-monetary coordination paradigm navigating domestic deflationary pressures against global protectionism while modeling sustainable debt management for aging advanced economies.

Keywords: Abenomics evaluation, fiscal policy, debt sustainability, monetary-fiscal coordination, Japanese economy

REMITTANCE FLOWS AND ECONOMIC GROWTH DYNAMICS IN KYRGYZSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnara Asanalieva, Dr. Bakyt Torogeldiev, Aida Tursunalieva

Faculty of Economics, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

ABSTRACT

Kyrgyzstan exemplifies remittance-dependent economy where Russia migrant labor constitutes 32% GDP supporting 2.8 million households through formal-informal channels. Theoretical frameworks integrate neoclassical growth models with New Economics of Labor Migration revealing Dutch disease symptoms crowding out manufacturing alongside consumption-led growth neglecting productive investment. Macroeconomic analysis documents business cycle synchronization with Russian economy amplifying external shocks through remittance volatility. Microeconomic surveys reveal gender-differentiated impacts with female-headed households exhibiting superior education investments versus male consumption biases. Institutional analysis critiques banking sector intermediation capturing only 18% flows through formal corridors creating monetary policy transmission gaps. Policy debates center counter-cyclical remittance stabilization funds against financial literacy interventions channeling flows toward SME credit. Comparative Central Asian perspectives highlight Tajikistan parallels contrasting Kazakhstan resource-driven insulation. Theoretical contributions advance remittance-led Dutch disease models incorporating social protection linkages. Empirical investigations employ VAR models estimating crowding-out effects dominating multiplier benefits. Household asset portfolio analysis reveals livestock accumulation dominating human capital formation. Policy recommendations advocate migrant bond issuance alongside Russia-Kyrgyzstan social security agreements preserving pension portability. Research establishes remittance dependency as double-edged sword requiring managed diversification toward domestic labor absorption through vocational training aligned with EAEU labor markets while maintaining counter-cyclical buffers mitigating Russia sanctions exposure.

Keywords: remittances, economic growth, Kyrgyzstan migration, Dutch disease, labor migration

ENERGY SECTOR REFORMS AND MACROECONOMIC STABILITY IN KYRGYZSTAN

Prof. Dr. Erlan Abdylдаev, Nurlanbek Omuraliev

Institute of Economics, National Academy of Sciences, Kyrgyzstan

ABSTRACT

Kyrgyzstan's energy sector reforms address chronic winter blackouts crippling macroeconomic stability where hydropower constitutes 92% electricity production vulnerable to glacial retreat and seasonal precipitation. Theoretical frameworks integrate energy security concepts with fiscal sustainability analysis documenting implicit subsidies distorting budget deficits. Institutional reforms privatize distribution networks alongside tariff rationalization breaking political business cycles governing electricity pricing. Regional integration advances CASA-1000 transmission corridors monetizing summer surpluses while importing winter deficits from Turkmenistan. Comparative analysis contrasts Uzbekistan gas sector liberalization highlighting Kyrgyz hydropower seasonality challenges. Theoretical contributions develop hydro-dependent economy models incorporating climate risk premia. Policy sequencing prioritizes metering rollout alongside renewable energy auctions diversifying intermittent solar targeting 15% grid share by 2030. Macroeconomic simulations estimate 2.1% GDP growth acceleration through energy security improvements releasing industrial capacity constraints. Social protection analysis reveals tariff hikes regressive impacts requiring lifeline rates preserving vulnerable household access. Regional cooperation frameworks establish energy pools mitigating seasonal imbalances across Central Asia. Research critiques donor-driven reforms neglecting local capacity alongside advocating public-private partnership models structuring hydropower concessions. Empirical analysis confirms off-grid solar viability for 1.2 million rural households reducing transmission losses. Policy roadmap establishes Kyrgyz energy sector transformation as Central Asian model balancing commercial viability against social cohesion while positioning country within green energy corridors linking South-North Asia.

Keywords: energy sector reform, macroeconomic stability, Kyrgyzstan hydropower, regional integration, tariff rationalization